

T.C.
ABANT İZZET BAYSAL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

SİVİL TOPLUM, NEO-OSMANLILIK VE İHH

YÜKSEKLİSANS TEZİ

Hazırlayan
Berrin AKDENİZ

Danışman
Doç. Dr. Rasim Özgür DÖNMEZ

BOLU - 2014

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

Berrin AKDENİZ'e ait, "SİVİL TOPLUM, NEO-OSMANLILIK VE İHH" adlı çalışma, jürimiz tarafından Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir (10.01.2014).

Akademik Unvan ve Adı Soyadı

Üye (Tez Danışmanı) : Doç. Dr. R. Özgür DÖNMEZ

Üye : Yrd. Doç. Dr. Nahide KONAK

Üye : Yrd. Doç. Dr. İ. Engin ERDEM

İmza

Sosyal Bilimler Enstitüsünün Onayı

Prof. Dr. Yahya Mustafa KESKİN
Enstitü Müdürü

İÇİNDEKİLER

ONAY SAYFASI.....	ii
İÇİNDEKİLER.....	iii
İTHAF.....	vi
TEŞEKKÜR.....	vii
ETİK İLKELERE UYGUNLUK METNİ.....	viii
ABSTRACT.....	ix
ÖZET.....	iv
KISALTMALAR.....	xii
GİRİŞ.....	xiii

BÖLÜM I

1. Sivil Toplum, Yönetişim, Yumuşak Güç ve Neo-Osmanlıcılığın Kavramsal

Çerçevesi	1
1.1. Sivil Toplum Kuruluşları	1
1.1.1. Sivil toplum'un tanımı ve kavramsal çerçevesi	1
1.1.2. Günümüz modern dünyasında sivil toplum	6
1.1.3. Sivil toplum ve demokrasi ilişkisi.....	13
1.1.4. Sivil toplum kuruluşları ve küreselleşme ilişkisi	15
1.2. Yönetişim Kavramı	18
1.2.1. Sivil toplum ve yönetim	18
1.2.2. Sivil toplum bağlamında yönetim ve demokrasi ilişkisi	22
1.2.3. Sivil toplum bağlamında yönetim ve neo-liberalizm ilişkisi.....	25
1.2.4. Sivil toplum bağlamında yönetim ve kamu diplomasisi ilişkisi	27
1.2.5. Sivil toplum bağlamında yönetim ve küreselleşme ilişkisi.....	31
1.3. Sivil Toplum-Yönetişim ve Yumuşak Güç (Soft Power) İlişkisi.....	34
1.4. Neo-Osmanlıcılık ve İnsani Yardım Faaliyetleri'nin Yönetişim ve Yumuşak Güç ile İlişkisi	38

BÖLÜM II

2. Neo-Osmanlılık İdeolojisinin Partiler Bazında İncelenmesi.....	47
2-1. Turgut Özal Dönemi Neo-Osmanlılık Faaliyetleri ve Sivil Toplum.....	47
2.1.1. Turgut Özal'ın kişiliği ve fikirlerinin neo-osmanlıcılığa etkisi	52
2.1.2. Özal'ın dış politikaya bakışı.....	54
2.1.3. Osmanlıdan kalan kültür mirası ve neo-osmanlıcılığın ortaya çıkmasında rol oynayan uluslararası gelişmeler	57
<i>Balkanlar</i>	57
<i>Ortadoğu</i>	61
<i>Eski sosyalist blok ve Kafkaslar</i>	65
2.1.4. Özal dönemi neo-osmanlıcılığı.....	69
2.1.5. Özal dönemi sivil toplum.....	73
2.2. Necmettin Erbakan Dönemi Neo-Osmanlılık ve Sivil Toplum.....	89
2.2.1. Milli görüşün siyaset sahnesindeki rolü.....	89
<i>Adil düzen kavramı</i>	93
2.2.2. Erbakan dönemi neo-osmanlıcılığı	96
2.2.3. Erbakan döneminde sivil toplum ve sivil sosyal yardımlar.....	104
2.3. Ahmet Davutoğlu Dönemi Neo-Osmanlılık ve Sivil Toplum.....	112
2.3.1. Ahmet Davutoğlu neo-osmanlıcılığı.....	112
<i>Neo-Osmanlılık kapsamında değerlendirilecek coğrafyalar</i>	122
<i>Balkanlar</i>	122
<i>Kafkaslar</i>	127
<i>Ortadoğu</i>	129
<i>Afrika</i>	137
2.3.2. AKP dönemi sivil toplum ve yardım faaliyetleri.....	144

BÖLÜM III

3. İnsan Hak ve Hürriyetleri İnsani Yardım Vakfı.....	161
3.1. İnsan Hak ve Hürriyetleri İnsani Yardım Vakfı.....	161
3.1.1. İHH'nın kuruluşu.....	163
3.1.2. İHH'nın misyonu.....	165
3.1.3. İHH'nın vizyonu.....	165

3.1.4. Vakfın örgütlenme yapısı.....	165
3.1.5. İHH'nın çalışma ilkeleri.....	169
3.1.6. İHH'nın faaliyet alanları.....	169
3.2. İHH'nın İki Farklı Analizi: Bir İnsani Yardım Vakfı mı? Yoksa Küresel Bir Aktör mü?.....	172
3.2.1. İnsani Yardım Vakfı olarak İHH.....	172
<i>Yetim çalışmaları</i>	176
<i>Katarakt projesi</i>	177
<i>Su kuyusu projesi</i>	178
<i>Ramazan ve Kurban Bayramı projeleri</i>	179
3.2.2. Türk dış politikasına bir katkı unsuru olarak İHH.....	181
<i>Türkiye-İsrail ilişkilerinin gerilmesine neden olan Mavi Marmara olayı</i>	186
<i>İHH'nın bir siyasi araç olduğu konusunda ortaya atılan iddialar</i>	195
<i>Suriye iç savaşında Türk dış politikası ve İHH hakkında ortaya atılan iddialar</i>	195
<i>Diğer iddialar</i>	199
<i>İddialar, Türk dış politikası ve İHH</i>	202
 BÖLÜM IV	
4. Sonuç ve Değerlendirme	207
 KAYNAKÇA	215

Aileme ...

TEŞEKKÜR

Sanırım hayatım boyunca, davulun sesinin uzaktan hoş geldiğini en net idrak ettiğim süreçti, tez yazım süreci. Akademisyenlik hayaliyle çıktığım bu yolda, uzaktan bakınca oldukça basit ama sürece dahil olunca yıllar eskittiğim bir çalışmayı noktalamış olmanın mutluluğunu yaşıyorum. Uykusuz kaldığım geceler, bitmek bilmeyen kaynak taramaları, döktüğüm gözyaşları, kapıldığım umutsuzluklar, kırgınlıklarım, girdiğim tatlı krizleri, saniyelerle yarışan ruhsal değişimler, sanırım artık geride kaldı. Şimdi sabretmenin önemini, azmetmenin değerini ve başarmış olmanın gururunu yaşıyorum. Bu zorlu süreçte bana olan güvenlerini bir an olsun yitirmeyen, umutsuzluğa düştüğüm her anda beni cesaretlendiren, hayatta karşılaştığım her türlü güçlükte desteklerini yüreğimde hissettiğim Annem, Babam ve Kardeşime binlerce kez teşekkür ediyorum. Hayatımın son yedi yılının en güzel anılarında yer alan, akademisyenliğe bakış açımı değiştiren, keşke geriye dönebilsem de aynı sıralarda ondan tekrar ders dinleyebilsem diye iç geçirdiğim, ailemin bir üyesiymişçesine sevdiğim kıymetli hocam Rasim Özgür Dönmez’e, desteği, emeği ve inancı için bir kez daha teşekkür ediyorum. Aramızda kilometrelerce mesafe olsa da, uzakta olduklarını bir gün olsun hissetmediğim, birlikte gülebileceğimiz, eğlenebileceğimiz zamanlardan çalsam da, en mutlu günlerinde kıt kanaat yanlarında olsam da, bana olan inançlarını hiç kaybetmeyen, moral ve desteklerini her zaman yanımda hissettiğim Sinem Altunkalem, Özge Can ve Nihan Erem’e sonsuz teşekkürler. Pozitif bakış açısıyla hayatımın her anında yanımda olan, umutsuzluğa düştüğüm her anda bana başarabileceğimi tekrar tekrar hatırlatan, moral-motivasyon kaynağım kıymetli arkadaşım Emre Usta’ya bir kez de bu satırlarla teşekkür etmek istiyorum. Son olarak tez komisyonumda yer alan, kıymetli zamanlarını ayırıp tezimi inceleyen değerli hocalarım Doç. Dr. Ali Yaman ve Yrd. Doç Dr. Nahide Konak’a değerlendirmeleri ve tavsiyeleri için sonsuz teşekkürler.

ETİK İLKELERE UYGUNLUK METNİ

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum, “**Sivil Toplum, Neo-Osmanlılık ve İHH**” başlıklı çalışmanın yazılmasında, bilimsel ve etik kurallara uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin tamamının bu üniversite veya başka bir üniversitede bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim. 23.12.2013

Berrin AKDENİZ

ABSTRACT

Civil Society, Neo-Ottomanism, İHH

AKDENİZ, Berrin

Thesis of Master

Department of International Relations

Supervisor: Assoc. Prof. Rasim Özgür DÖNMEZ

Bolu – 2013, xix + 238 Pages

This thesis aims to analyze the function of İHH in the Neo-Ottomanist foreign policy running by the right wing government's since the 1980s namely beginning with the ANAP period to the AK Party. Within this context, the questions of -What is Neo-Ottomanism? By which Instruments is Neo-Ottomanism realized in Turkish foreign policy? What is the place of humanitarian activities carried out by İHH in the Neo-Ottomanism policy? –are tried to be replied.

Under the scope of this study, the periods of Turgut Özal, Necmettin Erbakan and Recep Tayyip Erdoğan were examined. The Neo-Ottomanism, a foreign policy that is completely built on soft power elements, required the states to be eluded from hard power. For this reason, leaders considered to spread of Neo-Ottomanism by means of civil initiatives instead of an imperialist attitude in order to avoid reactions by which civil society organizations undertook very critical tasks. İHH Foundation a civil society organization that possesses Islamic sensitivities and takes humanitarian aid activities as a reference, runs its activities parallel with the foreign policy targets of governments prioritizing the Islamic-conservative principles. For this reason, İHH undertook very important roles in the Neo-Ottomanism foreign policy beginning in the leadership of Turgut Özal, going onwards. It carried out its activities as almost a half governmental agency. While governments tried to reach to the same purpose through political attempts, İHH used civil initiatives and tried to fill the gap left behind by the state.

Key words: Neo-Ottomanism, Soft Power, Governance, Civil Society Organizations, Islamic Union

ÖZET

SİVİL TOPLUM, NEO-OSMANLILIK VE İHH

AKDENİZ, Berrin

Yüksek Lisans Tezi

Uluslar arası İlişkiler Anabilim Dalı

Danışman: Doç. Dr. Rasim Özgür DÖNMEZ

Bolu – 2013, xix + 238 Sayfa

Bu tez çalışması; İHH'nın, Türk dış politikasının önemli bir parametresi olan Neo-Osmanlılık siyaseti üzerinde, nasıl bir fonksiyona sahip olduğunu analiz etmeyi amaçlamaktadır. Özellikle ANAP döneminden, Neo-Osmanlılığın büyük bir ivme kazandığı AK Parti dönemine kadar yaşanan dış politika gelişmeleri içerisinde, İHH'nın hangi noktada yer aldığı ve devlet eksenli siyasete nasıl bir katkı sağladığı sorusu irdelenmiştir. Bu bağlamda, Neo-Osmanlılık nedir?, Neo-Osmanlılık dış politika kapsamında nasıl uygulanmaktadır? ve İHH'nın insani yardım kapsamında yürüttüğü faaliyetlerin, Neo-Osmanlılık politikasında nasıl bir yer teşkil ettiği? sorularına da cevap aranmaktadır.

Çalışma kapsamında Turgut Özal, Necmettin Erbakan ve Recep Tayyip Erdoğan dönemleri incelenmiş ve üç dönemdeki Neo-Osmanlı dış politika hamleleri analiz edilmiştir. Neo-Osmanlılığın tamamiyle yumuşak güç unsurları üzerine kurgulanan bir politika olması, devletlerin sert güç yani askeri güç unsurlarından tamamen sıyrılmasını gerekli kılmıştır. Bu nedenle liderler tepki çekecek bir emperyal tutum yerine sivil inisiyatifler yoluyla Neo-Osmanlılığın yayılmasını daha doğru bulmuş bu noktada sivil toplum kuruluşları son derece kritik görevler üstlenmişlerdir. İHH Vakfının hem İslami hassasiyetler taşıyan bir sivil toplum kuruluşu olması hem de insani yardım faaliyetlerini referans alması, İslami-muhafazakar ilkeleri odak noktası olarak belirleyen

hükümetlerin dış politika hedefleriyle, İHH'nın dünya algısının paralellikler arz etmesine neden olmuştur. Bu nedenle, her üç lider döneminde de, Türk dış politikasının temel argümanı haline gelen Neo-Osmanlılık ideolojisinde İHH, son derece önemli roller üstlenmiş, neredeyse yarı-devlet kuruluşu gibi faaliyet yürütmüştür.

Anahtar Kelimeler: Neo-Osmanlılık, Yumuşak Güç (Soft Power), Yönetişim, Sivil Toplum Kuruluşları, İslam Birliği,

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AÇAUM	: Afrika Çalışmaları ve Uygulama Merkezi
AET	: Avrupa Ekonomik Topluluğu
AGİK	: Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı
ANAP	: Anavatan Partisi
AKP/ AK Parti	: Adalet ve Kalkınma Partisi
BM	: Birleşmiş Milletler
DİSK	: Türkiye Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu
İHH	: İnsan Hak ve Hürriyetleri İnsani Yardım Vakfı
İKÖ	: İslam Konferansı Örgütü
KEİB	: Karadeniz Ekonomik İşbirliği Bölgesi
MNP	: Milli Nizam Partisi
MSP	: Milli Selamet Partisi
MÜSİAD	: Müstakil Sanayici ve İşadamları Derneği
NATO	: Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
NGO	: Sivil Toplum Kuruluşları
OECD	: Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü
RP	: Refah Partisi
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
STK	: Sivil Toplum Kuruluşu
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TİKA	: Türkiye İşbirliği ve Kalkınma İdaresi Başkanlığı
TOBB	: Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği
TUSKON	: Türkiye İşadamları ve Sanayiciler Konfederasyonu
TÜDEV	: Türk Devletleri ve Toplulukları Dostluk, Kardeşlik ve İşbirliği Vakfı
TÜSİAD	: Türkiye Sanayicileri ve İşadamları Derneği
UNDP	: Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı
WWF	: Doğal Hayatı Koruma Vakfı

GİRİŞ

Bu çalışmanın amacı, ANAP döneminde Türk siyaset sahnesiyle tanışan, Refah Partisi döneminde dönüşüme uğratılan, Adalet ve Kalkınma Partisi iktidarı sürecinde ise Türk dış politikasına yön veren Neo-Osmanlılık akımının bir mihveri olan İHH'nın; aktivitelerini, eylemlerini ve dış politika kapsamında yerine getirdiği fonksiyonları incelemektir. 31 Mayıs 2010'da Gazze'ye uygulanan İsrail ambargosunu delmek, dünya kamuoyunun dikkatini yıllarca ezilmiş Arap- Müslüman nüfus üzerine çekebilmek amacıyla yola çıkan İHH yardım konvoyunun, uluslararası sularda İsrail askerleri tarafından saldırıya uğramasıyla kuruluş, sadece Türk kamuoyu tarafından değil dünya kamuoyu tarafından da tanınan bir sivil toplum kuruluşu olmuştur. İnsani değerleri, İslami ilkeleri ve Osmanlı'dan kalan vakıf geleneğini bünyesinde harmanlayan İHH, sadece ülke sınırları içerisinde değil, başta Müslüman coğrafya olmak üzere Dünya'nın her noktasına yardım ulaştırmayı amaçlayan bir sivil toplum kuruluşudur. İHH'nın İslami değerleri referans alması, Osmanlı'nın ardında bıraktığı eski coğrafyada yoğunlaşan aktivitelerinin göze çarpması, AK Parti hükümetinin Neo-Osmanlıcı dış politik hedefleriyle, İHH'nın yardım organize ettiği bölgelerin paralellik arz etmesi çalışmanın temel hareket noktasını oluşturmaktadır.

Tüm bu hususları değerlendirdiğimizde, çalışmanın araştırma sorusu; "Neo-Osmanlılığın temellerinin atıldığı ANAP döneminden, büyük bir ivme kazandığı AK Parti iktidarı sürecine kadar yaşanan dış politika gelişmeleri içerisinde, İHH'nın hangi noktada yer aldığı ve nasıl bir fonksiyon yerine getirmekte olduğu?"na cevap aramak üzerine kurgulanmıştır. Araştırma sorusu bağlamında şu sorulara da yanıt bulunacaktır;

I. Neo-Osmanlılık nedir?

II. Neo-Osmanlılık, dış politika kapsamında nasıl uygulanmaktadır?

III. ANAP'tan, AK Parti dönemine kadar, İHH bağlamında insani yardım faaliyetlerinin, Neo-Osmanlılık politikasındaki rolü nedir?

Sanayi Devrimi ile birlikte küreselleşmenin dünya ölçeği üzerinde yaygınlık kazanması, geleneksel sınırları ortadan kaldırmış, dünyanın her hangi bir noktasında yaşanan bir olumsuzluk, diğer coğrafyaları da eskisinden çok daha fazla etkiler bir hale gelmiştir. Bu nedenle yeryüzünde yaşanan savaşlar, doğal afetler, ekonomik krizler, açlık, yoksunluk vb. olumsuzluklar, birçok insanı mağdur kategorisinde değerlendirmemize sebep olmaktadır. Bu tarz gelişmeler söz konusu olduğunda, mağdur insanların yaşadığı coğrafyalarla, insani, dini, tarihi, ekonomik, siyasi vb. konularda arasında çeşitli bağlar bulunan toplumlar, mağdur insanların mağduriyetlerinin giderilmesi konusunda harekete geçme gereksinimi duymaktadırlar. Harekete geçme etkinliği, direk bir hükümet, bir siyasi oluşum eliyle yürütülmesi durumunda, sıkıntının yaşandığı ülkeyle ilişkilerin çıkmaza girebileceği hususu göz önünde bulundurulmuş ve bu noktada sivil toplum kuruluşlarına ihtiyaç duyulmuştur. Çalışmanın içeriğinde bazı temel kavramlara sıkça vurgu yapılmaktadır. Hatta çalışmamızın ana eksenini oluşturan İHH Vakfı, bu kavramlar çerçevesinde irdelenmeye çalışılmıştır. “Sivil Toplum Kuruluşları” olarak dile getirdiğimiz kavramla, devlet otoritesinin dışında, kendi ilke ve kurallarını kendileri belirleyen, çevre, sağlık, yardım ve hayır etkinlikleri, insan hakları, yoksulluk vb. alanlarda ortaya çıkan sorunları çözmek amacıyla bir araya gelen gönüllü oluşumlar dile getirilmektedir. Ayrıca sivil toplum kavramıyla, devletten özerk fakat devlete asla yabancılaşmayan, yeri geldiğinde devlet iktidarını sınırlayıcı yeri geldiğinde ise o iktidarı meşrulaştırıcı girişimler organize eden sivil yapılanmalar (Sarıbay,2000: 448) ifade edilmektedir. Kapsamı oldukça geniş olan sivil toplum kuruluşlarını analiz ederken, bu kuruluşların “insani yardım” faaliyetlerini referans alan girişimlerine daha fazla odaklanılacaktır. Bu nedenle sıkça vurgu yapacağımız bir diğer kavram “insani yardım”dır. Çalışmanın genel kapsamında, insani yardım faaliyetleri olarak isimlendireceğimiz faaliyetler; bölge, din, dil, ırk, mezhep ayrımı yapmaksızın dünyanın her hangi bir noktasında mağdur durumda olan insanlara yardım eli uzatılmasını ifade edecek, felakete uğramış, zulüm görmüş, aç ve açıkta kalmış, savaş ve doğal afet gibi sebeplerle mağdur edilmiş tüm insanlar, insani yardım faaliyetleri kapsamında değerlendirileceklerdir (Bumin,2010).

Çalışma kapsamında yürütülecek analizlerin önemli bir noktasını oluşturacak bir diğer kavram “Yönetişim” ilkesidir. Küreselleşme süreciyle birlikte devletlerin

üzerindeki sosyo-ekonomik baskının hafifletilmek istenmesi, devletlerin bürokrasi yükünden sıyrılıp, sivil oluşumlar üzerinden faaliyetlerini yürütmesi gerekliliğini doğurmuştur. Önceden belirlenen bir hedefe ulaşmak, tasarlanan bir devlet politikasını uygulamaya geçirmek ve ortak bir amaca bağlılığın sağlanması gibi çeşitli girişimler adına devletin tek özneli, merkezi ve hiyerarşik yapılanmasını tek ederek, çok özneli, çok sesli, çok aktörlü sivil yapılanmalara gereksinim duyulmaktadır (Ataay, 2006:123). Bu nedenle, çalışmanın genelinde yönetim kavramı, devletlerin kendi amaç ve hedeflerini uygulayabilmek, belirledikleri dış politika hamlelerine paralel olarak sivil toplum kuruluşlarının faaliyet ve eylem planlarını yönlendirebilme yeteneği olarak değerlendirilecektir. Böylece ekonomik, sosyal, kültürel ya da siyasi gücü fazla olan devletler, güçsüz devletler üzerinde hakimiyet kurabilecek, kendi politik arzuları etrafında güçsüz devletleri yönlendirebileceklerdir.

Devletlerin yönetim gücünü arttırmak, hakimiyet alanlarını genişletmek için askeri güce duydukları ihtiyaç günden güne azalan bir seyir izlemektedir. Artık siyaset sahnesinde hantal ordularla kazanılan zaferlerden ziyade, ılımlı diplomasi kazandırdığı başarı örneklerine daha çok şahit olmaktayız. Bu nedenle yürüttüğümüz çalışma kapsamında, elde ettiğimiz argümanların birçoğu “yumuşak güç” (soft power) kapsamında değerlendirilecektir. Yumuşak güç kavramıyla, askeri güce gereksinim duymadan, zor kullanmadan ya da iktisadi maliyete katlanmadan başkalarının tercihlerini şekillendirebilme kabiliyeti ifade edilecektir. Ayrıca yumuşak güçle, istenilen hedefe doğrudan zorlayarak ulaşmaktansa, karşı tarafı ikna etmek ve aynı fikirlerin aynı hassasiyetlerin taşınabilmesi için çaba gösterilmesi gerekliliği dile getirilmektedir (Nye,2005). Yumuşak güç kapsamında devletlerin ulaşmak istediği ana hedef ise “cazibe merkezi” olmak, “ model ülke” olarak örnek alınmaktır. Çünkü diğer aktörlerin, politika belirleyici aktörün çizgisi doğrultusunda hareket edebilmeleri için politika belirleyici aktörü cazip ve kabul edilebilir bulmaları gerekmektedir (Çamır, 2009: 3-36,3-37).

Yukarıda kısaca tanıtılan tüm kavramlar, son yıllarda Türk dış politikasının odak noktasını oluşturan Neo-Osmanlıcılık kavramının analizi için, tek tek başvurulacak önemli argümanlardır. Fakat çalışmanın ana eksenini Neo-Osmanlıcılık kavramı

oluşturmaktadır. Kısaca eski Osmanlı coğrafyasında, Türkiye Cumhuriyeti'nin yeniden hakimiyet kurmak istemesini ifade eden bu kavram, bünyesinde insani, coğrafi, siyasi, dini ve kültürel hassasiyetleri barındırmaktadır. Osmanlı devletinin tek bir ırka tek bir dile ve tek bir dine bağlı olmadığını bilen Neo-Osmanlıcılar, tıpkı Osmanlı Devleti gibi kozmopolit bir kimlik yaratmak istemektedirler (Çalış,2001:420). Irksal ve dinsel karakterleri dışlamak yerine insanları bir arada tutabilecek en büyük parametrenin ortak tarihi anılar olduğunu iddia eden Neo-Osmanlıcılar, Osmanlı Devleti'nin gerisinde bıraktığı tarihi birikime sıkı sıkıya bağlanmışlardır (Yavuz,1994: 2). Bu uğurda tutunabilecekleri en önemli yumuşak güç aracı “osmanlı hoşgörüsü” olacak, Balkanlar, Kafkaslar, Orta Doğu, Afrika ve Asya gibi coğrafya ayırımı yapmaksızın Osmanlı'nın ardında bıraktığı tüm coğrafyalarda Türkiye'nin yönetim gücünü arttırmak isteyeceklerdir. Neo-Osmanlıcılık politikasıyla asıl ulaşılmak istenen ana hedef Osmanlı ihtişamını yeniden canlandırmak değil, yumuşak güç unsurlarının uygulanılarak eski Osmanlı coğrafyasında yer alan ülkelerin Türkiye'nin çıkarları, Türkiye'nin dış politika hedefleri doğrultusunda hareket etmesinin sağlanmasıdır (Yıldırımkaaya, 2009: 1-2). Bu hedef doğrultusunda sivil toplum kuruluşları son derece kritik bir misyon üstleneceklerdir. Türkiye'nin tanıtılması, Türkiye'ye güven duyulması ve her şeyden önemlisi Türkiye'nin yumuşak güç kapsamında bir “cazibe merkezi” bir “model ülke” olarak benimsenmesi için özellikle İslami hassasiyetlere sahip sivil toplum kuruluşlarına fazlasıyla ihtiyaç duyulacaktır (Göçmen, 2011:116).

Yıllarca Batı yanlısı bir dış politika izlenmesinin, Türkiye'nin cazibe merkezi olması yolunda en büyük engeli teşkil ettiğini düşünen AK Parti hükümeti, dış politika pusulasını tıpkı Özal gibi eski Osmanlı coğrafyası üzerinde etkinlik kurmak üzerine kurgulamıştır. Tüm bu hususlar değerlendirildiğinde, çalışmanın hipotezi “ AK Parti hükümetinin, Osmanlı Devleti'nin ardında bıraktığı eski coğrafyalar üzerinde yumuşak güç kapsamında kurmak istediği etkinlik alanını, başta İHH olmak üzere benzer misyona sahip olan sivil toplum kuruluşları aracılığıyla kurmaya çalıştığı” verileri üzerine kurulmuştur. Bu algının sebebi ise, AKP ve İHH'nın aynı İslami hassasiyetlere sahip olması, AKP'nin Neo-Osmanlıcı dış politikasıyla İHH'nın etkinlik alanının benzer nitelikler göstermesi, Neo-Osmanlıcılık politikasıyla AKP “Büyük Türkiye”nin kurulmasını hedeflerken, İHH'nın faaliyetlerini “ümme bilinci” doğrultusuyla

gerçekleştirmesi, birinin siyasi diğerrinin sivil girişimlerle birbirlerine paralel misyona sahip organizasyonlar yürüttüğünü göstermiştir.

Çalışmanın kapsamı gereği, İHH'nın uluslararası alanda yürüttüğü projeler, kuruluş aşamasından günümüze kadar gelen faaliyet ve yardım organizasyonları, yerel ve uluslararası basında hakkında yer alan iddialar ayrıntılı bir incelemeye tabi tutulmuştur. Özellikle faaliyet alanı olarak Türkiye ile dini yakınlık arz eden Müslüman coğrafyalar üzerinde yürüttüğü projeler araştırma kapsamına girerken, yurt içinde yürüttüğü yardım faaliyetleri, oluşturulan kampanyalar ve iç politik hedefler doğrultusunda girişilen her türlü girişim araştırma kapsamı dışında yer almıştır.

Neo-Osmanlılık kavramının ortaya çıkışı, bu uğurda yürütülen dış politika hamleleri genel hatlartıyla incelenmiş ve İHH'nın bu politika kapsamında hangi noktada yer alabileceği analiz edilmiştir. Ayrıca bu alanda inceleme ve çalışma yapacak araştırmacılar için çok taraflı ve geniş bir literatür bilgisi ortaya konulmuştur. Yukarıda yönelttiğimiz sorunun yanıtını alabilmek için veriler kaynaklardan toplanmıştır. Çalışmada kullanılmış olan birincil kaynaklar kısmında, İHH ile ilgili basında yer alan gazete haberleri ve 15 Temmuz 2011 tarihinde İHH Başkan Yardımcısı Cüneyt Kılıç ile yarı-yapılandırılmış mülakat tekniği ile yapmış olduğumuz görüşme yer almaktadır. İkincil kaynaklar kısmında ise, araştırma merkezlerinin incelemeleri sonucu ortaya konulan raporlar, çeşitli akademisyenlerin sunuş ve konferans metinleri, kitaplarda yer alan bazı bölümler, süreli dergilerden elde edilen makaleler, elektronik makaleler, Siyasi parti faaliyet planları, süreli akademik yayınlar ve daha önce benzer konular hakkında yazılan tez çalışmalarından faydalanılmıştır.

Ulaşılan birincil ve ikincil kaynaklar, çalışmamız kapsamında üç kısımda incelenmiştir. İHH'nın faaliyetlerinin, demokrasi ve kamu diplomasisi kapsamında incelendiği çalışmalar ilk kısımda yer almaktadır. Duygu Duman'ın "Sivil Toplum Örgütleri ve Kozmopolit Demokrasi Açısından İHH ve Mülteciler Dayanışma Derneği" (2012) isimli tez çalışması ve Erhan Sırt'ın "İsrail'in Mavi Marmara Baskınının Kamu Diplomasisi Aracılığıyla Meşrulaştırma Çabaları" (2013) adlı çalışması birinci kısımda değerlendirilmektedir. İkinci kısımda, İHH'nın Mavi Marmara olayı ve bu olayın

medyada nasıl yankı bulduğunu değerlendiren çalışmalar irdelenmiştir. Muhammet Cemal Şahinoğlu'nun "Dış Politika'da Sivil Toplum Etkisi: Mavi Marmara Olayı Örneği" (2013), (2013), M. Şefik Dinç'in "Kanlı Mavi Marmara"(2010), Hülya Kızılyılan'ın "Türk Basınında Son Dönem İsrail İlişkileri Mavi Marmara Olayı" (2012) ve Zahide Tuba Kor'un "Küresel Vicdanın Dilinden Özgürlük Filosu Yolcularla Söyleşiler" (2011) isimli çalışmaları bu kapsamda değerlendirilmiştir. Üçüncü kısımda ise İHH'nın küresel bir aktör olarak değerlendirildiği ve devlet eksenli politikalarla paralel bir duruş sergilediği analiz edilmiştir. Muhammed Kotan'ın "Küresel Bir Sivil Toplum Kuruluşu Olarak İHH" (2010) isimli çalışması bu kapsamda incelenmiştir. Konusu gereği kendi tez çalışmam, üç kısımda yer alan eserleri de kapsayacak şekilde Muhammed Kotan'ın tez çalışmasına daha yakındır.

Çalışma üç bölümden meydana gelmektedir. Birinci bölümde, sivil toplum, yönetim ve yumuşak güç kavramlarının teorik çerçevesi üzerinde durularak, farklı düşünelere göre kavramların analizi yapılacaktır. Özellikle insani yardım kapsamında değerlendirilecek olan sivil toplum kuruluşlarının, yönetim kabiliyeti üzerinde oynadıkları stratejik rol vurgulanacaktır. Ayrıca bu bölümde sivil toplum ve yönetim ilişkisi, demokrasi, neo-liberalizm, kamu diplomasisi ve küreselleşme kriterlerine göre farklı başlıklar altında değerlendirilecek, özellikle 1980'li yıllarla birlikte siyaset sahnesinde sivil toplum kuruluşlarının önderliğinde gerçekleşen insani yardımların Neo-Osmanlıcılığın yayılmasında ne kadar kritik bir rol üstlendiği üzerinde durulacaktır.

İkinci kısımda, Türk siyaset sahnesinde muhafazakâr-sağ ideolojiyi temsil eden Turgut Özal, Necmettin Erbakan ve Recep Tayyip Erdoğan dönemlerindeki dış politika hamleleri, Neo-Osmanlıcılık kapsamında irdelenecek, Türk-İslam motifinin siyaset eliyle yurt içi ve yurt dışında yürütülen devlet politikalarına nasıl angaje edilmeye çalışıldığı açıklanacaktır. İlk kez Turgut Özal döneminde siyaset sahnesiyle tanışan Neo-Osmanlıcılık ideolojisinin, başta Türkî Cumhuriyetler ve Balkanları hedefleyen bir açılım gösterdiği vurgulanacaktır. Necmettin Erbakan döneminde farklı bir misyona bürünecek olan Neo-Osmanlıcılık kavramı, "Adil düzen" ilkeleri doğrultusunda değerlendirilecek ve "İslam Birliği"nin kurulması yolunda gerçekleştirilecek dış politik hamlelerin saç ayağını oluşturduğu vurgulanacaktır. İkinci bölümün son başlığına,

Recep Tayyip Erdoğan döneminde Dışışleri Bakanlığı yapan ve hala görevde bulunan Ahmet Davutoğlu'nun Neo-Osmanlıcı bakış açısı analiz edilecektir. Özal ve Erbakan döneminin aksine kavramın genişleme eğilimi gösterdiği, 2023 yılında dünyanın dört bir yanında cazibe merkezi olarak kabul edilecek “Büyük Türkiye” hedefine ulaşabilmek için sürece Afrika, Latin Amerika gibi Osmanlı bakiyesinin bulunduğu farklı coğrafyalarında dahil edildiği aktarılacaktır.

Temel sorunun yanıt bulacağı üçüncü ve son kısımda, İHH vakfının kuruluş amacı, çalışma ilkeleri, faaliyet alanları ve hizmetlerine geniş çapta yer verilecektir. İnsani yardımı temel alan projeleri ve bu projelerin uygulanma alanlarından ayrıntılarıyla bahsedeceğimiz İHH'nın, küresel bir sivil toplum kuruluşu olarak AKP iktidarının dış politika hamleleriyle hangi noktada paralellikler gösterdiğine de değinilecektir. Ayrıca yabancı ve Türk basınında kuruluş ile ilgili ortaya atılan iddialar derlenecek, Türk dış politikasında teşkil ettiği konum analiz edilecektir.

BÖLÜM I

1. Sivil Toplum, Yönetişim, Yumuşak Güç ve Neo-Osmanlıcılığın Kavramsal Çerçevesi

1.1. Sivil Toplum Kuruluşları

1.1.1. Sivil toplum'un tanımı ve kavramsal çerçevesi

Sivil Toplum konusunun anlamlı bir değerlendirmesini yapabilmemiz için önce kavramın ne ifade etmekte olduğunu açıklamamız gerekmektedir. Sivil toplumun etimolojik kökenine baktığımızda, kelimenin Fransızca-Latince kökenli olan "civils", "civilis" kökeninden geldiğini görmekteyiz. Kelime, medeni, şehirli, şehir hayatına adapte olmuş olan, görgü kurallarını iyi bilen anlamına geldiği gibi nazik ve kibar anlamlarını da çağrıştırmaktadır. Ayrıca "Civils" kelimesi Türkçe'de "sivil" şeklinde telaffuz edilmektedir. Sivil kelimesi terim olarak kullanıldığında; "şehir adabı", "medenilik", "bedevi(köylü) olmamak" anlamına gelmektedir. Halk arasında ise "askeri olmayan, asker sınıfından olmayan, üniforma giymemiş" gibi farklı anlamları ifade etmektedir. Fransızca "askeri olanın karşısında olan" anlamında kullanılan sivil toplum, tarihsel süreç içerisinde "devletten olmayan", hatta yer yer "devlete karşı olan" anlamında da kullanılmıştır (Bolay,1997:7-9).

Sivil sözcüğü kavram içinde ele alındığı zaman, asker sınıfından olmayan, üniforma giymemiş olan kimseyi ifade etmenin yanı sıra bu kelimenin "toplum" kelimesi ile birleşerek "sivil toplum" şeklinde kavrama dönüşmesi, bazı toplumsal ve siyasal hareketlere bağlı olarak gerçekleşmiştir. Bu bağlamda on yedi ve on sekizinci yüzyıllardan sonra sivil toplum kelimesi "doğa durumu"ndan "uygarlık durumu"na

geçişi ifade ettiği gibi, şehirli bir insanın gereksinimi olan hürriyet, hak ve yükümlölükleri ifade eden bir kavram olarak da kullanılmaya başlanmıştır. Ancak bugün "sivil toplum" kavramı "askeri yönetimden arınmış toplum" anlamında kullanılmadığı gibi "asker olmayan toplum" yada "askerliğe karşı toplum" anlamlarına da gelmemektedir (Abay,2004:272). Ayrıca günümüzde "sivilleştirme" kavramı bir topluluğu geliştirmek anlamına gelmektedir. "Sivilizasyon" kavramı ise maddi, sosyal ve kültürel gelişmeyi açıklamaktadır (Yıldırım,2004:46).

Sivil Toplum, gönüllü, kendi kendini oluşturan, devletten özerk, özel alan ile devlet arasında aracı niteliğinde örgütlü bir sosyal yapılanmadır. Bu yapı, yasal düzen veya ortak kurallar dizisi gibi, özgürlüklerin ve özerkliklerin güvencesi olan kurumsallaşmış bir temel üzerine inşa edilmiştir. Bu, hem devlet iktidarını sınırlayıcı, hem de o iktidarı, hukuka dayandığı sürece, meşrulaştırıcı bir gücü bünyesinde barındırmaktadır. Dolayısıyla, sivil toplum devletten özerk olmayı gerektirirken ondan yabancılaşmayı zorunlu kılmaz. Başka bir ifadeyle, sivil toplum devlet iktidarına karşı oldukça dikkatli ve saygılıdır (Sarıbay,2000:448).

Bu bağlamda Ali Özalp sivil toplumu şöyle tanımlamaktadır;

"demokratik bir yapılanmayı, toplumsal katılım temeline oturtacak, toplumsal farklılaşmayı sağlayacak, yaygın sosyal örgütlenmelerin yolunu açacak, temel hak ve yükümlölükleri yaygınlaştıracak bir araç olarak görülmekte ve sivil toplum devletin şekillendirmediğı, kendi inisiyatif ve renkliliğine terk ettiğı devlet dışı bir alanı ifade etmekle sınırlı kalmamakta, aynı zamanda aktif ve örgütlü siyasal katılım ve politizasyon sürecini de ifade etmektedir" (Özalp,2008:2).

Sivil toplumun doğuşu, burjuva sınıfının doğuşuyla aynı zaman diliminde gerçekleşmiştir. Toplumda siyasal yapının dışında bir yargı düzeninin ortaya çıkması, bilimsel gelişmeler ve özellikle matbaanın icadıyla birlikte yavaş yavaş kamuoyu oluşmaya başlamış böylece siyasal toplumdan bağımsız bir yaşam alanı ortaya çıkmıştır. Siyasal toplumdan bağımsız bir alan olarak nitelendirebileceğimiz, "mahalli meclisler" burjuvazinin kullandığı ve sivil toplumun oluşumunda önemli bir aşamayı

meydana getiren araçlar olarak ön plana çıkmışlardır. Bu noktada, mahalli meclislerin devletten bağımsız olarak karar alabilmeleri, sivil toplumun gelişimi için büyük bir adım olarak görülebilir (Arslan,1999:14).

Sivil toplum çerçevesindeki tartışmaların tarihi Eski Yunan'a kadar uzanmaktadır. M.Ö 384-322 yılları arasında yaşayan Aristo, "Politika" isimli eserinde sivil toplum kavramını "politike koinonia" ismiyle kullanarak, sivil toplum kavramının dünya sahnesiyle tanışmasını sağlamıştır. "Koionoea ahlaki ve manevi gayelerle oluşmuş bir insan topluluğunu ifade ederken "politike koinonia" ise yasalarla belirlenmiş kurallar sistemi içindeki özgür ve eşit yurttaşların siyasal toplumu, ahlaki bir kamu olarak tarif edilmiştir" (Çelik,2007:3-4). Aristo, "koinonia politike" yani politik düzen kavramıyla aynı zamanda "dayanışma ve dostluğa" vurgu yapmakta ayrıca her türlü insan topluluğunu da bu kavram yardımıyla açıklamaya çalışmaktadır (Sarpaşan,2008:13). Aristo ile başlayan bu süreçten itibaren 18. Yüzyıla yani ortaçağın sonuna kadar sivil toplum kavramı ile devlet kavramı eş anlamlı olarak kullanılmıştır (Çelik,2007:4).

Ortaçağın sonlarına doğru biçimlenmeye başlayan sivil toplum, Fransız Devrimi sonrasında ise maddi hayata, siyasal toplum ise devlete ilişkin felsefe ve doktrinlere karşılık gelecek şekilde incelenmiştir (Özalp,2008:2). Mesela toplumsal sözleşmecî düşünürler sivil toplum kavramını politik toplum ya da devletle özdeş toplum olarak ifade etmişlerdir. Hobbes'ta "doğa hali"nin karşıtı olarak düşünülen sivil toplum daha sonra, içerik değiştirerek yerini sivil toplum-devlet ayırımına bırakmıştır. Locke'da sivil toplumu farklı bir bakış açısında değerlendirerek, doğal halinin karşıtı olarak görmüş; ancak devletin rolünün mümkün olduğunca sınırlandırılması gerektiğini vurgulamıştır. Hobbes sınırsız yetkilere sahip bir devlet anlayışını savunurken; Locke sınırlı bir devlet yapısı öngörmüştür. Bir diğer sözleşmecî kuramcı Rousseau da doğa durumundan hareket etmiştir. Doğa durumundan toplum olmanın erdemine geçen insan genel iradenin, yani bütünün taşıyıcısı durumuna gelmiştir. Sivil toplum doğa durumundaki yaşantının toplum içine taşınması ile gerçekleşeceğini ifade etmiştir (Ertürk,2005:11).

Her ne kadar uzun bir geçmişe sahip olsa da sivil toplum kavramı bugünkü

anlamıyla, Batı'da sanayi toplumu sonrası başlayan toplumsal ve siyasal arayışların sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Batı dünyasının "Rönesans" tan sonra yaşadığı gelişmeler ve değişimler yeni bir siyasal toplum arayışını doğurmuş, bu gelişmelerin sonucu olarak da ulus devletler ile birlikte daha katılımcı ve özgürlükçü bir siyasal yaşam tartışılmaya başlanmıştır (Arslan,1999:14).

Sivil toplum kavramı, modern anlamda ilk kez Adam Ferguson tarafından 1767'de "Sivil Toplumun Tarihi Üzerine Bir Deneme" adlı çalışmasında kullanılmıştır. Ferguson toplumsal yapıyı "çıkarların, ekonomik hareketlerin oluştuğu ve ekonomik akımların doğup geliştiği, sınıflar ve sınıfsal örgütlenmelerin gözlemlendiği ama sadece sınıfların değil diğer toplumsal kesimlerin de davranışlarının gözlenebildiği bir alandır" şeklinde tanımlamış ve bu çok öğeli yapıya sivil toplum adını vermiştir (Doğan, 2002:75-76). Ferguson, İskoç aydınlanma döneminin "Sivil Toplumun Tarihi Üzerine Bir Çalışma" (1767) adlı denemesiyle klasik sivil toplum-devlet bütünlüğünün parçalanışının ilk işaretlerini veren bilim adamı olmuştur. Ancak bu parçalanış henüz sivil toplum ve devleti tamamen birbirinden ayırtırmamaktadır. Ferguson'a göre sivil toplum ile devlet henüz tam anlamıyla farklı alanlar değildir. Zaten Ferguson böyle bir ayrımı da doğru bulmamaktadır. Bir sivil toplum, kendi kültürel başarılarını ve kamusal ruhunu olduğu kadar, mekanik ve ticari zanaatlarını da düzenli yönetim, hukuk devleti ve güçlü askeri savunma yoluyla koruyan ve zarifleştiren bir siyasal düzen tipidir. Bu deneme insan türünün "kaba yaşam"dan "zarif yaşam"a yani medeniyete geçişinin "doğal tarihi"ni ana hatlarıyla ortaya koyarak bireylerin modernleşme sürecini ele almıştır (Sarpaşan, 2008:23).

Ferguson'un yorumu, 19. yüzyılda Hegel ve Marx gibi düşünürleri rahatsız etmiş ve bu yaklaşımı tek taraflı ve önyargılı olmakla eleştirmelerine yol açmıştır. Bu düşünürler, sivil toplumu, daha çok burjuva ve bireyci dünya görüşü olarak tanımlamışlardır (Özalp,2008:3). Hegel'e göre sivil toplum, üyelerin korunması ve pazarın işlevselliği için zorunlu olan kurumlar ve toplumun ticari sektörünü oluşturan bir pazardır. Dolayısıyla sivil toplum daha önce yaşanan bir olgu değildir. Sivil toplum uzun ve karmaşık bir tarihsel dönüşüm sürecinin ürünüdür (Tosun,2001:37).

Sivil toplumu "burjuva toplumu" kavramı ile ifade eden Hegel'e göre, sivil toplum bir yandan bireysel, özel çıkarların, bencil arzuların ve ihtiyaçların savaş arenasını konumunu sürdürürken, diğer yandan ekonominin gelişmesinin koşulu olan çelişkileri de bünyesinde barındırmaktadır. Hegel'e göre sivil toplum, doğal düzenin, doğal yasaların güvencesi altında değildir. Hegel tam da bu noktada devlete dengeleyici rol vererek, bireysel ve ailevi ilişkileri düzenleyen sivil toplum yanında, eylem düzeyinde rasyonalite olarak sivil toplumu düzenleyecek egemen bir güce yani devlete gereksinim olduğunu ileri sürmüştür (Tosun, 2001:39-40). Hegel'de sivil toplumun en belirgin özelliği sivil toplum-devlet ikiliğinin ön plana çıkması ve bu ayrımın iyice netleşmesidir (Erdem, 1996:42). Bu anlamda Hegel, "societas civilis" kavramının geleneksel karşılığını radikal biçimde değiştiren ilk kişi olarak kabul edilir. Artık sivil toplum ve devlet klasiklerin kullandığı gibi aynı anlamlarda kullanılmayacaktır. Artık sivil toplum önceki düşünürler gibi siyasal toplumu vurgulamak için değil, siyasal toplum öncesi anlamında yani doğal toplum evresi anlamında kullanılacaktır (Erdem, 1996:42). Fakat bu doğa düzeni daha öncekilerin doğal düzeni değildir, egemen bir güç tarafından organize edilmesi gereken bir doğal düzendir. Toplumsal yaşamın sivil toplum şeklinde örgütlenmesi gereği, devlet denilen üst yapısal bir örgüte evrensel bir gereksinimide doğurmuştur. Bireyin öznel yapıdan nesnel bir yapıya kavuşturulmasının yolu olarak Hegel, bireyin vicdan sorunlarından kurtarılacak öznel bireyci ahlaktan koparak toplumsal nesnel hukuk kurallarına uymasının ancak sivil toplum, dolayısıyla da devlet içinde mümkün olacağını ileri sürmüştür (Tosun, 2001:37).

Marx'ın teorisinde ise, sivil toplum devlete bağımlı olarak düşünülmekten çıkmış, tersine devletin topluma bağımlı olduğu, onun sivil toplum tarafından belirlendiği varsayılmıştır. Marx'a göre, sivil toplum altyapıdır, devletse üstyapıdır. Marx, sivil toplumun anatomisinin ekonomi politikte aranması gerektiğini belirtir ve hemen sonra en ünlü formüleştirmelerinden birinde "altyapı ve üstyapı arasındaki ilişkiler hakkındaki tezinde", sivil toplumun, üretici güçlerin gelişiminin belli bir aşamasında bireylerin bütün maddi ilişkilerini kapsayacağını belirtir. Marx'a göre, iktisadi ilişkiler alanı olarak sivil toplum siyasi ve hukuki üstyapıyı oluşturan devletin sosyo-ekonomik temelidir. Sivil toplum esas itibarıyla mülkiyet ilişkilerine dayanan burjuva düzeninin kendisidir; o özel mülkiyet ve piyasa ilişkilerinin oluşturduğu alan,

yani ekonomidir. Marx'a göre sivil toplum belirli dönemdeki ticari ve endüstriyel ilişkilerin tümüdür ve devleti ve ulusu aşan bir boyuttadır (Usta,2006:17).

XX. yüzyılın sonlarındaki gelişmeler, Doğu Bloku'nun çökmesi, liberalizmin yükselişi, küreselleşme, muhalefet hareketlerinin tıkanması, sosyal demokrasinin gerilemesiyle sivil toplum kavramı üzerinde kuvvetli yargılar oluşmuştur. Kavrama esas olan öğeler örgütlülük, kendi kendini üretme, devletten her alanda kopma, şiddete karşı olma, siyasal topluma ya müdahil olma ya da hiç karışmama gibi vurgular kazanmıştır (Özalp,2008:3).

XXI. yüzyılda yaşanan gelişmeler ise kavramı ortaya çıktığı ilk günden bambaşka noktalara taşımış ayrıca küresel bir aktör özelliği kazanmaya başlamasına da yardımcı olmuştur. Konunun bu kısmına, modern dünyada "Sivil Toplum" kavramının ne anlama geldiğini açıklayarak devam edeceğiz.

1.1.2. Günümüz modern dünyasında sivil toplum

Günümüzde devletin rolünün değişmesi ve küçülmesi dolayısıyla, devlet tarafından verilen hizmetlerde kısıtlamalara gidilmesi, demografik ve kültürel değişiklikler, bazı kesimler için ideal hayat standardının yakalanması ve insanların, yardıma muhtaç insanlara, hayvanlara yardım etmek, doğayı korumak, belirli bir görüşte birleşerek sosyal, siyasal, ekonomik anlamda kendilerini ifade etmek gibi amaçlar doğrultusunda toplanarak bir araya gelme ihtiyacı, başta sivil toplum kuruluşları (STK) olmak üzere farklı yönetim yapılarını da beraberinde getirmiştir. Sivil toplum kuruluşları, sivil toplum mensuplarının, faaliyetlerini belli bir program ve düzen çerçevesinde sürdürmek amacıyla bir araya gelerek örgütlenmesi sonucu ortaya çıkmıştır. Yani sivil toplum kuruluşları adından da anlaşılacağı üzere "sivil toplumun" örgütlenerek kurumsal nitelik kazanmış şeklidir (Akyüz,2008:22).

Modern sivil toplum olarak bahsedilen sivil toplum, günümüzde kamusal otoritenin eksik kaldığı eğitim, sağlık, sosyal hizmetler, çevre, kırsal-kentsel kalkınma gibi değişik alanlarda önemli işlevler üstlenmektedirler. Bununla birlikte dünyada

yaşlıların bakımı, kimsesiz çocukların korunması, özürlülerin eğitimi gibi sosyal hizmet alanlarında da öncülük sivil toplum kuruluşlarına aittir (Toksöz,1983:370).

Diğer bir ifadeyle, eskiye oranla sivil toplumun katılım alanı genişlemiş ve sivil toplum geniş bir organizasyonlar dizisini bünyesinde barındırır bir hale gelmiştir. Bunları maddeler halinde ifade etmemiz gerekirse (Sarpaşan,2008:38):

1. Ekonomik (üretici ve ticari birlikler ve şebekeler)
2. Kültürel (dini, etnik, komünal ve diğer ortak hakları, değerleri, inançları, görüşleri, sembolleri savunan birlikler)
3. Bilgi edinmeye ve eğitime yönelik (kamuya bilgi, fikir, haber vermeye ve bunları yaymakla görevlendirilmiş -kar amaçlı olan ya da olmayan - örgütler)
4. Menfaat merkezli (üyelerinin ortak işlevsel ya da maddi menfaatlerini savunmak ve geliştirmek için örgütlenmiş işçiler, emekliler, mahkumlar, profesyoneller ya da benzerleri için)
5. Geliştirici (alt yapı tesislerini, kurumlarını geliştirmek ve toplumsal yaşam kalitesini yükseltmek için bireysel kaynaklar oluşturma organizasyonları)
6. Sorun merkezli (çevre koruma hareketleri, kadın hakları, toprak reformu ya da tüketiciyi koruma vb.)
7. Vatandaşlıkla bağlantılı örgütlenmeler (siyasi sistemin partizan olmayan bir biçimde geliştirilmesini isteyen ve onu insan haklarının denetimi, seçmen eğitimi ve mobilizasyonu, seçim gözetmenliği, siyasi yozlaşmayı önleyici çabalar vs. yoluyla daha demokratik hale getirmeyi hedefleyen örgütler) olarak oldukça geniş bir alanda faaliyet yürütür hale gelmişlerdir.

Ayrıca sivil toplum kuruluşları, hem toplum taleplerinin siyasal yapıya taşınarak devletin karar ve eylemlerinin denetlenmesinde, hem de sorumluluk ve katılımcılık bilincinin artmasında önemli işlevlere sahiptirler. STK'lar, toplumdaki bir takım sorunların çeşitli düzeylerde ele alınarak, çözüme yönelik projelerin yaşama geçirilmesinde önemli katkılar sağlamışlardır (Sarpaşan,2008:37).

STK'lar, farklı bir hukuki yapıya sahip, toplumsal refahın artması amacına hizmet eden; kar amacı gütmeyen profesyonel kuruluşlar olarak nitelendirilebilirler

(Sönmezler ve diğ., 2007: 33) Ayrıca toplum içerisinde idarenin bir parçası olmayan ve sivil toplum alanında etkinlik gösteren her örgütlenme sivil toplum kuruluşlarını oluşturmaktadır. Siyasi guruplar, esnaf ve işçi sendikaları, dini kurum ve kuruluşlar, loncalar, spor kulüpleri, sanat ve kültür dernekleri birlikler, odalar, küçük ve büyük özel sektör girişimleri de STK kapsamına girmektedir (Arslan, 2001: 120). Ancak sivil toplum kuruluşları merkezi ya da yerel yönetimlerin denetimlerinin dışında ihtiyari kuruluşlar oldukları için siyasi partiler, ancak iktidarda olmadıkları zaman sivil toplum kuruluşu kategorisine dahil edilmektedir. STK'lar içinde dernekler, vakıflar ve sendikalar, hem yapısal, hem de işlevsel açıdan önemli bir yere sahiptirler. "Sivil toplum kuruluşu nedir?" sorusunu cevaplayacak olursak, maddi çıkar değil, bir amaç etrafında bir araya gelen gönüllüler ve ücretli çalışanlardan oluşan, devlet, ordu gibi resmi makamlar ile toplum arasında ifadeyi kolaylaştırıcı, baskıyı azaltıcı bir "sübab" görevi gören, politik, ekonomik, sosyal ve kültürel anlamda toplumsal boyuttaki problemlere cevaben sosyal hizmet sunan organizasyonlardır, diye bir tanımlamaya gidebiliriz (Akbulut ve Aytekin, 2007: 952).

Günümüzde sivil toplumun örgütlenmesi sonucu ortaya çıkan bu kuruluşlar İngilizce'de "non-governmental organisations" (NGO) kavramıyla ifade edilmektedir ve bu kavramın Türkçe'de tam karşılığı bulunmamaktadır. Bu kavrama Türkçe olarak; hükümet dışı kuruluşlar, gayri resmi kuruluşlar, devlet dışı kuruluşlar, üçüncü sektör, gönüllü kuruluşlar, demokratik kitle örgütleri, kar amacı gütmeyen kuruluşlar, yurttaş örgütleri, özel gönüllü kuruluşlar, yönetim dışı kuruluşlar, gönüllü kalkınma kuruluşları gibi isimler verilmeye çalışıldığı görülmektedir. (Yıldırım, 2004: 53). Hatta son zamanlarda İngilizcesi "action humanitaire" olarak bilinen Türkçe karşılığı insani yardım olarak telafuz edilmiş ve bölge, din, dil, ırk, mezhep ayrımı yapmaksızın dünyanın herhangi bir yerinde sıkıntıya düşmüş, felakete uğramış, zulüm görmüş, aç ve açıkta kalmış, savaş, doğal afet gibi sebeplerle mağdur olmuş tüm insanlara yardım etmeyi temel prensip haline getiren insani yardım kuruluşlarında bu kategori içersine dahil edilmektedir (Bumin,2010). Bu adlandırmalar içerisinde en yaygın ve kabul göreni ise "sivil toplum kuruluşları"dır (Yıldırım, 2004: 53).

Sivil toplum kuruluşları temel olarak toplumsal sorunlar etrafında

örgütlenmişlerdir ve toplumsalı ilgilendiren konular temel vurgularıdır. Toplumsal yaşamın demokratikleştirilmesi ve toplumsal sorunların bu bağlamda çözümlenmesini hedeflemektedirler. Yoksullukların, ezilenlerin, yani küreselleşme sürecinden olumsuz etkilenen toplumların, toplum kesimlerinin sesi olma iddiasını taşıyan STK'lar, küresel politikalar sonucunda yoksullaşan, sosyal güvencelerinden ve haklarından mahrum bırakılan kesimlerin küresel ölçekte kendilerini ifade etmesi ve sorunlarını paylaşması ve küresel iktidara karşı ortak mücadele edebilmeleri için uygun bir zemin hazırlamaya çalışırlar (Çoban, 2007: 159).

Belli sorumlulukları üstlenmesi beklenen STK'ların işlevleri kısaca şu şekilde sıralanabilir (Akyüz,2008:23):

1. Toplum için ve toplumun çıkarları için kamuoyu oluşturarak bireylerin taleplerinin dile getirilmesini sağlamak,
2. Temel bazda projeler üretmek, bu projelere kaynak aktarımını sağlamak, uygulamaya geçirerek eğitim, sosyal refah ve istihdam konularında hükümet politikalarına paralel ya da alternatif sorumluluklar üstlenmek,
3. Çoğulcu, katılımcı bir toplum yapısının oluşmasını sağlamak suretiyle piyasadaki metalaşmaya ve egemen piyasa değerlerine karşı dengeleyici bir unsur olmak,
4. STK'nın kendi içlerinde oluşturacakları çoğulcu ve katılımcı bir kültür ile beslenmiş ve aynı zamanda yönetim deneyimi de edinmiş bireylerin yetişmesini sağlamak,
5. Bireylerin aidiyet ve gönüllülük ihtiyaçlarını karşılamak.

Ayrıca STK'ların var oluş nedeni ve görev tanımını net olarak yapmak, hedef, program, etkinlikler ve kaynak kullanımı konularında topluma karşı saydam olmak, kaynakları, beyan edilmiş bu görev tanımına uygun ve verimli olarak kullanmak, bütün program ve projeleri bu görev tanımına uyumlu olarak tasarlamak, STK'ların çalışmalarına ilgi duyan bireylere ve gelen taleplere yanıt vermek ve devletten bağımsız olmak gibi niteliklere sahip olmaları gerekmektedir (Güder, 2004:11).

Günümüzde sivil toplumun devletle olan ilişkilerine gelince, devlet dışı bir alan

olduğu kabul edilmektedir. Ancak bundan, devlet-sivil toplum zıtlaşması anlaşılmamalıdır. Çünkü, sivil toplumun devletten kopuk olması söz konusu olamaz. Sivil toplum devlet birbirine anayasa ve birinin diğerine karşı hak ve yükümlülüklerine vurgu yapan yasalar ve gelenekler yoluyla bağlıdırlar. Devlet sivil toplumun değişik alan ya da bölgelerinin özerkliğinin sınırlarını belirleyen yasalar çıkarır. Ayrıca, bu özerk alanlarda sivil toplumun hareketlerine devletin müdahalesi olamayacağından dolayı, sivil toplum, devletin hareket alanını sınırlamış olur. Devlet aynı zamanda sivil toplum kuruluşlarının ve onların üyesi olan vatandaşların özgürlüklerini güvence altına alır. Onların örgütlenme, toplanma, eğitim ve çalışma özgürlüklerini kullanabilmeleri için uygun ortamlar oluşturmaktadır. Bunun yanı sıra, küçük ve zayıf grupların geniş ve güçlü olanlara karşı korunması işlevini yerine getirir. Çünkü, sivil toplumun eşit olmayan güçlerle ilişkisine ancak devlet el koyabilmektedir (Avcı, 2007:24-25).

Sivil toplumun gerçek anlamda sivil toplum işlevini yerine getirebilmesi açısından devletle birlikte toplumun da belli özelliklere sahip olması gerekir. Toplumun taşınması gereken özelliklerle ilgili olarak öncelikle toplumsal farklılaşmanın varolması gerekir. Sivil toplum kavramının modern anlamda görünümü incelendiğinde öncelikle "ideolojik toplum"dan farklı olduğu görülecektir. İdeolojik toplum, toplumsal farklılığı ve renkliliği engelleyen, devletin önderliğinde aynı ideoloji altında hareket ettirilen, devletin varlığıyla bütünleşmiş organik bir yapıyı ifade etmektedir. Sivil toplum bunun aksine, bireylerin zorlamaya maruz kalmadan özgür iradeyle kendi aralarında anlaşarak oluşturdukları ortak yaşama alanını ifade etmektedir (Çaha, 2003: 24). Toplumsal farklılaşmanın varolması ile birlikte, farklı grupların kendi içlerinde toplumsal örgütlenmelere gitmeleri de beraberinde gelecektir. Gönüllülük esasına dayalı toplumsal örgütlenmelere katılımı birlikte, toplumsal alanda özerkleşme ve bu özerkleşme sonunda da siyasal erk üzerinde baskı mekanizması oluşturma ortaya çıkacaktır. "Çoksesliliği ve seçenekleri çoğu kez bilimsel verilerle ortaya koyan ve gönüllü emek, bilgi, deneyim ve destek sağlayan bu kurumlar" (Saylan, 2003: 256) kendi içlerinde de bu değerleri barındırıp birarada yaşayabilmenin bilincinde olmalıdırlar. Ayrıca çokseslilik ve farklılaşma toplumda demokratik değerlerin yerleşmesini sağlamakta ve toplumdaki bireylerin farklı olanlarla yani öteki ile bir arada yaşaması açısından önemli bir işleve sahip olmasında beraberinde getirmektedir (Ertürk, 2005:19).

Sivil toplum kavramı her ne kadar demokrasi ve devlet kavramları ile ilişkilendirilmiş olsa da yine de hangi devlet yapısında ve hangi demokratik düzeyde sivil toplumdan söz edilebilir olduğu tartışılabilir. Bunun için de herhangi bir topluluğun, sivil toplum olup olmadığının bir takım şartları olması gerekir. Bu noktada, Ömer Çaha literatürde sivil toplumun, "toplumsal farklılaşma", "toplumsal örgütlenme", "gönüllü birliktelik", "toplumsal düzeyde otonomileşme" ve "baskı mekanizması oluşturma" diye beş önemli koşulu taşıması gerektiğinden bahsetmiştir. Sivil toplumun var olabilmesi ve gelişebilmesi için öncelikle toplumsal düzeyde etnik, kültürel, dinsel, ideolojik, mesleki vb. gibi sosyolojik kategoriler bazında farklılaşabilmesi gerekir. İkinci olarak her türlü siyasal katılımı sağlayacak ve politika üretebilecek sosyal örgütlenmelerin de sağlanması gerekir. Zira sivil toplum aynı zamanda örgütlü toplumdur. Üçüncü temel şart da örgütlenmenin gönüllü birlikteliği sağlayıcı nitelikte oluşmasıdır. İrادی olmayan zorunlu örgütlenmeler sivil toplum unsuru olarak kabul edilemez. Dördüncü temel şart da sosyal grup, kimlik veya kategorilerin devlet karşısında "otonom" bir statüye sahip olmaları gerekir. Başka bir ifade ile devletin müdahalesine maruz kalmaksızın sosyal grup veya kategorilerin kendi kaderlerini tayin etme hakkına sahip olmaları gerekir. Sivil toplumun var olabilmesinin ve gelişebilmesinin beşinci şartı ise sivil toplum örgütlerinin baskı grubu niteliği göstererek demokratik yoldan (lobicilik, protesto, miting, grev gibi.) baskı mekanizmalarına yönelebilmeleridir (Çaha, 1997:31-32). Bu bağlamda Çaha Sivil toplumu, demokratik bir yapılanmayı, toplumsal katılım temeline oturtacak, toplumsal farklılaşmayı sağlayacak, yaygın sosyal örgütlenmelerin yolunu açacak, temel hak ve yükümlülükleri yaygınlaştıracak bir araç olarak görmekte ve sivil toplumu "devletin şekillendirmediği, kendi inisiyatif ve renkliliğine terk ettiği devlet dışı bir alanı ifade etmekle sınırlı kalmamakta, aynı zamanda aktif ve örgütlü siyasal katılım ve politizasyon sürecini de ifade etmektedir" şeklinde tanımlamaktadır (Akt: Abay, 2004:273).

Bireyin kendi rızası ile özgür kararını vererek katılımı ve işleyişte özerkliği sivil toplum açısından önemlidir. Bireyin doğuştan zorunlu olarak üyesi olduğu ve bu konuda bireysel bir tasarrufunun olmadığı aşiret tipi örgütler gönüllü birlikteliğe dayalı olmayan bir beraberlik olduğu için sivil toplum unsuru olarak kabul edilmemektedirler.

Çaha, aşiret yapılanmasını sivil toplum örgütü olmaktan uzak görürken, Osmanlı'daki dinsel cemaatleri, ayanları sivil toplumun işlevini yerine getiren kurumlar olarak görüldüğünü vurgulamıştır (Ertürk, 2005:20). Çünkü dini cemaatler ya da dini değerler çerçevesinde siyaset yapan gruplar önemli bir kitlesel güç oluşturdukları için sivil toplum kategorisine dahil edilmektedirler. Dini cemaatler modern hoşnutsuzluklara karşı bir sığınak görevi görmektedir. Devletle birey arasında bir ikincil yapı görevi görmekte olan cemaatler, ayrıca kısa vadede dayanışma mekanizmaları oluşturmakta, mali yardımlaşmadan kültürel-siyasal çerçevede sesini duyurabilmeye kadar bir etkinlik alanı oluşturmaktadırlar (Aydın, 2004:309).

Toparlamak gerekirse, sivil toplum kavramının modern versiyonuna ilişkin yukarıdaki görüşlerde dikkati çeken ortak nokta ve vurgu; özerk alanların çoğulculuğu ile bu alanlar içinde faaliyet gösteren kurum veya bireylerin özerkliği üzerine odaklandığıdır. Modern sivil toplumun içerdiği üç önemli boyut bulunmaktadır. Modern sivil toplum, özel hukuk, sivil-siyasal toplumsal eşitlik ve haklara dayanması nedeniyle yasallık; özerk, kendi kendini oluşturan gönüllü birlikleri kapsamı nedeniyle çoğulculuk; iletişim alanları, kamu katılımı, siyasal iradenin ve toplumsal normların doğuşunu, çatışmasını ve bunlara ilişkin düşüncelerin ifade edilmesini içerdiği için de kamusal ile eşanlı olarak değerlendirilir (Ertürk, 2005:18). Buna paralel olarak, sivil toplum içindeki topluluklar için; çoğulculuğun onların birbirine karşı özerkliklerini; kamusalılıkların birbirine karşı sorumluluklarını; özelliğın birbirlerine karşı bireyselliklerini, yasallığın ise tabi olacakları ortak çerçeveleri sağladığı belirtilir. Özellikle refah devleti çerçevesinde yürütölen tartışmalarda, devletleştirme-özelleştirme görüşleri kapsamında ön plana çıkarılan, toplumun devletten görece özerkliğinin nasıl sağlanabileceğı sorusudur. Bu özerklik ise sivil toplumun sınırlarının genişletilerek, bireylerin dayanışma ve yardımlaşma ağıları içinde faaliyet gösterebilecekleri, sosyal işlevlerin ağırlıkta olduğı yeni ara yapıların çoğalması ile sağlanacaktır (Sarpaşan, 2008:39). Tezin geri kalan bölümünde incelenecek konuların, daha sağlıklı bir analizinin yapılabilmesi için bir sonraki kısımda, STK'ların demokrasi ve küreselleşme ile ilgili bağlantılarına kısaca değinmemiz gerekecektir.

1.1.3. Sivil toplum ve demokrasi ilişkisi

Bir siyasal rejim olarak demokrasi, insan haklarının gerçekleştirildiği düzeni temsil etmektedir. Demokrasi, insanların yalnız kendilerinin değil aynı zamanda başkalarının haklarını savunabildikleri rejimlerdir. İşte bu bağlamda, kişinin kendi hak ve özgürlüklerinin diğer kesimlerle var olabilmesi ancak demokrasilerle mümkün olmaktadır. Demokrasinin temel öğelerinden biri aktif bir sivil toplumun varlığıdır. Sivil toplum örgütleri demokrasiyle ortaya çıkan bir örgütlenme değildir ama demokrasiyle önem kazanmışlardır. Sivil toplum, modern manada anlamını demokrasi ile kazanırken, demokraside katılım problemlerinin çözümünü sivil toplum ile sağlamıştır. Demokrasi birbirleriyle ortak amaçlara sahip insanların oluşturdukları grupların seslerini ve isteklerinin daha fazla duyurabilmenin bir yolu haline gelmiştir (Özalp,2008:4).

Sivil toplum örgütlerinin işleyişleri demokrasi ile ilişkisi açısından önemlidir. Çünkü kendi iç işleyişlerinde demokratik değerleri hayata geçirebilen sivil yapılanmalar demokrasinin işleyişine hizmet ederler. Toplumda ortaya çıkan yapılanmaları oluşturan bireylerin karar alma sürecine özgürce katılabilmeleri, alınan kararlarda tek kişinin egemenliğinin olmaması, sivil toplumun demokrasiye katkısını sağlar. Ancak, görünüşte sivil toplum olarak görünen, karar alma, örgüt içi yapılanmada ortak çalışmanın olmadığı yapılar, demokrasi içinden demokrasiye yönelen bir tehlikedir. Erdogan Tosun'a göre "kamusal alanın mikro dünyaları olan sivil toplum örgütlerinde alınacak kararlara katılım ya da bu örgütler aracılığıyla makro düzeyde alınacak kararların kolektif hale getirilmesi yoluyla demokratik meşruiyetin temeli de sağlamlaştırılmış olur" Bu da sivil toplumun bireylere demokratik değerleri aktarmasını mümkün kılmaktadır (Ertürk, 2005:28).

Sivil toplum kuruluşlarının demokrasinin kurumsallaşmasında oynadığı roller şu şekilde özetlenebilir (Özalp, 2008:4):

- Yurttaşlar arasında demokratik değerlerin savunulmasına yardımcı olurlar.
- Temsil edilmeyen grupların güçlendirilmesi için çaba sarf ederler.
- Katılımcı demokrasinin sağlanması için uğraş gösterirler.

- Sivil toplum kuruluşları, hükümet ve vatandaşlar arasında arabuluculuk yaparlar. Bunun sonucu olarak, sivil toplum kuruluşları farklı ilgi ve isteklere sahip aktörler arasında köprüler kurarak 'kamusal alanlar oluşmasına yardımcı olurlar.
- Sivil toplum kuruluşları, kurum içi yapıları ve karar alma mekanizmalarının yarattığı örnekler sayesinde bir demokrasi kültürünün oluşmasını sağlarlar.
- Sivil toplum örgütleri içindeki karşılıklı etkileşim sürecinde bireylerin edindikleri hoşgörü, ılımlılık, uzlaşma, kamusal tartışma pratiği, gönüllülük, muhalif düşüncelere saygı gibi demokratik tutumlar demokratik siyasal kültürün gelişmesini ve topluma yayılmasını sağlar. "Kurumsal katılma ve deneyimden doğduklarında oldukça istikrarlı olan" bu demokratik tutumlar ve değerler, demokrasinin de istikrarlı bir gelişme göstermesine yardımcı olur (Tosun, 1998:120).

Sivil toplum ve sivil toplum kuruluşları, ancak özgür bireylerle oluşturulabileceğinden demokrasinin amacı bireyler için uygun ortam hazırlamaktır. Özgür bireyler, sivil toplumun sivil toplumda, demokrasinin güvencesini oluşturmaktadır. Güçlü bir demokrasinin varolması isteniyorsa zorunlu bir koşul olarak sivil toplumun da varlığından söz etmek gerekmektedir (Bayhan, 2005:156).

Sonuçta, demokratikleşme süreci siyasi bir süreçtir. Sivil toplum kuruluşları; toplumun siyasi vizyonunu, bireylerin siyaset yapma becerilerini geliştiren, kamuyu ilgilendiren sorunların daha rahat bir şekilde anlaşılmasını sağlayan ve vatandaşların birlikte hareket etmelerinde öncü rolü oynayan toplumsal araçlar olarak algılandıkları ve işlev gördükleri sürece siyasi demokratikleşme sürecine katkı sağlamaktadırlar. Bu açıdan bakıldığında zaman sivil toplum kuruluşları demokratik hayatın geliştirilmesinde, yerleşmenin sağlanmasında ve yönetişimin hayata geçirilmesinde etkili birer aktör olarak kabul edilebilirler (Yılmaz, 1997:87).

1.1.4. Sivil toplum kuruluşları ve küreselleşme ilişkisi

Sivil toplum kuruluşları, devletlerin geleneksel sınırlarının önemini yitirdiği, devlet merkezli yaklaşımların rafa kalkmaya başladığı ve devlet dışında gelişen alanın olağanüstü büyüdüğü bir ortamda, ulusal ölçeği aşarak küresel ölçekte rol ve etkinlik kazanmaya başlamışlardır. Çevre, eğitim, bilim, sağlık, yardım, kalkınma, sanat, spor, hukuk, siyaset, din, ekonomi, basın, iletişim, ulaşım vb. onlarca alanda faaliyet yürüten binlerce STK'nın bir kısmının küresel nitelikli sorunlarla mücadelede inisiyatif sahibi olma çabasında olduğu göze çarpmaktadır. Özellikle çevre, insan hakları, insani yardım, fakirliğin azaltılması, kalkınma gibi alanlara ilgi duyan STK'ların, küresel ölçekli yaklaşımlarla çözüm arayışına girişmeleri dikkat çekicidir (Yıldırım, 2004: 287)

Sivil toplum kuruluşları günümüzde, küresel yoksullukla savaştan, çatışmalarda arabuluculuğa ve perde arkası diplomasiye; yeni küresel değerlerin yaygınlaştırılmasından, demokrasi ve insan hakları savunuculuğuna; etkisi azalan "sosyal devletin" boşluklarını doldurmaktan kriz yönetimine kadar çok değişik alanlarda sorumluluklar üstlenmeye başlamışlardır. Bu yaygınlaşan ve belirginleşen STK manzarası ve kısmi başarısı beraberinde, "küresel sivil toplum" tartışmaları ve yeni dünya düzeninin STK ağırlıklı olması iddialarını da beraberinde getirmiştir (Göymen, 2004:1).

Sivil toplum kuruluşları tüm dünyada yaygınlaşan bir yapıda olmakla birlikte özellikle Asya, Afrika ve Latin Amerika ülkelerinde son yıllarda meydana gelen artış çok hızlı gelişmektedir. Bu artışın en önemli sebeplerinden bir tanesi STK'ların ekonomik kalkınma konusundaki öneminin artmasından kaynaklanmaktadır. Çünkü gelişmiş ülkelerdeki sivil toplum örgütleri, kalkınmaya yönelik olan yardımları büyük ölçüde gelişmekte olan ülkelerdeki sivil toplum örgütü olan partnerleri aracılığıyla yapmaya başlamıştır. (Sönmezler ve diğ., 2007: 33)

Sivil toplum kuruluşlarının, "oluşmakta olan yeni dünya düzeninde, daha fazla bir rol oynama şansları bulunmakla birlikte, bu büyük ölçüde, kendilerini geliştirebilmelerine, diğer "paydaşlar da", ortak hedefler doğrultusunda işbirliği

yapabilmelerine ve yeni ortak misyon ve etik oluşturmalarına bağlıdır " (Göymen, 2004:3). Bu nedenle STK'ların önem kazanma nedenlerini incelememiz gerekmektedir.

Korel Göymen sivil toplum kuruluşlarının küresel anlamda önem kazanma nedenlerini tek tek özetlemiştir. Bunlar küresel nitelikte ve ancak küresel ortak eylemlerle baş edebilecek bazı sorunların ortaya çıkmasıyla başlayan bir süreçtir. Bunlar arasında, çevre sorunları, nükleer tehlike, yerel/bölgesel çatışmalar, uyuşturucu trafiği, göç ve insan kaçakçılığı, salgın hastalıklar (AIDS) ve terörizm gibi sorunların bulunduğunu dile getiren Göymen'e göre bu sorunların üstesinden gelebilmek için yalnız uluslararası kuruluşların, ulus – devletlerin çabası yeterli olmamaktadır. STK'lar sık sık devreye girerek, sorun ve tehlikelerin algılanması, çözüm aranması, bunların politikalara ve eyleme yansıtılmasında önemli rol oynamaktadırlar. Ayrıca bireylerin ve toplumların beklentilerinin doruk noktaya çıktığı günümüzde, ulus – devletin bazı alanlardaki yetersizlikleride belirginleşmeye başlamıştır. Özellikle, kırsal/kent yoksulluğuyla savaşım, sosyal güvenliğin yaygınlaştırılması ve özel bazı hedef gruplara (özürlüler, eğitimsiz kadınlar, sokak çocukları) hizmetler sunulmasında devlet/ STK işbirliği daha olumlu sonuçlar verebilmektedir. Korel Göymen'e göre serbest piyasanın ve küresel ekonomik yönetişimin, yer yer, eşitsizlikler yaratan yapısı, uluslararası üretim ve ticaretin bazı toplumsal kesimlere olumsuz yansımaları, bu etkilerin hafifletilmesini amaçlayan STK'lar için, giderek genişleyen bir alanın doğmasına neden olmuştur. Bunların dışında temsili demokrasinin işleyişi, siyaset yapma biçimleri, çoğu demokraside, ciddi eleştirilerle karşı karşıya kalmaktadır. Hâlbuki doğrudan, radikal, katılımcı, söylemsel demokrasi önermelerinin hepsinin içinde ağırlıklı bir sivil toplum ögesi bulunmakta ve STK'ların "demokrasi açığını" kapatmaları beklenmektedir. Göymen'e göre, hemen hemen tüm toplumlarda, küreselleşmenin yeni bir olgu olup olmadığı tartışma konusudur. Fakat olguya STK'lar açısından bakıldığında, en az iki yeni boyut ve etki alanı görülecektir. Göymen'e göre, bunlardan birincisi, iletişim teknolojisinin yaygın, kolay, hızlı ve göreceli ucuz haberleşmeyi mümkün kılmasıdır. Diğer ise, küreselleşme trenine binemeyen (eğitim, bilgi / beceri düzeyi, yaş, cinsiyet ve başka faktörler nedeniyle) geniş kitlelerin, STK'lar için önemli bir eylem alanı oluşturmaya başlamasıdır. Göymen'e göre başka bireylerle ve toplumlarla paylaşıldığı zaman azalmayan; kullanıldıkları zaman tükenmeyen, tam tersine pekişen değerler

vardır ve bunların başında insan hak ve özgürlükleri; doğanın, çevrenin, diğer canlıların esirgenmesi; adalet, eşitlik, dayanışma duyguları; bireysel, toplumsal, küresel barış bu kategoride değerlendirilmektedir. Sayılan bu değer ve kavramların içeriği, toplumdan topluma bazı farklılıklar göstermektedir ve siyasetçilerin kolay ödün verebildikleri bu alanda küresel standartların belirlenmesi ve gözetilmesinde STK'lara önemli görevler düşmektedir (Göymen, 2004:3-5).

Korel Göymen'in sivil toplum kuruluşlarının küresel anlamda özen kazanmasının nedenlerini açıklamaya şöyle devam etmiştir: "İki kutuplu dünya sisteminin 1950'lerin sonundan itibaren kalkması, Komünist sistemle yönetilen ve/veya bu ideolojinin Avrupa kıtası dışında da etki alanı içinde olan bazı ülkelerde temsili demokrasiye kısmi yöneliş, STK'lar için bir alan genişlemesi sonucunu doğurmuştur" (Göymen, 2004:4). Resmi ideolojiye mutlak anlamda uyumları beklenen ve ancak devletin sadık uzantıları olarak bir işlevselliğe sahip kimi STK benzeri yapı ya ortadan kalkmış, ya nitelik değiştirmişlerdir. Ayrıca yeni STK'lar da başta Doğu Avrupa ülkeleri olmak üzere, kurulmaya başlamışlardır. Böylece bu ülkelerde STK'lar, yeni bir demokrasi kültürü yaratma ve yayma görevini üstlenmişlerdir. Bunun dışında, dünyamızda yeni bir küresel savaş riskinin azalmış görünmesine karşın çok sayıda "sınırlı" ve bölgesel savaş, çeşitli kıtalarda sürmektedir. Bu çatışmaların çok yüksek maddi maliyetleri olduğu gibi, insani maliyetleri daha da yüksektir ve kalıcıdır. Korel Göymen'e göre STK'ların bu alandaki rolleri üç evrede incelenebilir:

"Bu kuruluşlar, giderek artan sıklıkta çatışmaların önlenmesi; "perde arkası" diplomasi; arabuluculuk görevleri üstlenmektedir. Doğrudan ödün vermiş gibi gözükmemek istemeyen çatışmacı taraflar, aracı STK'lar yardımıyla uzlaşabilmektedirler. Bunun mümkün olmadığı ve çatışmaların başladığı hallerde, STK'lar, etkilenen nüfusa insancıl ve tıbbi yardım yapmakta, yaralı ve esir değişiminde rol almakta; çatışmalardan etkilenen nüfusun nakledilmeleri ve geçici barındırılmalarını sağlamaktadırlar. Çatışmalar sona erdirildikten sonra, yani üçüncü evrede, bu kuruluşlar, yaraların her anlamda sarılması, yani "çatışma sonrası düzeninin" kurulmasında etkin görev yapabilmektedir" (Göymen, 2004:4).

En az çatışmalar kadar yıkıcı olabilecek bir diğer küresel sorun doğal veya insan kaynaklı afetler ve krizlerdir. İnsani yardım kategorisinde değerlendirilen bu STK'lar, doğal afet (deprem, sel, volkan patlaması vb); insan – kaynaklı afetler (nükleer, kimyasal kazalar vb.); ve sosyal / ekonomik / siyasal kriz dönemlerinde devreye girerek, çoğu zaman devletle işbirliği halinde, zaman zaman devlete rağmen, yaraların sarılmasında görev yapmaktadırlar. Bu görev alanı STK'ları, kriz öncesi, sırası ve sonrası kapasitelerini geliştirme yükümlülüğüyle karşı karşıya bırakmaktadır. Bu başarıyla gerçekleştirilebildiği ölçüde, STK'lar toplumda önem ve prestij kazanabilmektedirler. Öte yandan küreselleşme sürecinde, klasik yönetim anlayışından iyi yönetişime geçişte STK'ların bazı avantajlarından söz edilebilir. Yeni bir toplumsal işbölümünü hedeflemeleri (kendilerine yeni işlevsel alanlar açılabilmesi için); ortaklık anlayışına ve yatay işbirliğine daha yatkın olmaları; ve kaynak sağlayabilmek için daha saydam ve hesap verebilir olmak zorunluluğu, verimlilik ve etkenlik düzeylerine olumlu yansıyabilmektedir (Göymen:2004:5-6).

Sivil toplum kuruluşlarının, küreselleşme ve demokrasi olguları üzerinde kilit rol oynaması ayrıca küreselleşme süreciyle ulus-devletlerin etki alanını aşarak ulus üstü bir yapılanmayı gerektiren sorunlarla baş etmek zorunda kalmaları, yönetim sorununu gündeme getirmiştir. Bu sebeple konunun bir sonraki bölümünde sivil toplum kuruluşlarının yönetim sorununda oynadığı önemli rolü analiz ederek devam edeceğiz. Bununla beraber, sivil toplum ve yönetim ilişkisinin, uluslararası ilişkiler bağlamında demokrasi, neo-liberalizm, kamu diplomasisi ve küreselleşme algısında ne gibi değişikliklere neden olduğuna da kısaca yer vereceğiz .

1.2. Yönetişim Kavramı

1.2.1. Sivil Toplum ve Yönetişim

Son yıllarda sivil toplum kuruluşları, demokrasi kuramı ve demokratikleşme süreci açısından üzerinde en çok tartışma yaratılan konulardan biri de "yönetişim" kavramı olmuştur. 1990'larla birlikte Dünya Bankası, Uluslararası Para Fonu, Birleşmiş

Milletler, Avrupa Birliği, OECD gibi uluslararası kuruluşlarca gündeme getirilen "yönetişim" kısa sürede ilgi odağı haline gelmiştir. Yönetişim, bir yandan hızla yaygınlaşmaya başlarken, bir yandan da çeşitli tanımlamalara konu olmuştur (Ataay, 2006:121).

Aslında yönetim, iktidar gücünün sınırlarına ve hükümet dışı örgütlerin rolüne ilişkin yeni bir bakış açısına yönelik talebi yansıtmaktadır. Dünya ekonomisinde çok uluslu şirketlerin artan etkisi, üretim metotlarındaki değişim, uluslararası ticaretin giderek genişlemesi, bilgi ve iletişim sistemlerindeki ilerleme, sermaye ve finans pazarlarının yeniden düzenlenmesi gibi faktörler, söz konusu kavramın ortaya çıkıp yaygınlaşmasında belirleyici bir etkiye sahip olmuştur. Kamu hizmetlerin verimliliğinin sağlanmasında, hizmetlerin sunum yöntemleri, özelleştirme, mikro ekonomik reformlar, yeniden düzenleme, küresel rekabet, kentsel ve bölgesel gelişme gibi konuların önem kazanması ise bu süreci daha da pekiştirmiştir (Özer,2006: 64).

Günümüzde tüm dünyada hemen hemen her alanda çok yönlü bir değişim ve dönüşüm yaşanmaya başlamıştır. Bu süreç sınıflandırıldığında, sanayi toplumundan bilgi ve ağ toplumuna, fordist üretimden esnek üretime, ulus-devletler dünyasından küreselleşmiş dünyaya, modernist düşünceden post modernist düşünceye geçişlerin yaşandığı bir tablo ile karşılaşılmaktadır. (Tekeli, 1996:49)

Bu çok yönlü değişim ve dönüşüm süreci, yönetimi meşru ve yapılabilir kılan koşulları giderek aşındırmakta, bu aşındırma süreci ise yönetimi ortadan kaldırmasa da yeni arayışların ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Ayrıca bu süreçte devlet giderek artan ve karmaşıkleşan taleplere yanıt vermekte zorlanmaktadır. Böyle bir ortamda yönetimde başarısızlık sorunlarıyla ve bu sorunların ortaya çıkmasına neden olan "yönetemeyen" sistemlerle yüz yüze gelinmektedir (Özer,2006:59). Bu çerçevede yönetim modeli, devletin yönetim alanında giderek artan başarısızlığına ilişkin sorunlara bir çözüm olarak ortaya atılmakta; bu süreçte planlama, öngörme, eyleme geçme ve rekabetle baş etme yeteneği sınırlı devlet gücünü paylaşma yolları, özellikle de kamu-özel sektör işbirliğini geliştirme önlemleri ile birlikte (Yüksel, 2000:149) gündeme getirilmektedir.

Doğal olarak bu ortam yönetim disiplini de doğrudan etkilemektedir. Bu disipline, 1970’lerde "Kamu Yönetimi", 1980’lerde "Kamu Politikası ve Yönetimi", 1990’larda ise, yaşanan bu hızlı değişim sürecinin sonucu olarak "Yönetişim" ismi hakim olmaya başlamıştır. Bu dönemde artan küreselleşme ile birlikte dünya ölçeğinde ortaya çıkan fırsatlar ve sorunlar arasında denge noktasının bulunmasının devletin yeni görevlerinin başında gelmesi gerektiği, bu görevin etkin şekilde yerine getirilebilmesinin ise ancak iyi bir yönetim yapısının kurulması ile mümkün olabileceği fikri bir çok yazar tarafından dile getirilmektedir (Özer,2006:59).

Günümüzde yönetim terimi, kamu yönetimini, uluslararası ilişkileri, özel sektör ve sivil toplum kuruluşlarını içine alan kompleks bir sistemi ve bunların kendi aralarındaki ilişkiler ağını ve karşılıklı etkileşimlerini ifade etmek için kullanılmaktadır. Bu süreçte merkezi yönetim ve yerel yönetim kuruluşlarından başka, sivil toplum örgütlerini, özel girişimcileri ve kar amacı gütmeyen kuruluşları kapsayan geniş bir aktörler yelpazesinin varlığı ve bunların yönetim sistemine dahil edilmesi ile gündeme gelmektedir (Özer,2006: 63).

Dünya’da yönetişimi ifade etmek üzere değişik kurumlar tarafından dillendirilmiş tanımlar vardır. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP), yönetişimi: "Yönetişim bir ülkedeki ekonomik, siyasal ve idari otoritenin her düzeydeki işlemleri yürütmesidir" diye tanımlarken, Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD), "Yönetişim, bir ülkenin ekonomik ve sosyal kaynaklarının yönetiminde sahip olunan güç ve yetkilerin kullanımını ifade eder " şeklinde bir tanımlama yapmıştır (Banger, 2011: 11-12). Yönetişim konusunda bir çok bilimsel araştırmayı gerçekleştiren Dünya Bankası uzmanlarından Kaufmann, Kraay ve Zoido-Lobaton’ın yönetim konusunda yaptıkları tanımlama ise şu şekildedir: "Yönetişimi, belirli bir ülkede güç ve yetkinin ne şekilde kullanıldığı ve uygulandığını belirleyen gelenekler ve kurumlar olarak tanımlıyoruz" (Beştaş, 2006:36).

Yani yönetim, birbirine bağlı olan durumların ve çatışan, karşıt çıkarları olan aktörlerin oluşturduğu, farklı ağsal yapıları koordine eden bir süreç olarak da ifade edilebilir. Çünkü yönetim, toplumdaki aktörleri ortaklar olarak algılamakta ve

toplumdaki ekonomik, siyasal ve toplumsal aktörlerin etkileşiminden doğan bir yönlendirme ve denetleme kalıbı olarak görülmektedir. Bu nedenle yönetim değişik aktörlerin etkileşiminin ortaya çıkardığı bir süreçtir (Tekeli, 1996:52-53).

Dünya üzerinde ortaya çıkan yeni trendlerin doğal sonucu olarak gerek Türkiye’de gerekse Batı ülkelerinde bireyler ideolojilerini ve yaşadıkları hayat biçimini gözden geçirmeye başlamış, bu durum yönetim ve sivil toplum ilişkisinde de bir takım değişikliklerin yaşanmasını zorunlu kılmıştır. Toplumların sosyal hayatta yaşadıkları radikal nitelikteki değişimler sadece o coğrafyalarla sınırlı kalmamaktadır. Küreselleşmenin etkisiyle diğer sosyal ortamlarda gündem konusu olabilmektedir. Böyle bir durum bireylerin kendilerini, muhatap oldukları her şeyi, özellikle en çok etkileşim içinde bulundukları değerleri sorgulamalarına ve çoğu şeyin değişimini/dönüşümünü zihinlerinde yapmalarına neden olmaktadır. Süreç, bireylerin daha özgürlükçü taleplerini daha katılımcı demokratik mekanizmaları ve serbest örgütlenmeleri beraberinde getirmiştir. Nitekim etkili siyasal katılım biçimi olan STK’lar bu süreçte ortaya çıkan en önemli oluşumlardır (Akay, 2012:137-138). Diğer bir deyişle, siyasi partilerin, sistemin bir parçası haline gelerek ve bürokratikleşerek toplumsal istemlere duyarsızlaşması karşısında, toplumsal istemler sivil toplum kuruluşları aracılığıyla dile getirilmeye başlanmıştır (Ataay, 2006: 135).

Sivil Toplum kavramının yönetim ilkeleriyle birlikte değerlendirilmesiyle artık eskiye oranla sadece kültürel estetikleri muhafaza eden STK’lar değil, direkt olarak sosyal hayatın içinden çıkıp, siyasal hayata müdahale edebilen STK biçimleri ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu yapılanmanın bir parçası olan bireyler, STK veya başka organlar tarafından eğitilmiş, bilgilendirilmiş ve eskinin modası yerine insanın esas alındığı sistem doğmuştur. Bu da literatürde insani yardımı esas alan sivil toplum kuruluşlarını ifade etmektedir ki, insan hak ve hürriyetlerinin ihlalden, doğal afet ve savaşların yıkıcı etkisine, sağlık ve kültürel etkinliklerden, bilinçlendirme çalışmalarına kadar çok geniş bir alanda faaliyet yürüten sivil toplum kuruluşları vurgulanmaktadır. Böyle bir portre, STK’nın kamuoyu oluşturmaları, bireylerin taleplerini daha gür bir şekilde dillendirmesi ve kendilerinin ilgililer tarafından dikkate alınmasını sağlamaktadır. Artık STK’lar için önemli olan, amaç edindiği gaye uğruna mücadelesini

meşru bir zeminde vermek ve gönüllülerini tatmin etmektir. Bu doğrultuda STK'lar irtibat kuracakları kişi, kurum veya kuruluşlar ile amaçlarını ve gönüllülerini göz ardı etmeyeceklerdir. STK'lar yeri geldiğinde yasama alanı ile irtibat halinde olacak, yeri geldiğinde yürütme organı ile temas kuracak veya siyasi partiler ile ilişki kurabileceklerdir. Bu alanlarda taleplerini dile getirecek, işlevlerini ve yöntemlerini uygulayarak hedeflerine ulaşmaya çalışacaklardır. Yönetim konusunda dönüşümü sağlayacak STK'ların organizasyon sağlamlığının yanında imkan genişliğine de sahip olması, bu süreçte STK'ları ön plana çıkaran en önemli özelliklerdir (Akay,2012: 138-139).

1.2.2. Sivil toplum bağlamında yönetim ve demokrasi ilişkisi

Demokrasi bağlamında yönetim, vatandaşların ve grupların, çıkarlarını iletebilecekleri, hukuki haklarını kullanabilecekleri, yükümlülüklerini yerine getirebilecekleri ve farklılıkları azaltabilecekleri mekanizmaları, süreçleri ve kurumları kapsamaktadır. Bu kapsam çerçevesinde yönetim, sivil toplum örgütlerinin belirleyici hale gelmesi sürecini de ön plana çıkarmaktadır. Buna göre sivil toplum örgütleri toplumsal amaçları belirleyecekler ve bu amaçları gerçekleştirme fonksiyonunu yerine getireceklerdir. Devlet ya da kamu yönetimi de geleneksel siyasi otoritesini, toplumsal amaçların sivil toplum örgütleri tarafından belirlenip gerçekleştirilmesi için gerekli özgürlük kapasitesinin artırılması doğrultusunda kullanacaktır (Özer, 2006:69).

Yönetimi demokratikleşme doğrultusunda çok önemli bir aktör olarak gören yaklaşımlar esas olarak liberal görüş ile birlikte değerlendirilmektedir. Faruk Ataay'a göre, yönetim konusundan liberal bir perspektife sahip olan görüşler konusunda ilk dikkat çeken özellik, yönetimi, katılımcı demokrasi doğrultusunda çok önemli bir açılım olarak görmeleridir. Gerek resmi görüşlerde gerekse akademik yazında, yönetim, çok aktörlü, çoğulcu, uzlaşmacı, yatay ilişkilere dayanan, sivil toplum kuruluşlarının "katılım"ı da aşarak "ortak" konumunda bulunduğu bir yönetim anlayışına duyulan özlem bağlamında değerlendirilmelidir (Ataay, 2006: 123).

Türkiye'de, bu yaklaşımın en önemli temsilcilerinden biri olan İlhan Tekeli'ye

göre, günümüzde temsili demokrasinin kısıtlılıklarının aşılabilmesi için, yöneten-yönetilen ikiliğini aşan katılımcı pratiklere gereksinim duyulmaktadır. Tekeli'ye göre, bu gereksinimi karşılayan açılımı yönetim sağlamaktadır. Tekeli için yönetim, toplumu yönlendirmekte sorumluluk dengesinin devletten topluma doğru kaymasına işaret etmektedir. Yönetişim ile bir yandan yönlendirme gücüne sahip hükümet dışı aktörler kastedilirken, diğer yandan demokratiklik, açıklık, hesap verme, çoğulculuk, gibi ilkelere de işaret edilmektedir (Tekeli, 1999:235).

Tekeli, yukarıdaki ifadelerle, bir yandan yönetişimin iktidar pratiklerinde köklü bir dönüşüm doğuracağına ilişkin beklentisini dile getirirken, diğer yandan da yönetişimi tamamlayan diğer ilkelere (demokratiklik, çoğulculuk, yerindenlik, açıklık, hesap verebilirlik) vurgu yapmaktadır. Bu değerlendirmede, yönetişimin, temsili demokrasinin kısıtlılıklarını aşmayı hedefleyen bir demokratikleşme hamlesi olarak algılandığı görülmektedir. Nitekim Tekeli, yönetişimin uygulamaya geçirilmesi durumunda yaşanacak değişimi de şu sözlerle dile getirmektedir:

"Bunları değerlendirdiğimizde, önceden belirlenen bir ortak amacı gerçekleştirmek için, tek özneli, merkezi, hiyerarşik bir işbölümü içinde, araçsal rasyonelliği ön plana alarak, yapan, üreten, bunun için kaynakları ve yetkileri kendilerinde toplayan yönetimden, önceden belirlenen bir iyiye doğru değil, insan haklarına dayalı performans ölçütlerini gerçekleştirerek, çok aktörlü, desantralize, ağsal ilişkiler içinde, iletişimsel bir rasyonellik anlayışı içinde, kendisi yapmaktan çok toplumdaki aktörleri yapabilir kılan, yönlendiren, kaynakların yönlendirilmesini kolaylaştıran yönetim anlayışına geçilmektedir. Bu özellikleriyle yönetim siyasal ve ekonomik gücün daha yaygın dağılımını da içermektedir." (Ataay, 2006:123).

Faruk Ataay'a göre, Tekeli'nin bu değerlendirmesi, iki açıdan önemli görünmektedir. Tekeli, bir yandan yönetişimi çoğulcu bir demokrasi açılımı olarak görürken, diğer yandan da bu demokratikleşme açılımının toplumdaki eşitsizliklerin aşılması doğrultusunda bir adım olduğunu ileri sürmektedir (Ataay, 2006:123).

Türkiye’de yönetişimi demokratik bir açılım olarak gören bir başka yazar Sadun Emrealp’tir. Emrealp de, yönetişimi, bir kurumsal yeniden yapılanma projesi olmanın çok ötesinde, sosyo-ekonomik, kültürel ve mekansal yeniden yapılanmayı kapsayan toplumsal bir proje olarak görmektedir. Emrealp’e göre yönetimden yönetişime geçiş, alışageldiğimiz hiyerarşik, tepedenci ve emredici bir yapılanma yerine, yönlendirici, destekleyici, şeffaf, hesap vermeye ve demokratik denetime daha açık, tabana dayalı, gücünü halktan alan ve katılımcı politikalar, kurumlar ve hareketler üstüne oturan yeni bir ilişkiler sisteminin gelişmesini gerekli kılmaktadır (Emrealp, 1997:40).

Emrealp, bu sözleriyle, yönetim konusunda bütünüyle olumlu beklentiler içinde olduğunu göstermektedir. Emrealp’in, bu beklentilerinin, asıl olarak, sahip olduğu "sivil toplumcu" bakış açısından kaynaklandığı görülmektedir. Emrealp’e göre, sivil toplum, devlet tarafından düzenlenmeyen, kendi faaliyet alanını kendi belirleyen toplumsal ilişkiler alanı olarak ele alınmakta ve yerine getirdiği faaliyetler açısından demokratikleşme, insan hakları, siyasal, toplumsal ve kültürel çoğulculuk, yönetime ve karar alma sürecine katılım, iktidar paylaşımı gibi kavramları içerecek biçimde kullanılmaktadır. Sivil toplum kuruluşları bu genel çerçeve içerisinde, yaşamın her alanına faaliyet gösteren, gönüllü toplumsal örgütler ve örgütlenmeler olarak yerlerini almaktadırlar (Emrealp, 1997:41).

Aslında bu tarz yapılanmalar, Türk kültürüne çok da uzak oluşumlar değillerdir. Osmanlı Devleti zamanında "Ahilik" diye isimlendirilen teşkilat yapısı, sivil toplum-yönetişim kategorisinde değerlendirilebilecek en büyük demokratikleşme adımı olarak kabul edilmektedir. Günümüzde ise küresel ölçekte faaliyet yürüten Greenpeace ve Doğal Hayatı Koruma Vakfı (WWF), politik ve iktisadi söylemleri sebebiyle devletler üzerinde baskı unsuru oluşturabilmekte ve bu alanda örnek gösterilmektedirler. Türkiye’de ise TÜSİAD, MÜSİAD, TUSKON, TOBB, TÜRK-İŞ, DİSK, MAZLUMDER VE İHH bu alanda örnek gösterebilecek yapılanmalardan sadece birkaçıdır. Bu kuruluşların hepsinin özünde belirli insan gruplarının haklarını korumak sözkonudur ancak uygulamada iç ve dış etkenler oldukça baskındır (<http://www.barisgorguc.com/tr/?p=468>, 17.09.2013 tarihinde erişildi).

1.2.3. Sivil toplum bağlamında yönetim ve neo-liberalizm ilişkisi

Yirminci yüzyılın ilk çeyreği boyunca devletin boyutu, hemen hemen her ülkede belirgin bir genişleme göstermiştir. Bu büyüme ve büyümenin yol açtığı verimsizlik hatta verimsizliğin beraberinde getirdiği beklenmedik sonuçlar "Thatcherizm" ve "Reganizm" şeklinde ifade bulan şiddetli tepkilere yol açmıştır. 1980'li ve 1990'lı yılların politikaları, dünyanın gelişmiş bölgelerinde liberal fikirlerin yeniden egemen olmasıyla ve devlet sektöründeki büyüme oranları bakımından, küçültme olmasa bile duraklatma çabalarıyla tanımlanmıştır. Devletçiliğin en uç şekli olan komünizmin çöküşü, komünist olmayan ülkelerdeki devleti küçültme hareketine daha çok ivme kazandırmıştır (Fukuyama, 2012: 27).

1980'li yıllarda ve 1990'lı yılların başında siyasetteki baskın bakış açısı devlet sektörünün küçültülmesiydi. Aynı dönemde eski komünist dünyada Latin Amerika, Asya ve Afrika'da çeşitli ülkeler, sonradan Huntington'ın "üçüncü dalga" demokratikleşme olarak adlandıracağı süreç içerisinde otoriter yönetimlerden kurtulmaya başlamıştır. Eski komünist dünyadaki kapsayıcı devlet sektörlerinin yeniden düzenlenmeye fazlasıyla ihtiyaç duydukları herkes tarafından kabul gören bir gerçektir fakat devletteki büyüme/şişme, komünist dünya dışında gelişmekte olan ülkelerin de pek çoğunu tehdit etmeye başlamıştı (Fukuyama, 2012:27).

Devlet kurumlarındaki bu şişme ve hantallaşma, 21. Yüzyılda, yönetimle neo-liberalizm arasındaki bağlantıyı sosyal devlet karşıtlığı noktasına getirmiştir. Neoliberal reformlar, geçmişte devlet tarafından üstlenilen kamu hizmetlerinin özel sektöre ya da sivil toplum kuruluşlarına devrini öngörmektedir. Bu süreçte, asıl amacın kamu hizmetlerinin metalaştırılarak sermayenin değerlendirilme alanları olarak işlev kazandırılması olduğu ifade edilmektedir. Ayrıca bu süreçte daha çok sivil toplum kuruluşları ön plana çıkartılmaya çalışılmakta; bu doğrultuda yönetim de sosyal politikaların tasfiyesi için araç olarak kullanılmaktadır. Oysa kamu tarafından yerine getirilen sorumlulukların STK'lara devri durumunda, hizmetin yerine getirilmesi tamamen hayırseverlik mekanizmalarıyla ilgili bir konu haline gelmeye başlamıştır (Brown,2002: 36-43).

Sosyal politikaların tasfiyesi ve kamu hizmetlerinin STK'lara devrinde, neo-liberalizmin devlet karşıtlığının da temel bir rol oynadığı görülmektedir. Buna göre, devletin hantal olduğu, toplumsal kaynakları verimli kullanamadığı için kamusal hizmetlerin devlet tarafından yerine getirilmek yerine, gönüllü kuruluşlar eliyle görülmesi daha uygun bulunmuştur. Bu noktada, sivil toplumun devlet karşıtlığı ile neo-liberalizmin piyasa dostluğu ilişkilendirilmekte ve sivil toplum üzerinden yeni faaliyet programları belirlenmektedir (Ataay, 2006:129).

Neo-liberalizmin doğuşuna ivme kazandıran baskın eğilim "hantal hükümetin" eleştirisi ve icraatların devlet sektöründen serbest piyasaya ve sivil topluma kaydırılması yönündeydi. Ancak özelliklede gelişmekte olan ülkelerin ve üçüncü dünya ülkelerinin ciddi sorunlarının özünde zayıf, yetersiz ya da gölge hükümetler vardır (Fukuyama, 2012:17). Zayıf yönetimler, Westphalia sonrası uluslararası düzenin üzerine kurulmuş olduğu egemenlik ilkesini aşındırmıştır. Çünkü zayıf devletlerin kendileri ve öteki devletler için yarattıkları sorunlar, uluslararası sistem içindeki bazı yöneticilerin, zayıf devletin sorunlarını zorla çözmek yönündeki iradelerini arttırmış ve bu devletlerin içişlerine karışmaya çalışma olasılıklarını da beraberinde getirmiştir. Bu noktada kullanılan "zayıf" terimi devlet sahasını değil devlet gücünü nitelemektedir. Genellikle politikaları uygulama ve sonuca ulaşmadaki kurumsal kapasite yetersizliğini ifade etmektedir (Fukuyama, 2012:132).

Francis Fukuyama'ya göre Soğuk Savaş'tan bu yana, zayıf ya da başarısız devletler, uluslararası düzen için önemli bir sorun haline gelmiştir. Çünkü zayıf ya da başarısız devletler insan hakları ihlallerinde bulunur, insanlık felaketlerine yol açar, kitlesel göç dalgalarına sebep olur ve komşularına saldırırlar. Fukuyama 11 Eylül saldırısının bununun en güzel örneği olduğunu düşünmektedir. Zayıf devletler, Birleşik Devletler ve diğer gelişmiş ülkelere ciddi zarar verebilen uluslararası teröristleri barındırmıştır. Özellikle 1989'da Berlin Duvarı'nın yıkılışından 11 Eylül 2001'e kadar süren dönem boyunca, uluslararası krizlerin büyük çoğunluğu zayıf ya da başarısız devletler etrafında yoğunlaşmıştır. Bunlar arasında Somali, Haiti, Kamboçya, Bosna, Kosova, Ruanda, Liberya, Sierra Leone, Kongo ve Doğu Timor gibi ülkeler bulunmaktadır. Uluslararası toplum çeşitli şekillerde bu çatışmalara, çoğu zaman

vaktinden geç ve pek az donanımla, müdahil olmuştur ve birçok durumda da, en sonunda yönetim görevini yerel yetkililerden tam anlamıyla devralmak durumunda kalmıştır (Fukuyama, 2012:128).

Özellikle dünya üzerinde Neo-liberal politikaların artmaya başlaması sonucunda sivil toplum kuruluşlarının yönetim sürecine dahil olması, 1990'lı yıllarda, insani amaçlı müdahaleleri siyaset literatürüne sokmuştur. 1990'lı yıllarla başlayan ve günümüzde hız kazanan insani amaçlı müdahaleler, dünyanın başarısız devletlere sahip olan bölgeleri üzerinde, uluslararası fiili bir imparatorluk gücünün yaygınlaşmasına yol açmıştır. Müdahalelere genellikle Amerikan askeri gücü önderlik etsede, Avrupalı ülkelerin önde geldiği, Avustralya, Yeni Zelanda, Japonya'nın da yer aldığı geniş bir koalisyon tarafından takip edilmektedir. Somali, Kamboçya, Bosna, Kosova, Doğu Timor ve Afganistan'da yaşananlardan sonra uluslararası toplum bir soyutlama olmaktan çıkmıştır ve söz konusu ülkelerde etkin bir yönetim olarak elle tutulur bir varlık kazanmıştır. Bu ülkeler, egemenlik mevcudiyetini kaybetmiş ve yönetim faaliyetleri Birleşmiş Milletler'e ya da diğer yardım kuruluşlarına ve sivil toplum örgütlerine devredilmiştir (Fukuyama, 2012:133-134).

1.2.4. Sivil toplum bağlamında yönetim ve kamu diplomasisi ilişkisi

Bir uluslararası ilişkiler aracı olarak kamu diplomasisi kavramı özellikle 11 Eylül 2001'de Amerika'daki Dünya Ticaret Merkezi'ne yapılan saldırılardan sonra gerek akademisyenlerin gerekse medyanın ilgisini çekmeye başlamıştır. Ancak sanıldığı aksine kamu diplomasisi kavramı yeni ortaya çıkmamakta, geçmişi Birinci Dünya Savaşı'na kadar uzanmaktadır. Hatta kavramın kökleri, Amerikan dış politikasının hemen hemen her uygulamasında gözlenebilmektedir (Öztürk, tarih belirtilmemiş:1)

21. yüzyılın iletişim çağında artık ülkeler arasındaki diplomasi ve ilişkiler, devletlerarası ilişkilerin ötesine geçmiş ve halklar ile sivil toplum arasındaki ilişkiler de büyük önem kazanmaya başlamıştır. Her türlü bilgi ve belge paylaşımının, iletişimin hızlandığı bu modern ötesi çağda, kamunun algısı politika yapımcılarının karar ve

uygulamalarında son derece etkili olmaya başlamıştır (Arpacıoğlu,2012:23).

Kamu diplomasisi kavramına ait ilk tanım, 1965 yılında Edmund Gullion tarafından yapılmıştır. Gullion'a göre kamu diplomasisi, kamuoyu davranışlarının dış politika oluşumunda ve dış politikanın yürütülmesi üzerindeki etkisidir. Geleneksel diplomasisin ötesinde uluslararası ilişkilerin farklı boyutlarını (diğer ülkelerdeki kamuoyunun etkilenmesi, bilginin ve fikirlerin akışı, ülkelerdeki çıkar gruplarının etkileşimi gibi) kapsamaktadır (Akt: Demir, 2011: 6).

Mert Gökırmak'ın değerlendirmelerine göre kamu diplomasisi; "Günlük iletişim ve bilgilendirm'e, "Staratejik Planlama ve Ülkenin Markalaşması", "Uzun Vadeli İlişkilerin Kurulması ve Kurumsallaşması"ndan oluşmaktadır. Ayrıca etkili bir kamu diplomasisi için kapsayıcı, samimi ve dürüst olmak, hedeflenen ülkelerin milli kimliğine ve değerlerine saygı göstermek gerekmektedir. Bu tanımlama, propagandanın klasik anlamıyla günümüzde sürdürülemeyeceğini ortaya koyarken, şemsiye bir kavram olarak kamu diplomasisi ifadesinin neden tercih edildiğini de göstermektedir (Gökırmak, 2012:5-7).

Savaş ve barış zamanlarında uygulanmakta olan çeşitli uluslararası diplomatik adımlardan farklı bir alanı işaret etmeye başlayan kamu diplomasisi, son dönemde uluslararası ilişkilerin yeni bir yöntemi olarak sıklıkla kullanılır olmuştur. Devletler ve resmi kurumlar arasındaki ilişkilerle yürütülen klasik diplomasiye, halklardan halklara, sivil toplum kurumları ve çeşitli kuruluşlarla yürütülen kamu diplomasisi de dahil edilmiştir. Meltem Ünal Erzen, klasik (geleneksel) diplomasi ile kamu diplomasisi arasındaki temel ayrımın net bir şekilde ortaya çıktığını ifade ederken, kısmen de olsa kamu diplomasisinin, ülkeler arasında, geleneksel diplomasi yöntemleri sonucunda geliştirilen ilişkileri kullandığını savunmaktadır. Klasik diplomasi devletlerin temsilcileri veya diğer uluslararası aktörler arasındaki ilişkilerdir. Kamu diplomasisi ise; yabancı ülkelerdeki genel kamuoyunu ve daha spesifik sivil toplum grupları organizasyonlarını ve bireyleri hedefleyen çalışmalar ve ilişkilerdir. Klasik diplomaside temel strateji, yöneticileri ikna etmekken, kamu diplomasisinde halklarda sempati uyandırmak ve sürdürülebilir ilişkiler kurmaktır. Ayrıca kamu diplomasisinde

ideolojiler ve çıkarlardan çok fikirler ve değerler önem kazanmaktadır (Arpacioğlu, 2012: 23-24).

Joseph Nye kamu diplomasisinin üç boyutu olduğunu ifade etmiştir. Kamu diplomasisinin ilk boyutunu günlük iletişim oluşturmaktadır. En temel anlamıyla bu boyut medyaya açık olma anlamını taşımaktadır. Bir anlamda, günlük iletişim sayesinde ülkeler hikâyelerinin kendi taraflarından görünümünü aktarırlar. Günlük iletişimde devletler, alınan kararları ulusal medyada paylaşırken, yabancı medyayı göz ardı etmemektedirler. Kamu diplomasisinin ikinci boyutu stratejik iletişimdir. Stratejik iletişimde önemli olan tutarlılığı sağlamaktır. Bunun içinse, stratejik mesajın ya da iletilmesi amaçlanan temanın, medyanın tüm unsurları tarafından yayılması gerekmektedir. Stratejik mesajlar genellikle seri halinde devam eden olaylar ve mesajlar aracılığıyla güçlendirilir. Böylece mesajın sürekli ve tutarlı olması sağlanmaktadır. Kamu diplomasisinin üçüncü boyutu ise, uzun süreli ilişkilerin geliştirilmesidir. Bu ilişkiler anahtar rollerdeki aktörlerle uzun yıllar içerisinde burslar, değişim programları, eğitimler, seminerler, konferanslar ve medya aracılığıyla kurulur ve geliştirilir. Örneğin: Mc Donald's gibi yiyecek ve içecek sektöründeki güçlü kurumu ve dizi-sinema sektöründe büyük ilgi uyandıran Hollywood filimleriyle Amerika, bu anlamda başı çekmektedir. Yine Japonya, her yıl kırk ülkeden 6 bin yabancı genci bir araya getirerek kendi dillerini Japon okullarında öğretmelerine imkan veren bir değişim programı hazırlamıştır. Hatta bir dernek kurarak Japonya'ya gelen ve bu eğitimden faydalananlar arasındaki bağın kopmaması da amaçlanmıştır. Son yıllarda benzer girişimlere Türkiye'de de rastlamaktayız. Türkiye'de yayınlanan dizilerin, başta Ortadoğu olmak üzere çeşitli ülkelerde beğenerek izlenmesi, düzenlenen çeşitli spor müsabakaları ve Türkçe Olimpiyatları ile Türkiye, bölge üzerindeki polpüleritesini günden güne arttırmaktadır (Öztürk, tarih belirtilmemiş:6-7).

Yukarıda yapılan açıklamalara benzer ifade şekillerini, yumuşak güç başlığı altında da kullanmıştık. Çünkü her iki kavramda birbirinden ayrılmaz bir bütünü meydana getirmekte ve birçok makale ve analizde birbirini tamamlayan unsurlar olarak ifade edilmektedir. Yumuşak güç kavramının tüm boyutlarınca etkin bir şekilde kullanılması ve farklı halklar ve devletler üzerinde etki göstermesi için kamu

diplomasisi vazgeçilmez bir yol göstericidir. Ayrıca kamu diplomasisi karşılıklı iletişimi ve etkileşimi gerekli kılmakta ve bu gereklilik çerçevesinde paylaşım, ikna ve etkilemeyi amaçlayan yumuşak güce başvurmaktadır (Arpacıoğlu,2012:45).

Kanan Arpacıoğlu'na göre Kamu diplomasisi, yabancı ülkedeki halkla iletişime geçmek için dizayn edilen iyi düşünülmüş bir harekettir (Arpacıoğlu, 2012: 48). Ahmet Davutoğlu'nun, "Stratejik Derinlik" adlı eserinde, bir ülkenin uluslararası alanda göreceli ağırlığını ve gücünü ortaya koymak için geliştirdiği güç denkleminin unsurlarından "tarih, kültür, kültürel kimlik ve coğrafya", Türkiye'nin yakın kara, yakın deniz ve yakın kıta havzalarında ve hatta coğrafi olarak dünya ana kıtasında yumuşak gücünü ortaya koyan ve arttıran unsurlar olarak ifade edilmiştir (Davutoğlu, 2010:17-30).

Kamu diplomasisini, hükümet dışı aktörlerce gerçekleştirilen ve yabancı insanların algılarını onlarla iletişime geçerek etkileyen bir uğraş olarak tanımlarsak, bu noktada sivil toplum kuruluşları devreye girmektedir. Sivil toplum kuruluşlarının ülkelere nüfuz etmesi ve halklarla iletişime geçmesi birer siyasi aktör olan ve realist bakış açısıyla hareket ettiği düşünülen devletlerden daha kolay olmaktadır (Arpacıoğlu,2012: 49). Çünkü uluslararası arenada devlet dışı aktörlerin rolünün gitgide artmasına bağlı olarak STK'lar ulusal sınırların ötesine geçmeye başlamıştır. Bu nedenle de kamu diplomasisi çalışmalarında devletlerin en önemli partnerleri haline gelmişlerdir. STK'lar, iletişimin artmasıyla geleneksel devlet anlayışının değiştiği, sınırların ortadan kalktığı günümüzde, devletlerin ulaşamadığı noktalara ve devletlerin nüfuz edemediği sahalara ulaşmakta ve etkinliklerini arttırmaktadırlar. Türkiye'de, uluslararası sahada gerçekleşen bu değişimden nasibini almakta ve bu süreç içinde hükümet dışı örgütler daha çok inisiyatif geliştirmekte, daha çok dış politikaya etki etme kabiliyeti elde etmektedir (Akçadağ, 2010: 5).

Sivil toplum kuruluşları aracılığıyla yapılan insani yardımların "yumuşak güç" olarak algılandığı ve küresel güçlerin özellikle de Amerika ve AB ülkelerinin dış yardım faaliyetlerini STK'lar üzerinden yönlendirdiği günümüzde, STK yardımları giderek önem kazanmaktadır. Son yıllarda yaptığı insani yardım faaliyetlerinde, STK'lar

ile daha çok işbirliğine giden Türkiye de benzer şekilde hareket ederek ulaşmak istediği bölgelere zaman zaman STK'lar üzerinden ulaşarak önemli bir kamu diplomasisi faaliyeti ortaya koymaktadır. Özellikle Kimse Yok Mu ve İHH gibi kurumlarla yapılan yardımların yanı sıra devletin bir kuruluşu olan Kızılay aracılığıyla ulaştırılan yardımlarla da, Türkiye yumuşak gücünü arttırmakta ve sempati beslenen bir ülke konumuna ulaşmaktadır (Arpacıoğlu, 2012:162).

1.2.5. Sivil toplum bağlamında yönetim ve küreselleşme ilişkisi

Küreselleşme süreci tüm dünya genelinde iyi niyet temelinde, uzlaşmayı sağlayacak faktörlerin kullanılmasını gerektirmektedir. Bu bağlamda uluslar üstü hedeflerin ve ilkelerin belirlenmesinin ve uygulanmasının sağlanması küresel ölçekte önem taşımaktadır. Ancak dünya üzerindeki çeşitli ulusların ve bunların sahip oldukları kültürel ve sosyal değerlerin tümünün ulus üstüne taşınamamasından dolayı, "bu uzlaşma modelinin uygulanmasında, uygarlık değerleri açısından piramidin tepesine doğru değer ilkelerinin azalması ve buna karşılık evrensel değerlerin önem kazanması gerekmektedir" (Özer, 2006:75). Bu süreçte gündeme gelen yönetişimin küresel boyutu, ulus devletlerden oluşan bir dünya sistemindeki hükümet etme biçimine alternatif olarak önerilen yeni yönetim stratejisini ortaya koymaktadır. Hükümet ve toplum arasındaki etkileşimin yeni biçimlerini ifade etmek üzere kullanılan yönetişim kavramının, hükümet ve toplum arasındaki sınırdaki, kamusal ve özel sektörlerin geleneksel olmayan yeni yönetim yollarında somutlaştığı iddia edilmiştir. Bunun yanında küresel yönetişim, ulus devletlerin yönetim kapasitelerinin ilerisine giderek, merkezi bir otoritenin yokluğunu ima etmiş ve hükümetler ile kar amacı gütmeyen sivil toplum kuruluşları arasındaki işbirliğini formüle etmeye çalışmıştır. Bu paralelde hazırlanan bir Dünya Bankası raporunda, mevcut kaynakların öncelikle, kamusal hizmetleri de içerecek şekilde, kamu yönetimini geliştirmeye, kontrol ve denetim pratiklerini güçlendirmeye, bazı kamu hizmetlerinin merkezilikten uzaklaştırılmasına ve özel girişimin gelişmesine uygun ortamı sağlayacak hukuksal ve yargısal alt yapının tesis edilmesine olan gereklilik ortaya konmuştur. Bu tür programlar, sadece devleti küçültmek ve onu daha etkin kılmak için değil, aynı zamanda toplumdaki mevcut güç dengesini hükümetlerden ve kamu sektöründen özel kişi ve gruplara doğru değiştirmek üzere tasarlanmaktadır

(Özer, 2006:75).

STK'larının kamusal hizmetlerin üretilmesinde oynayacakları rollere geniş yer veren ve bu kuruluşların gücünü dile getiren belgeler 1990'lı yıllardan sonra artış göstermiştir. Örneğin Paris Şartı'nda STK'lara ilişkin hükümler ile STK'ların, toplumsal grupların ve bireylerin Avrupa Güvenlik ve İş Birliği Komisyonu (AGİK) amaçlarının gerçekleştirilmesinde oynadıkları önemli roller vurgulanmaktadır. Dünya Çevre Zirvesi'nin uygulama planı olan Gündem 21 'de de benzer bir biçimde, STK'lara, "Etkin Grupların Rollerinin Güçlendirilmesi" başlığı altında yer vererek; sürekli ve dengeli kalkınma için katılımcı demokrasinin gerekliliği ve bu bağlamda STK'lann hayati öneme sahip oldukları vurgulanmıştır. Benzer şekilde artık birçok uluslar arası platformlarda günümüzde, STK'ların uluslararası düzeyde yoksulluk, eşitsiz kalkınma, tükenen kaynaklar ve çevre sorunları başta olmak üzere pek çok problemin çözümünde, ekonomi politikalarının belirlenmesinde eskisine göre daha güçlü olduklarını ve uluslararası kuruluşlar, hükümetler ve özel sektör ile iş birliği içinde global yönetimde yer aldıkları vurgulanmaktadır (Avcı, 2007: 44).

Neo-liberalizm başlığı altında bahsettiğimiz zayıf devletler meselesi ve zayıf devletlerin meşruiyetlerini geliştirme ve kendilerini idare edebilen kurumları güçlendirmenin yollarını bulmak şeklinde ortaya çıkan konular, günümüz uluslararası politikasının merkezi projesi haline gelmiştir. Bu iddiaların sebebi, çatışmaların sürüp gittiği ya da savaş mağduru toplumların yeniden yapılandırılması arzusu, terörün ürettiği merkezleri ortadan kaldırma isteği ya da fakir ülkelerin ekonomik kalkınma şansı elde edecekleri umududur. Bu çabalar, genellikle üçüncü sektör olarak isimlendirilen sivil toplum kuruluşları aracılığıyla yapılmakta ve Birleşik Devletler'de yazınlarda "ulus oluşturma" olarak ifade edilmektedir (Fukuyama,2012: 136).

Ulus oluşturma'nın üç ayrı yönü ve aşaması vardır. İlki, çatışma sonrası temelden yapılandırma olarak adlandırılan ve Afganistan, Somali, Kosova gibi şiddetli çatışmalardan yeni yeni kurtulmakta olan ülkelere ilişkindir. Burada devlet yetkisi tamamen çökmüş durumdadır ve temelden başlayarak yeniden oluşturulması gerekir. Dış güçler için buradaki mesele güvenlik güçlerini, polisi, insani yardımı işin içine katıp

elektrik, su, bankacılık, ödeme sistemleri ve benzerlerini yeniden düzenlemek için teknik yardımlar alarak, istikrarın kısa sürede sağlanmasıdır. Eğer çökmüş olan devlet, (Bosna'da olduğu gibi) uluslararası yardımla bir nebze olsun istikrar sağlamayı başaracak kadar şanslıysa, ikinci aşama gündeme gelir. Buradaki asıl amaç, dış müdahalenin sona ermesinden sonra da ayakta kalabilecek, kendi kendini idare edebilen devlet kurumları yapılandırmaktır. Başarıyla tamamlanması ilkinden daha güç olan bu aşama, dış güçlerin söz konusu ülkeden nazikçe çekilmeleri durumunda kritik bir hal alır. Üçüncü aşama, ikinciyle önemli ölçüde örtüşür. Bu aşama zayıf devletin güçlendirilmesine ilişkindir; bu durumda devlet yetkisi, makul düzeyde kararlı bir biçimde ama mülkiyet haklarının korunması ya da temel ilköğretimin sağlanması gibi bazı vazgeçilmez devlet işlevlerini yerine getirememektedir. Bu kategori oldukça geniştir ve merkez bankacılığı ya da kur idaresi gibi alanlarda kurumsal uzmanlığa sahip olan fakat hukuk düzeni ve eğitim gibi düşük özgünlüğe sahip hizmetleri sağlamada sıkıntı çeken ülkelere (Örneğin Peru, Meksika) kurumların baştan aşağı zayıf olduğu ülkelere (Örneğin: Kenya, Gana) kadar uzanmaktadır (Fukuyama, 2012:137-138).

Toparlamak gerekirse, son yıllarda özellikle başta ABD olmak üzere uluslararası çevrelerin, kamu sektörünün yetersiz kaldığı, etkin bir biçimde üretilmediği ancak gerek piyasanın ihtiyaçlarını karşılamak gerekse sosyal devlet anlayışının terkedilmesi ile oluşan boşluğu doldurmak için yerine getirilmesi zorunlu olan eğitim, sağlık gibi temel sosyal hizmetlerin gerçekleştirilmesinde üçüncü sektör ile birlikte çalıştığı görülmektedir. Sosyo-ekonomik amaçlara ulaşmak için kamu sektörü ile üçüncü sektör arasında yeni bir ortaklığı zorunlu kılan ve kamusal hizmetler olarak kabul edilen yoksulların beslenmesi, temel sağlık hizmetlerinin herkese ulaşması, genç nüfusun eğitimi, barınma sorununun çözümü ve çevre konusunda acil önceliklerin giderilmesi meseleleri özellikle Dünya Bankası başta olmak üzere uluslararası kuruluşların yaklaşık son yirmi beş yıldır sürekli gündemde tuttıkları konulardır. Bu bağlamda, son yıllarda uluslararası çevreler, sosyal devlet anlayışının terkedilmesi ile oluşan boşluğu üçüncü sektör tarafından doldurulacağı ileri sürülmektedir (Avcı, 2007: 46). Üçüncü sektör olarak bahsedilen bu kuruluşlar, vatandaşların gönüllü olarak devlete yardımcı olmak için ulusal düzeyde kurdukları organizasyonlar, vakıflar, dernekler,

hayırsever kuruluşlar vb. ile uluslar arası düzeyde hükümet dışı kar amacı gütmeyen kuruluşlardan oluşmaktadır (Beştaş, 2006: 42).

Bu çerçevede aşağıda daha detaylı anlatılacak olan sosyal yardım ve hizmetlerin sunumunda STK'ların rolleri küresel ölçekte artmıştır. Türkiye'de de bu dönüşüme ayak uydurmak için ciddi reformlar gerçekleştirilmiştir (Avcı, 2007:46). Fakat Türkiye, Amerika Birleşik Devletlerinin Afganistan ve Irak'ta uyguladığı sert güç stratejisi yerine yönetim ilkelerini yumuşak güç stratejisi üzerine kurgulamayı seçmiştir. Bu nedenle konunun geri kalan kısmına Yumuşak Güç kavramını analiz ederek devam edeceğiz.

1.3. Sivil Toplum-Yönetişim ve Yumuşak Güç (Soft Power) İlişkisi

Genellikle aktörlerin istediklerini elde etmeleri ile güçleri arasında doğru orantı kurulmaktadır. En genel ifadelerle, istediklerine ulaşabilen aktör "güçlü" olarak isimlendirilirken, hedefine ulaşamayan aktör "zayıf" nitelendirmesine maruz kalmaktadır. Günümüzde güçlünün kim olduğu kadar, istediğini elde eden güçlünün bunu nasıl yaptığı da tartışma konusudur. Zira istenileni elde etmek için çeşitli yöntemler bulunmaktadır. Machiavelli'nin güç konusunda fikrini ortaya koyduğu zamanlarda ya da teknolojinin ve bilginin insanlığı henüz yönlendiremediği zamanlarda "güç" daha somut bir unsurdur ve etkisinin ölçülebilmesi daha kolaydır. Ayrıca o dönemde, güç kavramının günümüzde olduğundan daha sade bir anlamı olduğu, sadece askeri ve iktisadi güç kavramlarını ifade ettiği söylenebilir (Çamır,2009: 3-36).

Diğerlerini zorlayarak, tehdit ederek istenilen hedefe ulaşılabilceği gibi ikna ederek, ya da diğer aktörlerin hedefe ulaşmaya çalışan aktör gibi düşünmesini sağlayarak da istenilen sonucu elde etmek mümkündür. Bu yöntem sert güç unsurlarına göre etkinliğin ölçülmesi açısından farklılıklar göstermektedir. Etkinliği daha az ölçülebilir olan güce "yumuşak güç" denir. Yumuşak güç, istediğini zor kullanmadan, ya da iktisadi maliyetine katlanmak zorunda kalmadan elde etme becerisidir ve tamamiyle başkalarının tercihlerini şekillendirme kabiliyetine dayanır. Yumuşak güç

istenilen hedefe doğrudan diğer aktörleri zorlayarak ulaşılmaktansa onları ikna etme, aynı fikirleri paylaşmalarını sağlamak için onları etkilemeyi daha doğru bulmaktadır (Nye, 2005). Bu beceri ülkenin sadece iktisadi durumu ya da askeri kapasitesinden değil, kültürel değerlerinden, toplumsal özelliklerinden, koyduğu hedeflerin ve uygulamalarının diğerleri üzerinde oluşturduğu olumlu etkiden de kaynaklanabilir. Yumuşak güç için kilit unsur cazibedir. Diğer aktörlerin belirleyici aktörün çizgisine gelmesi, belirleyici aktörün politikalarının, kültürünün ve siyasi ideallerinin diğer aktörlere çekici, kabul edilebilir ya da cazip gelmesiyle mümkündür (Çamır, 2009:3-36,3-37).

Geçmişte yumuşak güç, daha çok nüfuz edilecek ülkede yaşayan vatandaşların direnme azmini kırmak üzere propaganda kapsamındaki faaliyetleri ifade ederdi. Ya da işgal edilen yerlerde sadakati ve istikrarı sağlamak üzere siyasi, ekonomik ve kültürel düzenlemeler ile halkın huzur ve rahatını tesis etmek için planlanan uygulamalardı. Örneğin, Osmanlı İmparatorluğu bir yeri işgal etmeden önce buralara tüccarlarını gönderir, bu kişiler Osmanlı'nın gelişinin halkın yararına olacağı propagandasını yaparlardı. İşgal edilen yerlerde ise halkın din ve özgürlüklerine fazla karışılmaz, yaşamlarını huzurlu bir biçimde sürdürmeleri gereken tedbirler alınırdı. Osmanlı İmparatorluğu'nun dört yüzyıl hükmettiği topraklarda yaşayan insanlar, Osmanlı'nın kendilerine gösterdiği şefkati ve iyi muameleyi bugün dahi unutamadıklarını çeşitli vesilelerle dile getirmektedirler (Yılmaz, 2011:32).

"Yumuşak güç" kavramına ilk kez Joseph S. Nye tarafından, 1990 yılında yayımlanan "Liderliğe Zorunluluk: Amerikan Gücünün Değişen Doğası" adlı kitabında yer verilmiştir. Daha sonra 2004 yılında, yine Nye tarafından yayımlanan "Yumuşak Güç: Dünya Siyasetinde Başarının Yolu" adlı çalışmasında da ayrıntılı olarak incelenmiştir. Nye, tanım olarak yumuşak gücün, istenilen sonuçların aynısını başkalarının da istemesini sağlama kapasitesi olduğunu belirtir. Ona göre küresel bilgi çağında kalpleri ve akılları kazanmak her zamankinden daha çok önem kazanmıştır. Nye ayrıca sadece askeri güç tehdidi ya da ekonomik yaptırımları kullanarak diğer ülkeleri değiştirmeye zorlamak yerine, dünya siyasetinde gündemi oluşturarak kendi yanına çekmenin öneminden bahsetmektedir. Bir ülkenin kültürü evrensel değerler

içerdiğinde ve politikaları başkalarının da paylaştığı evrensel değerlere ve çıkarlara hizmet ettiğinde, yarattığı etki nedeniyle, istediği sonuçları elde etmesi kolaylaşır. Bu nedenle evrensel olmayan, dar görüşlü politika ve değerlerin başka ülkeler üzerinde "yumuşak güç" yaratması zordur (Nye, 2005: 15-20). Bu bağlamda dış politikayı oluşturacak yönetim ilkeleri, yumuşak güç yaratmak için rekabete dayalı bir güvenilirlik yarışması haline gelmiştir. Bu nedenle bilgi çağındaki politikaların başarısı, geleneksel askeri ve ekonomik güce bağlı politikaların aksine, kimin hikayesinin eninde sonunda kazandığına bağlı olarak belirlenmektedir (Nye, 2005: 106).

Yumuşak gücün teorileştirilmesi konusunda çalışma yapmış olan bir diğer isimde Geun Lee'dir. Lee, yumuşak güç uygulamasını 5 kategoriye ayırmış ve yumuşak gücün, askeri veya ekonomik gibi sert kaynaklar değil, düşünceler, ülkenin imajı, teoriler, söylemler, eğitim, kültür, gelenekler, ulusal veya küresel semboller gibi yumuşak kaynaklarla kullanıldığını öne sürmüştür. Yumuşak güç ve yumuşak kaynaklar arasındaki bu ilişkinin "Kaynak Tabanlı Yumuşak Güç Teorisi'ni" oluşturduğunu özenle belirtmiştir. Lee'nin bu teorisine göre yumuşak güç veya sert güç zorlayıcı veya işbirlikçi olabilir. Aralarındaki ayırım kaynakların kullanımındadır. Yumuşak güç kaynakları kullanıldıysa eğer sonucun yumuşak güç olduğu savunulabilir, sert kaynaklar kullanıldığında da sonuç sert güçtür. Joseph Nye'ın, yumuşak gücün cezbetme, işbirliğine dayanma ve harekete geçirme unsurlarını öne çıkartırken Lee, kaynakları öne çıkartmış ve Joseph Nye ile önemli fark olan yumuşak gücün zorlayıcı ve sert gücün işbirliğine dayalı olabileceğini savunmuştur (Lee, 2009).

Yumuşak güç teorisi üzerinde çalışma yapan bir diğer düşünür ise Alexander L. Vuving'dir. Nye'ın "başkalarının isteğimiz yönünde istemelerini sağlama" tanımına, başkalarının isteğinin güçlü bir istek ya da pasif bir kabullenmemi olması gerektiği konusuna dikkat çekmiştir. Bu durumda yumuşak güç tanımının "başkalarının, istediğimiz yönde istemelerini sağlama veya kabul etmelerini sağlama" şeklinde olması gerektiğini belirtmiştir (Vuving, 2009:9).

Yumuşak güç, yönetim çerçevesinde devletler tarafından genellikle:

- İlgili ülkede sivil toplum örgütleri vasıtasıyla ülkesinin imajını olumlu etkileyebilecek toplumsal çalışmalar yapılması,
- İlgili devletin kanaat önderlerini ikna etmek için, eğitim, gezi gibi bilgi verici programlar düzenlenmesi,
- İlgili devlette gelecekte söz sahibi olması muhtemel bireylerin kendi fikrine uygun hareket etmelerini sağlamak için akademik, mesleki eğitimler verilmesi,
- İlgili devlette gazete, radyo, internet gibi propaganda araçları ile sinema, tiyatro, kitap, dergi gibi yazılı basın unsurlarının kullanılması,
- Siyasi değerlerinin ve amaçlarının ilgili ülkenin de çıkarına olduğu konusunda ilgili ülke kamuoyunu ikna edecek kamu diplomasisi uygulamalarına girişilmesi, şeklinde uygulama alanı bulmaktadır (Çamır, 2009: 3-38).

Yukarıdaki uygulama alanlarında, devletlerin sahip olduğu tarih ve kültür birikimi, yumuşak gücünün dış ve iç politikada saygınlığını büyük ölçüde etkileyen etmenlerdir. Yumuşak güç kavramını ortaya atan Joseph Nye ve bu alanda çalışma yapmış birçok yazar da, bir ülkenin kültürünün ve tarihinin; yumuşak gücünün temel kaynaklarını oluşturduğu görüşündedir. Nye; bir ülkenin kültürünün, evrensel değerler içerdiğini ve üretilen politikaların başkalarının da paylaştığı değerlere ve çıkarlara hizmet ettiğinde çekicilik hissinde bir artma yaşanacağını belirterek, kültür ve tarihi unsurların devletlerin istediği sonuçları elde etme olasılığını arttırdığını vurgulamıştır (Nye, 2005:20).

Konuyu Türkiye açısından değerlendirmek gerekirse, hem Osmanlı Devleti'nden kalan kültür ve tarih birikimi hem de Türkiye'nin bölge üzerindeki devlet dışı aktörler olarak da adlandırılan sivil toplum kuruluşları aracılığıyla gerçekleştirdiği faaliyetler, etkili bir yumuşak güç unsuru oluşturmaktadır. Özellikle insani yardımı referans noktası alan sivil toplum kuruluşları, yardım götürülen bölgede ikamet eden insanların Türkiye'ye sempatiyle bakmasına ve bu insanlarla Türkiye arasında bir gönül bağı kurulmasına yardımcı olmaktadır (Yılmaz, 2011:36). Bunların haricinde Türkiye'nin etkili bir şekilde kullandığı bir diğer yumuşak güç aracı edebiyat, sanat ve eğitim gibi üst kültür unsurlarıdır. Özellikle eğitim faaliyetleri kapsamında ilerleyen bölümlerde ayrıntılı bir şekilde değineceğimiz ve sivil toplum faaliyetleri içerisine dahil ettiğimiz

cemaat ağlarından etkili bir şekilde faydalanılmıştır. Söz konusu aktörler devletler iken bu yöntemin işlevsel olabilmesi için de lise ve üniversiteler araç olarak kullanılmaktadır. Böylece lise ve üniversiteler aracılığı ile ilgili ülkelerin gelecekteki yöneticileri belirleyici aktörün eğitim sisteminde ve belirleyici aktörün değerleriyle yetişmesi sağlanmaktadır. Bu tarz bir eğitimden geçen bireyler kendi ülkelerine döndüğünde belirleyen ülkenin değerlerine ya da politik amacına uygun adımlar atıyorlarsa bu durumda belirleyici ülke yönetim ilkesi kapsamında uyguladığı yumuşak güç stratejisi ile amacına ulaşmış demektir (Çamır,2009: 3-39-40) Türkiye'nin üstlendiği bu düzen kurucu rol ve ekonomik-insani yardımlar, Lee'nin "kendi imajını yaratma ve manipüle etme" stratejisi ve düzen kurucu "ağ stratejisine" örnek teşkil edebilecek uygulamalardır (Çavuş, 2012).

1.4. Neo-Osmanlılık ve İnsani Yardım Faaliyetleri'nin Yönetişim ve Yumuşak Güç ile İlişkisi

Neo-Osmanlılık düşüncesi herşeyden önce tarihle, geçmişle ve Osmanlı ile barışma tezlerinden ortaya çıkmış, toplumun tüm unsurlarını ve değerlerini bünyesinde barındırarak Osmanlı-Türk-İslam kimliği üzerine inşa edilen bir fikir akımıdır (Çalış,2001: 417). Neo-Osmanlılık ideolojisi, ne sert güç üzerine kurgulanmış emperyalist ve istilacı bir bakış açısını ne de ulusçu yaklaşımları temsil etmektedir. Neo-Osmanlılık, kozmopolit bir aidiyet kimliği geliştirilerek bunu da Osmanlı'nın yeryüzündeki tek varisi olan Türkiye tarafından uygulamaya konulmasını hedeflemektedir (Çalış, 2001:420).

Türkiye'nin Osmanlı'nın köklerine dönüşünü vurgulayan bu fikir akımı, Türkiye'ye yeni seçenekler ve fırsatlar sunmaktadır. Hakan Yavuz Türkiye'yi tanımlarken "Türkiye, Balkanlardan, Orta Asya'dan, Orta Doğu'dan ve Kafkaslardan gelen çeşitli ırmaklardan beslenen bir göl gibidir" (Yavuz, 1999:13) ifadelerini kullanmıştır. Bu tanımlamada hiç de haksız değildir çünkü Neo-Osmanlılar, ırksal ve dinsel karakterleri dışlayıcı bir bakış açısıyla değil, ortak Osmanlı tarihi tecrübeleri ve İslam'a geniş bir bağlılıkla harmanlanmış bir Türkiye Cumhuriyeti kurgulamak

istemektedirler (Yavuz, 1999:4). Bu sebeple yaratılacak yeni ulusal kimlik, toplum ve devlet arasında bir köprü sağladığı için, toplum ve devletin farklı görüntülerinin birleştiği aynı zamanda çeşitli grupların ayrıldığı ve giderek güçlendiği bir kesişme noktasında bulunacaktır. Yaratılacak bu yeni kimlikte İslamcı, Balkan, Kafkas, Anadolu, Kürt ve Türk siyasi kimlikleri, devlet toplum haritasında oldukça önemli bir rol oynayacaktır (Yavuz, 1999:2).

Yeni Şafak Gazetesi yazarı Yusuf Kaplan'a göre Neo-Osmanlılık:

"Ulus-devletlerin çöktüğü bir zaman diliminde, adem-i merkeziyetçi, yerinden yönetimci, herkese hak, hukuk, adalet sunmayı hedefleyen, orta ve uzun vadede bölgedeki bütün etnik çatışmaları, medeniyet fikri çerçevesinde halledebilecek, siyasi, ekonomik ve kültürel sınırların anlamsızlaştığı küresel bir zaman diliminde herkesin kendince söz sahibi olabileceği ulus-ötesi, sınır-ötesi, etnisite-ötesi, sömürgecilik-ötesi ve herkesi kendi olarak kucaklayıcı bir yanıyla en lokal, bir yanıyla en global insani ve evrensel bir çıkış yoludur" (Kaplan,2012).

Neo-Osmanlılık bünyesinde yumuşak güç unsurunu barındıran tamamıyla "Osmanlı hoşgörüsü" üzerine kurgulanan ve emperyalist ideolojinin sert güç unsurlarından olabildiğince uzak bir ideolojiyi temsil etmektedir. Neo-Osmanlılık; 1) Türk milliyetçiliğinin yeniden ifade edilmesi ve Osmanlı tarihindeki gibi farklılıklar için daha fazla siyasal ve kültürel hoşgörü, 2) Balkan, Kafkas ve Orta Doğu ülkeleri ile ekonomik sınırların kaldırılması, 3) Komşu ülkelerin siyasi sınırları için saygı çağrısında bulunulması ilkelerini içermektedir. Neo-Osmanlılık devlet sınırlarını kaldırmayı ya da birleşmiş bir Osmanlı süper devletini yeniden kurmayı hedeflememekte, ancak Osmanlı İslami mirası paylaşacak toplumlar arasında yeni anlamda bir makro-kimlik yaratılmasını istemektedir (Yavuz, 1999:13).

Aslında Neo-Osmanlılık ideolojisi, II. Abdülhamid döneminde ortaya atılan Osmanlılık ve İslamcılık fikirlerinin yumuşak güç kapsamında harmanlanmasıyla ortaya çıkmıştır. Bu nedenle de sık sık eleştirilerin hedefinde yer almıştır. Neo-Osmanlılığı daha iyi analiz edebilmek adına II. Abdülhamid yönetiminde ortaya atılan

bu iki fikir akımında kısaca değinmemiz gerekmektedir. 19. Yüzyıla eski gücünün oldukça uzağında giren Osmanlı Devleti, hem Fransız İhtilali'nin ulusal ayaklanmalardan oldukça büyük yara almış hem de sanayi devriminin getirdiği yeni ekonomik, sosyal, siyasal ve kültürel imkanlar karşısında kayıtsız kalmıştır. Osmanlı'yı tekrar eski ihtişamına kavuşturmaya yönelik olarak başlayan ıslahat düşüncesinin ana eksini, imparatorluğun bütün siyasal ve sosyal dokusunda ortaya çıkan parçalanmışlığa karşı bir "merkezileşme" çabasından ibarettir. Yüzyıllar boyu Osmanlı yönetim geleneğinin bilinçli olarak uygulandığı ve adeta bir "puzzle" gibi bir arada tutmaya çalıştığı "şemsiye devlet", çeşitli iç ve dış dinamiklerin etkisiyle artık yıkılma sürecine girmeye başlanmıştı. 1875'ten itibaren Avrupa'ya düzenli bir şekilde giden ilk Osmanlı diplomatları Avrupa'nın yapısını görmüşler ve Osmanlı'nın mevcut parçalı yapısına bir çözüm üretmeyi düşünmüşlerdir (Şen, 2005:63).

Osmanlı topraklarında yaşayan unsurları bir millet, Osmanlı Devleti'ni de bir ulus-devlet yapmak yönünde devlet yöneticilerinin önünde iki sorun bulunuyordu. Bunlardan birincisi, çeşitli isyanlarla dağılma sürecine girmiş gayrimüslim unsurların bir çatı altında nasıl toplanacağı diğeri ise, merkezi yapının çevre üzerindeki hakimiyetinin çözülmesiyle büyük oranda ayanların hakimiyet alanına girmiş Müslüman unsurların, tekrar merkeze nasıl çekilebileceği idi (Erdem,1996:96). İşte Osmanlılık böyle bir sosyal-ekonomik ve kültürel ortamda Avrupalıların Jön Türkler, Türklerin ise Yeni Osmanlılar olarak isimlendirdiği bir grup genç aydın tarafından ortaya atılmıştır. Osmanlılık fikri; Osmanlı İmparatorluğunu oluşturan bütün kavim, cemaat ve milletlerin din, mezhep, ırk, milliyet farkı gözetmeksizin adalet, eşitlik ve hürriyet kapsamı içinde bir arada yaşamalarını savunan bir ideolojidir (Hurç, ? :267).

Aydınların ortaya attığı bu fikir akımı II. Abdülhamid tarafından da benimsenmiş ve devletin çeşitli kademelerinde Müslüman olmayan halka memuriyet görevi bile verilmiştir. Hatta o yıllar içerisinde Ermeniler Osmanlı memurlarının üçte birini temsil eder olmuştur. 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşından sonra gayri müslimlerin tavırları ve her cemaatin, her topluluğun bağımsızlık girişiminde bulunması II. Abdülhamid'i yeni bir fikir akımına itmiş ve bir İslam Birliği yaratılması hedefiyle İslamcılık fikri ortaya atılmıştır. İslamcılık fikriyle Abdülhamid'in hedefi

merkeziyetçiliğin kendisine verdiği maddi imkanlarla, hilafet makamının getirdiği manevi imkanları harmanlayarak, Müslümanların içte ve dışta hükümete karşı inanç ve sadakatini sağlamaktır. İslam Birliği fikri Arnavut ve Arapların bağımsızlık istemeleri, İttihat ve Terraki'nin olayı sert güçle çözüme kavuşturmak isteyerek bu uluslar üzerine ordu göndermiş olmasıyla başarısızlıkla sonuçlanmıştır (Hurç, ? : 267-271).

20. yüzyılın başında, Trablusgarp (1911), Balkan (1912-1913) ve 1. Dünya (1914-1918) Savaşları sonrasında Osmanlı İmparatorluğu tamamen dağılmış ve Osmanlı'nın hüküm sürdüğü topraklarda çok sayıda devlet kurulmuştur. Osmanlı Devleti'nin esas mirasçısı kabul edilen Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş sürecinde saltanat ve halifelik kaldırılmış, Osmanlı'nın diliyle, tarihiyle, kültürüyle bağlantı sağlayabilecek bütün köprüler atılmıştır. Borçları üstlenilen Osmanlı'nın mirası üstlenilmediği gibi hızlı adımlarla bu mirası hatırlatan her şeyde sırt çevrilmiştir. Genç Türkiye aidiyet merkezi olarak Batı'yı seçmiştir. 1925'den sonra, Osmanlı döneminde egemen olan çoğul kimlikler laik Türk Milliyetçiliği içinde birleştirilmiş ve Kemalist dönemin tarihçileri ve resmi Türk Tarih ve Dil Kurumu, kimliği, etnik ve dil açısından yeniden tanımlamıştır. Tarihçiler ordu, eğitim, medya ve sanat yoluyla Türk ulusal kimliğini güçlendirmeye ve İslam-Osmanlı mirasından kopuşu sağlamaya çalışmışlardır (Çiçek, 2009).

1947'den 1974'e kadar Türk dış politikası iki unsur üzerine kurgulanmıştır. Bunlardan ilki, Cumhuriyetçi seçkinlerin Türk "ben"liğini Avrupalı olarak görmesi ikincisi ise iki kutuplu dünya sisteminde Türkiye'nin, konumunu Amerika'nın yanı sıra belirlemesi. 1970'lerin sonlarından itibaren Türkiye, devlet destekli Türk-İslam sentezi, İslamcı burjuvanın yükselişi, medya ve dini eğitimin genişlemesi, ekonomik liberalleşme ve sosyo-politik muhafazakârlıkla tanımlanan yeni bir seçkin sınıfın oluşumuna tanık olmuştur. Bu da Türk devlet ve toplumunun iç ve dış tavırlarını ve algılamalarını yavaş yavaş şekillendirmiştir. Neo-Osmanlılık bölgesel değişiklikler ve bu yeni seçkinlerin doğuşu sonucu ortaya çıkan bir ideolojidir. Ekonomik ve siyasi liberalleşme ve yeni bir sosyo-politik Anadolu sınıfı ve iş adamlarının çıkışı, zamanla, devleti İslam'a yönelik olumsuz bakış açısını değiştirmeye ve Osmanlı geçmişi ile barışmaya zorlamıştır. Dahası, Soğuk Savaş sonrası dönemin daha demokratik siyasi

sistemi içinde oy arayan siyasi partiler, şehirli Sufi tarikatları ve İslamcı kimliğin yeni yorumlarını oluşturan ve yayan Müslüman entellektüeller devletin dinin toplumdaki rolü konusundaki anlayışını değiştirmesine katkıda bulunmuşlardır. Yaşanan bu gelişmelerden sonra, Hakan Yavuz'a göre, devletin resmi kimliği ile bürokratik sınıf arasındaki Kemalist denklem, demokratikleşme sonucunda oluşan siyasi boşluğun genişlemesine bağlı olarak daha da zayıflamıştır. Artan mezhepsel, ideolojik ve etnik farklılıklarla karşı karşıya gelen Türk toplumunu birleştirmek için yeni bir ideolojik fikir birliği yaratma denemesi kitlelerin 'kendini bulma süreci' olarak görülmelidir. Cumhuriyetçi laiklerin ve devletçi ideolojinin başarısızlığı sonucu doğan bu süreçte, Türk milliyetçiliğini güçlendirmek için tarihi olaylara ve kurumlara İslami anlamlar yüklenmeye çalışılmıştır. Diğer bir deyişle, İslam yeniden yorumlanmış ve resmi Türk milliyetçiliğine yavaş yavaş yeniden dahil edilmiştir. Bu süreç Hakan Yavuz'a göre, sadece Türk milliyetçiliğinin İslamlaştırılması olarak değil, aynı zamanda İslam geleneğinin Türkleştirilmesi olarakta algılanmalıdır (Yavuz, 1999:7).

İçte bu tarz gelişmeler, Türk-İslam kimliğini Neo-Osmanlıcılık temelinde güçlenmesine sebep olurken dış politikada yaşanan sorunlar, hafızalarda Osmanlı mirasının tekrar canlanmasına vesile olmuştur. Bu olaylar; İki-kutuplu sistemin çöküşü, Kıbrıs krizi, Türkiye'nin tam üyelik talebinin Avrupa Birliği tarafında reddi, Avrupa'nın Bosna'daki etnik-katliama tepkisiz kalması ve güneydoğu'da Kürt etnik-milliyetçiliği gibi önemli uluslararası gelişmeler ile Balkanlarda ve Orta Asya'da yeni bağımsız Müslüman devletlerin ortaya çıkması "kimlik"ın tekrar tasarlanmasında rol oynamıştır. Ancak, Türk ulusal kimliği, Kafkaslar ya da Orta Asya'daki olaylardan çok Türkiye'nin Batı sınırlarındaki gelişmelerden etkilenmektedir (Yavuz, 1999:3).

İç ve dış politikada yaşanan bu sorunlar ve Türkiye'nin 1980 sonrasında Osmanlı mirası ile tekrar barışması ile yükselişe geçen Neo-Osmanlıcılık ideolojisi, Türk yazar ve akademisyenler arasında Türkiye'nin ekseninin Doğu'ya doğru kaydığı eleştirilerinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu konunun anlamsız bir tartışma olduğunu vurgulayan Sedat Laçiner, Osmanlı tarihi incelendiğinde tıpkı Türkiye Cumhuriyetinde olduğu gibi devletin yüzünün Batıya doğru dönük olduğunu ve İmparatorluğun 150 yıl boyunca Batılılaşmayı gündelik hayatına adepte etmeye

çalıştığını hatta Kırım Savaş'ının sonucunda Osmanlı Devleti için "Avrupa'nın hasta adamı" deyiminin kullanılmış olmasının, Osmanlı'nın bir Avrupa devleti olduğu gerçeğini bir kez daha gözler önüne serdiğini dile getirmiştir. Ayrıca Neo-Osmanlılık fikrinin fikri altyapısını oluşturduğu gerekçesiyle sık sık örnek gösterilen II. Abdülhamid'in, İslamcı olduğu kadar devletin en Batı yanlısı padişahlarından biri olduğunu ifade eden Laçiner, Abdülhamid'in sadece teknik değil, Batı'nın sosyal ve kültürel kurumlarında ülkeye taşınmasına vesile olmuştur. Sadece Batı'nın şiddetli emperyalist saldırılarına karşı ülkeyi birleştirebileceğini düşündüğü dini yumuşak güç aracı olarak kullanmıştır. Neo-Osmanlılık, Abdülhamid'in resmen teşvik ettiği Osmanlılık ideolojisinden elbetteki farklıdır. Çağın ve koşulların getirdiği gelişmelerin yanında, Osmanlılık Müslüman tebanın, devlet merkezli sadakatini arttırmayı planlamıştı. Neo-Osmanlılık ise Osmanlı devlet uygulamalarını çoğulculuk temelinde değerlendirerek din, kültür ve etnik kimlik konularını ön plana çıkarmayı hedeflemiştir (Laçiner, 2010:1-2).

Türkiye'de Neo-Osmanlıcı akımın günden güne yükseldiğini, Osmanlı'nın ihtişamlı günlerine duyulan hasretle akımın toplum içerisinde iyice güçlendiğini ve dış politik ilişkilerde yansıdığını belirten Habertürk gazetesi yazarlarından Gülin Yıldırımkaaya, Türkiye'nin gerçekten Neo-Osmanlı akımının etkinliği altında mı yoksa dış politikasını etkileyen akım günümüz dünyasında birçok devletin etkinliğini arttırmak için tercih ettiği hard power (askeri ve ekonomik güç) yerine soft power (kültürel ve diplomatik güç) kullanı mı olduğunun iyi analiz edilmesi gerektiğini söyleyerek, (Yıldırımkaaya, 2009: 1-2) tam da bizim üzerinde yoğunlaşmak istediğimiz konuya vurgu yapmaktadır. Neo-Osmanlılık ideolojisi Osmanlı'nın ihtişamlı günlerini geri getirmekten ziyade Türkiye'nin eski Osmanlı coğrafyası üzerinde yumuşak güç unsurlarını kullanarak yönetim gücünü arttırmayı amaçlamaktadır. Bu konu hakkında Habertürk Medya Grup Ankara Temsilcisi Muharrem Sarıkaya'da görüşlerini Neo-Osmanlılık ideolojisinin tamamiyle bir soft power etkisi yaratmak amacıyla üretildiğini vurgulayarak Türkiye'nin bu coğrafyalara işadamlarını götürerek, yardım faaliyetlerini arttırarak, yeni başkonsolosluklar açarak soft power'ı sergilediğini ve herhangi bir baskı ve yayılmacı tutum sergilemeden tercihi karşı tarfa bırakarak da akıllıca bir tutum izlediğini belirtmiştir (Sarıkaya, 2009: 1-2).

Türkiye yönetim faaliyetlerinde başarı elde edebilmek adına uyguladığı yumuşak güç kapsamında, en fazla verim aldığı örgütlü yapıların başında cemaatler gelmektedir. Cemaatler hem yurt içi hem yurtdışı faaliyetleriyle devletin, Neo-Osmanlı politikasının halk tabanına yayılmasını fazlasıyla kolaylaştırmıştır. Özellikle Osmanlı-İslami kimlik politikası devlet-toplum ilişkilerini yeniden yapılandırmak için bir çeşit milliyetçilik olarak görülmüştür. Eşitlik ve sosyal adalet arzusuyla motive olan bu yine İslamcılık, devlet ve toplum arasındaki ilişkileri yeniden yapılandırmak ve böylelikle marjinalleşmiş kitlesel grupların kendilerini ifadeleri için yeni alanlar açmak ve sosyal uzlaşmanın sağlanabilmesi için mücadele etmektedir. Diğer bir deyişle, modern Türkiye içerisinde eleştirel söylemler ve rekabetçi kuruluşlar için alternatif alanlar yaratılması bakımından İslamcı gruplar siyasi liberalleşmeyi nitelemektedir. İslamcı gruplar (İskender Paşa, Süleymacılar, Nakşibendi tarikatları ve Nurcu dernekler) devlet, toplum, kimlik ve tarihe yönelik önemli sorular sorarak kamuoyunu şekillendirmeyi başarmışlardır. Bunlar, siyasallaşmış bir İslamcı kimliğin öncüleri olarak da görülebilirler. Bu öncüler, kimliğin İslamcı anlayışını siyasallaştırmakta olan uluslararası gelişmelerin, İslamcı bir bakış açısından geçirilmesine yardım etmektedirler. Onların görüşüne göre, "ulusal çıkar" ve Türk dış politikasının yönelimi İslamcı olmalıdır. Onlar, uluslararası olayları İslama göre şekillenmiş kültürel çerçevelerinde anlamaktadırlar ve sosyal, ekonomik ve siyasi bağlamlarda İslamcı mesaj ve sembolleri yeniden yorumlamaktadırlar. Başta Fethullah Gülen olmak üzere İslamcı Nurcu aydınlar siyasi boşluğu doldurmada, geçmişi kendilerine göre düzenleyerek ve yığınları hareketlendirerek yeni kimlik tartışmalarının rotasını belirlemede oldukça etkili oldular. Cemaatler kitlelerin ortak kavramlarını inandırıcı olarak kullanabildikleri ve geleneksel bağlantılarını dinamik bir şekilde yeniden yorumlayabildikleri için devletin bu süreçte yararlandığı en önemli yumuşak güç unsurlarından biri olmuşlardır (Yavuz, 1999: 9).

Osmanlı tarihine, özellikle de II. Abdülhamid devrine (1876-1908) artan ilgi, Türkiye'nin kültürel çeşitliliğiyle başa çıkmak için bir yol olarak çok kültürlülük üzerine yapılan tartışma ve Süleymanlı, Nakşibendi, Nurcu eğitimin canlandırılması, Türk-İslamcı kimliğin entellektüel kaynaklarına katkıda bulunmaktadır. Özellikle Fethullah Gülen'in yurtiçi ve yurtdışında açtığı birçok eğitim kurumu Türkiye'nin Neo-

Osmanlı politikasının kitlelere empoze edilebilmesi adına önemli bir yumuşak güç unsurudur. Türk-İslamcı entellektüeller genellikle, İslamın klasik devrinden daha çok Osmanlı geçmişini temel referans modeli olarak görmektedirler. Osmanlı politikası ve toplumu, Gülen' in Nurcu ve Esad Coşan'ın Nakşibendi hareketleri için ulusal kimliğin yeniden betimlenmesindeki kavramsal çerçeveyi oluşturmaktadır. Ayrıca, İslamcı grupların medya pazarı ve Diyanet İşleri Başkanlığının etkinlikleri bu Neo-Osmanlı düşüncenin yayılmasını ve içselleşmesini daha da kolaylaştırmıştır (Yavuz,1999: 10).

Neo-Osmanlı politikası ekseninde uygulanan yumuşak güç unsurlarının belkide en temel halkasını İslami eğilimli sivil toplum kuruluşları oluşturmaktadır. 1980'den sonra dünya ölçeğinde liberal politikaların yükselişe geçmesiyle, devletin sosyal politika alanında görevlerini azaltıp vatandaşlara da sorumluluk yüklemek istemesi bu alanda çalışan sivil toplum kurumlarının sayısında da bir patlama yaşanmasına sebep olmuştur (Göçmen, 2011:116). Özellikle insani yardım ilkelerini temel hareket noktası alan bu sivil toplum kuruluşları gerek yurtiçinde gerek yurtdışında yardıma muhtaç durumda olan insanlara Türkiye adına yardım eli uzatmaktadırlar. Bir nevi Osmanlı hoşgörüsünü yansıtan ve yardım eli uzattıkları noktaların genellikle eski Osmanlı coğrafyasına dahil olan Müslüman ülkelerden oluşması, Neo-Osmanlı politikanın yayılımı için oldukça uygun bir zemin hazırladıkları tezini kuvvetlendirmektedir. Bu sivil toplum kuruluşlarının insani yardım faaliyetleri olarak öngördüğü faaliyetler genellikle savaş, yoksulluk, açlık ve toplumsal çatışmalar sebebiyle yaşamı tehlikede bulunan insanlara en kısa zamanda yardım eli uzatmak üzerine kurguludur. Bu tarz sivil toplum kuruluşlarının işini kolaylaştıran en önemli argümanda hiç şüphesiz Türk insanının tarihi ve kültüründen kaynaklanan güçlü bir yardımlaşma geleneğine sahip olmasıdır. Türkiye bu düşünceden hareketle ırk, dil, cinsiyet farkı gözetmeksizin ihtiyaç duyulan her yere, süratle ve imkanlarının elverdiği ölçüde insani yardım ulaştırmayı başarmıştır (http://www.mfa.gov.tr/turkiye_nin_-insani-yardimlari.tr.mfa, 02.08.2013). Aile, cemaat ve topluluk bağlarının önemine değinen ayrıca hayırseverlik ve merhamet bağlarının bir toplumu ayakta tutmadaki değerine vurgu yapan bu kuruluşlardan bazıları Deniz Feneri Derneği, Kimse Yok Mu Dayanışma ve Yardımlaşma Derneği, İnsan Hak ve Hürriyetleri İnsani Yardım Vakfı, Cansuyu Yardımlaşma dernekleridir. Bu dernekler devletin sosyal yardımlaşma alanındaki sorumluluklarını son derece başarılı bir şekilde

yerine getirmeye çalışmaktadırlar (Göçmen, 2011:116).

Yukarıda kavramsal çerçevesini çizmeye çalıştığımız Neo-Osmanlıcılığın, yumuşak güç kapsamında nasıl bir nüfuz alanı bulduğuna, ayrıntılarıyla tezin ikinci bölümünde değinilecektir. Özellikle muhafazakâr-sağ görüşlü üç lider Turgut Özal, Necmettin Erbakan ve Recep Tayyip Erdoğan Dönemleri ve bu dönemler içerisinde sivil toplum kuruluşları aracılığıyla yürütülen yardım faaliyetleri esas hareket noktamızı oluşturacaktır.

BÖLÜM II

2. Neo-Osmanlıcılık İdeolojisinin Partiler Bazında İncelenmesi

2.1. Turgut Özal Dönemi Neo-Osmanlıcılık Faaliyetleri ve Sivil Toplum

Neo-Osmanlıcılık konusunun anlamlı bir değerlendirmesini yapabilmek için, her şeyden önce Osmanlı'ya ve onun modern Türkiye Cumhuriyeti'nde yerine getirmekte olduğu fonksiyona bakmak gerekecektir. Çünkü Türkiye, Osmanlı Devleti'nin tarihi ve kültürel kalıntıları üzerine inşaa edilmiş bir ülkedir. (Çalış, 2001:387)

Osmanlıcılık ideolojisinin temsilcisi olan Jön Türkler (Genç Osmanlılar)'e göre; Osmanlıcılık ideolojisiyle, bir "Osmanlı Milleti" yaratılacak ve imparatorluk bünyesinde yer alan farklı etnik-dini gruplar tek bir kimlik altında toplanacaktır. Fakat Fransız İhtilaliyle ortaya çıkan milliyetçilik akımı, Osmanlı Devleti içerisinde yer alan farklı milletleri derinden etkilemiştir. I. ve II. Balkan Savaşından sonrada tek tek bağımsızlıklarını ilan etmeye başlayan bu milletler, Osmanlı'nın Balkan coğrafyasından çekilmesine ve Osmanlıcılık fikrinde rafa kaldırılmasına sebep olmuşlardır (Kadıoğlu, 2012).

I. Dünya Savaşından sonra yaşanan felaketler, Anadolu topraklarında bir kimlik, bir aidiyet ihtiyacının doğmasına sebep olmuştur. Osmanlı'nın görkemli geçmişine, homojen ve huzur dolu ortamına özlem duyan halkın zihninden, Osmanlı'nın silinmesi görüldüğü kadar kolay olmamıştır. Hatta modern Türkiye Cumhuriyeti'ni kurma çabası içerisinde olan yöneticilerde almış oldukları kararlarda ve yazışmalarda Osmanlı'ya vurgu yapmaktan kaçınmamışlardır (Çalış, 2001:388-389). Özellikle Erzurum Kongresi kararlarında yer alan kavramlar, yine Osmanlı Devletine atıfta bulunularak

oluşturulmuştur: Osmanlı camiası, Osmanlı ülkesi, Osmanlı milleti, Osmanlı hudutları, Osmanlı varlığı gibi (Sonyel, 1995:96-97).

Cumhuriyetin kurulması, devletin isminin "Türkiye Cumhuriyeti" olarak benimsenmesi, saltanattan sonra hilafetinde ortadan kaldırılması ve 1924 Anayasası'nda, Türk kavramı ile bağlantılı bir vatandaşlık tanımı yapılması artık yeni bir devletin kurulduğunun habercisidir (Bali,1999: 497-555). Bu dönem içerisinde, İsmet İnönü'ye göre bir cephede yabancı istilacılara karşı savaş "nispeten sade" devam ederken, asıl savaş öbür cephede, "Osmanlı'ya karşı" yapılmıştır (Kaplan, 1992:264-274). Fakat oluşturulan Türk kimliğinin arka planında Osmanlı Devleti, "öteki" olarak işlevini yerine getirmeye devam etmiştir. Devrimler sayesinde aidiyet yapısı değişmiş görülmekte, Osmanlı bu dönem içerisinde halkın zihninde yaşamaya devam etmiştir. Çünkü değişim yaşanırken hep eskiye, yani Osmanlı'ya, vurgu yapılmaktan vazgeçilmemiştir. Şaban Çalış'a göre, "kollektif kimlik kalıplarının arka planını oluşturan toplumsal bellek, eskiyle olan irtibatını koparmamıştır. Yaşanan hayata ilişkin bellek, devrimler eliyle yeni bir biçim ve öz kazanmıştır ama, kollektif belleğin diğer birimini oluşturan kültürel bellek, Türk insanı için hala Osmanlıyla doludur" (Çalış, 2001:392).

Tek parti döneminde başlayan laiklik vurgusu, çok partili döneme geçildikten sonrada etkisini sürdürmüş ve dinin devlet politikalarını etkilemesinden özenle kaçınılmıştır. Çok partili dönem içerisinde Demokrat parti zamanında başlayan din ve muhafazakâr söylem vurgusu, tam anlamıyla ifadesini ANAP iktidarıyla bulmuştur. Çünkü ANAP, Aydınlar Ocağı ile başlayıp, Türk-İslam senteziyle tam şeklini bulan düşünce yapısının, Türk Siyasi yaşamındaki en belirgin temsilcisi olmuştur. 14 Mayıs 1970'te "milli kültür ve şuuru geliştirmek amacıyla Türk milliyetçiliği fikrini yaymak, milli bünyemizi sarsan fikir buhranı ve anarşisi ile mücadele ederek milli varlığımızı meydana getiren unsurları yaşatıp kuvvetlendirmek" amacı ile kurulan Aydınlar Ocağı, Türk kimliğinin milliyetçi-muhafazakâr ve dini söylemlerle tanımlanmasını istemiştir. Böylece toplum içerisinde bütünleştirici bir unsur oluşturulacak ve Türk milletinin parçalanması önlenecektir (Şentürk, 2011:379). Cumhuriyetin ilk döneminde İslamcılara karşı yürütülen baskı politikası karşısında milliyetçilik adeta bir "sığınak"

bir "liman" vazifesi görmüştür. Çünkü millet kelimesi dini anlamda ümmet kelimesini karşılamakta ve İslamcılar tarafından sık sık vurgulanmaktaydı. Bu sebeple, Türk-İslam sentezi taraftarları Türk kişiliğini, dinsel, ahlaksal ve kimliksel bir kaynak olan İslam aracılığı ile tanımlayan milliyetçi bir ideolojiyi savunmak istemişlerdir (Şentürk, 2011:381-382). Hatta Jön Türkler zamanında Türkçülüğün en önemli savunucusu olan Ziya Gökalp'ın "Türklerin millet ideali Türkçülükse, ümmet idealide İslamcılıktır" sözü (Gökalp, 1960:30) o dönemde, Türk-İslam savunucuları için yol gösterici nitelikte olmuştur.

Aslında Türkiye’de, 20. Yüzyılın ulusal bilinci ve tarih yazımı, yıkılan Osmanlı İmparatorluğu’na karşıtlık içinde biçimlendirilmiştir. Atatürk’ün ölümünden günümüze dek yavaş adımlarla ilerleyen bir evrim sayesinde, Müslüman değerlerini ve milliyetçi figürleri daha çok kapsayan bir tarihyazımı oluşturulmaya başlanmıştır. Özellikle Kemalizm’in katı yapısını değiştirmeyi hedefleyen Türk-İslam sentezi savunucuları, Kemalizmin en temel argümanı olan Batıcılığı eleştirmiş ve Türk tarihinin Asyalı ve Müslüman özelliklere dayandırılan bir ideolojiyle temsil edilmesi gerektiğini vurgulamışlardır (Copeaux, 2006: 79). Yani Türk-İslam sentezi, kısmen, Batı karşıtı bir tepki olarak tanımlanabilir. İslam’ın ideolojileştirilmesinin bir biçimidir. Fakat Türk-İslam sentezi sadece Kuran’daki değerlere kapanmak yerine, Türklerin kendi geçmişleriyle İslamiyet arasındaki sentezin bir ürünü olarak görülen Türk "milli kültürü"ne dönüşü öne çıkarmaktadır. Etienne Copeaux’a göre, İslam Türk kültüründen üstündür ve eğer o olmasaydı Türk kültürü yaşayamazdı. Bunun yanı sıra, Türk kültüründe İslam’ı koruyup güçlendirmiştir. "Türk kültürü olmasaydı İslam dumura uğrayabilirdi" diyen Copeaux’a göre bunların sonucu, Türk-İslam sentezinin söylemi ağırlıklı olarak tarihe ve özellikle de Türklükle İslamiyet arasındaki buluşmanın yaşandığı dönemin ve yerlerin tarihine dayanmaktadır (Copeaux, 2006:82).

Çeşitli yazarlara göre, Türk-İslam sentezi fikrinin doğuşuna temel oluşturan Aydınlar Ocağı ideolojisi, 1983 yılında Turgut Özal’ın Başbakan olmasıyla resmileşmiştir. 1983 ve 1986 planlama raporlarına göre, devletin kültür politikası, temellerini gerçek Orta Asya değerleri ile İslamiyet’in oluşturduğu "milli kültür"e yerini yeniden vermeli ve Batı ile ilişkiler Türk ekonomisine yararlı tekniğin gerilmesiyle

sınırlandırılmalıdır. Kültür ile din arasındaki ilişkiler şöyle formüle edilmiştir: "Din kültürün özü, kültür ise dinin bir biçimidir". Turgut Özal ise bu akıma geçmişten beri yakınlık duyan isimler arasındadır. 1979 yılından itibaren, ekonomist olarak katıldığı Aydınlar Ocağı kongrelerinde çeşitli konuşmalar yapmış olan Özal'ın Başbakan olmasıyla, Devlet ile Ocak arasındaki bu iç içe geçmişlik, üniversite, eğitim dünyası, basın ve "milli kültür"e ilişkin yayıncılık konularındaki sıkı ilişkilerle perçinlenmiştir. (Copeaux, 2006: 90).

Diğer yandan Tanıl Bora, Türk milliyetçiliğinin Batıcı Kemalist milliyetçilik ve Doğucu Muhafazakâr milliyetçilik olmak üzere iki türünün olduğunu ileri sürmektedir (Bora, 1995). Bunlardan ikincisinin Özal tarafından benimsendiğini iddia eder. Çünkü Özal milliyetçiliği "kültürel Türklük" ile "İslam"ın karışımından doğmuştur. Özal'ın milliyetçilik anlayışında ise ülkede yaşayan diğer Müslüman unsurları inkar etmek yoktu. Onun için de Atatürk'ün "Ne mutlu Türküm diyene" sözünü "Ne mutlu Türkiyeliyim diyene" olarak dönüştürülmesi gerektiğini iddia etmekteydi (Akyol, 2000). Bu bir anlamda, Osmanlı'nın son zamanlarında geliştirilen ve "millet-i hakime" kavramının odak noktasını oluşturduğu milliyetçi söylemin bir devamı niteliğindedir. İngiltere'de Margaret Thatcher, Amerika'da Ronald Reagan ve Türkiye'de ise Turgut Özal tarafından savunulan muhafazakâr-milliyetçi ideoloji (Çaha, 2001:104) Özal tarafından şu şekilde ifade edilmiştir: "ANAP olarak muhafazakârlığı millet olmanın, binlerce yıllık tarihi birikimin ve devlet geleneğinin sahibi olmanın, geçmiş ve günümüz coğrafyasında ortak bir kaderi paylaşmanın kaynağını ve dayanağını oluşturan değerler bütününe korunması olarak algılıyoruz" (Dursun, 2004:194). Böylece bu düşünceler ANAP'ın ideallerini geçmişe bağlarken, diğer yandan ANAP'ı radikal sağdan ve İslamcı hareketlerden ayrıldığı noktaları görmemize yardımcı olmaktadır (İrem, 1997: 52).

Bir yandan Osmanlı'dan kazandığı tecrübe ve kültür mirası diğer yandan modernleşme süreci içerisinde elde edebileceği tarihi kazanımlar (Dursun, 2004:196) Özal'ı yeni bir ideolojinin savunuculuğunu yapmaya itmiştir. Özellikle SSCB'nin yıkılmasından sonra ortaya çıkan siyasal kültürel boşluk, Orta Asya'da bağımsızlığını kazanan Türkî Cumhuriyetler, Yugoslavya'nın parçalanmasıyla Müslümanlara

uygulanen etnik kırım, Bulgaristan Türklerinin maruz kaldığı asimilasyon politikası, Körfez Savaşı sonucunda ortaya çıkan güç boşluğu ve yükselişe geçen PKK terörü kısacası Osmanlının ardında bıraktığı eski coğrafya, 1980'lerde Türkiye'nin desteğine ve ilgisine muhtaç bir görüntü sergilemiştir. Bu gelişmeler ışığında Turgut Özal dış politikasını tamamiyle liberal ekonomik hamlelere göre şekillendirmiştir. Neo-Osmanlıcılığın ortaya çıkmasına zemin hazırlayan bu süreci, Gökhan Çetinsaya şöyle değerlendirmiştir:

"Türkiye önüne çıkan bu jeopolitik halkaları birleştirir ve rolünü doğru oynarsa, birbiriyle ilişkili halkalardan oluşan ülke ve toplumlar zincirinin meydana getirdiği dünyanın, lider ülkesi olması yolunda hiçbir engeli yoktur. Çünkü Türkiye yer yer kanlı çarpışmalara sahne olan bu bölgenin büyük bir kısmında tarihinin en uzun barış ve huzur devrine damgasını vurmuş bir imparatorluğun varisidir. Artık Türkiye, değişen dünya koşulları karşısında kendisini yeniden tanımlamalıdır. Çünkü Türkiye, tarihi geçmişin kendisine yüklediği sorumluluklarla yüzleşmesini sağlayacak gelişmelerle karşı karşıya kalmıştır. Osmanlı mirasının ön plana çıkması, Türkiye'nin coğrafi konumu, tarihi geleneği ve kültürel dokusu dikkate alındığında mevcut bakış açısını "emperyal vizyon" izlemek şeklinde değiştirmelidir" (Çetinsaya, 2009:379-380).

Özetlemek gerekirse Türkiye Cumhuriyeti Devletinin kurucusu olan Mustafa Kemal Atatürk'ün ortaya attığı laik, demokratik ve batı yanlısı dış politika vurgusu, Demokrat Parti iktidarıyla gelen muhafazakâr hamlelerle hafifte olsa yumuşatılmış fakat Turgut Özal iktidarıyla büyük bir dönüşüm geçirmiştir. Dışta ve içte gerçekleştireceği her politikanın temeline Türk-İslam vurgularını yerleştirmeyi hedefleyen Turgut Özal, bu süreç içerisinde İslamiyetin kıtalar arasında yayılmasına vesile olan Osmanlı İmparatorluğunu önemli bir referans noktası olarak almıştır. Başta dışa kapalı ekonomiyi ve yüzünü Batı'ya doğru dönmüş bir devlet algısını değiştirmek isteyen Özal, eski Osmanlı coğrafyasını hem ortak tarihi ve kültürel birikim hem de ortak dini değerler bakımından önemli bir yayılım alanı olarak görmüştür. Bu noktada yeni bir kavramsallaştırmaya ihtiyaç duyulmuş ve Neo-Osmanlılık kavramı böyle bir siyasi

beklenti sonucunda ortaya çıkmıştır (Copeaux, 2006: 98-99). Neo-Osmanlıcılığın tanımlamasına geçmeden önce bu kavramın Türk siyasi hayatındaki en önemli temsilcisi olan Turgut Özal'ın kişiliği ve fikirlerinin kavramın ortaya çıkmasındaki rolüne değineceğiz.

2.1.1. Turgut Özal'ın kişiliği ve fikirlerinin neo-osmanlıcılığa etkisi

Türkiye gibi kalkınmakta olan ülkelerde, karar mekanizmalarını kontrol eden devlet yöneticilerinin ideolojileri, ülkenin iç ve dış politikası üzerinde oldukça büyük bir öneme sahiptir. Ülkeyi yönetenler, ülkenin çıkarlarını ve dolayısıyla takip edilecek politikaları daha çok kendi fikirleri doğrultusunda belirlemektedirler. Bu ülkelerde, devletin dost ve düşmanlarını bile karar verme mekanizmasını elinde bulunduran güçler tarafından belirlemektedir. Özal dönemi Türk dış politikasını ve sivilleşme alanındaki gelişmeleri anlamak için de, Özal'ın kişiliğini ve dünyaya bakışını bilmemiz gerekir (Ataman,2001:356).

Özal her zaman muhafazakâr ve dindar bir kişilik olarak tanınmıştır. Kendisinin Nakşibendî tarikatına mensup olması bunun en önemli göstergelerinden biridir (Ataman, 2001:356). Görev aldığı Devlet Planlama Teşkilatında yıllarca "takunyalıların" başı olarak anılmıştır. Zaten ilk siyasal denemesinde, dini eğilimi ağır basan, hatta bazı çevrelerin deyişiyle "dinci" bir siyasal partiden (Milli Selamat Partisi), İzmir milletvekili adayı olarak yapmıştır. Kardeşi Korkut Özal yıllarca "siyasal İslam'ın" Türkiye'deki temsilcisi Necmettin Erbakan'la siyaset yapmış, bakanlık görevinde bulunmuştur (Ataman, 2001:356-357). Cumhurbaşkanı olduğu zaman bile namazı terk etmeyen Özal, Cuma namazını camide kılan ilk devlet başkanıdır. Hatta İslam'ın şartlarından biri olan hac görevini yerine getirmek için de Mekke'yi de ziyaret etmiştir (Yazıcıoğlu,2001:204-205). Konuşmalarında İslami kaynaklardan, Kuran-ı Kerim ve peygamber hadislerinden çokça alıntılar yapmıştır. Cumhurbaşkanı iken Çankaya Köşkü ibadet edilen, iftarlar verilen ve teravih namazı kılınan bir yer olarak ön plana çıkmıştır. Kısacası Özal, Fehmi Koru'nun ifadesiyle, kendisine "1960'larda takunyalı müsteşar sıfatı yakıştırılan, 12 Mart sonrası devletle bağı kopartılan, 1977 yılında MSP'den milletvekili adayı olan, inançlarını hiçbir dönemde gizlemeyen" bir

kişiydi (Akt: Akyol,2000). Özal'da kendi ifadesiyle; "Ben Allah'a kuvvetle inanmayı, toplumların sağlığında esaslı bir unsur olarak görüyorum. Ama bu yeniye karşı olmaya, dünyaya kapanmaya sebep olmamalıdır. Araştırma, düşünme ve tartışma eksilmemelidir" demiştir (Akt: Barlas, 2001: 91).

Turgut Özal ilk zamanlarda ideolojik olarak Türk-İslamcı bir çizgiyi benimsemiştir. Milli Kültürü Koruma Vakfı, Aydınlar Ocağı ve İlim Yayma Cemiyeti gibi kuruluşların faaliyetlerine katılması Özal'ın Türk-İslam sentezi fikrinin savunucusu olduğunu gösterir. Genel anlamda "Batı teknolojisini kullanarak Türk ve İslam Kültürünün yansıtıldığı liberal ve çoğulcu bir yönetim öngörmekteydi" (Ataman, 2001:357). Bürokraside görev alırken bu doğrultuda politikalar belirlemiştir. Başbakan ve Cumhurbaşkanı olarakta hep bu çizgiyi korumuştur. Fakat Özal'ın Cumhurbaşkanı olduktan sonra düşüncelerinde değişim yaşadığı iddia edilebilir. Özellikle Türk-İslam düşüncesinde bir genişleme yaşamış, "Neo-Osmanlıcı" bir tutum takınmıştır. Birbirine benzer düşünce kalıpları olmasına rağmen Türk-İslam sentezi ile Neo-Osmanlıcı düşünce arasında önemli farklılıklar vardır. Özellikle etnik, idari ve demokratikleşme konularında birbirinden ayrılmaktadırlar. Özal döneminde Türk-İslam sentezinde milliyetçilik ve diğer etnik unsurlara karşı kayıtsızlık veya Türklüğe önemli bir vurgu söz konusudur. "Neo-Osmanlıcı düşüncede ise adem-i merkeziyet sistemine dayanan bir yönetim biçimi, farklı etnik unsurların tanınması, kültürel ve idari özelliklerinin kabul edilmesi benimsenmiştir" (Ataman, 2001:357).

Özal'ın dikkat çekici en önemli özelliği, belki de, birbirleriyle karşıtlık ilişkisi içinde bulunan unsurları bir araya getirip, aralarında uyumlu bir ilişki kurabilmesiydi. Anavatan Partisi'nin dört farklı siyasal hareketten (liberaller, muhafazakârlar, milliyetçiler ve sosyal demokratlar) oluşmuş olması, bunun en önemli göstergesidir. Vefatından çok kısa bir süre önce, Özal İslam dininin "modern şartlara" uygun bir tarzda yorumu konusunda çalışmalar yaptırarak, Türkiye'deki laik/anti-laik cephe arasındaki kutuplaşmayı geçersiz kılmayı ümit etmiştir (Gökmen, 1994:300-301).

Özellikle Cumhurbaşkanı olduktan sonra, Özal, devleti ve devlet-vatandaş ilişkilerini yeniden yapılandırma çabasında adeta "bir rejim muhalifi" gibi davranmıştır.

Bu bağlamda Özal laiklik, devletçilik, homojenleştirici milliyetçilik gibi Atatürk ilkelerinin egemenliğine karşı, "akılcı ve pragmatik yöntemlerle" mücadele etmiştir. O döneme kadar benimsenmiş "çağdaş uygarlığı yakalama düşüncesi" yerini, Özal'la birlikte, daha somut ve anlaşılır bir hedef olan "modern ve iktisaden kalkınmış dünyayı yakalama" düşüncesine bırakmıştır (Aral,2001:223-224).

Özal'ı diğer liderlerden ayıran önemli bir özelliğide, liberal ekonomik ilkeleri dış politika hedeflerinin odak noktası haline getirmesidir. Özal köklü bir ekonomik değişimin sosyal, siyasal ve kültürel değişimide beraberinde getireceğini düşmüştür. Türkiye'nin dünyanın ileri onbeş ülkesi arasına girmesini hedefleyen bu değişim, Özal'a göre ancak düşünce ve düşünceyi ifade özgürlüğü, din ve vicdan özgürlüğü ve teşebbüs özgürlüğünü gerçekleştirmekten geçiyordu. Özal'a göre bu özgürlükler, değişimin olmazsa olmaz şartlarıydı. Ancak serbest toplumların üretici toplumlar olduğunu düşünen Özal, serbest düşünce ortamının önemini özellikle vurgulamıştır (Gürbey,2001:288).

Turgut Özal kimi yazarlara göre Atatürk'ten sonra Türkiye'nin en reformist yöneticisi kimine göre ise İslami ilkeleri koruyup kollayan bir Başbakan'dı. Kim ne derse desin aldığı kararlar ve uyguladığı politikalarla bir devre damgasını vuran Özal, o zamana kadar laiklik ilkesi sebebiyle kuşkuyla bakılan çoğu politikayı uygulamaya geçirmiş bir liderdir. Özellikle dışa kapalı bir siyasetin uygulanması sebebiyle, ilişkilerin soğuduğu eski Osmanlı coğrafyası ile Türkiye arasındaki köprüleri tekrar kurmayı başaran Özal, Türkiye'nin hem kültürel-tarihi hem de iktisadi kalkınmasında büyük pay sahibi olmuştur. Eskiden aynı siyasi sınırlara, ortak tarihi, ortak kültürü ve ortak dini değerlere sahip olan insanlar, Turgut Özal'ın dış politik hamleleriyle tekrar biraraya gelme fırsatı yakalamıştır (Bozkurt, 2001: 171-172). Turgut Özal döneminin analizine, dış politik gelişmeleri aktararak devam edicez.

2.1.2. Özal'ın dış politikaya bakışı

Özal döneminde Türk dış politikasında çok önemli değişimler yaşanmıştır. Ekonomik alanda Kemalist liderliğin geleneksel "ithal ikameci" stratejisi bir tarafa

birakılarak, "ihracata yönelik" bir strateji uygulanmaya başlanmıştır. İttifak politikasında ve siyasi paktlar alanında, Batıya bağlanmaktan ziyade, Türkiye ile diğer ülkeler arasında "karşılıklı bağımlılık" esasına dayanan bir ilişki geliştirilmeye çalışılmıştır. Dış politika eğiliminin belirlenmesinde Türkiye'nin Batı ve Doğu arasında "köprü" vazifesi görmesi hareket noktası olarak alınmıştır. Etnik unsurlara farklı bir yaklaşım getirilmiştir. Kemalist liderliğin etnik gelişmelere "politik ve ideolojik" bakış açısı yerine, "politik ve kültürel" bir bakış açısı geliştirilmiştir. Özal bütün alanlarda, önceki liderlere nazaran, çok daha "aktif, yüksek profilli ve popüler bir dış politika" izlemiştir (Ataman, 2003:51). Muhittin Ataman'a göre Özal'ın fikirleri "Özalizm" diye ayrı bir fikir ekolü oluşturmuştur (Ataman, 1999). "Her alanda liberalizm (Düşünce, teşebbüs, din ve vicdan özgürlüğü başta olmak üzere), demokrasi, olabildiğince yerinden yönetim, siyasi iradenin üstünlüğü, bireycilik, gelenekler ve inançlara saygılı bir devlet anlayışı, fikri hoşgörü, Anglo-Sakson laiklik anlayışı ve Batılılaşma" gibi temel değerleri savunan bu "ekol" Özal dış politikasının alt yapısını oluşturmuştur (Ataman, 2003:51). Aşağıda, bu değişiklikler ayrıntılı olarak ele alınacak ve Türk dış politikasını etkisinden bahsedilecektir.

Yukarıda kısaca genel çerçevesini çizdiğimiz gibi Turgut Özal, Türklerin sahip olduğu geleneksel değerlerle İslamiyete has değerleri harmanlayan ayrıca Osmanlı'dan kalan coğrafi sınırlarla Türkiye arasındaki karşılıklı bağımlılığın arttırılması yönünde büyük hamleler yapan bir liderdi. Yapmış olduğu bu girişimler sonucunda da Türk siyasi tarihine damgasını vuran Turgut Özal, 1983-1993 yılları arasında, Türk dış politikasının geleneksel çizgisini yıkmaya ve dış politikayı günün koşullarına uyumlu hale getirmeye çalışmıştır. Turgut Özal'ın dış politikadaki temel felsefesi, uluslararası serbest ticaret politikalarının desteklenmesidir. Özal, demokrasinin olduğu yerde serbest pazar ekonomisinin olduğunu ve ikisinin birbirini tamamladığını düşünmektedir. Dünyanın önde gelen devletlerinin, serbest pazar ekonomisine ve liberal ekonomik politikalara yönelişini hareket noktası olarak alan Özal, Türkiye'yi bu sürecin içine dahil etmek istemiştir (Gürbey 2001:288). Çünkü Özal'a göre ekonomisi kalkınan ülke, siyasi ağırlığa da sahip olacaktır. Özal uluslararası siyasette ilişkilerin karşılıklı menfaate dayandığını ve bu menfaatin içinde de ticari hususların önem kazandığını sık sık vurgulamıştır (Gürbey,2001: 292).

Turgut Özal'ın dış politikaya "ekonomi gözlüğü" ile bakmasında, Özal'ın ekonomi dünyasının içinden geliyor olmasının rolü büyüktür (Laçiner,2003:25-48). Bu bağlamda, daha ilk günden itibaren dış politika, Özal'ın ekonomik hedeflerine hizmet eden bir araç olarak kullanmıştır. Özellikle 1980'li yıllarda Türkiye'nin daha önce olduğundan çok daha yoğun bir şekilde komşu ülkelere yönelmesinin en önemli nedeni de budur. İhracatını arttırmak için gelişmiş pazarlarda aradığını bulamayan Türkiye ilk olarak komşu ülkelerin pazarlarını zorlamıştır. (Gözen 2001: 118).

Özal Türk dış politikasını tarihi olarak, Atatürk dış politikası ve İnönü dış politikası olarak ikiye ayırıyordu. Ona göre Atatürk'ün dış politikası pragmatik, aktif ve cesurdu. İnönü'nün dış politikası ise devletçi, statükocu, değişimleri hiç dikkate alamayan, pasif bürokratik bir çizgiydi. Özal, Türk Dışişleri Teşkilatı'nın, İnönü dış politikasını devam ettirdiğine inanıyordu. Ancak Türkiye'nin dünya siyasetinde rol oynayabilmesi için daha aktif bir dış politika izlemesi gerekmektedir. Özal, geleneksel ve pasif bir dış politika yerine inisiyatif alan aktif bir dış politika uygulamayı hedeflemiştir (Cemal 1990:294). Bu yaklaşıma göre, ekonomik araçlar ile kalkınmasını hızlandıran Türkiye, gelecekte de gerek ekonomik araçları gerek uluslararası platformları gerekse sivil toplum kuruluşlarını kullanarak aktif bir dış politika izlemeli ve çevresinde nüfuz alanları oluşturmalıdır (Laçiner 2003:23-48). Aynı şekilde güvenlik politikalarında ekonomik boyut ihmal edilmemeli, hatta daha fazla ön plana çıkarılmalıdır (Eştürk,2006:105).

Özal'ın dış politika anlayışı, Berdal Aral'a göre, Batı dünyası ve İslam dünyası arasında bir çatışma olacağı varsayımını reddetmektedir. Özal, Amerika ve Avrupalıların ekonomik gücü altında yaşamaya mecbur bırakılmış olan Müslüman toplumların, dünya sistemiyle hem siyaseten hem de iktisaden bütünleşmesi gerektiğini düşünmüştür (Aral,2001:227). Bu yüzden, Özal dış politika anlayışında, Müslümanları esas hareket noktası olarak, İslam dininin hem kapitalist bir ekonomik modelle hem de Batı yanlısı bir dış politika stratejisiyle bağdaşabileceğini kanıtlamak istemiştir (Güldemir 1992:360). Bu fikir doğrultusunda Özal Türkiye'yi önemli bir bölgesel güç haline getirmek için İslami bağlantılara önem vermiştir. İslam ülkeleriyle yakın ilişkiler kurmayı dış politikanın en öncelikli hedefi olarak belirleyen Özal, bu dönemde başta

Orta Asya ve Balkan ülkeleri olmak üzere, tüm İslam dünyasıyla yakın ilişkiler kurmayı amaçlamıştır. Özal islam dünyasının bir yandan laikliği ve liberal ekonomik bir siyasi modeli benimsemesini, bir yandan da Batı yönelimli bir dış politika izlemesini zorunlu görmüştür (Aral,2001:227). Ramazan Gözen'e (2001:119) göre "Özal'ın İslam dünyasına duyduğu yakınlık, Batı dünyasına duyduğu yakınlıktan az değildir". Dawid Lawday ise Turgut Özal'ı "Beyni Batı'da, kalbi İslam dünyasında olan bir devlet adamı" olarak tanımlamıştır (Çınar,2011:9).

2.1.3. Osmanlıdan kalan kültür mirası ve neo-osmanlıcılığın ortaya çıkmasında rol oynayan uluslararası gelişmeler

Uluslararası ilişkilerde söylemini, Neo-Osmanlıcı bir anlayışı dayandıran Özal, Türkiye'yi Osmanlı Devletinin geçmişte oluşturduğu güç merkezi benzeri bir konuma getirmeyi hedeflemiştir. Türk ve İslam dünyasının veya en azından ikisinden birisinin merkez gücü olmaya çalışmıştır. Bunun için Özal, ortaya çıkan her fırsattan yararlanmaya çalışmıştır. Ve gelişmeleri buna göre değerlendirmiştir. 1980'lerde Doğu, Batı ve Kuzeyde geliştirilen ilişkiler, Türkiye'nin çıkarları için hayati bir rol oynamaktaydı. Bu yüzden Özal yönetimi, Türkiye'nin etkinlik sahasını Batıdan Doğuya (Türk ve İslam dünyasına) doğru kaydırmıştır (Ataman,2001:379).

Balkanlar

Siyasi terimlerin ortaya çıkışı, siyasi olayların ortaya çıkmasından daha önemli ipuçları verebilmektedir. 19. Yüzyıla kadar Osmanlı'nın Avrupa toprakları için, Avrupalılar "European Turkey", "Turkey in Europe" (Avrupa'daki Türkiye) isimlendirmelerini kullanırken, Osmanlı devleti; "Avrupa-i Osmani" ve "Rumeli-i Şahane" gibi isimleri tercih etmiştir. Bu dönemden itibaren, siyasi gelişmelere paralel olarak, Türk ve Müslüman imajını silecek yeni bir isimlendirme gerekmiştir ki Alman coğrafyacı A.Zeune tarafından 1808 yılında Balkanlar tabiri siyasi literatürde ilk kez kullanılmaya başlanmıştır (Davutoğlu,2009:120-121). Ayrıca işgal ettiği coğrafi konum ve kıtalararası geçiş güzergahında olması da bu dönemde Balkanları ilgi odağı haline getirmiştir (Malcolm, 1999:13-85). Ancak Balkanları güç merkezi yapan, onu

uluslararası ilişkilerde bir coğrafi, siyasi terim haline getiren Osmanlı'dır. Balkan Türkçe bir sözcüktür ve coğrafi sınırlarıda Osmanlı tarafından çizilmiştir (Sander, 1969:1-2).

Birinci Dünya Savaşından sonra Türkiye Balkan coğrafyasından çekilmek zorunda kalsa da, bir yandan tarihsel nedenler diğer taraftan da kolektif aidiyet bilinci, Balkanlar ve Osmanlılık tartışmalarını gündeme tekrar getirmiştir. Balkanlarda her ülkede Türk, ya da Osmanlı'dan kalmış olan bir Müslüman azınlık vardır. Bu nedenle, ne kadar inkar edilmeye, unutturulmaya ve sindirilmeye çalışılsa da Osmanlı geleneğine ait ortak ruh, Balkanların özünde hala yaşamaktadır. Bunun etkilerini dilden, müzikten, giyim kuşama, kentlerin görünümünden, meskenlerin biçimine ve yemek alışkanlıklarına kadar, her alanda tespit etmek mümkündür. Bu sebeple Balkanlıların dilinde Türk, eşittir Müslüman, o da eşittir Osmanlı anlamına gelmektedir (Çalış2001:399-405).

Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti, Josip Broz Tito'nun ölümünden sonra artan etnik çekişmeler ve ekonomik bunalım sonrasında parçalanma sürecine girmişti. Olayların başlangıcında Türkiye Yugoslavya'nın toprak bütünlüğünü desteklemiş ve bölünmeye açıkça karşı çıkmıştır. Çünkü gerek 2.Dünya Savaşı öncesi gerekse savaş sonrası Yugoslavya ve Türkiye arasındaki ilişkiler hep "dosthane" olmuştur. Yugoslavya'nın dağılması, Ankara tarafından hem Balkanlar'ın genel güvenliği açısından hem de Türkiye ile Orta ve Batı Avrupa arasında bir köprü ülke olmasından dolayı, istenmeyen bir durumdur. Özellikle taşımacılık ve Türk işçilerinin güvenle kullandığı bir "gurbet yolu" olması açısından, Yugoslavya'nın bütünlüğü Türk Dış Politikası açısından oldukça önemsenmiştir. Fakat Sosyalist Yugoslavya'da olayların şiddeti artıp, konu Türk medyasında da geniş yer bulmaya başlayınca, kamuoyu Osmanlıdan kalan tarihi ve kültürel mirasla gün geçtikçe daha çok ilgilenir olmuştur. Başta Devlet Başkanı Miloseviç olmak üzere, bazı Sırp milliyetçi siyasetçilerin, Osmanlıya ve Türklere yaptığı negatif göndermeler, Türk kamuoyunu rahatsız etmeye başlamıştır. Daha sonra Bosna-Hersek'te başlayan, Sırp grupların Boşnaklara yönelik etnik temizlik hareketlerinde, mevcut durumdan Osmanlı'yı sorumlu tutmaları, Müslüman/Türk/Osmanlı kavramlarını birbirinin yerine geçicek

şekilde kullanımları, Türkiye'nin tepkisini çekmiştir. Özellikle Osmanlı'dan kalma tarihi eserlere yönelik saldırılar, Türk kamuoyu tarafından pek de hoş karşılanmamıştır (Çalış,2001:404-406).

Ahmet Davutoğlu bu süreci şöyle analiz etmektedir:

"Balkanlarda yıkılan her cami, eksilen her İslami müessese, kültürel anlamda yok olan her Osmanlı gelenek unsuru, Türkiye'nin bu bölgedeki sınır ötesi etkinliğinden sökülen birer temel taşıdır. Türkiye artık mutlak terkten ziyade, Balkanlar üzerinde ara politikalar üretmek zorunda kalmıştır. Bu ara politikaların temelinde, Balkanlar'daki Osmanlı-İslam kültürünün canlı tutulması gerekiyordu. Özellikle Balkanlardaki Osmanlı bakiyesi iki ülke: Boşnak ve Arnavutların bağımsız devletler olarak varlıklarına devam edebilmeleri için ortak tarihi kültür bağı desteklenmek zorunda" kalınmıştır (Davutoğlu, 2009:54-55).

İşte Neo-Osmanlılık fikri, böyle bir dönemin ürünü olarak doğmuştur. Özal'ın bu konu hakkında sarf ettiği sözler Balkanlar üzerindeki Neo-Osmanlıcı yaklaşımının kısa bir özeti gibidir: "Avrupa bizi daima küçük görmüştür. Biz artık kendimize gelmeliyiz. Dostumuzu düşmanımızı iyi tanımalıyız. Artık Türkiye güçlü ülke olduğu imajını ortaya koymalıdır. İşte ortada Bosna-Hersek olayı var. Batı aralarında Müslüman bir ülke olmasına tahammül edemiyor. Bu bizim için bir fırsattır. Buralarda Osmanlı'nın, atalarımızın nal izleri var, İslam'ın nuru var. Biz Müslüman bir ülke olarak buradaki Müslüman kardeşlerimizin ve İslam aleminin takdirini kazanacağız. Müslümanlar ezilir, öldürülür, zulüm görür orali olmazsak; Türk dünyasına sahip çıkmazsak, nasıl lider olacağız? Bakınız, Türk dünyası ve İslam Alemi'nin desteğini alırsanız Avrupaya kafa tutacak noktaya gelirsiniz, işte büyük ülke olmanın yoluda burdan geçer " (Akt: Ataman, 2001: 381).

Neo-Osmanlılık fikir akımının ortaya çıkmasında önemli rol oynayan bir diğer Balkan ülkesi Bulgaristan'dır. 1984'ten itibaren Bulgaristan'da Jivkov yönetiminin Bulgaristan Türklerine ilişkin politikasında köklü bir değişikliğe gitmesiyle Türkiye-

Bulgaristan ilişkileri bozulmuştur. Bulgaristan'daki Türkler, Türk değil "Müslümanlaştırılmış Bulgar" olarak algılanmaya başlanmıştır. Bulgaristan'da yaşayan Türklere isimlerinde, ibadet, okul ve dil konularında baskı uygulanmaya başlanmıştır. Türkiye, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİK) çerçevesinde Bulgaristan'a telkinlerde bulunmuştur. Yaşanan bu gelişmelerden sonra 1989 yılının baharında Bulgaristan'dan Türkiye'ye "soydaş göçü" başlamıştır. Hatta bu dönemde Bulgaristan'dan göç eden insanların sayısı 300.000'e ulaşmıştır. Bulgaristan ile Türkiye arasındaki ilişkilerin düzeltilmesi ancak Bulgaristan'daki rejim değişikliğinden sonra gerçekleşmiştir (Tanör, 2000:109).

Bulgaristan'da yaşananlar Türk insanına Osmanlıyı tekrar hatırlatacaktır. Doğrudan dış politikayı ilgilendiren bir olay gibi görülsede, yaşanan bu gelişme Türk insanını sadece güncel, ekonomik ve politik boyutlarıyla değil etnik, dini, kültürel ve tarihsel boyutlarıyla da derinden etkilemiştir. Ortak geçmiş, kolektif acılar yaşanan bu göçle yeniden dirilmiştir. Özellikle muhalefet tarafından pasif kalmakla "kandaşlarımızı satmakla" eleştirilen Özal TBMM'de yaptığı konuşmasında Osmanlıya yapmış olduğu vurgu dikkat çekicidir:

"Bulgaristan, Türkiye'nin, daha doğrusu Osmanlı İmparatorluğunun bir vilayeti idi. Bu nedenle, Bulgaristan Türklerinin meselesinin, diğer ülkelerdeki Türklerin meselesinden çok daha önemli olması lazım...", "İnanıyorum ki, Bulgaristan Türklerinin, diğer dış Türklere göre daha özel bir durumu vardır. Çünkü Osmanlı İmparatorluğu'nda Konya nasıl bir vilayetse, Bulgaristan'da öyle bir vilayetti. Tuna bir vilayetti; Şarki Rumeli bir vilayetti. Onun için, bu meseleyi, her zaman milli bir mesele olarak gördük", "Türkiye Cumhuriyeti, Osmanlı İmparatorluğunun varisidir" (Akt: Çalış, 2001:398).

Özal döneminde, Balkanlara duyulan özel ilgi sonucunda, Türkiye bu coğrafyada yaşanan sorunlara sessiz kalamamış NATO, BM ve Avrupa örgütleri başta olmak üzere her türlü uluslararası platformda bu ülkeler sonuna kadar savunulmuştur. Ayrıca sivil toplum kuruluşları aracılığıyla yardım kampanyaları ve lobi faaliyetleri düzenlenmiştir. Örneğin 1992 AGİT Zirvesi'nde Özal Bosna'ya askeri müdahale için

lobi faaliyetleri yapmıştır. Ayrıca Bosna'ya o dönem içerisinde 20 milyon doları aşan yardımda bulunulmuştur (Kut, 1994:170). Özellikle Balkanlarla ilgili geçmişle kıyaslanmıyacak açılımlar yapılmış, Balkanlar'ı boydan boya aşarak İstanbul'a bağlayacak otoban, telekomünikasyon sistemlerinin geliştirilmesi vb. araçlar yoğun bir şekilde kullanılmıştır. Hatta bu çabalar Yunanistan tarafından "Osmanlı'nın Balkanlar'a geri dönüşü" şeklinde yorumlanmıştır (Laçiner,2011). (<http://slaciner.blogspot.com/2011/01/turgut-ozal-donemi-turk-ds-politikas.html>, 20.03.2013 tarihinde erişildi).

Ortadoğu

Ortadoğunun jeokültürel açıdan tanımlanması, bu bölgenin kültür tarihi ile doğrudan bağlantılıdır. Bugün Ortadoğu olarak isimlendirilen bölge, tarihin başlangıç noktası olarak kabul edilen, yazının ilk bulunduğu coğrafyadır. Geçmişten günümüze kadar Ortadoğu, insanoğlunun meydana getirdiği medeniyetlerin beşiği konumundadır. Hatta diğer medeniyetlerinin yayılmasında da kavşak noktası olmuştur. Bölgenin dünya ulaşımındaki önemi, Doğu ile Batı arasında sadece ticari malların değil, aynı zamanda kültürlerin ve inançların da transfer edildiği son derece kritik bir noktadadır. Ortadoğunun bu çok yönlülüğü, Sanayi Devrimi hariç dünya tarihini etkileyen büyük gelişmelerin bu coğrafya üzerinde yaşanmasına neden olacaktır. Bu nedenle dünya hakimiyetine yönelmek isteyen her devlet için Ortadoğu'ya hakim olmak, liderliğin en önemli adımını oluşturmaktadır. İslam medeniyetinin çok çok uzun yıllar hatta günümüzde dahi bu bölgeye hakim olması, Ortadoğuya sadece coğrafi değil jeokültürel bir anlam yüklenmesinde sebep olmuştur. O günden bugüne kadar Ortadoğu İslam medeniyetinin hakimiyet sahası olarak kabul edilmiştir (Davutoğlu,2009:130).

Hem Müslüman-Osmanlı kimliği, hem dünya coğrafyasında sahip olduğu stratejik konum hem de zengin petrol kaynakları Özal'ın bu bölgeye karşı özel bir politika izlemesini gerektiriyordu. (Akyol,2000:124). Özal daha iktidara gelmeden önce Türkiye'nin uluslararası ilişkilerde "doğal yerini" alması gerektiğini belirtmiştir. Bunun içinde Türkiye komşu ülkeler, Arap ülkeleri ve Müslüman ülkelerle iyi ilişkiler geliştirmek zorunda kalmıştır. Çünkü Özal'a göre İslam dünyası Türkiye'nin "doğal müttefik" ve "doğal pazarı" olan ülkeler blokudur. Özal "Osmanlıcı geleneği" devam

ettirerek Türkiye'yi İslam dünyasının lideri yapmak istemiştir. Bu sebeple iktidarı boyunca İslam alemiyle ilişkileri sıkı tutmuştur. Hatta sık sık İslam ülkelerine geziler düzenleyip, bu ülkelerin liderleriyle, devlet başkanlarıyla yakın dostluklar kurmuştur (Akyol,2000:124). İç politika değişikliklerinin Türk dış politikası üzerinde değişikliklerini inceleyen Graham Fuller'e göre Özal'ın yaklaşımını etkileyen iki faktör vardı: "Birincisi, ihracata dayanan ekonomik politika. İkincisi, Özal'ın Türklerin yaşamında İslam'a daha çok vurgu yapmayı kolaylaştırmaya kişisel bir ilgi duyması" (Ataman,2001:360-361).

Turgut Özal'ın uluslararası ilişkilerde Neo-Osmanlıcı bir politika yürütmeye başlamasında rol oynayan faktörlerden birisi de PKK'dır. Ayrılıkçı bir söylemle ortaya çıkan PKK ülkenin önemli bir kısmını çatışma alanı haline sokmuş, ekonomik gelişmeyi yavaşlatmış ve en önemlisi bölünme korkusunu yeniden canlandırmıştır. Terör olaylarında komşu ülkelerin aktif rolü Özal'ı daha farklı arayışlara itmiştir. Her şeyden önce tüm Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarını kapsayıcı bir üst kimlik oluşturmanın gerekli olduğunu düşünen Turgut Özal, diğer taraftan böyle bir kimliğin ülkenin sınırlarını aştığının da farkındadır. Çevresini kontrol edemeyen bir Türkiye teröre ve saldırılara açık bir ülkedir. Bu nedenle başta Kürtler olmak üzere, devletin tüm etnik gruplarını kapsayıcı bir ideoloji gerekmektedir (Laçiner,2011).

Özal için aktif dış politika doğrultusunda geliştirilcek Neo-Osmanlıcılık düşüncesi, Kürt meselesinde bir çözüm üretecektir. Bu konu hakkında Özal düşüncelerini şu cümlelerle dile getirmiştir:

"Biz nasıl ki Bulgaristan'daki Türklerle alakadar oluyorsak, Irak'taki, Suriye'deki Türklerle de alakadar olmak durumundayız. Irak ve Suriye'de yaşayan Türklerde Kürtler de daha önce bizim vatandaşımız olan insanların çocuklarıdır", "öncelikle alakadar olmamız gereken konular, Birinci Dünya Savaşına kadar aynı idare altında yaşamak zorunda olduğumuz insanlardır. Bizim bu insanların kaderi üzerinde büyük ölçüde söz sahibi olmamızın haklı sebepleri vardır" (Akt: Çetinsaya,2009:379).

1980ler boyunca "Güneydoğu sorunu"na çözüm bulamayan Özal, Saddam Hüseyin'in Kuveyt'e saldırmasıyla birlikte Türkiye için büyük bir fırsatın doğduğunu savunmuş ve Kürt politikasını iç ve dış politikaya entegre etmeye çalışmıştır. İçeride daha fazla özgürlük alanı oluşturmaya çalışan Özal, dışarıda ise Kürtlerin koruyuculuğunu üstlenmek istemiştir. Aslında genel olarak Özal'ın Körfez Savaşı'ndan beklentisinin Musul petrolü ve Kuzey Irak olduğu söylenir. Oysaki Özal'ın genel dış politika anlayışı incelendiğinde bu hedeflerin sadece genel hedeflerin bir parçası olduğu anlaşılır. Türkiye'nin güney sınırlarının yapay olduğunu düşünen Özal'a göre Körfez Savaşı, Türkiye'ye sınırın güneyine nüfuz etme imkanını sağlamıştır. Zayıflayan Irak sayesinde, Türkiye bu coğrafya üzerinde ancak ekonomik ve kültürel araçları kullanarak etkili olabilirdi bu yüzden de Osmanlı'dan kalan bu sınırlara geri dönebilmek için yaptığı açıklamalarda sık sık Misak-ı Milli'ye vurgu yapmıştır (Laçiner, 2011).

Bu politika sonucunda, Özal'a göre Türkiye'nin kazancı şunlar olabilirdi: 1) "Kürt sorunu"nu Türkiye'yi bölgede güçlendirecek şekilde çözmek, 2) Türkiye'nin güneydeki güvenlik hattını daha aşağılara çekmek, 3) Türkiye'nin etki sahasını arttırmak, 4) Yeni ekonomik kaynaklar ve pazarlar bulmak, 5) Batı nezdinde artan önemini ranta çevirmek. Fakat Özal bu politikasında umduğunu bulamamış ve alternatif politikalar üretmek zorunda kalmıştır. Dış politikanın ana eksenine, ekonomik ilişkileri oturtan Özal, yayılmacı siyasetine bir de "su projesini" eklemek istemiştir (Laçiner, 2011).

Özal'ın kendi damgasını taşıyan fakat uygulanamayan "barış suyu projesi"ne göre, Türkiye Seyhan ve Ceyhan nehirlerinin sularını iki boru hattı ile söz konusu ülkelere ulaştırılacaktı: Doğu ve Batı boru hattı. "Batı boru hattı" Suriye ve Ürdün üzerinden Suudi Arabistan'a ulaşacaktı. "Doğu boru hattı" ise Suriye, Ürdün ve Suudi Arabistan üzerinden Kuveyt, Bahreyn, Katar ve Umman'a ulaşacaktı. Araplar İsrail'e de su sağlayan bu projeyi kabul etmemişlerdir (Eştürk, 2006:111). Özal Türkiye'den boru hattıyla su dağıtma projesinin, aynı zamanda bölgede barışın kurulmasına katkı sağlayacağını düşünmüştür, fakat proje iki nedenle uygulanamamıştır. Birincisi, suyun birim maliyetinin yüksek olması. İkinciside, bu proje Türkiye'nin Arap ülkeleri üzerinde siyasi üstünlük oluşturmaya sebep olacaktır. Hem bu durum hem de İsrail faktörü

Arap ülkeleri tarafından, kabul edilemez bulunmuştur (Aral, 2001:228)

Özal'ın Ortadoğu üzerinde Neo-Osmanlılık faaliyetlerine verilebilecek bir diğer örnek Ekonomik İşbirliği Örgütü'dür (ECO). Özal 1984 yılında Türkiye, Pakistan ve İran arasında bu örgütün kurulmasını sağlayarak, ülkeler arasında işbirliğinin yeniden canlandırılmasını hedeflemiştir. ECO antlaşmasının İzmir'de imzalanması da örgütün, Türkiye'nin girişimiyle kurulduğunu gösteriyordu. Resmi olarak 29 Ocak 1985'de kurulan örgüt, üye ülkeler arasında ekonomik, ticari, teknik ve kültürel işbirliğinin arttırılmasını amaçlıyordu. Hatta birçok yazar tarafından İran'a karşı denge unsuru oluşturmak amacıyla kurulduğu da iddia edilmiştir. Şubat 1992 tarihinde Tahran'da yapılan Birinci Zirve toplantısında Orta Asya Türk Cumhuriyetleri (Azerbaycan, Türkmenistan, Özbekistan, Tacikistan ve Kırgızistan)'nin de örgüte üye olmalarını sağlayan Türkiye, böylece örgütün gerçek bir bölgesel güç olmasını sağlamıştır. Toplam 300 milyon Müslüman nüfusu içine alan ECO, uluslararası anlamda da önemli bir güç kazanmıştır. İlk adım olarakta 100 kadar malda %10 gümrük indirimi gerçekleştirmiştir. Böylece insanların, hizmetlerin, sermaye ve malların serbest dolaşımını hedefleyen "İslam Ortak Pazarı"nın temelleri atılmıştır (Aral, 2001:237-238).

Türkiye'nin Özal döneminde Ortadoğu ve İslam dünyasıyla ilişkilerini önemli ölçüde geliştirdiğinin bir diğer göstergesinde İslam Konferansı Örgütü (İKÖ) ile ilişkileridir. İKÖ, bir İsrailinin Müslümanlarca kutsal sayılan Mescid-i Aksa Camisini yakması üzerine tamamen İslami amaç ve endişelerle kurulmuş bir uluslararası örgüttür (Ataman,2001:372). Osmanlı devletinin yıkılmasından sonra ilk defa tek bir örgüt bünyesinde biraraya gelen İslam dünyası, bu örgüt aracılığıyla ortak bir siyasi tavır oluşturmak istemiştir (Davutoğlu,2009:248). Türkiye 1984 yılından beri bu komitenin hem başkanlığını hem de ev sahipliğini yapmaktadır. Her yıl İstanbul'da toplanan komite, Türkiye'ye İslam dünyasının sesini duyurma ve ilişkilerini geliştirme şansı vermektedir. Ekonominin uluslararası ilişkilerde ağırlığını arttırması ile birlikte bu örgütte giderek önem kazanmıştır. Bu sebeple Özal 1990'ların ilk yıllarında, yalnız toplantılara katılmakla yetinmemiş, ilave toplantı çağrılarını yapıp, İKÖ'nü İslam dünyasını ilgilendiren, uluslararası sorunların tartışıldığı ve gündemin Türkiye tarafından belirlendiği bir örgüt haline getirmiştir. Özal kişisel çabasıyla, İKÖ zirvesini

Senegal'in başkenti Dakar'da özel gündemle toplantıya çağırıp Bona-Hersek sorunu gibi Müslümanları ve Türkiye'yi ilgilendiren konuları tartışmıştır. Özal Türkiye'si, İslam Dışışleri Bakanları Konferansı'nı da 17-18 Haziran 1992 tarihinde İstanbul'da olağanüstü toplantıya çağırması ve Bosna-Hersek'teki Müslüman Sırplar tarafından kitleler halinde katledilmesinin kınanmasını sağlamıştır. Özal Türkiye'si İKÖ'den Balkanlardaki Müslüman azınlıklar konusunda da destek almıştır. Türkiye, Orta Asya Müslüman Türk devletlerinde İKÖ'ne üye olmalarına ön ayak olmuştur. Gazeteci yazar Cengiz Çandar, Özal'ın İKÖ'nü Balkanlar'daki Osmanlı kalıntısı bölgelere (Makedonya, Kosova, Arnavutluk ve Bosna-Hersek) ve Orta Asya'ya kaydırarak Arap egemenliğinden kurtardığına böylece örgütü Araplar arası çatışmaların yaşandığı bir örgüt olmaktan çıkardığını belirtmiştir (Ataman, 2001:375).

Eski sosyalist blok ve Kafkaslar

Dünya siyasetinde 1989'dan sonra önemli değişiklikler yaşanmaya başlanmıştır. S.S.C.B ve sosyalist sistemin çözülmesi dünyadaki dengeleri tamamiyle değiştirmiştir. İkinci Dünya Savaşı'ndan itibaren S.S.C.B Türkiye'nin güvenliği açısından tedirginlik yaratmaya başlamıştır. Bu yüzden Türkiye dış ilişkilerini ve askeri ittifaklarını S.S.C.B'den gelebilecek tehlikelere karşı bir savunma çizgisine oturtmuştu. SSCB'de 1985 yılından itibaren Gorbaçov ile başlayan yeniden yapılanma çabaları gerek söz konusu ülkenin iç rejiminde gerekse de dünya politikaları bakımından bir dönüm noktasını oluşturmuştur. Sosyalist sistemin çöküşüyle birlikte ortaya çıkan duruma "yeni dünya düzeni" olarak adlandırılmıştır (Tanör, 2000:106-107).

Özal Türkiye'si liberal ekonomik politikaların etkisiyle, Sovyetler Birliği ve diğer eski sosyalist ülkelerle eski rejimlerin son zamanlarından itibaren yakın ilişkiler kurmaya çalışmıştır. Türkiye, Sovyetler Birliği sınırında yer alan ve 1937 yılından itibaren kapalı bulunan Sarp sınır kapısını 1988 yılında tekrar açmıştır. 1986-1990 yılları arasında Sovyetler Birliği ile değişik konularda (konvertibilite antlaşması, ekonomik, ticari, bilimsel ve teknolojik konularda işbirliğine yönelik antlaşmalar) pek çok antlaşma imzalanmıştır. Türkiye'nin Sovyetler Birliği ile ticareti 1985 yılında 411 milyon dolar iken, 1990 yılında 1.5 milyar dolar olmuştur. Özal döneminde Sovyetlere

dönük işbirliği diğer alanlarda da görülmeye devam etmiştir. Karadeniz üzerindeki 17 yıllık Uçuş Bilgi Bölgesi (FIR hattı) sorunu 1989 yılında halledilmiştir. İki ülke, iki tarafın rejimlerinin ilk yıllarında imzaladıkları "Kardeşlik ve İşbirliği Antlaşması" 1991 yılında tekrar imzalanarak uzatılmıştır. Türkiye Bakü'de, Sovyetler de Trabzon'da birer konsolosluk açmışlardır. İki ülke arasındaki bazı sorunlara rağmen, taraflar arasında güven tesisini sağlayacak gelişmeler yaşanmıştır. Benzer gelişmeler Rusya ile de sürdürülmeye çalışılmıştır. Genel Neo-Osmanlıcı politikanın bir uzantısı olarak Kafkaslar ve Orta Asya'da karşılıklı bağımlılık esasına dayanan bir süreç başlatılmıştır (Ataman, 2003:55).

Özal, Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte, Türkiye'nin Batı dünyası için taşıdığı jeopolitik ve stratejik önemin arttığını düşünmektedir. Kafkaslar'da ve Orta Asya'da yeni devletlerin ortaya çıkmasını ve Balkan'lardaki alt-üst oluşu Türkiye'nin önündeki tarihi fırsatlar olarak değerlendirmiştir. Osmanlı İmparatorluğu gibi cihan hakimiyeti sağlamış bir devletin mirasçısı olarak Türkiye'nin eski Osmanlı topraklarında kurulmuş devletlerle yakınlık kurması Özal'a göre son derece doğaldır. Bu yüzden Türkiye'yi uluslararası arenada pasif rol oynamaya sevk eden "yurtta barış dünyada barış ilkesi", yeni gelişmeler sonucunda anlamını yitirmiştir. Hem Sovyetler Birliği'nin ve komünist bloğun ortadan kalkması, hem de Türkiye'nin yakın coğrafyasında Türkiye'ye yakınlık duyan yeni devletlerin ortaya çıkması, Türkiye'nin daha aktif bir dış politika izlemesini zorunlu kılmaktaydı (Çandar, 1993:31-32) Çünkü Davutoğluna göre Türkiye, "Arnavutluktan Kazan'a, Bosna'dan Çeçenistan'a Kırm'dan Tacikistan'a kadar yayılan geniş bir coğrafyada İslam kimliğini Avrasya kimliğine dönüştüren bir uyanışın başrolünde yer almaktaydı" (Davutoğlu, 2009:250). Emre Kongar'a göre ise, Sovyetler Birliği'nin dağılması, Türk kökenli ve Müslüman cumhuriyetleri dünya politik sahnesine çekerken, Türkiye'yi de dünya politikasında ön plana çıkarmıştır (Kongar,2001:463). Böylece Türkiye Kafkaslar ve Orta Asya'yı kapsayan geniş bir coğrafyada, hem bir çekim merkezi hem bir rol modeli olmuştur (Aral, 2001:237).

Bölgesel işbirliği anlayışıyla, Orta Asya Cumhuriyetleri ile Türkiye'yi biraraya getiren "Türk Birliği"ni sağlamak, Özal'ın ekonomi ağırlıklı aktif dış politikasının ilk

hedeflerinden biriydi. Bölgesel ekonomik işbiliği Özal'ın Osmanlı tarih bilincinede yansımıştır (Gürbey, 2001:298). Özal için Orta Asya'da yaşayan halklar, "uzun süredir uzak kaldığımız Türk kardeşlerimiz" di. Türkiye'de ki birçok yönetici gibi Özal'da Türkî cumhuriyetleri, "büyük ağabeyleri" olan Türkiye'ye muhtaç, homojen bir topluluk olarak algılamıştır (Aral, 2001:239).

Özal eline geçen bu tarihi fırsatı en iyi şekilde değerlendirmek istemiş ve bu bölgeye yönelik başlattığı en önemli proje, fikir babası olduğu Karadeniz Ekonomik İşbirliği Bölgesi (KEİB) olmuştur. Örgüt Türkiye, Bulgaristan, Romanya, Moldova, Arnavutluk, Yunanistan, Azerbaycan, Ermenistan, Gürcistan ve Ukrayna tarafından 25 Haziran 1992 tarihinde bir zirve toplantısından sonra kurulmuştur. Özal bu projeye, ülkeler arası gerginliği de büyük çapta yumuşatmanın mümkün olabileceğini düşünmüştür (Gönlübol, 1996). Türkiye'nin AB'ye başvurusunun bekletilmesi kararından bir yıl sonra bu girişimde bulunması göz önüne alındığında, bu örgütün Türkiye'ye seçenekler oluşturmak için atılmış adımlardan biri olduğu düşüncesi ağır basar. Özal liderliğinde önemli görevler üstlenen kardeşi Yusuf Özal bu girişimin, en azından Türkiye açısından Avrupa'ya karşı geliştirilen bir alternatif olduğunu doğrulamıştır. Bazı gözlemcilerin de belirttiği gibi, bu örgüt Türkiye için Avrupa'ya açılan ikinci bir kapı olarak da ifade edilebilir (Yetkin, 1992).

Türkiye, o günlerde bağımsızlığına kavuşan Türk Cumhuriyetlerini tanıyan ilk ülke olmuştur. Kazakistan, Tacikistan, Özbekistan, Azerbaycan ve Kırgızistan'dan oluşan bu devletlerle ortak bir dile, ortak bir hafızaya ve ortak bir kültüre sahip olmamız ikili ve bölgesel ilişkilerin güçlenmesinde zemin hazırlamıştır. Türkiye ve Orta Asya ülkeleri bir milletin, tek milletin farklı devletleri gibi davranmış, dış politikamız bölgede çok yönlü bir anlayış sergilemiştir. Bölgede yapılacak faaliyetleri ve dış politika önceliklerini uygulayacak, koordine edecek bir organizasyon ihtiyacı doğmuş ve bu doğrultuda Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı (TİKA) 1992 yılında kurulmuştur. TİKA'nın o yıllardaki amacını Türk Cumhuriyetlerinin kendi sosyal yapısını üretmesi, kendi kimliğini sağlıklı bir şekilde inşa etmesi, kültürel ve siyasi hakların gelişmesi, teknik alt yapı konusunda eksikliklerin giderilmesi olarak sıralayabiliriz. Eğitim, sağlık, restorasyon, tarımsal kalkınma, maliye, turizm, sanayi

alanında bir çok proje ve faaliyet TİKA tarafından gerçekleştirilmiştir (<http://www.tika.gov.tr/tika-hakkinda/1>, 23.03.2013 tarihinde erişildi).

Eş zamanlı olarak ortaya çıkan bir başka işbirliği projesiyle önemli kültür hizmetleri meydana getirilmiştir. 1999 yılında İstanbul ve Bakü’de bir araya gelen Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Türkiye ve Türkmenistan’ın Kültür Bakanlarının aldığı kültürel işbirliği kararıyla "Türk Kültür ve Sanatları Ortak Yönetimi" (TÜRKSOY) faaliyetlerine başlamıştır. Dünya’da Türk Dünyasının UNESCO’su olarak nitelendirilmiştir (Akçay, 2012:76).

Türk Devlet ve Toplulukları arasında dostluk ve kardeşliği geliştirmek, işbirliğini arttırmak maksadıyla, 21-23 Mart 1993’te Türk Devlet ve Toplulukları Dostluk, Kardeşlik ve İşbirliği Kurultayı düzenlendi ve bu kurultayın ardından Türk Devlet ve Toplulukları Dostluk, Kardeşlik ve İşbirliği Vakfı (TÜDEV) kurulmuştur. Türkiye ile Türk Soy ve Kültür Coğrafyası’ndaki Türk Devlet ve Toplulukları arasında kültür, inanç ve dil köprülerinden yararlanarak dostluk, kardeşlik ve işbirliği ortamını oluşturmak ve geliştirmek vakfın amaçlarının başında gelmektedir. (<http://www.tudev.org.tr/amacimiz>, 08.04.2013 tarihinde erişildi).

Yardım ve işbirliği adına Orta Asya’yla gerçekleştirilen program ve projeler bu dönemde son derece çeşitlilik göstermiştir. 1991 yılı itibariyle Özbekistan ve Kazakistan ile gerçekleştirilen sağlık alanındaki işbirliği protokollerini Kırgızistan, Türkmenistan ve Azerbaycan izlemiştir. İşbirliği çabalarıyla tıp, eczacılık, diş hekimliği gibi alanlarda Türk tarafının düzenlediği konferanslar, hekim stajları, uzman eğitimleri ve ilaç yardımları ilgili ülkelerin sağlık bakanları düzeyinde koordine edilmiştir. Ayrıca 1992 yılında Orta Asya’ya yardım etmek için dağıtılan hibeler arasında bilişim sektöründe payı büyük olmuştur. Azerbaycan uydu yer istasyonu, Türkiye- Nahçıvan arasında 500 hat kapasiteli santral sistemi, ayrıca Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Türkmenistan, Tacikistan başkentleriyle Özbekistan’ın Semerkand şehrinde tesis edilen 2500’er hatlık telefon ve haberleşme sistemleri Türkiye’nin Orta Asya üzerinde uyguladığı açılım siyasetinin bir başka örneğidir (Akçay, 2012:74).

Azerbaycan genel olarak Kafkaslarda özel olarakta güney Kafkaslarda en önemli stratejik müttefikimizdir. Türkiye'nin, hem bölgede ağırlığını arttırabilmesi hem sınır ötesi etkinlik alanları içinde kalan Adriyatik ve Hazar'a yönelik politikalar geliştirebilmesi için hem de sahip olduğu gaz ve petrol kaynakları açısından en önem verdiği Osmanlı mirası Azerbaycan'dır. Ermenistan'ın Karabağ'ı işgal etmesi üzerine Özal kardeşlerimiz olarak nitelendirdiği Azerileri koruma amacıyla "Ermenistan'a birkaç bomba" atmayı dahi dile getirmiştir (Akyol, 2000).

Özal Orta Asya üzerindeki Neo-Osmanlıcı politikalarını daha rahat bir ortamda yürütebilmek için Rusya'yla ilişkilerine de önem vermiştir. Dağılma sürecinde, ekonomik yapısı bozulan Rusya Türk işadamları için iyi bir Pazar oluşturmuştur. Özal Rusya ve diğer eski SSCB cumhuriyetlerine gezilerinde yanında geniş bir işadamları kafilesiyle gitmiş ve siyasi konulardan çok ticari ve kültürel konuları ön plana çıkartmıştır. Nitekim 1990'lı yıllarda Rusya'nın Türkiye'nin en önemli ekonomik partnerlerinden biri olması bu çabaların sonucu olmuştur (Eştürk,2006.110) Daha çok Özal politikaları sonucu güçlenen Anadolu sermayesi Orta Asya'da o kadar büyük girişimleri başarmıştır ki içlerinden bazıları bu ülkelerde bakan danışmanı ya da müsteşar seviyesine kadar yükselmiştir hatta devlet başkanlarıyla yakın dostluklar bile geliştirmişlerdir. Yine Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte Balkanlar'a ve eski SSCB ülkelerine yayılan Türk girişimcileri bu ülkeler ile olan ilişkilerde adeta devlete yol göstermişlerdir (Laçiner, 2011).

2.1.4. Özal dönemi neo-osmanlıcılığı

Türkiye Cumhuriyeti, 1970'li yılların sonlarından itibaren devlet destekli Türk-İslam sentezi, İslamcı sermayenin yükselişi, ekonomi alanında yaşanan liberalleşme hamleleri ve muhafazakârlıkla tanımlanan yeni bir seçkin sınıfın yükselişine şahitlik etmiştir. Merkez-çevre diyalektiğinde çevreyi oluşturan değerlerin devletin içine girmesi, karmaşık bir kimlik ağını yaratmış ve Türkiye'nin dış politika eğilimini kaçınılmaz olarak yeniden düzenleyecek olan ulusal çıkarın yeniden tanımlanmasına yol açmıştır. Türkiye içe dönük laik bir politikadan, yavaşça daha dışadönük ve toplumca eğilinen bir politikaya geçiş göstermiştir. 1980'lerde, Özal'ın izlediği ekonomik-

kültürel politikalar ve yukarıda ifade ettiğimiz gelişmeler, modern siyasi ve ekonomik gelişim ihtiyaçlarını Osmanlı mirasıyla uzlaştıracak bir politikaya ihtiyaç duyulmasını gerektirmiştir. İşte Neo-Osmanlılık böyle bir siyasi ve kültürel ortamda doğmuştur (Yavuz, 1999).

Neo-Osmanlılık, Türkiye'nin dış politikada Osmanlı coğrafyası üzerinde daha etkili bir rol oynamasını ifade eden bir kavramdır. Neo-Osmanlılar, ırksal ve dinsel karakterlerin dışlayıcı bir yapısıyla değil, ortak Osmanlı tarihi tecrübeleri ve İslam'a geniş bir bağlılık gösteren bir Türkiye kurmayı hedeflemektedirler. Neo-Osmanlılık, somut bir kimliği somut bir ülkeyi betimlemekten ziyade yaşanmışı hatırlatmayı amaçlamaktadır. Turgut Özal, Türk kimliği ve onun dış politika üzerindeki etkilerini belirtirken, Osmanlı İmparatorluğu zamanında olduğu gibi, bugün de etnik farklılıkların İslami referanslarla aşılabileceğine inanmıştır. Anadolu'daki Müslümanları ve Balkanları birleştiren en güçlü unsurun din olduğunu düşünen Özal, bu yüzden İslamı, farklı Müslüman grupların bir arada yaşamaları ve yardımlaşmaları için güçlü bir birleştirici olarak görmüştür. Hatta Özal'a göre eski Osmanlı'da Türk olmak Müslüman olmak demektir (Özal, 1992:17).

Aslında Turgut Özal dönemi Neo-Osmanlılığının iki yüzü vardır: Bir yüzü, Türklerin egemen olduğu dönem olarak, kurgulanan Osmanlı-İslam tarihine yeniden bakar. Diğer yüzü ise, bölgesel olarak egemen, kalkınmış ama demokratikleşme konusunu Kemalistler kadar önemsemeyen bir Türkiye hayaline bakmaktadır. Neo-Osmanlılar, tekrar hayal edilen Osmanlı İmparatorluğu projesini ve kültürünü Türklükle bir tutarak, Osmanlı devletini Müslüman Türklerin muhteşem başarısı olarak etkinleştirmeye çabalamaktadırlar. Yani Özal Neo-Osmanlılığı, İslam dünyasına liderlik yapılacak yeni imparatorluk projesinin merkezine Türkiye'yi yerleştirerek etnik Türklük ögesini ön plana çıkarmaktadır. Adriyatikten Çin'e kadar uzanan coğrafya ise Özal'ın etkinlik alanını oluşturmaktadır (Yavuz, 199).

Bir dönem Turgut Özal'ın resmi basın danışmanlığında yapmış olan ve Özal'la birlikte başta Balkanlar ve Orta Asya olmak üzere çeşitli ülkelere yapılan gezilere katılan Cengiz Çandar Neo-Osmanlılığın fikir babasıdır. Çandar'a göre Neo-

Osmanlıcılık düşüncesiyle; Turancılık yerine Osmanlılık (Osmanlı coğrafyası); etnik milliyetçilik yerine dini kardeşlik (Müslümanlık) vurgulanmaktadır. Çünkü bugünkü Türkiye Cumhuriyetinin nüfusunu oluşturan Türk halkı, Osmanlıyla ve Osmanlıdan kalma coğrafyayla tarihi, kültürel, ruhi ve dini bağını hiçbir zaman koparmamıştır. Yeni dönemde izlenen aktif dış politika doğrultusunda, Türkiye'nin eski Osmanlı coğrafyasını doğal hareket alanı olarak görmesi şaşılacak bir durum değildir. Turgut Özal, Cengiz Çandar, Mustafa Çalık, Ahmet Turan Alkan, Nur Vergin gibi yazarlar tarafındanda sıkça vurgulanan ve tartışılan bir kavram olan Neo-Osmanlıcılığın, aslında Türk milliyetçiliğinin devamı olmaktan başka bir şey olmadığı sık sık vurgulanmıştır (Sever ve Dizdar, 1993: 91-114).

Aslında 1989 sonrası yaşanan yukarıdaki gelişmeler, Türkiye'yi Osmanlı'dan kalma emperyal vizyonu izlemeye zorunlu kılmıştır. Çünkü yaşanan gelişmeler Türkiye'nin önüne eski Osmanlı dünyasını tekrar açmıştır. Aslında Türkiye, küçültülmüş yani "mikro bir Osmanlı"dan başka bişey değildir. (Çalış,2001:419) Özal liderliğinin dış politika girişimleri, güvenlik endişelerinden ziyade, tamamiyle ekonomik hedeflere dayanmaktaydı. Özal döneminde hemen hemen bütün konular ekonomi temeline indirgenmiş ve liberalizm ışığında değerlendirilmiştir. Özal, Neo-Osmanlıcı bir bakış açısıyla geliştirdiği politikalarda Osmanlı'dan farklı olarak "fetih" yerine "ekonomik yayılmacılığı" benimsemiştir (Ataman, 2003:62)

Ahmet Davutoğlu'na göre Tanzimat dönemi Osmanlıcılık akımıyla, Özal'ın Neo-Osmanlıcılığı arasında ortak noktalar şu şekilde özetlenebilir: "i) devletin uluslararası konjonktüre uyum sağlayacak şekilde yeniden yapılandırılması, ii) her iki dönemde devletin bütünlüğünü tehdit eder şekilde yükselen milliyetçi akımlara karşı yeni bir siyasi kimlik ve kültür oluşturma çabası, iii) bu yeni siyasi kültür arayışında Batılı değerlerle geleneksel değerler arasında uyum kurmaya çalışan bir tavrın benimsenmek istenmesi, iv) Tanzimat döneminde 1815'te Viyana Kongresi ile oluşan Avrupa sistemine, Soğuk Savaş sonrası dönemde de AB sistemine entegre olma çabası, v) Viyana Kongresinin getirdiği güçler dengesi sisteminde yükselen güç olan İngiltere ile Soğuk Savaş sonrası dönemde de ise tek süper güç konumu kazanan ABD ile uyumlu stratejik arayışlar içinde olması" (Davutoğlu, 2009:85).

1980'li yıllarda yaşanan siyasi gelişmeler, hem bireysel hem de kolektif düzeyde aidiyet formlarının yoğun bir biçimde sorgulandığı bir dönem olmuştur. Bu dönemde Özal ister istemez kendini Osmanlı tartışmaları içinde bulmuştur (Çalış, 2001:394). Yaşanan bir diğer değişim de etnik grupların geçmişe oranla daha belirgin bir şekilde ortaya çıkmaları ve farklılıklarını ulusal politikalara yansıtma arzularıdır. Ayrıca iletişim ve demokratikleşme alanındaki gelişmeler grup bilincini pekiştirmiş ve etnik grupları organize olmaya yöneltmiştir. Bu dönemde göçler ve diğer yollarla gelen gruplar daha çok Bursa, Adapazarı, İzmir ve İstanbul'da toplanmışlardır. Daha önceki hükümetler döneminde grup kimlikleriyle ön plana çıkamayan bu kişiler Özal döneminde bunu rahatlıkla başarabilmişlerdir. Bu çerçevede Azerbaycanlılar, Çeçenler, Bulgaristan göçmenleri, Iraklı Türkmenler, Orta Asya Türkleri, Gürcüler vb. dış politika gündeminde ağırlıklarını arttırmaya başlamışlardır. Böylece Türkiye'nin cumhuriyet döneminde pek tecrübe etmediği bir süreç de başlamıştır. Bu gelişme 1980 ve 1990'lı yıllarda hızlanan göçler ile devam etmiştir. Özellikle eski SSCB, eski Yugoslavya, Irak ve Bulgaristan'dan göçler "Türkiye'nin etnik kompozisyonunu" daha da renklendirmiştir (Kümbetoğlu, 1997: 229-230 ve 255).

Bu bağlamda Özal Türkiye'deki etnik grupları Türkiye'nin iç ve dış politikasında bir "şans" ve "güç kaynağı" olarak değerlendirmiş, onları kullanma gayretine girerken, bu grupların bölgesel algılamalarından ve hedeflerinden de etkilenmiştir. Bir anlamda Osmanlı İmparatorluğu'nu oluşturan etnik unsurların önemli bir kısmı Türk dış politikası gündemine geri dönmüştür (Laçiner, 2011). Özal'a göre Osmanlı İmparatorluğunun toprak kaybından sonra Anadolu'ya gelip yerleşen Boşnaklar, Çerkesler, Abazalar, Gürcüler ve Pomaklar, Anadolu'da yaşayan Türkler, Müslümanlar hatta farklı dini yapıdaki topluluklarla karışmışlardır. Özal bu gelişmeler sonucunda, değişik kimliklerinde ifade edilebileceği bir "üst kimlik" aramış ve burdan Neo-Osmanlıcılığa gideceği çizgiyi yakalamıştır. 1989 yılında, Amerikalı bir heyeti kabulünde yaptığı konuşmada, "Amerika'nın adı, belli bir ırkı temsil etmiyor. Bir ülkenin adı. Amerika'da Yahudiler, Müslümanlar, Hispanikler yaşıyor" demiş ve ilave etmiştir: "Türkiye'nin adı Türkiye yerine Anadolu olsaydı, bence daha iyi olurdu. Böylece Türk, Kürt herkes, Ben Anadoluluyum derdi" demiştir. 1992 yılında ise

Türkiye'ye "Osmanlı Cumhuriyet'i dense ne olur? " diye soracaktır (Akt: Ataman, 2001:397).

Yukarıda kısaca özetlenen fikirler ışığında Özal, hem yönetenlerin hem de yönetilenlerin zihnine "şanlı ve saygın bir Osmanlı geçmişinin" mirasçısı olma bilincini yerleştirmek istemiştir. Özal'a göre Türkiye, eninde sonunda Osmanlı mirası ile barışmak zorundaydı. Türkiye Cumhuriyetinin kuruluşundan beri yönetim anlamında yaşadığı çıkmazlar, Osmanlıların yüzlerce yıl başarıyla uyguladığı hoşgörü ve çoğulculuğa dair "yol haritasının" yardımıyla aşılabilirdi (Aral, 2001:224) Çünkü Osmanlı Devleti sadece bir askeri güç olarak değil, insanlığa ait bütün renkleri bünyesinde taşıyan çok önemli bir "kültür haritası" oluşturmuştur (Davutoğlu, 2009:195). Bunun sonucunda Özal'ın tercihi ideolojik devletten yana değil, vatandaşına hizmet götürmeyi asli amaç edinen edinen bir devlet modelinden yanaydı. Birbiriyle etkileşim içinde olan kimliklerin oluşturduğu toplum hem kendisiyle hem de başkalarıyla barışık olan toplum için gerekliydi (Aral, 2001:225). Neo-Osmanlıcı ideolojinin uygulanabilmesi için de liberal ekonomik politikalar ve sivil toplum örgütleri etkili bir şekilde kullanılmıştır.

2.1.5. Özal dönemi sivil toplum

1983 yılında yapılan seçimlerle, Turgut Özal'ın liderliğinde, muhafazakâr-sağ görüşlü ve ekonomide liberalleşme sloganıyla yola çıkan ANAP, idareyi askerlerden devralmıştır. Bu dönemde yaşanan gelişmeler sadece siyaset sahnesiyle sınırlı kalmamış, sivil toplum alanındada son derece hareketli yıllar yaşanmıştır. Türk siyasi yaşamında, 1983 ve 1993 yılları arasında yaşanan Özal dönemi, sivil toplum alanında yaşanan gelişmelere paralel olarak, demokratikleşme taleplerinin ön plana çıktığı yıllar olarak bilinir. 1980'li yıllarda iktidar partisi olarak gördüğümüz Anavatan Partisi, siyasi, toplumsal ve ekonomik hayatta önemli ve köklü değişimler gerçekleştirmiştir (Arslanel, 2001:138)

Turgut Özal'ın 1983-1989 yılları arasında Başbakan, 1989-1993 yıllarında ise Cumhurbaşkanı olarak görev yaptığı dönemde, Sivil Toplum alanında meydana

getirdiği köklü değişimleri kısaca dört başlık altında özetleyebiliriz:

- 1) Darbenin hemen öncesindeki 24 Ocak kararlarıyla başlayan, devletçi politikalardan liberal ekonomik politikalara geçiş yaşanması.
- 2) Sağ ya da sol görüşlü ayrımı yapılmaksızın, birçok siyasetçi ve özellikle de aydınlar arasında, devlet merkezli politikaların yerini sivil toplum merkezli politikalara bırakması gerektiği konusunda görüş birliği yaşanması.
- 3) 1950'li yıllarda başlayan ve özellikle 1980 sonrası hız kazanan kentlere doğru göç hareketiyle birlikte, kentlerin köyleşmesi ve cemaatsel oluşumların yaygınlık kazanması.
- 4) 12 Eylül rejiminden sonra, her anlamda örgütlü yapıya mesafeli duran geniş halk kitlelerinin taleplerini, iletişim olanaklarındaki gelişmeyle birlikte, kurumsallaşmamış "yurttaş inisiyatifleri" yoluyla dillendirilmeye çalışılmaları (Bayraktar, 2002:174-175).

1980 sonrasında liberalizmin "yeniden keşfi" ile birlikte, neredeyse liberalizmle özdeşleştirilen sivil toplumun, siyasal ve toplumsal alanda olmasa da, piyasa ekseninde oluşturulmaya çalışıldığı dikkat çekmektedir (Çaha, 2003:248-249). Piyasa mekanizmasının öne çıkarılması sonucunda, özel sektör üzerinde devlet denetiminin azaltılması, üçüncü sektör olarak adlandırılan sivil toplumun hareketlenmesinde beraberinde getirmiştir. Merkez sağda, milliyetçi-muhafazakar-serbest piyasacı-sosyal adaletçi senteziyle dört siyasi akımı bünyesinde toplayan ANAP, bireyleşme temeline yerleştirdiği uzlaşmacılık, ılımlılık ve resmiyet dışı söylemiyle "sivil toplumcu" bir görünüm kazanmıştır (Sarıbay, 1995:152-153).

Turgut Özal, kendi döneminde neo liberal anlayışı uygularken, Türk toplumuna Osmanlı'dan miras kalan "Devlet Baba" algısını değiştirerek, "Birey, devlet için var" sözünü "Devlet, birey için var" şeklinde dönüşüme uğratmıştır. Bu açıdan, liberal demokrasinin temelini, halkın çıkar ve isteklerinin temsil edilmesinin, parti ve çıkar grupları tarafından gerçekleştirilmesi gerektiği, bu dönemde Turgut Özal'ın iç politika hedefi olmuştur (Çınar, 2011:7). Özal zamanla liberalizmin ilkelerini ya da liberal sivil toplum düşüncesini, İslamın savunulabilmesinin dayanağı haline getirmiştir. "Böylece Cumhuriyet tarihi boyunca Jakoben-Kemalist-Laik rejim ve onun bürokrasisinin

uyguladığı laiklik politikalarıyla mağdur edilen Müslüman Türk halkının İslami değerleri, liberalizmin ilkeleri aracılığıyla" korunmaya çalışılmıştır (Özgüden, 2007:226-227).

1980 sonrası Türkiye'sine damgasını vuran bir diğer değişim ise, Türk aydınlarının devlet ve sivil toplum karşısındaki tutumlarında görülen belirgin farklılıklardır. Ömer Çaha'ya göre, Osmanlı-Türk modernleşmesi boyunca siyasi iktidarın bir sacayağını oluşturan ve özellikle 1960-1980 arasında sağ ya da sol fark etmeden devletçi kimliklerini ön planda tutan Türk aydını, 1980'li yıllarla birlikte geleneksel bakış açısından uzaklaşarak, sivil toplumu temel alan bir yaklaşım benimsemiştir (Çaha, 2003:248-249). Bu süreçte, 12 Eylül rejiminden dolayı mağdur olan birçok aydının, devletçi geleneği terk ederek sivil toplum arayışlarına girdiği, 12 Eylül rejiminin yerleştirmeye çalıştığı kutsal devlet anlayışına karşı çıktığı, özellikle basın-yayın ve iletişim kanallarının da gelişimiyle kendini daha kolay duyurabildiği ve devlet politikaları üzerindeki muhalefeti yaygınlaştırdığı görülmektedir (Çaha, 2003:250). Özellikle sağcı aydınlara göre Özal liberalizmin ilkelerini, İslami siyasallaştırmanın önünü açmak için kullanmıştır. Nitekim yeni sağcı aydınlar, birey kavramına yaptığı vurgu ve uyguladığı politikalarla Özal'ı dini hakların korunup, savunulmasının yolunu açan bir lider olarak görmüşlerdir. Ayrıca bu aydınlara göre Özal, İslami dernekler, vakıflar, tarikatlar, vb. sivil toplum kuruluşlarının hızla yaygınlaştırılmasını sağlayarak demokrasinin de derinleşmesinin ve yaygınlaşmasının mimarı (Yavuz, 1998: 23) olarak görülmüştür.

Özal döneminde, Türkiye'nin bir aidiyet sorunu, bir kimlik problemi yaşadığı, dış politika kısmında ifade edilmişti. Bu aidiyet formu, Türkiye'nin Osmanlı coğrafyasıyla arasında olan bağı sıkı tutmasıyla birlikte Batı'dan da kopmamasını gerektiriyordu. Özal bu dönemde, Türkiye'nin batıya yaklaşmasını özellikle Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) ile işbirliği yapmasını isterken; bu bağlamda, demokratik içyapıda değişimlerin yapılması gerektiğini düşünmüştür. Bu bağlamda Özal, Anayasa'nın 141., 142. ve 163. Maddelerini kaldırmıştır. Çünkü bu yasalar, Avrupa tarafından insan hakları ihlaline sebep olduğu gerekçesiyle eleştirilmiştir. Bu üç maddenin ortak noktası toplumun dernek kurma ve propaganda yapma hakkını

engellemiş olmasıdır. Sivil toplum alanında yaptığı bu hamleyle Türkiye Batı ile bütünleşmek istediğini yenilemiştir (Çınar, 2011:9) Ayrıca İslami dernek, vakıf ve kurumların kurulması önündeki yasal engelde böylece kalkmış bulunmaktadır.

1990'lı yıllar, Türkiye'deki sivil toplum kuruluşlarını, batıdaki sivil toplum kuruluşlarına işlevleri bakımından oldukça yaklaştığı bir dönemdir. İnsan hakları, kadın ve çevre hareketleri konusunda faaliyet gösteren dernekler, toplumsal hareketliliği artırmışlardır (Sarıbay, 1995: 126). Yaşanan sivilleşme girişimlerine paralel olarak gelişme gösteren sivil toplum kuruluşları, Özal tarafından Türk dış politikasını etkileme aracı olarak kullanılmıştır. Başka ülkelerde yaşayan fakat etnik olarak Türk kökenli olan birey veya topluluklara, Türkiye Cumhuriyetinin desteğini sağlamak gibi etnik nedenler ve İslam ülkelerindeki sorunlarla ilgilenip, o coğrafyayla daha yakın ilişkiler kurmak için ön plana çıkarılan dini nedenler (Çelik, 2007:30) Özal'ın sivil topluma karşı gösterdiği ılımlı tavrın temelini oluşturmaktadır. Özellikle bu dönemde sivil toplum kuruluşları, platformlar oluşturarak, raporlar, konferanslar ve faaliyetler düzenliyerek, gösteriler ve yürüyüşler organize ederek kamuoyu oluşturmaya çalışmışlardır (Çelik, 2007:39-51).

Dış politikasını; "Adriyetik'ten Çin'e kadar bütün Türkî Cumhuriyetlerin lideri olmak" (Aral, 2001:229) yönünde belirleyen Turgut Özal, Bosna-Hersek'te yaşananların kınanması ve kamuoyu oluşturulması amacıyla İstanbul'da düzenlenen bir mitinge Cumhurbaşkanı sıfatıyla katılmaktan çekinmemiştir ve görüşlerini "Bosna-Hersek'in kaderi Endülüs gibi olmayacaktır, Türk milleti buna izin vermeyecektir" , "Tarihin yüz seneden sonra getirip önümüze bıraktığı bu yadigâra sahip çıkmak, bizim için insani, tarihi, milli ve dini bir borçtur. Bir namus borcudur. Bu borcu ödeyeceğiz" (Akt: Çalış, 201:415) ifadeleriyle dile getirmiştir. Hatta ölümünden iki ay önce Balkanlara yaptığı ziyaretten sonra Özal, bölgede Türkiye için en etkili gücün İslam olduğunu hatırlatmış ve dini cemaatlere bölgede dini faaliyetlerde bulunmalarını tavsiye etmiştir (Bora, 1995).

Türkiye'de özellikle 1990'lı yıllardan itibaren, İslami yardım mantığıyla kurulan sivil toplum kuruluşlarının sayısının artması, biraz da şartların zorlaması neticesinde

ortaya çıkmıştır. Ülke dışında yukarıda da belirtildiği gibi Bosna'da yaşanan dram ve Müslümanların maruz kaldığı vahşet, Çeçenistan, Afganistan gibi İslam coğrafyasındaki sıkıntılar ve benzeri gelişmeler Müslümanları uluslararası ölçekte faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşlarını kurmaya sevk etmiştir (Şentürk,2010:599). İslami hassasiyetle kurulan ve dış politika konusundada bu söylem doğrultusunda hareket eden sivil toplum kuruluşları, genel itibariyle savaş içinde olan İslami ülkelere destek vermek amacıyla faaliyetlerini yürütmüşlerdir. Ayrıca bu dönemde, İslam ülkesinin savaştığı ülkeyi protesto etmek amacıyla ya da Türkiye kamuoyunun ve siyasi karar alıcılarının ilgisini bu bölgeye çekmek amacıyla protestolar, mitingler, yardım kampanyaları ve gösteriler düzenleyen sivil toplum örgütleride vardır (Çelik, 2007:61).

Toplumsal ve politik alanda gerçekleştirmek istedikleri Neo-Osmanlıcı dönüşümün kısa sürede olmayacağını fark eden İslamcı gruplar sosyal yardım aktivitelerini, hareketlerinin en önemli dayanağı haline getirmişlerdir. İslamcı gruplar yeni amaçlarını "günlük yaşamı İslamileştirmek" olarak tanımlamışlar ve sosyal yardımları bu amaçları gerçekleştirmek için uygun bir zemin olarak görmüşlerdir. İslami grupların politik alanda da temsil şansının arttığı bu dönemde geleneksel cemaatler ve vakıflarda amaçlarını bu doğrultuda tekrar tanımlamışlardır. Kapalı kapılar ardında sadece üyelerine hizmet vermek yerine, İslam coğrafyası üzerinde yardıma muhtaç ve muhtemel destekçisi olabilecek kitlelere ulaşmayı hedeflemişlerdir. Özellikle İslam temasıyla oluşturulan vakıflar kendilerini yüzyıllık bir vakıf geleneğinin mirasçısı olarak görmüşlerdir. Bu tür organizasyonlar, sadece Türkiye'de değil, birçok ülkede de aktif olarak insani yardım hizmetinde bulunmaktadır. Yardımların en yoğun olarak gönderildiği ülkeler genellikle İslam coğrafyasındadır (Balkanlar, Kafkaslar, Orta Doğu, Güneydoğu Asya ve son yıllarda Afrika). Bütçeleri milyon dolarlara ulaşan bu organizasyonların amaçları sadece ülke içindeki yoksullara yardım etmek değil, tüm dünyada ihtiyacı olan herkese ilk ulaşan organizasyonlar olmaktır. Bunu yaparkende bazı siyasi amaçları olduğunu inkâr etmemektedirler. Bu organizasyonların çalışmalarını, odaklandığı ülkelere ve amaçlarını tanımlama şekillerine bakıldığında, Türkiye'nin o dönemdeki dış politikasında attığı adımların yansımalarını görmek mümkündür (Göçmen, 2011:129-136).

Kısa adı İHH olan İnsan Hak ve Hürriyetleri İnsani Yardım Vakfı böyle bir girişim sonucunda kurulmuştur. Dağılan Yugoslavya'nın parçaları birbirleri ile savaşırken, Batı dünyası Müslüman kimliğine sahip Bosnalılara karşı girişilen insanlık dışı katliama karşı tepkisiz değilse bile çok pasif kalmıştır. İşte İHH 1992 yılında böyle bir siyasi ortamda kurulmuştur. İHH İnsani Yardım Vakfı; "bölge, din, dil, ırk ve mezhep ayrımı yapmaksızın dünyanın herhangi bir yerinde sıkıntıya düşmüş, felakete uğramış, zulüm görmüş, aç ve açıkta kalmış, savaş, doğal afet gibi sebeplerle mağdur olmuş, yaralanmış, sakat kalmış, evsiz, yurtsuz, tüm insanlara insani yardım ulaştırmak ve bu insanların temel hak ve hürriyetlerinin ihlal edilmesini önlemek" amacıyla yola çıkmış bir vakıftır. <http://www.ihh.org.tr/tr/main/pages/hakkimizda/114> (25.032013 tarihinde erişildi). Özellikle Bosna savaşında mağdur durumda olan Müslümanlara yardım etmek amacıyla kurulmuş olsada zamanla tüm İslam dünyasına yardım kampanyaları düzenlemiştir. Bir yandan gönüllüler çeşitli yollarla Bosna'ya ulaşp savaşa katılırken, diğer yandan da gıda, sağlık ve giyimle ilgili yardım kampanyaları organize edilmiştir. Bu kampanyalarada, özellikle İslami hassasiyetleri yüksek kişi ve kurumlar öncülük etmişlerdir (Şentürk,2011:608). Su kuyusu açma, cami-mescit imarı, okul ve sağlık kuruluşları inşa etme, yetimlere, muhtaçlara ve afet durumunda kalan bölgelere yapılan yardımlarda vakfın diğer hizmetleri arasındadır.

"Zalime karşı, mazlumdun yana" olmayı ilke edinerek "Mazluma kimliği sorulmaz" ve "Zulme rıza zulümdür" felsefesiyle 28 Ocak 1991 yılında kurulan Mazlum-Der, Özal döneminde yaşanan sivilleşme ve demokratikleşme çabalarının bir diğer ürünüdür. Hatta Mazlum-Der, ülkemizde İslami kesimin hak ve özgürlükler alanında kurduğu ilk sivil toplum kuruluşudur. Türkiye içinde ve dışında insan hak ve özgürlüklerinin korunması ve geliştirilmesi, her türlü insan hakları ihlallerinin son bulması için çalışmaktadırlar. Tüm toplumun insan hakları konusunda bilinçlendirilmesi için seminer, konferans, panel ve benzeri etkinlikler düzenlemiş, eğitici metinler hazırlatıp yayınlamışlardır. (<http://www.mazlumder.org/main/pages/hakkimizda/>, 2. Nisan 2013 tarihinde erişildi).

Türkiye'de din temelli organizasyonlarının sayılarının artması yoksullar için sosyal yardımın devletin sorumluluğunda olduğu fikrinin sorgulanmaya başlamasına yol

açmıştır. 1980 sonrası ülkenin sosyo-ekonomik alandaki gelişmeler ve artan yoksulluk göz önünde bulundurulduğunda devletin bu alanda attığı adımların yeterli olmadığı ve bu dönemde politik alandaki gelişmelerin de bu tarz sivil toplum örgütlerinin yükselişi için verimli bir alan hazırladığı fark edilmiştir. 1980'ler sonrası Türkiye'de din-devlet ilişkilerinin yeni bir döneme girmesi, dolayısıyla ekonomik ve politik alanlarda İslam'ın görünürlüğünün artması, İslamcı ve muhafazakâr partilerin oy toplama çabalarının bir sonucu olarak görülmelidir (Göçmen, 2011:141).

Demokratik sistemin temel unsuru olan Partiler, iktidarı ele geçirmek için verdikleri mücadelede, başarının ölçütü ya da iktidar olabilmenin tek şartı seçmenden aldıkları oy olduğu için, Partiler seçmenlerle değişik biçimlerde ilişkiye girerek oylarını almaya çalışmışlardır. Genel olarak dindar insanlar dine saygı duyan partileri desteklemişlerdir (Köktaş, 1997: 122). Yani din politikada ve kanaatleri etkilemede en önemli unsurlardan bir tanesini oluşturmuştur. Bundan dolayı Türkiye'de özellikle çok partili hayata geçirmekle birlikte din ve dinin sembolleri partiler tarafından siyasi arenada yüksek sesle dillendirilmeye başlanmıştır (Sarıbay, 2001: 453). Yine bu ekseninde İslami gruplar, Türkiye'de demokrasi ve sivil toplumun gelişmesinde önemli roller üstlenmişlerdir (Duman, 2003: 375). Özellikle ANAP dönemi çevreyi ifade eden cemaat yapısının merkeze taşınmasını ve orta ölçekte görünüm kazanmaya başladığı bir dönem olarak ön plana çıkmaktadır (Özbudun, 1995:30). Nilüfer Göle'nin tanımlamasıyla, Türkiye'de 1983 sonrası, İslami safların, Anavatan Partisi desteğiyle siyasal iktidara yürüdüğü bir dönem olmuştur (Akkır, 2006:73).

Özal, dini cemaat ve grupların varlığını demokrasinin gereği olarak ifade etmiştir. Onun için din ve vicdan özgürlüğü, düşünce özgürlüğünden daha önemli olan bir özgürlük alanıdır. Din ve vicdan özgürlüğü olmadan düşünce özgürlüğünde anlamsız olacağını ifade etmiştir. Özal Batı'da olduğu gibi, dini örgütleri diğer sivil toplum örgütleriyle aynı çerçevede değerlendirmiştir. Dolayısıyla Özal'ın dini grup ve cemaatlere bakışı Kemalist geleneğin tutumundan farklılaşan radikal bir değişim olarak ortaya çıkmıştır (Çakır, 1990) Onun döneminde dini grupların faaliyet alanları genişlemiştir. O zamana kadar gizli yürütülen pek çok faaliyet açıkça yapılmıştır. Dini kesim ekonomik, siyasal ve sosyal pek çok alanda boy göstermiştir. Holdingler ve özel

finans kurumları kurulmuş; siyasi partiler, örgütler, vakıflar ve dernekler oluşturulmuş; hastaneler, okullar ve öğrenci yurtları açılmış ayrıca İslami medyada (radyo, televizyon, dergi, gazete, yayın evleri, ...) bir patlama yaşanmıştır (Ataman, 2001:359)

Özal döneminde cemaatler, devlet ile fert arasında, ferdin arkasına saklanabileceği "ikincil bir yapı" işlevi görmektedirler. Aslında halkın bu tür oluşumlara sempatisi de böylesi bir ihtiyaçtan kaynaklanmaktadır. Özal döneminde de devlet eliyle yürütülen Osmanlıcılık ve İslamizasyon faaliyetlerinde cemaatler son derece önemli roller üstlenmişlerdir (Aydın, 2004:322). Din eğitimin yasaklandığı bir ortamda, insanları dini anlamda bilinçlendirmek ve özellikle Kuran'ı öğretmek üzere medrese mensuplarından ve Balkan Türklerinden olan Süleyman Hilmi Tunahan tarafından oluşturulmuş Süleymancılık, öğrencileri ve sempatizanlarınca günümüze kadar gelmiş bir sosyal harekettir. Halk için "ikincil yapı" görevi gören Süleymancılar, 1980'den sonrası İslamizasyon sürecine ufakta olsa katkısı dokunmuş bir sosyal harekettir. Halkın bir ihtiyacına denk düşecek şekilde ortaya çıkmış, bir toplumsal gerçeği yansıtmıştır. Her türlü eğitimin devletin tekeline alındığı fakat dini eğitimin belirsiz bırakıldığı bir dönemde Kuran öğretecek, namaz kıldırıcak, cenaze kaldıracak, düğün, doğum, ölüm gibi işlerde sorumluluk alıcak hatta bu işlemleri yerine getirecek insanların yetişmesinde aktif görev üstleniceklerdir. (Aydın, 2004:308-322).

Sürece en büyük katkıları 1973 yılından itibaren yapımına başlanan ve 1980 sonrasında yaşanan özgürlükçü ortamla hız kazanan İslam Kültür Merkezleri'dir. Türk insanının yoğun olarak yaşadığı Almanya'nın Köln şehrinde kurulup, Avrupa'ya, Amerika'ya, Avusturalya'ya ve İslam ülkelerine yayılmıştır. Bu merkezler, bulundukları ülkede yaşayan Müslümanların bir takım dini, sosyo-kültürel ihtiyaçlarını tespit edip, bunlara cevap vermeye çalışmıştır. Almanya'da 300 dernek, 18 bin civarındaki üyesiyle Türk işçilerinin ihtiyaç duyduğu en büyük kuruluşlarından biri olmuştur. Sıradan gibi gözüken bu eylemler aidiyet duygusunu geliştirip, pekiştirmektedir. Bu aidiyet sadece cemaat üyelerini örgüte bağlamaz, sosyolojik anlamda cemaat bilincini de ayakta tutar. Balkanlar, Kafkaslar, Kuzey Afrika ülkeleri ve daha pek çok ülkede bağımsızlığını elde edememiş toplulukların kendilerini bir tarikata bir cemaate ait kılma gayretleri bu açıdan üzerinde durulmaya değerdir. Milli

bir kimliğin inşasında manevi değerlere ihtiyaç duyulması Özal döneminde cemaatlere verilen desteğin en büyük sebebini oluşturmaktadır. Kemal Kaçar liderliğinde Süleymancılar,1995 yılı seçimlerine kadar ANAP'ı desteklemişlerdir (Aydın, 2004:308-322).

"Allah'ın adını kalplere nakşeden" anlamına gelen isimleriyle, Orta Asya'nın mistik havasına sahip çıkma çabasıyla oluşturulmuş olan Nakşibendîlik, şüphesiz Özal döneminin en tanınan cemaatlerinden biridir. Turgut Özal'ın da mensubu olduğu bu cemaat, Horasan'da hem Yeseviliğin hem Nakşibendîliğin atası olarak kabul edilen Yusuf Hamadani tarafından kurulmuştur. Diğer tarikat örgütlenmelerinden ayrıldığı en önemli nokta, bütün tasavvufi unsurları bünyesinde toplamak istemesidir, ayrımcılığı değil kapsayıcı bir dünya görüşünü desteklemişlerdir. Nakşibendîler iktidarı "kalpleri karartan bir güç" olarak gördükleri için siyasete mesafeli durmuşlar ama üyeleri olan Özal'a desteklerinin de esirgememişlerdir. Gerek tasavvuf geleneğindeki bütünleştirici etkisi gerekse müritlerine bağımsız tekke kurabilme olanağı tanıyan adem-i merkeziyetçi yapısıyla, Nakşibendilik farklı kültürlerle nüfuz edebilmiş ve farklı akımlarla kendini sürekli yenilemiştir (Yaşar,2004:323-339).

Özal döneminde özellikle sivil toplum alanında ön plana çıkan en bilindik Nakşibendî ekolü İskenderpaşa Cemaatidir. 1983 seçimleriyle iktidara gelen Özal döneminde cemaatin başında olan Esad Coşan, Özal iktidarının uyguladığı politikalardan azami ölçüde yararlanmak istemiştir. Cemaat faaliyetleri Özal dönemindeki serbest piyasa ekonomisine göre yeniden yapılandırılmıştır. MSP döneminde kurulmaya başlayan Hakyol Vakfı'nın şube sayıları arttırılmış buna ilave olarak İlim, Kültür ve Sanat Vakfı, Sağlık Vakfı gibi vakıflar kurulmuş yurt çapında faaliyet göstermesi sağlanmıştır. Ayrıca bu dönemde insan hakları, tarihi eserlerin korunmasından kadın haklarına kadar geniş bir yelpazade faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşu ve vakıflara aktif destek sağlanarak cemaatin dışa dönükleştirilmesi sağlanmıştır. Cemaatin dergicilik ve yayıncılık hayatına girmesi siyasal islamın geniş kitlelere duyurulması için uygun zemin hazırlanmıştır. İslam, İlim ve Sanat ve Kadın ve Aile dergileri bir dönem 150.000 e kadar ulaşan tiraj yakalamıştır. Bu da İskenderpaşa cemaatini, dini cemaatler arasında sosyal bilimlere en fazla önem veren cemaat haline

getirmiştir. Ayrıca Özal döneminde yaşanan liberalleşmeyle cemaat adına kurulan şirketler özel sektör içersinde yer almaya başlamıştır. Turizm, eğitim, sağlık, kültür, bilişim gibi sektörlerde hem yurtiçi hem de yurtdışı faaliyet gösteren şirketler kurulmuştur. Ancak cemaatin serpest piyasası "homoeconomicus" insan varsayımına dayalı bir piyasa değildir. "Cemaatin piyasası, tasavvufla polatlanmış irade ve kararlılığa sahip bireylerin bir araya geldiği ve refahın dağıtılmasını amaçlayan bir piyasadır" (Yaşar, 2004:323-339).

Nurculuk Cumhuriyet dönemi Türkiye'sinin en güçlü ve en etkin dini hareketlerinin başında gelir. Hareket, kurucuları Said Nursi'nin bütün eserlerini toplayan Risale-i Nur Külliyyat'nın (RNK) öğretileri etrafında şekillenmiştir (Yavuz, 2004:264). Aslında nurcuların stratejisinde açık din propagandasına yer yoktur. Eğitim projeleri aracılığıyla başta Orta Asya olmak üzere Müslümanlığın hakim olduğu coğrafyanın kalkınmasına katkı yapmaya çalışan bir sivil toplum örgütü izlenimi verirler (Balcı, 2005:256). Nurcular İslam sivil toplum bağını, siyasal amaçlara ulaşmak için, yani Müslüman Türkleri, Müslüman olarak harekete geçirmek için kullanmışlardır (Özgüden, 2007:209). Özellikle Said Nursi'nin eserlerinin beraber okunup anlamlandırıldığı dershaneler, bu faaliyetler arasında önem kazanmıştır. Dershaneler sadece risalelerin okunduğu yerler değildir ayrıca İslam kimliğinin şekillendirilerek gündelik yaşama uyumlu hale getirildiği mekânlardır. Dershaneler Nursi'nin mesajlarının yayılması ve ortak dil ve davranış kalıplarının oluşturulduğu eğitim kurumları olmuşlardır. Toplumun değişik kesimlerini bir araya getirdiği için siyasi ve kültürel iletişim ağında sağlamıştır. Nur hareketinin devlete ait alanla Habermas'ın ifade ettiği tarzda yeni alternatif-kamusal alanın doğmasına yol açtığı söylenebilir. Bu alanlarda halk İslami kimliklerinden ayrılmadan yeni bir ortak anlam ve fikir birliği oluştururlar. Dershanelerin kapılarının her kesime açık olması bulundukları ülkede, sosyo-ekonomik ve kültürel dolaylı olarak siyasal bir iletişim ve etkileşim ağı oluşturmalarıdır. Ayrıca Nurcular imanın Komünizm'in panzehiri olduğundan yola çıkarak Türkiye Komünizmle Mücadele derneklerinin ya kurucusu ya da destekçisi olmuşlardır (Yavuz, 2004:283,291).

Yeni sosyo-ekonomik gelişmeler, Nurculuğun yeni yorumlarını gündeme

getirmiştir. Fethullah Gülen, Yeni Asya ve Yeni Nesil cemaatleri olarak üç farklı gruba bölünen Nurcular arasından, darbe sürecine destek veren, askere sempatiyle bakan, devletin bekasını savunan Fethullah Gülen grubu güçlenerek sıyrılmıştır. Gülen hareketinde İslam, toplumun ortak değeri olarak kamusal alanın yeniden inşası için kullanılmıştır. Hareketin merkezinde Nursi'nin dersane modelinden esinlenerek oluşturulan ışık evleri vardır. Gülen, eğitim ve çalışma azmine vurgu yaparak Müslümanları ve İslami kesimleri bir dönüşüme hazırlamıştır. Ekonomik ve toplumsal çöküntüyü, zihinsel ve ahlaki çöküntüyle paralel gören bu yaklaşım, çözüm olarak eğitim ve bilginin üretimine ilişkin bir takım stratejiler üretmiştir. Bunların temelinde Türk-İslam geleneğinin, ulus-devlet çerçevesinde yenilenmesini hedefleyen bir "altın nesil" yetiştirme amacı vardır (Yavuz, 2004:295). Yetiştirilmek istenen bu altın nesil, bilgi ve teknolojik imkanları son derece iyi kullanan, Türk tarihini özellikle Osmanlı tarihini bilen, Türkçe konuşan, en az bir yabancı dil bilen, ağırlıklı olarak fen bilimleri eğitimi almış ve en önemlisi siyasi İslama sempati duyan bir nesil olmalıydı (Şentürk, 2011:262).

Özal'la eğitim konusunda aynı fikirde olan Gülen, yurtdışında başlayıp daha sonra küresel bir boyut kazanan eğitim hareketinin tasarlayıcısıdır. Gülen yurtdışında yaptırdığı eğitim kurumlarıyla, Müslümanlara Türk-İslam geleneği etrafında şekillenen bir kimlik haritası sunmuştur. Bu, ırkçı olmayan Türklük, ideal olarak alınan Osmanlı ve devlete hizmeti İslam'a hizmetle bir tutan bir anlayıştır. Bunun pratikteki anlamı, Müslüman-Türk kimliğinin canlandırılması, toplumsal yardımlaşmanın vurgulanması, dışlanan grupların küresel sisteme dahil edilmesinin sağlanması ve toplumsal düzenle birlikte barışa karkıda bulunulması olmuştur. Burada Gülen'in özel hayattan ziyade kamusal alana önem vermiş olması, İslami ağları sosyal sermayeye dönüştürme çabasının bir uzantısıdır. Çünkü Gülen hareketi diğer İslami gruplardan farklı olarak Türk milliyetçiliği, serbest piyasa ve modern eğitim temalarına vurgu yapan bir harekettir. Osmanlı mirası üzerine modernliği inşaa etmeye çalışan bu düşüncüyü Gülen Türkiye'nin geleceğini şekillendirmek için uygulamaya koymuş ve bu bağlamda ülkenin ileri gelen siyasetçileri, devlet adamları ve aydınlarıyla sürekli diyalog halinde olmuştur. Ancak Gülen'in Osmanlı'ya verdiği referans İslamcılıktan çok milliyetçilik üzerine kurulmuştur. Gülen'deki Osmanlı-Türk milliyetçiliği kan veya ırk bağından

ziyade müşterek tarihi anılar ve aynı siyasal yapı altında yaşama arzusuna göre tanımlanan bir düşüncedir. Gülen'e göre; "Türkiye'de yaşayan, Osmanlı geçmişini kendi geçmişleri kabul eden ve kendilerini Türk olarak görenler Türk kabul edilmelidir" Müslümanlık Türk olmanın gerekli bir şartıdır ama yeterli şartı değildir. Türk olmak için Osmanlı deneyimine sahip olmak ve kendisini Türk olarak görmek gerekir. Bu yaklaşıma göre Kazak ile Boşnak arasında hiçbir fark yoktur. Ayrıca kimlik ile kişilik arasında yakın bir bağ olduğunu vurgulayan Gülen kimliğin inşası için yazılı ve sözlü bir cihada girişilmesi gerektiğini belirtmiştir. Onun cihadı kimlik ve kişilik bazındadır. Amaç bilinçli bireyler yetiştirmek için toplumsal ağları, okulları, vakıfları, yayınları ve ı ışık evlerini kurmaktır (Yavuz, 2004: 295-297-298).

Eğitim son elli yıl içersinde, milli devletin kendi siyasi kimliğini ve tarihi anlayışını yaymak için ideolojik bir araç olarak kullanmıştır (Karpat, 2005:55). Bu uygulamayı en başarılı şekilde yürüten liderlerden biride Turgut Özal'dır. Yurtdışında Milli Eğitim Bakanlığı, 1930'lu yıllarda üretilen Türk Tarih Tezine uygun tarih anlayışını, daha milliyetçi-muhafazakâr bir anlayışla gözden geçirmiş ve ders kitaplarını, bu anlayışa uygun olarak tekrar düzenlemiştir. Bu süreç Osmanlı'ya geri dönüş, en azından Osmanlı'yı daha çok dikkate alan yeni bir tarihi eğitim anlayışının Türk eğitim sistemine egemen olması anlamına geliyordu (Çalış, 2001:395). Yurtdışında ise, dünyanın dört bir yanına dağılmış Türk okulları tam anlamıyla bir NGO görevi üstlenmişlerdir. Bu okullar, "özel sektör tarafından finanse edilen, sivil bir inisiyatif yansıtan ve gönüllülük esasına dayanan kurumlar olarak, BM tarafından işlerliği kabul edilen birçok NGO'da bile mevcut olmayan nitelikleriyle, itibarlı ve saygın NGO'lar arasına girmeyi hak etmektedirler" (Türküne, 2005:158).

Yurtdışında inşa edilen Türk okulları doğrudan doğruya Türk sivil toplumunun eseridir. Sivil toplumun enerjisini ve üretkenliğini temsil etmektedirler. Bu okullar "Türk girişimcilerin kamu vicdanına tercüman olmak üzere sivil bir yaklaşımla meydana getirdiği kurumlardır. Nitekim, Türk teşebbüs gücü, bu okulların açtığı yoldan uzak coğrafyalara ulaşabilmekte ve kolay kolay cesaret edilemeyecek yatırımlara girişebilmektedirler" (Türküne, 2005:158). Yurtdışında kurulan bu okullar, Türkçe'nin konuşulmasında ve Türk kültürünün yayılmasında birinci derecede etkilidirler. Bu

noktadan hareket eden yabancı bazı araştırmacılar bu okulları Türk milli kültürünü yaymanın bir çeşit aracı olarak görmüşlerdir. Başka bir deyimle bu okullar en azından üç faaliyeti yani eğitimi, Türkiye'yi tanıtmayı ve ekonomik gelişmeyi hem Türkiye'nin hem bulundukları ülkelerin çıkarlarını sağlayacak şekilde yürütmektedirler (Karpat, 2005:62-63). Bulundukları ülkelerin toplumları, değerleri arasında adeta bir köprü işlevi üstlenmektedirler. Amaç hem o ülke halkının Türkler tarafından tanınması, hem de Türklerin o coğrafyada tanınıp, benimsenmesinin sağlanmasıdır (Bostancı, 2005:177).

Özal döneminde Devletin isteği ile inşa edilen Ahmet Yesevi Üniversitesi bu okullar arasında özel bir yere sahiptir. Adından da anlaşılacağı gibi, bu üniversite Türk halklarının hemen hepsinin, özellikle Anadolu'luların, Türkmenlerin, Kazakların ve Özbeklerin kültür mirasında varlığı fazlasıyla hissedilen 12. yüzyıl mutasavvıfı Ahmet Yesevi'ye bir saygı ifadesidir. Sovyetler Birliği döneminde, Yesevi'nin güzel ve güçlü edebiyatı, Türk kavimleri üzerinde birleştirici ve bütünleştirici bir etki oluşturduğu gerekçesiyle yasaklanmıştır. Ahmet Yesevi Türkî Cumhuriyetler arasında kahramanlık mertebesine yükseltilmiş bir mutasavvıftır. Orta Asya coğrafyasında yarı-tanrı olarak kabul edilmiş bu kişiliğin yeniden keşfedilmesi; Orta Asya'lılarda kimliğe ilişkin beklentilerin, Türklerde ise siyasal beklentinin sonucunda olmuştur. Türkiye, bağımsız devletlerin kuruluşunun ardından Orta Asya'da daha rahat yerleşebilmek, Osmanlı devletinden kendisine kalan mirasa sahip çıkabilmek amacıyla Yesevi tasavvufunun oluşturduğu bu ortak belleği olabildiğince kullanmak istemiştir. 1991 yılında temeli atılan 1992 yılında açılan Üniversite, Orta Asya'da Türklüğü daha iyi tanıtmak için Yesevi anısının canlandırılmasını amaçlamıştır. Özellikle Ahmet Yesevinin ve Yeseviye tarikatının anavatanı olan tarihsel Türkistan kentinin sınırına inşa edilen üniversite'nin kurulmasının amacı "Türkiye, Kazakistan ve diğer Türki cumhuriyetlerin gençleri arasında Türk bilinci uyandırmak. Aynı zamanda uluslararası modern eğitim ölçütlerine göre gençler yetiştirmektir" (Balcı, 2005:105-106). Kazakistan'da onun adını taşıyan üniversitenin kurulması, birçok uluslararası konferans düzenlenmesi ve şiirlerin yayımlanması, Türkiye'nin Orta Asya politikasına "Yesevi etkisi"ni katmak konusundaki kararlılığını ve bu konuya verdiği önemi gösterir. Ayrıca Timurlu mimarisinin başyapıtlarından biri olan Ahmet Yesevi türbesi Türkiye Cumhuriyeti'nin teknik ve mali destekleri sayesinde restore edilmeside Özal dönemi Neo-Osmanlıcılık

politikasının uzantısında yapılan bir diğer sivil girişimdir (Balcı, 2005:87). 1991-1992 yıllarına Orta Asya coğrafyasındaki tarihsel imgesel geçmişin kahramanlarını, efsaneleri, destanları ve mitlerin yeniden keşfedilmesi ve ön plana çıkarılması Türkiye'nin Orta Asya'daki Neo-Osmanlıcı siyasetinin bir başka kanadını oluşturmuştur (Balcı, 2005:86).

1983 sonrasında Özal'ın liberalleşme politikalarının verdiği imkanlar neticesinde özel okul, dershaneler ve yurtların açılması mümkün kılınmış en önemlisi bu tip faaliyetleri maddi olarak destekleyecek muhafazakar bir esnaf ve iş adamı sınıfı ortaya çıkmıştır. Bu imkanlar sonucunda Gülen piyasa ekonomisi ve özelleştirme politikaları doğrultusunda Özal hükümetini desteklemiştir. Yurtiçinde özel yurtlar, okullar, dershaneler olarak başlayan eğitim faaliyetleri 1989 yılından sonra Sovyet Bloğunun dağılmasının verdiği fırsatlarla yurtdışına yayılmıştır. Orta Asya'dan başlayan bu faaliyetler Balkanlar, Avrupa, Afrika, Amerika başta olmak üzere küresel bir ölçek kazanmıştır. Amaç Türk dostu nesiller yetiştirmektir. Hareketin bu dönemdeki hedef kitlesi ortaokuldan itibaren üniversiteye kadar değişik seviyelerdeki öğrencilerdir. Bu dönemdeki harekete katılan ve yetiştirilen öğrenciler ileriki yıllarda Gülen'in yeni projelerinin hayata geçirilmesinde ve cemaatin tabanıyla iletişim kurulmasında kilit rol oynayacaklardır (Kömeçoğlu, 2000)

Gülen cemaati kapsamında yurtdışında kurulan bu okullarda, çocuklara İstanbul şivesiyle Türkçe öğretiliyor, Türkçe şiirler okutuluyor, Türk tarihi benimsetiliyor, İstiklal Marşımız söyletiliyor ve Atatürk resimleri altında okur yazar olmaları sağlanıyordu (Öztuna, 2005:97). Bu okullarda eğitim veren öğretmenlerde tamamiyle gönüllülük esasıyla, dini bir ibadeti yerine getirmek için görev alıyorlardı (Türküne, 2005:159).

Osmanlı mirası ve pek kalabalık sayılmayacak bir Türk azınlığın varlığı nedeniyle Balkanlarda Fethullahçı okullar bulunmaktadır. Özellikle Bulgaristanda bulunan okulların çoğu Türk ve Pomak nüfusunun (Bulgar Müslümanları) ağırlıkta olduğu bölgelerdedir. Romanya'ya gelince, bu ülkenin o yıllarda eğitim sisteminin çökmesi Gülen okullarının yerleşmesi için uygun zemin hazırlamıştır. Batı'da ise

Fethullahcılar Amerika ve Avustralya'ya pratik ve ideolojik nedenlerden dolayı özel bir ilgi göstermektedirler ama cemaatin başlıca hedefi Orta Asya'dır. Gerek mutlak gerek göreceli veriler bakımından en fazla Gülen okulunun olduğu ülke Kazakistandır. (Balcı,2005:193). Arap ülkelerinde ise hemen hemen hiç Gülen cemaatine ait okul yoktur. Çünkü Gülen Arapları Osmanlı'ya ihanet etmekle ve İslamı bir çeşit ideolojiye indirmekle suçlamaktadır (Yavuz, 2004:297).

1992-1993 yılları arasında Türk eğitimciler yerel Kazak idareleriyle okullar açmak için sözleşmeler imzalamışlardır. İki yıl gibi rekor sürede Kazakistan'da 29 okul kurulmuştur. Bu okulların işleyişi Türkiye ve Orta Asya'daki ticari firmalarla bağlantılı olarak yürütülmektedir. Bu okullar ülkenin sunduğu potansiyel ve avantajlar dikkate alınarak açılmaktadır. Kazakistan özellikle Hazar Denizi'ndeki yataklar sayesinde büyük bir petrol gücü olarak görülmektedir. Dolayısıyla Türk yatırımcılar bu bölgeye yerleşmeye öncelik tanımışlardır. Türk şirketlerine finans bakımından bağımlı olan Gülen okullarında aynı güzergâhı takip ederek, Kazakistan'a bölgenin diğer ülkelerinden daha fazla yatırım yapmışlardır. Başkan Akaev'in açılım politikası Gülen cemaatinin dış yardıma destek veren bu yoksul ülkeye yerleşmesini sağlayan bir diğer nedendir. Türkmenistan'da ise Başkan "Türkmenbaşı" Sparmuard Niyazov ile Turgut Özal arasındaki yakın dostluk Gülen okullarının bölgeye yerleşmesini kolaylaştırmıştır. Özbek lideri Kerimov ve Özal arasındaki dostluğu iyi değerlendiren Gülen, Özbekistan'ın "en Müslüman" bölgesi olarak tanınan Fergana vadisinde 4 lise açmıştır. Fergana bölgesinin gerek beşeri gerekse ekonomik öneminin farkında olan Türk girişimcileri, özellikle eğitim kurumları inşaa ederek bölgeye yerleşmeye çalıştıkları iddia edilebilir. Bir Orta Asya ülkesine Türk okulu açmak için; ülkenin yurtdışına açılma derecesi, yabancı yatırımcılara sunduğu olanaklar ve bir ülkeye yerleşmiş Türk misyonerlerinin ne kadar dinamik olduğu dikkate alınması gereken kriterler arasındadır (Balcı, 2005).

Eğitim ağından sonra Gülen toplumsal hayatta etkin olmak için birçok sivil toplum örgütünün ve mesleki derneklerin kurulmasına öncülük etmiştir. İş Hayatı Dayanışma Derneği (İŞHAD), Gazeteciler ve Yazarlar Vakfı, Türkiye Öğretmen Vakfı ve daha birçok eğitim vakfı bu dönemde toplumsal hayata katılmıştır. Kamusal alanın

sivilleşmesi olarak adlandırılabilen bu dönemde Gülen Hareketi bilginin kontrolü konusuna da önem vererek etkin bir medya ağı kurmuştur. Başlıca yayın organları Zaman gazetesi, Samanyolu Televizyonu, Burç FM-Dünya Radyo, Aksiyon Dergisi, Sızıntı, Yeni Ümit, Fountain, Yağmur, Ekoloji Da-Diyalog Avrasya. Bu kurum ve yayınlar Gülen'in idealize ettiği toplumun oluşması yönünde faaliyetlerde bulunmuş, İslamı kamusal anlamda temsil etmeye çalışmıştır (Yavuz, 2004: 304-305).

Yurtdışındaki faaliyetler sadece eğitim alanında sınırlı kalmamış, hareketlerin faaliyetlerini destekleyecek işadamları için yurtdışında iş yapmayı kolaylaştıracak gerekli bağlantı ve güven ortamında oluşturulmaya çalışılmıştır. Ayrıca gidilen ülkelerde dışışleri mensuplarıyla ortak hareket edilmiş ve Türkiye için lobi faaliyetleri niteliğinde birçok girişimde bulunulmuştur. Türkiye için gönüllü kültür ve ekonomik elçilik fonksiyonu gören bu faaliyetler siyasiler ve devlet yöneticileri tarafından da oldukça destek görmüşlerdir (Yavuz, 2004:30).

Toparlamak gerekirse, ulusal kimlik gelenekle sabit bir kavram değildir ve nesillere göre ya da değişen sosyal ve siyasi koşullara göre tekrar tanımlanabilmektedir. 1980 yılında gerçekleşen askeri darbe ve beraberinde getirdiği sosyal, siyasal ve iktisadi dönüşümler, cumhuriyet tarihi boyunca baskın görülen Kemalist dünya görüşünde çeşitli kırılmalar meydana getirmiştir. 1980 öncesi Türk hükümetleri iktidarda kalışlarını, demokratik ilkeler, akılcılık ve ülkenin Batı yanlısı bir dış politika izlemesiyle meşrulaştırırken; Özal iktidarıyla durum oldukça farklı bir seyir izlemiştir. Özellikle 1980'lere kadar çevreyi oluşturan ve merkezle ihtilaflı ilişkileri olan muhafazakâr ve İslamcı kesim, seçimler sonucunda merkeze taşınmış, hal böyle oluncada devletin yönetim ve uygulama sistemlerinde köklü değişiklikler yaşanmıştır. İç dönüşümler sonucunda Türk seçkinlerinin niteliğinde yaşanan önemli değişiklik, ulusal çıkar tanımlamasındaki "biz" ve "öteki" algılamalarının da değiştirmiştir. Bu algılamalar, kısmen, büyüyen Neo-Osmanlılık tartışmaları üzerinden şekillendirilmeye çalışılmıştır. Özellikle Özal döneminde Avrupa'nın, Türkiye'yi bir Avrupa ülkesi olarak tanımayı reddetmesiyle başlayan süreç, İslamcıların Türkiye'yi Doğuya yönlendirme politikalarına hız vermiştir. Zaten Türk-İslam sentezi ideolojisiyle yetişen Özal, aynı zamanda bir Osmanlı hayranıdır ve hem ürettiği politikalar hem de

hayat görüşü itibariyle Osmanlı'nın ardında bıraktığı coğrafyayla tekrar barışmak istemektedir. Çünkü Türkiye o tarihe kadar dışa kapalı bir ekonomiye sahipken, Özal dönemiyle birlikte liberal iktisadi bir plan hazırlanmış ve Türkiye'nin farklı coğrafyalar üzerinde söz sahibi olmasını gerektirecek bir yayılım siyaseti uygulaması gerekli görülmüştür. İşte bu noktada Neo-Osmanlıcılık politikası stratejik bir önem arz etmektedir. Osmanlı hoşgörüsünü temel alarak oluşturulan bu politika gereğince, yumuşak gücün tüm olanakları kullanılacak ve eski Osmanlı coğrafyasında yaşayan insanlarla Türkiye arasında bir köprü kurulacaktı. Özal bu uğurda gerek iş adamları gerek eğitim kurumları gerekse de sivil toplum kuruluşlarından yararlanılması gerektiğini düşünmüştür. Fakat hem teknik ve altyapı yetersizliği hem de siyasi ve ekonomik imkanlar sebebiyle Neo-Osmanlıcılık politikasından beklenen verim alınamamış ve bu politika Türk siyaset sahnesine tekrar dönmek üzere rafa kaldırılmıştır (Yavuz, 1999).

2.2. Necmettin Erbakan Dönemi Neo-Osmanlıcılık ve Sivil Toplum

2.2.1. Milli görüşün siyaset sahnesindeki rolü

Milli Görüş Hareketi'nin fikri temelleri, 1967 yılında atılmış, start ise 1969 genel seçimlerinde Necmettin Erbakan ve bir grup arkadaşının bağımsız aday olmasıyla verilmiştir. Erbakan kısa süre içinde kendilerinin "milli" diğer siyasi partilerin "gayri milli" görüşü temsil etmekte olduğunu ileri sürmüştür. "Gayri milli" tanımı hemen ardından yerini "taklitçi" suçlamasına bırakmıştır. Buradaki "milli" sıfatı dünyevi/ulusal olmaktan ziyade dinsel/ ümmetçi bir vurguyu taşımaktadır (Çakır, 2011:544).

1969 genel seçimlerinde, Konya'dan Adalet Partisi aday adayı olmak isteyip Demirel'in vetosuyla karşılaşan Necmettin Erbakan, Konya'dan bağımsız milletvekili seçilerek siyaset sahnesine giriş yapmıştır. Daha sonra kendisinde mensubu olduğu, İskenderpaşa Cemaati'nin lideri Mehmet Zahid Kotku'nun onayıyla, siyasi parti kurmaya karar vermiş ve 26 Ocak 1970'de Milli Nizam Partisini (MNP) kurmuştur (Şentürk, 2011:327).

İskenderpaşa Cemaatin'in önderi olan Mehmet Zahid Kotku, aslında siyasete soğuk bakan bir isimdir. Fakat temsil ettiği toplumsal kesimlerin problemlerine karşı daha fazla kayıtsız kalmak istememiştir. Bu kesimlerin problemlerini öncelikle sosyal alanda meslek örgütlenmeleri kurarak çözüm arayan Kotku, "Gümüş Motor" tecrübesinin olumsuzlukla sonuçlanması, cemaate mensup Erbakan'ın seçildiği Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği başkanlığından, AP yöneticileri tarafından uzaklaştırılması, yine Erbakan'ın AP'den adaylık başvurusunun kabul edilmemesinden sonra, parti kurulması gerektiği yönünde yoğun taleplere gönülsüzde olsa onay vermiştir (Yaşar, 2011:331). Zahid Kotku'nun Erbakan'ı şu sözlerle görevlendirildiği aktarılır:

"Abdülhamid Han'ın tahtan indirilmesinden sonra ülke Batı taklitçiliği yapan masonların eline geçmiştir. Bunlar bir azınlıktır. Milletimizi temsil edemezler. Yönetimin milletin gerçek temsilcilerinin eline geçmesi için kanunların müsadese içerisinde siyasi parti kurarak çalışmamız kaçınılmaz tarihi bir vazifedir. Bu teşebbüse katılın ve eğer arkadaşlarınız da istiyorsa bu işin başına geçin. Çalışmaya başlayın, geç bile kaldınız" (Çalmuk, 2011:561).

Fakat Anayasa Mahkemesi, 20 Mayıs 1971'de Milli Nizam Partisi'nin kapatılması yönünde karar almıştır. Bu tarihten sonra Milli görüş'ün siyaset sahnesindeki temsilciliğini, 1972'de kurulan Milli Selamet Partisi (MSP) üstlenmiştir. Milli görüş bu tarihlerde siyaset sahnesindeki ilk ciddi çıkışını iki slogan üzerinde temellendirmiştir: "Önce ahlak ve maneviyat" ile muhafazakar/İslamcı bir perspektif belirleyen MSP, "ağır sanayi hamlesi" sloganıyla da ulusal kalkınmacı bir bakış açısını benimsemiştir. 12 Eylül 1980 yılında ordunun yönetime el koymasıyla yargılanan MSP'li yöneticiler beraat etmiş fakat örgütsel olarak çok ciddi darbe almışlardır. Böylece MSP, siyaset sahnesindeki yolculuğunun da sonuna gelmiştir. Milli görüş temsilcilerinin tekrar bir araya gelişi, 19 Temmuz 1983 yılında kurulan Refah Partisi (RP) sayesinde olmuştur. Disiplini vurgulayan "nizam"dan, manevi vurgusu yüksek selamete geçen milli görüşçülerin, Türkiye'nin serbest piyasa ekonomisine geçiş yıllarında "refah" adını seçmeleri sadece bir tesadüften ibaret değildir (Çakır, 2011:547-548). Çünkü Refah Partisi gücünü, neoliberal birikim ve iktisadi yapı üzerinde etkinliğini arttıran İslami sermayeden almıştır (Akpınar, 2009:152).

Hem "solcu" hem de "liberal" görüşü eleştiren ve kendi görüşünün farklı olduğunu göstermek için "milli" kavramına sığınan Erbakan, aslında bu iki görüş üzerinden siyaset yapmaya çalışmıştır. Siyaset sahnesindeki misyonunu İslamcı olarak değil, sağcı olarak belirleyen Erbakan, sağcılıktan anlaşılması gerekenin "mukaddesatçı ve maneviyatçı" olmak olduğunu belirtmiştir. Erbakan: "Dünya'da üç türlü istikamet vardır. 1. Komünizm, 2. Siyonizm, 3. Her milletin kendi milliyetçiliği ve mukaddesatçılığı. Biz üçüncü yolu tercih etmek zorundayız" demiştir. "Bu yol sağı temsil eder", "Hak yolu iman yolu"dur diyerek düşüncelerini ifade etmiştir. Partisinin yol haritasını sağcılık diye belirleyen Erbakan diğer taraftan mevcut sağcı partilerden farkını sağcılık derken iktisadi bakımdan serbest teşebbüsü tanıyan ve iktisadi kalkınmada bunun büyük rolü olduğunu kabul eden görüşü kast ettiklerini belirtmiştir. Ayrıca Erbakan sağcılık derken, bütün meselelerde manevi değerlerin kıymetini göz önünde bulundurarak dolayısıyla maneviyatçı ve ahlakçı olmayı kast ettiklerini belirtmiştir (Çalmuk, 2011:559).

Partilerin savundukları dünya görüşü ve bu görüşün siyasi arenadaki konumu kadar bu ideolojiye destek veren kitlelerde oldukça önemlidir. Ali Bulaç, Refah Partisi'nin destek kitlesini betimlerken "Göçün ve Kentin Partisi" tanımlamasını kullanmıştır ve Refah Partisinin destek aldığı kesimi şu şekilde özetlemiştir; birincisi, din devlet ilişkisini Fransız usulü laiklik temelinde tanımlamış politikalardan büyük ölçüde rahatsızlık duyan dindar, muhafazakar kesimler. İkincisi, bugün kendi kimliklerinin ifade edilmesini isteyen Kürtler. Üçüncüsü de büyük kentlerde yaşayan yoksul kitleler (Bulaç, 2009:208). Bu açıdan Toplumsal hareketliliği çevrelemeyi bilen RP, dönün çevreyi oluşturan siyasi güçlerini, merkeze talip olan güçler haline getirerek alternatif bir siyasal yapı haline gelmiştir. RP, merkezîyetçi ideolojinin reddettiği, toplumsal ve ekonomik yapıya entegre olamayan tüm toplumsal grupların temsilcisi olmuştur (Bayramoğlu, 2001, 26). Refah Partisi, yoksulları, Kürtleri, dışlanmışları sistem içine taşıırken, bu kesimleri son derece başarılı bir şekilde bir kimlik etrafında toplamakta, bu kimliğin temelinde ise İslami bir söylem, İslami bir proje yatmaktadır (Bayramoğlu, 2001:68). RP desteğini aldığı bu kesimde diğer sağ partiler gibi muhafazakar milliyetçiliği geliştirmemiş, İslami aidiyeti Türk kimliğinin özü haline getirmeye çalışmıştır. RP sisteme tepkili kesimi sistemle kaynaştıramamış olmakla

beraber, onları kamu sahasına ve siyaset sahnesine taşıyarak belki de çok radikal bir sosyal patlamayı önlemiştir (Şentürk, 2011:508).

Necmettin Erbakan, Refah Partisi'nin kuruluş amacının "Milli Şuur"u hakim kılmak olduğunu belirtmiş ve Milli Şuur derken anlaşılması gerekenleri: Bağımsızlık, İnsan Hakları, Demokrasi, Adil Ekonomi, Refahın yaygınlaştırılması, Milli dış politika ve Milli eğitim/terbiye olarak belirlemiştir (Turgut, 1986:423-424). Milli görüş'e göre, geri kalmışlıktan ve yabancı pazarlara bağımlılıktan kurtulmak için yapılması gereken, geleneksel-İslami değerlerle biçimlenen bir toplumsal düzen inşa etmektir. Bu noktada milli görüşçüler kendilerine beş ana hedef belirlemişlerdir. Bunlar; İç Barış, Devlet-Millet Kaynaşması, Yeniden Büyük Türkiye, Manevi Kalkınma, Maddi Kalkınma'dır. (Akpınar ve Araman xa.yimg.com/kq/groups/14538432/635559104/ name/Milli, 15.05.2013)

Milli görüş hareketi yalnızca Kur'an'a dayalı selefi-köktenci bir yönelimi temsil etmemektedir. Bunun yerine Milli görüşün, İslami semboller ve motiflerin ağırlıkta olduğu gelenekçi bir çizgiyi yansıttığı söylenebilir. RP, Osmanlı Devleti'ni neredeyse modernleştirmiş ve onun Kur'an'ı temel alan, geleneği toptan yadsıyan bir hareket olmadığını ifade etmeye çalışmıştır. Hatta bu inanın tam tersine RP, Osmanlı Türk geleneğini kimliğinin önemli bir unsuru haline getirmiştir. Ruşen Çakır milli görüşün, Osmanlıcı, milli bağımsızlıkçı, İslamcı ve modernist gibi özelliklere sahip olduğunu ve bu özelliklerin Refah Partisi'nin ana temasını oluşturduğunu dile getirmiştir (Dağı, 1998: 15).

Milli görüş hareketinde, Türkiye'nin mevcut toplumsal yapısı üzerine geliştirilen düşünceler, yapılan araştırmalarla bugünü yansıtmaktan çok geçmişi ifade etmektedir. Geçmişte (Batılılaşma öncesinde) Türk toplumunun sahip olduğu yapı ve değerler "milli" ve aynı zamanda "dini" (İslam'a uygun) kabul edilmekte ve böylece tasarlanan toplum projesinin doğallaştırılması sağlanmaktadır. Farklı ve alt grupların varlığı ve doğallığı görmezden gelinip, homojen bir kitle tasavvur edilerek yaratılmak istenen "inançlı toplum"un "inançlı fertleri" belli bir bilinçle donatılmak istenmektedir. Milli görüş, geçmişi doğal, ideal ve gerçek kabul etmekte ve o günlerin yeniden üretilmesi

için topluma adeta bir "toplum mühendisi" gibi yaklaşmaktadır. "MGH, Türkiye'nin Batı karşısında kendi kimliğinin, kültürünün farkına varmasının ancak topluma bilinç aşılmasıyla ve böylece yaratılan "bilinçli Müslümanlar" ile gerçekleşeceğini düşünmektedir. Böylece, MGH, İslami ve ahlaki değerler ile yeniden tanımlanmış bir modernleşme söylemiyle kapitalist rasyonaliteyi meşrulaştırmaktadır" (Akpınar, 2009:140).

Sonuç olarak, "Manevi kalkınma" söylemi ile fikirden ziyade "kimliğe", zihinlerden ziyade "duygulara" vurgu yapan Erbakan, "ortak iyi" sorununu önceden çözmüş ve asıl sorunun "idare sorunu" olduğunu dile getirmiştir. Erbakan, manevi kalkınma sürecinde kültürel alana verdiği öncelik ile sembolik kültürel sermayenin Batılı ve Hristiyan değerlerden uzaklaştırılarak, milli ve İslami bir temelde yeniden üretilmesini hedeflemiştir. İslami sembolleri siyasi ve pragmatik sebeplerle öne çıkarma eğiliminde olan Erbakan, "manevi kalkınma" kavramından sonra, özellikle RP döneminde "adil düzen" kavramını kullanmaya başlamıştır (Akpınar,2009:140).

Adil düzen kavramı

Refah Partisi dönemine ait bir kavram olan "Adil düzen"in şekillenmesini etkileyen en önemli faktör, 12 Eylül darbesiyle resmi bir ideoloji haline gelen "Türk-İslam" sentezidir. Ayrıca bu süreçte darbeyi yapan generallerin bile dini etkin bir propaganda aracı olarak kullanması ve böylelikle siyasal İslam'ın gelişmesine uygun sosyal ve siyasal bir ortam hazırlanmasında, adil düzen kavramının ortaya çıkması için uygun bir zemin hazırlamıştır. Nitekim RP böyle bir ortamda gelişmiş hatta yönetime ortak olmuştur (Akpınar,2009:141).

Milli Görüş Hareketi'nin en kritik dönemeçlerinden biri olan, RP'li yılları anlamak için, "Adil Düzen" kavramını iyi analiz etmek gerekmektedir. Hakkında "Kabile sosyalizmi", "Sovyet komünizmi", "Arap sosyalizmi" gibi yakıştırmalar yapılan adil düzenin kökleri İzmir'deki Akevler Kooperatifi'ne ve burada "İslami bir komün" yaşantısı süren birkaç Müslüman aydına dayanmaktadır (Çakır, 2011:558). Süleyman Karagülle öncülüğünde İzmir'de bir grup, çoğulcu toplum tasarımını İslami

referanslarla ayırıldandırmaya ve uygulamaya çalışıyorlardı (Akgül, 1994:35). Prof. Arif Ersoy, Yrd. Doç. Dr. Süleyman Akdemir'in tezlerinden hareketle Karagülle ve arkadaşları faizsiz alternatif bir ekonomik düzen projesi hazırladılar. Bu proje Erbakan tarafından "Adil Düzen" olarak adlandırılıp kamuoyuna tanıtılmıştır (Şentürk, 2011:486).

RP'ne göre dünyada iki tür medeniyet vardır; kuvveti üstün tutan Batı medeniyeti ve hakkı üstün tutan adil düzen (yani, İslam medeniyeti). RP'ye göre Batı medeniyeti, üzerinde yükseldiği şiddet kültürü ile insanlara zulüm yapmaktadır ve artık günü dolmaktadır, krizdedir ve yok olmak üzeredir. Bunun yerine hakka dayalı yeni bir dünya kurulması gerekmektedir. İnsanlık Batı medeniyetinin kurduğu Komünizm ve Kapitalizmin iflas etmesi üzerine yeni bir düzen arayışı içersine girecek ve bekledikleri dünya düzenini onlara adil düzen fikri sunacaktır. RP'ye göre seçimlerin kazanılmasıyla Türkiye'de yeni bir düzen kurulacak, bu örnek kısa süre içerisinde diğer Müslüman ülkelere ve bütün yeryüzüne yayılacaktır (Dağı, 1998: 26).

Aslında adil düzen fikri, İslami kuralları kapitalist ekonomi içine entegre etmek ve bu idealler etrafında çalışan İslami muhafazakar bir dayanışma yapısı kurmayı amaçlamıştır (Göçmen, 2011:122). RP'nin adil düzeni Erbakan'ın söylemlerine göre, "biz"e ait olmayan kapitalist ve komünist düzenlerin iyi yönlerini almakta, ama bunların ikisi de değil, üçüncü bir yolu vurgulamaktaydı. Kapitalizmden serbest piyasa, girişim, mülkiyet ve teknolojiyi alırken, komünizmin eşitlikçiliği "iyi" olarak kabul edilmiştir. Aslında adil düzen, faizi kaldırıp yerine zekat sistemini getirmek, var olan sistemi İslami değişkenlerle yenilemekten başka bir şey değildir. Dolayısıyla Erbakan'ın tarif ettiği "adil düzen" kapitalizmin dışında bir proje değildir. "Maddi ve manevi kalkınma" anlayışında olduğu gibi kapitalizmin kötü taraflarını törpülemeye yönelik bir bakıma "sosyal devletin" İslami versiyonu şeklinde bir anlam ifade etmektedir (Akpınar,2009:143-144).

Erbakan, 1991'de yayımlanan "Adil Ekonomik Düzen" adlı kitapçıkta, günümüz ekonomik sistemini eleştirmiş ve bu sistemin milyonlarca insanı geçim sıkıntısı, açlık, sefalet, işsizlik ve geri kalmışlığa mahkum ettiğini, bunun sonucunda da büyük

çoğunluğun gittikçe fakirleşmekte, ufak bir azınlığın ise gittikçe zenginleşmekte olduğunu ifade etmiştir. Erbakan'a göre bu durum, ülkeleri sosyal patlamalara götürmekte, yeryüzünde huzur ve güvenliği ortadan kaldırmaktadır (Çakır,2011:560). Erbakan bu gidişe bir dur diyebilmek adına Milli Görüş'ün adil düzen fikrini ortaya attığını ifade etmiştir. Erbakan'a göre yeniden Büyük Türkiye'yi kurmak için, bugünkü Anayasa'da sözü edilen herkese refah getiren, herkese hakkını veren ve herkese fırsat eşitliği tanıyan Milli Görüş'ün Adil Düzeni'nde; faiz olmayacak, haksız vergiler kalkacak, paranın değeri hak ölçüsü olarak kabul edilecek, sağlam paraya geçilecek, karşılıksız para basılmayacak, paranın değeri düşürülmeyecek ve krediler adil ölçüler içinde faydalı iş yapan herkese verilecektir. Erbakan'a göre böylece herkes bugünkü düzende bir ekmek aldığı parayla üç ekmek alma imkanına kavuşacak ve aynı işletme sermayesiyle bugünkünün üç misli fazla üretim yapılabilir, bugünkünden üç misli insan çalışabilecek, herşeyin fiyatı üçte birine düşecek, herkes üç misli fazla satın alma gücüne kavuşacak, en ucuz üretim Türkiye'de olacak ve ihracat artacak, Türkiye çok kısa zamanda dünyanın en güçlü ülkelerinden biri olacaktır. Bugün çeşitli sebeplerle ekonomik darboğaza girmiş Türkiye'nin, tarihteki büyük ve eşsiz bir imparatorluk olan Osmanlı Devleti gibi kıtalar arası bir güce sahip olması, RP'nin en büyük hedefidir (Çakır,2011:560-561).

Refah Partisinin insanlığın kurtuluş reçetesi olarak ortaya attığı adil düzen fikrini, aslında çoğu yazar ve akademisyence pek de ciddiye alınmamıştır. Ciddiye alan kesimde son derece sert eleştiriler getirmiştir. Örneğin Ruşen Çakır'a göre adil düzen fikri, Mazdek cemaatinden, Şeyh Bedrettin'den, Robert Owen'dan, Tito deneyiminden esinlenerek geliştirilmiş ve Mezopotamya sitelerini örnek almış bir projedir. Ayrıca adil düzen projesinin, İslami kesimin elitleri arasında da şüpheyile karşılandığını iddia eden Çakır, bu şüphelerin Refah Partisi'nin örgütlenme yapısına da yansıdığını düşünmektedir. Adil düzen fikrine bir diğer tepki de Muhafazakâr burjuvaziden gelmiştir. Yükseliş döneminde Refah Partisi saflarına, doğrudan ya da dolaylı olarak çok sayıda, Turgut Özal dönemiyle birlikte gelişen ve kimilerince yeşil sermaye olarak adlandırılan, yeni girişimciler katılmıştı. Serbest piyasa ekonomisinin kurallarını hızla benimseyip içselleştiren bu kesimler, Ruşen Çakır'a göre, bir slogan olarak itiraz etmedikleri adil düzene, bir proje olarak kesinlikle karşı çıkmışlardır (Çakır, 2011:563-

563).

Sonuç olarak, Refah Partisi'nin iktidara yönelişi, gelenekçi güçlerin sadece kendilerini siyasal platformda ifade etme çabalarının ötesinde, büyüyen Türkiye ekonomisinden daha büyük pay elde etme isteğiyle bağlantılıdır. Türkiye'de devletin ekonomik kaynakları genellikle siyasi manevralarla dağıtım görmekte, RP'nin tabanı ise 1978'den beri, dışında olduğu bu patronaj yapısının içine girmek istemektedir. Yukarıda bahsettiğimiz kitle, genellikle kent yoksulları ve geleceği burjuvaziden oluşmaktadır. RP'nin etkin bir şekilde kullandığı adil düzen fikri sadece adil bir sosyal ve ekonomik yapının oluşmasını değil, bunun devletin yeniden dağıtıcı mekanizmaları yoluyla oluşturulmasını da anlatmaktadır. RP'nin hedeflediği adil düzen fikri gerçekleşirse Türkiye, diğer İslam ülkelerine örnek teşkil edecek ve eski Osmanlı coğrafyasında bir rol modeli haline gelecektir. Geçmişte Osmanlı Devleti sayesinde hakimiyet kurulan coğrafyalarla, adil düzen fikriyle temas kurulmak istenmiş fakat beklenen sonuç alınamamıştır (Dağı, 1998:20). Yaşanılan bu başarısız deneyim, RP'ni farklı siyasal politikalar izlemeye yönlendirmiş ve Batı karşıtlığına dayanan bir İslam Birliği fikrinin ortaya atılmasına vesile olmuştur. Bir sonraki bölümde, İslam Birliği ideolojisini merkeze alan Refah Partisi Neo-Osmanlıcılığını ayrıntılı bir şekilde analiz edeceğiz.

2.2.2. Erbakan dönemi neo-osmanlıcılığı

Osmanlı Devleti'nin son yüzyılında devreye giren Osmanlıcılık, İslamcılık ve Türkçülük hareketleri doksanlı yıllarda, Türk siyasetinde tekrar gündeme gelmeye başlamıştır. Özellikle Turgut Özal'ın siyaset sahnesiyle tanıştırdığı Neo-Osmanlıcılık kavramı kapsamında uygulanan yumuşak güç, Türk halkının geçmişteki tarihi ve kültürel mirasıyla tekrar yüzleşmesine olanak tanımıştır. Özal'ın ifade etmeye çalıştığı Neo-Osmanlıcı çizgi, Refah Partisi döneminde "İslami" bir söylemle harmanlanarak siyaset sahnesindeki yerini tekrar almıştır (Davutoğlu,2009: 84). Erbakan'ın Neo-Osmanlıcı bakış açısını daha iyi analiz edebilmek için öncelikle "İslamcılık" düşüncesinin fikri altyapısını idelememiz gerekmektedir.

19.yüzyılın ikinci yarısında İngiltere ve Fransa öncülüğünde tırmanış gösteren

ve uluslararası ilişkilere damgasını vuran ikinci sömürgeci dalga, Doğu toplumları ve İslam dünyası üzerinde adeta bir şok etkisi yaratmıştır. Bu durum, "Tanzimat döneminde sürdürdüğü Batı ile uyumlu politikalar geliştirme tavrına rağmen, kendini sahip olduğu kimlik ve kurumlar açısından Doğu'nun Batı karşısındaki son direnç noktası olarak gören Osmanlı idarecileri ve aydınlarını derinden etkilemiştir". Osmanlı Devleti için artık Avrupa içi dengelere uyum gösterebilecek bir reel politika devreye sokulması gerekiyordu (Davutoğlu,2009:86). Bu yeni arayışın iç siyasi kültür üzerindeki etkisi de, devletin Müslüman unsurlara dayalı desteğinin artırılması gerektiği fikrini ortaya çıkarmıştır. Böylece devlet içindeki Müslüman unsurlar, özellikle bu dönemde hızlı bir yükseliş gösteren okullaşma ile sosyokültürel ve sosyopolitik alanda daha etkin bir hale getirilmeye çalışılmıştır (Davutoğlu,2009:87).

19.Yüzyılın sonlarından itibaren başta Afrika ve Asya'da olmak üzere pek çok İslam toprağı, Batı'nın işgaline uğrayarak Osmanlı sınırlarından çıkmıştır. Bu şartlar altında Sultan Abdülhamid, İmparatorluğun geleceğı açısından Osmanlılık yerine İslamcılık siyasetini takip etmeyi daha doğru bulmuştur. Devletin öz kaynaklarıyla bunalımdan çıkılamayacağını düşünerek, dikkatinin büyük bir kısmını, dış politika ve diplomasiye yönelterek elindeki imkanları değerlendirmeye çalışmıştır (Yiner,1997). Sultan Abdülhamid, ülke sınırları dışında bulunan Müslümanlar üzerinde siyasi otorite kurmaktan ziyade dini otorite ve nüfuz alanı yaratmayı amaçlamıştır. Bu amaçla daha önce Osmanlıya ait olup, elden çıkan topraklarda yaşayan Müslümanların dini ihtiyaçlarını karşılamak, nüfuz ve otoritesini korumak amacıyla din görevlilerinin görevlendirilmesine yönelik halifelik haklarını daima kullanmıştır (Özcan,1992:75-76). Böylece Hilafet Kurumu Yavuz Sultan Selim zamanından beri ilk defa Sultan Abdülhamid devrinde etkili bir siyasi araç olarak işlev görmüştür (Kodaman,1989:61). Aslında Sultan Abdülhamid, dış siyasette takip ettiği İslamcılık siyaseti sayesinde, Halifelik makamı etrafında "Dünya İslam Birliğini" kurmaya çalışmıştır. Padişah, Müslümanlar arasında yardım ve dayanışmayı sağlamak ve onların menfaatlerini koruma konusunda bir misyon sahibi olduğuna inanmıştır. Çünkü II. Abdülhamid, din birliğinin yıkılması halinde İmparatorluğun da sonunun geleceğine inanmaktadır (Yiner,1997).

Bu noktada hemen belirtmek gerekir ki, İslamcılığı savunanların amacı İslam dünyasını siyasi bir çatı altında toplayarak, güçlü bir İslam devleti kurmak değildir. Asıl amaç, Müslümanların bulunduğu bölgelerde siyasi, iktisadi ve kültürel yönden güçlenmelerini sağlamak, Müslüman halk arasında yardım ve dayanışma köprüleri kurarak manevi yönden Osmanlı halifeliği etrafında bütünleşmelerini sağlamaktır. Fakat Abdülhamid'in çabaları yetersiz kalmış, Balkan Savaşları sırasında başlayan ayrılıkçı hareketler, I. Dünya Savaşıyla birlikte İmparatorluğun parçalanmasını beraberinde getirmiştir. Böylece İslamcılık düşüncesinde başarısızlığa uğrayarak siyaset sahnesinden silinmek zorunda kalmıştır (Yiner,1997).

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasından sonra devletin yüzünü batıya dönmesi ve laiklik gibi son derece önemli bir ilkenin, devletin tüm kanun ve politikalarında vurgulanması, İslami değerlerin siyasi amaçlarla kullanılmasını engellemiştir. Adalet Partisi iktidarıyla, Kemalist ilkelerde görülen hafif yumuşama, Özal'ın Türk-İslam senteziyle kendini fazlasıyla hissettirmiştir. Fakat Bosna'da patlayan savaş, Azerbaycan topraklarının Ermeniler tarafından işgali, kitlesel göçler, Türk kamuoyuna yansıyan acılar, dayanışma ve aynı zamanda çaresizlik duygusu, ulusal sınırların aslında görüldüğü kadar "sınırlı" olmadığını Türk halkına göstermiştir. Aynı zamanda yaşanan bu dış politika gelişmeleri, İslami referanslara ağırlık veren siyasi parti liderlerin beklentilerini, siyasi platformlara aktarması için oldukça uygun bir zemin hazırlamıştır. Çünkü yukarıda aktarılan olaylar, dış politikanın aslında iç politakaya ne kadar kolay etki edebildiğini görebildiğimiz gelişmelerdir. Hem yukarıdaki gelişmeler hem Avrupa Birliği'nin 1989'da Türkiye'nin tam üyelik başvurusunu reddetmesi ve sonrasında insan hakları-Kürt sorunu konularında izlediği eleştirel tutum tam da RP'nin arzuladığı bir toplumsal-siyasal tepki zeminini oluşturmuştur. Abdülhamid'in tahttan indirilmesiyle rafa kalkan İslamcılık ideolojisi, modern değerlerle harmanlanarak tekrar siyaset sahnesine dönüş yapmıştır (Dağı, 1998:38).

Erbakan'ın siyasi görüşleri ve bu dönemdeki Neo-Osmanlılık anlayışı, Türkiye'de Tanzimat döneminde başlayan Batılılaşma projesine bir itiraz niteliği taşıdığı kadar, ulusal ve uluslararası düzeyde iktisadi ve siyasi yapının hiyerarşisinde Türkiye ve Müslüman kesimin içinde bulunduğu pozisyona da bir itiraz niteliği

taşımıştır. Ancak, bu itirazlarda öteki halkların eşitliğini tanımaktan çok Müslümanların bulunduğu yeri hak etmediği düşüncesinden hareketle, Müslüman toplumların üstün olması gerektiği savunulmuş ve bu temelde yabancı düşmanlığına varan tespitler ve propagandalar yapılmıştır (Sarıbay, 1985: 99).

Tanıl Bora'ya göre RP, "düşmalık üretme potansiyeli" çok yüksek bir harekettir (Bora,1996: 15-25). Bunda, dinsel ayrımların, bu bağlamda müslüman-gavur kavramlaştırmasının düşmanlığı, tarihsel ve kültürel olarak içselleştirmiş olmasının derin izleri vardır. Gavur terimi, dinsel olarak Latin Amerika'da veya Uzakdoğu'da yaşayan gayri-müslimleri de içerecekken RP'nin kültürel kodlarında özellikle Batı ve daha çok Avrupa bu hitap şeklinin hedefini oluşturmaktadır. Erbakan bir çok konuşmasında Batı'yı açıkca düşman-gavur-kafir olarak nitelendirmiştir. Düşman tanımlaması büyük ölçüde tarihseldir ve Osmanlı'yı yücelten, hatta modernleştiren RP geleneğinin Osmanlı-Batı ilişkilerindeki çatışma ögesini güncelleştirmesinden doğmaktadır (Dağı,1998:49).

Türkiye'nin uluslararası camiadaki konumu da, RP için kimlik üreten bir referans çerçevesi olarak "Batı sorunsalı" etrafında şekillenir. Yani, RP'nin Batı sorununa verdiği cevap ve bu cevabın RP kimliği üzerindeki belirleyici niteliği, aynı zamanda, RP için Türkiye'nin uluslararası konumunda tanımlamaktadır. En genel hatlarıyla, Türkiye'nin tarihsel, coğrafi ve kültürel anlamlarda Batılı olmadığı ve dolayısıyla Batı dünyasına değil, bu açıdan ortak noktaları paylaştığı İslam dünyasına ait olduğu tezi, Türkiye'nin dünyada nerede durduğu sorusuna RP'nin verdiği cevaptır. Dünya görüşü olarak ifade edilen "milli görüş", bin yıllık geçmişinde dünyaya hakkı ve adaleti getiren, milletin öz değerlerini yansıtan ve hakkı üstün tutan bir medeniyetin temelini teşkil eden bir düşünce olarak tanımlanıyor. Dolayısıyla Milli görüş, RP'ye göre, milletin kendi değerleri, düşünceleri ve hedefleridir. Fakat Erbakan'a göre bu değerler Batı taklitçiliği döneminde tahrip edilmiştir, devlet kendi halkının değerlerine savaş açmıştır ve böylece halk-devlet bütünlüğü parçalanmıştır. RP'nin yaptığı halkın öz değerlerini siyasal bir projeye dönüştürmek ve siyasal bir platforma taşımaktır (Dağı, 1998: 23-25). Kapitalizmin getirdiği bireyciliğe ve endüstrileşmenin alt sınıfları çöküntüye sürüklemesine karşı Erbakan'ın çözüm önerisi ise; İslami eşitlik, kardeşlik,

yardımlaşma ve dayanışma ilkeleridir (Çalmuk,2011:554).

Erbakan hareketi, içinde "köktenci" akımlar bulundurmakla birlikte modern dünyanın sorunlarına tepki içeren, genel olarak modern dünyaya kendi ahlakını yerleştirmeye çalışan modern bir İslami harekettir. Bu bağlamda, "manevi kalkınma" söyleminin içeriğinde bulunan İslami semboller ve motifler ile daha çok Osmanlı-Türk kimliği vurgulanmaktadır. "Milli Görüş Hareketi Türkiye'nin içinde bulunduğu durumu ve Osmanlı Devleti'nin çöküşünü manevi çöküşle açıklamış ve manevi kalkınmayı Neo-Osmanlıcılığın en önemli hedefi haline getirmiştir. Burada manevi kalkınmayla anlatılmak istenen Osmanlı düzeninin yeniden inşa edilmesi (Yeniden Büyük Türkiye) ve bu düzen sayesinde dine (İslam) ve vatana daha iyi hizmet edileceği varsayımı" yatmaktadır (Yavuz, 2011: 595).

Milli Görüş Hareketi'nin ilk kuruluş beyannamesinde "Bugün bundan bin sene önce şahlanıp haçlı ordularını göğsünde söndüren, beş yüz sene önce gemileri karadan yürüten, dört yüz sene önce Viyana kapılarını zorlayan, yarım asır önce Çanakkale ve İstiklal Harbimizin şahaserlerini meydana getiren Milli ruh yeniden şahlanıyor ve canlanıyor" cümlelerinin kullanılması oldukça manidardır. Bu satırlardan da anlaşılabilceği gibi Milli Görüşçüler Osmanlıcı, milli bağımsızlıkçı, İslamcı ve modernist bir görüşün temsilcisi olmak istemişlerdir (Çakır,2011:546).

Refah Partisi'nin İslamcılığı, dünyadaki birçok İslami harekette olduğu gibi, iç politikadan çok dünyaya bakışta kendini gösteriyordu. Önce Türkiye'nin Ortak Pazar, ardından Avrupa Topluluğu üyeliğine, buna bağlı olarak da Gümrük Birliği Antlaşması'na şiddetle karşı çıkıyordu (Çakır,2011:565-566). Türkiye'nin üye olmak istediği Avrupa Birliği'ni Hristiyan kulübü olarak niteleyen Erbakan, bunun yerine Kazakistan'dan Fas'a uzanan bir İslam Birliği kurulması gerektiğini ifade ediyordu. 1996 genel seçimlerinde Erbakan'ın, Bosna, Çeçenistan, Azerbaycan ve Kudüs'ün kurtuluşunun yakın olduğunu iddia etmesi tamamen bu görüşe dayanmaktadır (Çalmuk,2011:550).

RP'nin Neo-Osmanlıcılığını betimleyen en önemli unsurlardan biriside bir İslam

ve ümmet söylemini benimsemiş olmasıdır. Yalnız bu, RP'nin küresel gelişmeleri önemli bir sorunsal olarak gördüğü anlamına gelmez; daha çok "ümmet" in küresel konumuna Türk halkının dikkatini çekmeye ve Cumhuriyetin reddettiği "İslam milleti" anlayışının doğal bir sonucu olarak ilgilerinin, çıkarlarının ve davalarının "ulusal" la sınırlı olmadığını, ümmete karşı ahlaki sorumluluklarının bulunduğunu düşünen RP'lilerin yine de ümmete Türkiye merkezinden veya Osmanlının halefi olarak baktıklarını söylemek yanlış bir ifade olmayacaktır. Yani üstten bir bakıştır bu. Bunda İslam dünyasının sorunlarından yola çıkarak kitlelerde bir İslam birliği bilincini oluşturma çabasının da rolü vardır (Dağı, 1998: 30-31). RP'nin yaratmak istediği, 1.5 milyarlık İslam dünyasının birleşmesiyle oluşacak güç, "Osmanlı" dan 10 misli büyük bir güçtür ve bir ütopya dan ibarettir (Dağı, 1998:80). Özünde RP'nin pan-İslamizmi, büyük bir saygıyla andıkları II. Abdülhamid'in İslamcılık çizgisine çok yakındır ve Batı'ya karşı dayanılacak, Batı'ya karşı kullanılacak bir güç arayışıdır. Dolayısıyla amaç öylesine bir İslam Birliği değildir; Türkiye'yi lider yapacak, yeniden "Büyük Türkiye" yi kurmayı mümkün kılacak ve Batı'ya karşı Türkiye'yi güçlendirecek bir İslam Birliğidir (Dağı,1998: 85).

Milli Görüş'ün belkide en büyük hedefi, "Yeniden Büyük Türkiye"nin kurulmasıdır. Bu hedef, geçmişte Turgut Özal'ın ifade ettiği Neo-Osmanlıcılık, bugün AKP'nin Dışişleri Bakanlığını yapan Ahmet Davutoğlu'nun "Yeni Osmanlıcılık" yönünde geliştirdiği argümanlarla bazı noktalarda benzer özellikler taşımaktadır. Milli Görüş'e göre, Türkiye bugün hızla kalkınarak bütün insanlığa örnek bir medeniyet kuracak manevi ve maddi potansiyele sahiptir. Türkiye'nin bu potansiyeli Osmanlıya dayanan geçmişinden kaynaklanmaktadır. "Yeniden Büyük Türkiye" söylemi, geçmişin yeniden canlandırılmasını ifade eder. Bu söylem, daha çok Osmanlı dönemine yapılan bir gönderme ve taklit niteliği taşımaktadır. Milli Görüş'e göre, "milletimiz tarihin en büyük, en şerefli milletidir. Örnek medeniyetler kurmuş, insanlığa ışık tutmuş, bütün insanlığa ahlak ve fazilet nedir öğretmiş, asırlar boyu medeniyet bayrağı olmuş, ilim, fen, teknoloji, öğretim ve eğitimde önder olmuş, manevi ilimlerdeki üstünlüğünün yanı sıra, maddi ilimlerde de bütün insanlığa yol göstermiştir" (Erbakan, 1975: 159-160). Bu bağlamda, Erbakan'ın her fırsatta bahsettiği "bin yıllık şanlı şerefli tarih" Türklerin İslamiyet'i kabul ettikten sonraki tarihidir. Erbakan'a göre, Türkiye'nin kalkınarak eski

şanlı günlerine dönmesi, İsrail'in dünyadaki, özellikle de Müslümanlar üzerindeki hakimiyetine ve oyunlarına son verecektir. Bu söylem, Milli Görüş'ü globalleştirerek, hareketin İslam dünyasına hitap etmesini sağlamıştır (Akpınar ve Araman xa.yimg.com/kq/groups/14538432/635559104/name/Milli, 15.05.2013 tarihinde erişildi).

Erbakan ve Milli Görüşçülerin asıl derdi ABD ve İsrail'leydi. Dünya'da olup bitenleri, "ABD'yi ellerinde oynatan siyonist ve masonların bir komplosu" olarak gören Erbakan'a göre bunların asıl hedefi İslam dünyasıydı. Ve bu oyunun bozulması, Milli Görüş'ün iktidara gelip Türkiye'yi "uydu ülke" olmaktan çıkarıp, İslam dünyasının lideri yapmasıyla mümkündü. Refah Parsi'ne göre Türkiye ekonomik olarak, ABD'ye ve onun denetimindeki IMF, Dünya Bankası gibi kurumlara bağlıydı ve Türkiye'den elde edilen rant ABD aracılığıyla İsrail ve "dünya siyonistlerine" aktarılmaktaydı. "Taklitçi" partilerin dış politikalarını tayin eden etkenler "Amerika'nın akıl ve rotaları" idi (Çakır,2011:565). Dolayısıyla Milli görüşün iktidara gelmesiyle sadece Türkiye'nin ve İslam dünyasının değil tüm dünyanın kurtulacağı gibi hayali bir iddiası da vardı (Çakır,2011:569).

Erbakan'a göre, Neo-Osmanlıcılık kapsamında geliştirdiği İslam Birliğinin önündeki en büyük engel olan siyonizm, dış politikaya dair sorunların merkezindedir. "Erbakan, Batı karşısındaki kuşkuları temelinde başından itibaren "bağımsızlık" ve "anti-emperyalizm" sloganlarını siyasi söyleminde ön plana çıkartırken; çok defa, Sultan Abdülhamit'i referans olarak gösteriyordu. Abdülhamit'in büyük güçlere angaje olmamaya çalışan dış politikasını sanayileşme ve kalkınma modelini ve yerli temellere dayanan eğitim sistemini hedeflemesini övmektedir" (Çalmuk, 2011: 556). Erbakan, siyasi anlamda referansı olan Abdülhamit'in de etkisiyle "İslam Birliği"nden sıkça bahsetmiştir. İşte, "Yeniden Büyük Türkiye" hedefine ulaşılmasıyla da Müslüman ülkeler arasında teknolojik olarak en gelişmiş ülke olan Türkiye bu birliğin lideri olmalıydı. Erbakan'ın "anti-emperyalizm" ve "bağımsızlık" kavramlarını sıkça kullanmasının sebebi ise, Türkiye'nin uydu değil lider ülke olabilmesinin, yani geçmişin yeniden üretilerek Osmanlı'nın içinde bulunduğumuz zaman diliminde canlanmasının hedeflenmesidir. Açıkça "batı"nın elindeki İslam pazarını hedefleyen

Erbakan, kapitalizmin yayılmacı niteliği, emperyalist sömürü olgularını eleştirmek yerine sadece siyonizmin yayılmacılığını hedef almakta, bu uğurda Müslümanlığı benimsemiş Araplara sahip çıkmaktadır. Bu durum Erbakan'ın çok da kapitalizm-emperyalizm karşıtı olmadığını, geçmişe atıfta bulunarak "Yeniden Büyük Türkiye" söylemiyle İslam dünyasının önderliğine soyunduğunu göstermektedir (Akpınar ve Araman, xa.yimg.com/kq/groups/14538432/635559104/name/Milli, 15.05.2013 tarihinde erişildi).

Abdülhamid'in de hayali olan İslam Birliği'ni oluşturarak, Batı'ya alternatif bir düzen yaratılması için Erbakan 5 oluşumun üzerinde durmuştur. Bunlar; 1.) İslam ülkeleri Birleşmiş Milletlerinin kurulması, 2.) İslam Ortak Pazarının kurulması, 3.) İslam ülkeleri ortak para biriminin kabul edilmesi, 4.) İslam dünyasını savunacak bir askeri güç kurulması, 5.) İslam prensiplerine uygun Kültür Teşkilatının meydana getirilmesidir (Duman, 1999, 97-98).

Erbakan Hristiyan dünyasına karşı İslam dünyasının bir çatı altında toplanmasını öneriyor, bunun çerçevesini oluşturmak için de mevcut Batılı kuruluşlara alternatif yapılar kurulmasında aktör olmak istiyordu. Burda amaç Neo-Osmanlılık kapsamında İslam Birliği'nin kurulmasıdır. Refah Partisi'nin koalisyon hükümeti ile iktidarda olduğu dönemde, kalkınma yolunda belirli bir mesafe almış ülkeleri bir araya getiren D-8 projesini, bu düşünceyle yürürlüğe koymaya çalışmıştır (Çalmuk,2011:558).

Örgütün kurulmasına temel teşkil eden ilk toplantı, Türkiye'nin girişimi ile 22 Ekim 1996 tarihinde, Bangladeş, Endonezya, İran, Malezya, Mısır, Nijerya ve Pakistan'ın katılımı ile Kalkınma İşbirliği adıyla İstanbul'da yapılmıştır. Toplantı ile birlikte daha önce sekiz İslam ülkesini temsil ettiği için "Müslüman Sekizler" denilmesine rağmen, gerek iç siyasal tepkiler gerekse de ekonomik bütünleşmelerin evrensel nitelikleri ile bağdaşmayacağı gerekçesiyle, "Kalkınmakta Olan Sekizler" kavramının İngilizce ifadesi ile "Developing-8 (D-8) " olarak değiştirilmiştir (Özfatura,1996).

Örgütün resmen kurulduğunu ilan eden toplantı 15 Haziran 1997 yılında

İstanbul'da yapılmıştır. Üye ülkeler arasında işbirliği ve yardımlaşmanın geliştirileceği sektörler şu şekilde sıralanmaktadır; ticaret, endüstri, haberleşme ve enformasyon, finans, banka ve özelleştirme, kırsal gelişim, bilim ve teknoloji, fakirliğin azaltılması, tarım, enerji, çevre, sağlık, turizm ve kültür (Taştekin,2006:228-229).

Yukarıda özetlenenlerden anlayabileceğimiz üzere Erbakan, II. Abdülkamid'in kurguladığı fakat başarısızlıkla sonuçlanan İslam Birliğinin kurulması yönünde çaba sarf etmiş ve bu süreçte Türkiye'nin, Osmanlı Devleti'nin mirasçısı olduğunu sık sık vurgulamıştır. Özellikle 1990'lı yıllarda Neo-Osmanlıcılığın doğmasına temel teşkil eden Türk-İslam sentezinde, Türklüğe ve İslama eşit mesafede duran Özal'ın aksine, İslami değerleri ön plana çıkarmayı tercih etmiştir. Özal'ın Neo-Osmanlıcılığı teorik hazırsızlık ve pragmatik tavır ile gazetecilik çizgisinde kalırken, Erbakan da ise anti-Batıcı bir söyleme bürünmüştür (Davutoğlu,2009:90). Görkemli İmparatorluk günlerini tekrar canlandırabileceğine inanan Erbakan, bu görüşünü "Büyük Türkiye"nin kurulması şeklinde ifade etmeyi tercih etmiştir. Müslüman coğrafya üzerinde etkinlik sağlayabilmek adına Hz. Muhammed'in de sıkça vurgu yaptığı kardeşlik söylemini kullanan Erbakan, Neo-Osmanlıcılığın yardım ve dayanışma girişimleriyle kurulabileceğini düşünmüş ve bu çerçevede yumuşak güç kapsamında değerlendirdiğimiz sivil toplumcu girişimlere de ihtiyaç duymuştur.

2.2.3. Erbakan döneminde sivil toplum ve sivil sosyal yardımlar

Politik ve ekonomik alanda varlığı gittikçe belirginleşen İslamcı ve muhafazakar ideolojiler, sosyal politika alanında da yeni oluşumlara yol açmıştır. 1990'ların ortalarında Refah Partisi'nin kazandığı zaferin altında yatan önemli unsurlardan biri de, Partinin ortaya koyduğu sosyal adalet söylemi ve partinin il ve ilçe örgütleri tarafından dağıtılan yardımlardır. "Parti programının bir parçası olarak ortaya koyulan Adil Düzen fikri, İslami etiği kapitalist ekonomi içine entegre etmek ve bu idealler etrafında çalışan İslami muhafazakar bir dayanışma yapısı kurmak amacındaydı" (Göçmen,2011:122). Parti programı içinde refah devletinın amaçları ile benzerlik taşıyan, sosyal adaleti sağlamak yönünde hedefler olsa da, bu hedefleri gerçekleştirmek için seçilen yol devlet tarafından yeniden dağıtım ya da sosyal politikaların kapsama alanını genişletmek

değildir. Partinin en büyük amaçlarından biri İslami ahlak değerlerini önemseyen cemaat ağlarını genişletmektir. Hem parti tabanının ihtiyaçlarını karşılamak hem de yeni yükselen işadamlarını desteklemek için en kolay yol cemaat ağlarını desteklemektir. Ayşe Buğra, partinin Adil Düzen fikrini hem partiyi destekleyenler hem de potansiyel olarak partiyi destekleme ihtimali olanlar için, partinin sosyal eşitlik amaçlarına gölge düşürmeden yeni yükselen Müslüman iş adamlarının hareketliliğine katkısı olacağını gösterme amacı ile oluşturulduğunu iddia etmiştir. Refah Partisi döneminden itibaren desteklenen bu işadamları sonraki yıllarda kurulan yardım organizasyonlarının en önemli bağışçıları olmuşlardır (Akt: Göçmen,2011:122-123).

Refah Partisi iktidara gelebilmek ve sonrasında yönetimdeki yerini sağlamlaştırabilmek için kendi doğal tabanını aşarak daha geniş kitlelere ulaşması gerekiyordu. Bu nedenle, RP, seçim kampanyasında modern propaganda teknikleri kullanarak dinsel konuları işlemek yerine sosyal problemler üzerinde duran bir strateji izlemiştir. İlmli bir imajla farklı toplumsal ve ekonomik kesimlere ulaşmaya çalışarak partinin tabanının genişletilmesi hedeflenmiştir (Dağı, 1998: 19).

Erbakan bu yeni dönemin hedefini "iki tip insan vardır: Refahlı olanlar ve Rafahlı olmayı bekleyenler" diye özetliyordu. Artık "cami cemaati" ile yetinilmiyor, "Yaradılanı severiz, Yaradan'dan ötürü" sözleriyle her kapı çalınıyordu (Çakır,2011:549). Çünkü Refah Partisi, MNP ve MSP deneyimlerinden edindiği tecrübe ile propagandanın ne kadar önemli olduğunu anlamıştır. Bu sebeple teşkilat içi eğitimlere önem verilmiştir (Şentürk,2011:483). Refah Partisi teşkilatları siyasal propaganda çalışmalarının yanı sıra mahallelerin sosyal yardımlaşma derneği gibi işlev görmek, yoksullara, dar gelirlilere yardım yapmaktadır. Bu durumlar maddi durumu iyi olan teşkilat mensuplarının yanı sıra Refah Partili olmasa da yardımsever işadamlarının katkıları ile sağlanmaktadır. Bu çalışma, partililerin halk arasında sevilmesinde, onlara yönelik güven duygusunun pekişmesinde önemli etkenlerden biri olmuştur (Şentürk,2011:484).

Refah Partisi'nin örgütlenme modeli ciddi bir yapı arz etmektedir. Genel merkeze bağlı il ve illere bağlı ilçe ve belde teşkilatlanması tüm partiler için söz

konusudur. Ancak RP bu yapılanmayı daha da alt seviyelerde yaygınlaştırmayı başarmış ve köylerin yanı sıra mahalle yönetimlerini de kurmuştur hatta mahalle yönetimlerine bağlı olarak sandık yönetim kurulları oluşturulmuştur. Her sandık için beş üyeden oluşan bu yönetimler, kendi sandıklarında oy kullanacak seçmenle bire bir iletişim içersinde girmek, onları ziyaret etmek, cenazelerinde ve düğünlerinde yanlarında olmak gibi görevlerden sorumludurlar (Şentürk,2011:483). Ayrıca geniş parti tabanı ihtiyacı olanlara hastaneden randevu almaktan, yemek, giyecek, kömür dağıtmaya kadar her türlü ihtiyacı karşılamak için de görevlendirilmişlerdir. Mahalle örgütlenmeleri yoluyla kapı kapı dolaşarak potansiyel oy kaynağı olabilecek her seçmen ile bire bir iletişim kurmak parti ötgütlerinin en önemli amacıydı. Bu süreç sonucunda, hedeflenen parti ve seçmen arasında gönül bağı kurulmasıdır. İslami muhafazakar dayanışma ağlarının bir uzantısı olarak çalışan parti kollarının dağıttığı aynı yardımlar aslında bundan sonraki dönemin sosyal politika tarzını ortaya koyuyordu. Bu örgütlere ek olarak parti aynı zamanda sivil toplum, medya ve iş dünyası arasında ağlar kurulması içinde çaba sarf etti. Bu ağlar Anadolu sermayesinin birbirlerini destekleyen cemaat tarzı örgütlenmesinin bir sonucu olarak ortaya çıktı ve zaman içinde daha da yaygınlaştı. İslami gruplar cami kurmak, Kur'an kursları açmak, okullar ve öğrenci yurtları yaptırmak için arkadaş ve dostlarından dini inançlarının bir parçası olarak yardım toplarken, aynı zamanda üyeleri için bir müşteri ve sermaye potansiyeli hazırladılar. RP döneminden bu yana giderek yaygınlaşan din ve muhafazakarlık motifleri ile karakterize edebileceğimiz bu bağlar din temelli sivil toplum örgütlerinin kuruluşu ve gelişmesine temel oluşturmuştur (Göçmen,2011:123-124).

Bu alanda öncü olan kuruluşlardan bir tanesi Deniz Feneri Derneği'dir. Tarihsel gelişim sürecine bakıldığında Türkiye'de siyasal İslamın yükselişi içinde doğduğu açıkça görülebilmektedir. Deniz Feneri'nin ilk televizyon programının, Recep Tayyip Erdoğan'ın İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanlığı yaptığı yıllarda, belediyenin kanalında başlamış olması oldukça manidardır. Daha sonra Milli Görüş Hareketi'nin ilk televizyon kanalı olan Kanal 7'de yayımlanmaya devam etmiş olması bu organizasyon ile politik hareket arasındaki yakınlığın bir göstergesi olarak kabul edilebilir (Göçmen,2011:140). 1996 yılının Ramazan ayında "Şehir ve Ramazan" isimli bir televizyon programıyla başlayan bu hareket, yardım etmek ve yardım almak isteyenlerin

talepleriyle "Deniz Feneri " kimliğiyle 1998 yılında kurumsallaşmıştır. Türkiye'nin dört bir yanında hayata geçirdiği gıda, eğitim, sağlık, barınma alanlarındaki projeleriyle; kurduğu misafirhaneler, aşevleri, giyim mağazaları, yürüttüğü meslek edindirme programları ile ihtiyaç sahiplerine kapsamlı bir hizmet sunmakta olan Deniz Feneri Derneği, yeryüzünde yardıma muhtaç son kişiye ulaşıncaya kadar durmaksızın çalışmayı ilke edindiklerini belirten bir Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği'dir. Refah Partisi iktidarı süresince, sadece kanal bünnyesinde haftalık yayın yapan bir yardım hareketi olarak faaliyet göstermiştir (<http://www.denizfeneri.org.tr/icerik.aspx?kod=kurumsal>, 28.05.2013).

Tarihi daha eskiye dayanan ve Bosna Savaşı sonrasında kurulmuş olan İnsan Hak ve Hürriyetleri İnsani Yardım Vakfı ise ilk günlerinden itibaren dini vurgularıyla dikkat çekmektedir. Telofonla ulaştığımız, İHH vakfı yönetim kurulu üyesi Murat Yıldırım, 1996-1997 yılları arasında İHH vakfının yapmış olduğu faaliyetleri şu şekilde özetlemiştir: 1996 yılında; 36 farklı ülke ve bölgede kurban kampanyası, 1996 Ağustos ayına kadar devam eden Çeçenistan Savaşı sırasında ve savaş sonrasında devam eden insani yardım çalışmaları, 1996 tarihinde Yemen'de meydana gelen sel felaketi sonrasında bölgede yapılan insani yardım (daha çok ilaç ve giyecek) çalışmaları, Arakanlı mültecilerin bulunduğu Bangladeş kamplarına yapılan insani yardım (daha çok gıda ve kıyafet) çalışmaları ile Türkiye'ye gelen Arakanlı yetkililerle birlikte basında Arakan'daki hak ihlallerinin Türkiye ve dünya kamuoyuna duyurulması çabaları. 1997 yılında ise: 52 ülke ve bölgede kurban kampanyası, halihazırda Türkiye'de ya da ikinci ülkelerde mülteci olarak bulunan Boşnak ve Çeçen mültecilere devam eden yardım çalışmalarıyla sivil toplum sahnesinde aktif faaliyetlerine devam etmişlerdir (Yılmaz, Mayıs.2013, telefon görüşmesi).

Çok kısa süre içinde sosyal yardım alanında en güçlü yapılardan biri haline gelen Kimse Yok Mu? Derneği'nin daha milliyetçi tonlar taşıyan Gülen cemaatine yakınlığı ve Samanyolu televizyonunda bir program ile başlamış olması ve Tüm dünyada Türk kolejleri ile ortak çalışmalar içinde olduğu bilinmektedir (Göçmen,2011:140). Erbakan'ın iktidarı süresince Kimse Yok Mu Derneği aktif faaliyetlerine devam etmiştir.

Kızılay, Türk Diyanet Vakfı ve Türk Hava Kurumu'da bu dönemde aktif faaliyetlerine devam eden diğer sivil toplum kuruluşlarıdır. 1996 yılında yeni bir gelişme olarak THK, vekâleten Kurban kesim hizmeti başlatmıştır. Et ve Balık Kurumu kombinaları ve noter huzurunda kesilen kurbanlar, yıl içerisinde ihtiyaç sahiplerine ulaştırılmaya başlanmıştır. (<https://yardim.thk.org.tr/kurban2011/vekalet2011.asp?q=sssv&b=0>, 29.05.2013 tarihinde erişildi).

Bu dönemde faaliyet gösteren bir diğer yardımlaşma vakfıda, 1996 yılında kurulan, merkezi İstanbul'da olan AKSA Eğitim ve Dayanışma Vakfı'dır. Amaçlarını "insanımızın inançlı, vatansever, kültürlü, ilmi seviyesi yüksek, ilmi ve teknolojik bilgilere sahip birer şahsiyet olarak yetişmesini sağlamak ve milletimizin gelişmesine, kalkınmasına katkıda bulunmak" (Şentürk,2011:613) olarak açıklayan vakıf birçok enstitü, özel yurt ve kurs açmış birçok eğitim bursu sağlamıştır.

Özal döneminde, ortak bir tarih ve kültür bilinci yaratmak amacıyla çeşitli coğrafyalarda eğitim kurumları inşaa edilmeye başlanmıştı. Bu eğitim kurumları, tamamiyle Türk eğitim sistemiyle bire bir örtüşen bir müfredata sahiptirler ve ağırlıklı olarak Türk dilini, Türk tarihini tanıtmayı ve açıldıkları coğrafyayla Türkiye arasında bir köprü kurmayı hedeflemektedirler. Başta lise ve üniversite eğitimini amaç edinen bu kurumlardan, geleceğin yöneticilerini Türk değerlerine, Türk örf ve adet sistemine göre eğitip, ileride Türkiye ve kendi ülkeleri arasında sıcak ilişkiler geliştirmeleri beklenmektedir. Biz bu faaliyetleri yumuşak güç kapsamında değerlendirerek sivil toplum başlığı altında değerlendirmeyi uygun görmüştük. Özal döneminde Neo-Osmanlılık kapsamında başlayan bu faaliyetler, Erbakan döneminde hız kesmeden devam etmiştir. 30 Eylül 1995 tarihinde İzmir'de imzalanan "Türkiye Cumhuriyeti ile Kırgızistan Cumhuriyeti hükümeti arasında Kırgızistan'ın başkenti Bişkek şehrinde Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi kurulmasına dair anlaşma"nın ardından yapımına başlanan Üniversite, Erbakan'ın iktidarı sürecinde tamamlanmış fakat resmi olarak eğitim öğretim hayatına ancak 1997-1998 eğitim-öğretim yılında başlayabilmiştir. (<http://www.manas.kg/index.php/tr/university/tarihce>, 29.05.2013). Üniversitenin isminin Manas seçilmesi bir tesadüften ibaret değildir. Manas, 1995'te yazılışının birinci yıldönümü kutlanan büyük Kırgız destanıdır ve bu vesileyle Kırgız

yetkili makamları geleneklerinin ne kadar uzak geçmişe uzandığını ifade edebilmişlerdir. Manas Üniversitesinin tüzüğü okunduğunda akla hemen Özal döneminde açılan Ahmet Yesevi Üniversitesi gelmektedir. Bu üniversitenin faaliyetlerinde etkili olan ruh da Türkistan'dakinden farklı değildir. Bu kuruluşunda pedagojik ve ideolojik misyonunun merkezine gayet açık bir ifadeyle Türklük yerleştirilmiştir (Balcı,2005:107-108).

Erbakan'ın başbakanlığı döneminde açılan bir diğer üniversite Kazakistan'da inşaa edilen Süleyman Demirel Üniversitesi'dir. Süleyman Demirel'in Kazakistan'a yaptığı ziyaret ile Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev ve Türkiye'nin eski Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel tarafından 1996 yılının sonunda açılmıştır. Bu üniversite, özel desteklenen, dünya çapında bir misyonu olan ortak bir eğitim kurumudur(<http://sdu.edu.kz/index.php/tr/hakk-m-zda/sdu-hakk-nda> , 29.05.2013)

Türk-İslam sentezini bütün politikalarının merkezine oturtan Özal döneminde yapına başlanan ve başta Kazakistan olmak üzere birçok Türkî Cumhuriyette mantar gibi türeyen Fethullah Gülen liselerinin yapımı 1996-1997 Erbakan yönetimi sırasında durgun bir seyir göstermiş, yeni bir lise açılmamıştır (Balcı,2005:198). Fakat mevcut liselerin 1997 yılı üniversite sınavında gösterdiği başarı, Erbakan döneminde bir gurur kaynağı olmuştur. Nurcu liselerden mezun olan adayların yarısından çoğunun yüksek öğrenim için Türkiye'yi tercih ettiği ve özellikle ekonomi ve uluslararası ilişkiler bölümlerinde uzmanlaşmak istedikleri gözlemlenmiştir (Balcı,2005:247). Fethullah Gülen'in inşaa ettirdiği ilk Nurcu üniversite Aşkabad'da kurulmuş olan ve 1996 yılında normal işleyişine başlayabilen Türk-Türkmen Üniversitesidir. Yenilenmiş binalara yerleşen bu üniversite, kentin Göktepe yönüne doğru inşaa edilmiştir. Rus ordularına karşı 1881'e dek süren Türkmen direnişinin simgesi olan Göktepe bir kale-kentidir ve bu ruhun canlandırılması adına bilinçli olarak tercih edilmiş bir şehirdir. Üniversite çift uluslu bir okuldur, Özbek ve Kazak dışında, öğrencilerin tamamına yakını Türk ve Türkmen'dir (Balcı,2005:217).

Refah Partisi döneminde, sivil toplum alanında girişilen Neo-Osmanlılık ve yardım faaliyetlerinde belkide en kilit rolü cemaat örgütlenmeleri oynamaktadır. RP'nin

İslami kesimin temsilcisi olduğu yönünde genel bir kabul vardır. Ancak, RP aslında ikilemli bir yapı sergilemektedir. Bir yandan birçok islami oluşumun siyasal arenadaki partisi ve dolayısıyla da "çatı örgütü" niteliği taşıırken diğer yandan da "Milli Görüş" adı altında ve Erbakan liderliğinde, kendi içerisinde hiyerarşik yapılanması olan siyasal bir örgüttür. Adı açıkça konmamış ve kamuoyuna açıklanmamış olsa da Refah Partisi ya da genel adıyla Milli Görüş Hareketi de Nurcular gibi Süleymancılar gibi kendi başına bir yapılanmadır. Milli Görüş'ün bu yapılanması tarikatlar için sorun oluşturmazken, tarikat yapılanması biçiminde olmayan Nurcular ve Süleymancılar için sorun teşkil etmiştir. Bu sebeplede tarikatlar genel olarak Refah Partisi'ni desteklemiş ve bu destekleri kendi özerk yapılarını tehdit etmemiş iken Nurcular ve Süleymancılar için kendi özerk yapılarına yönelik bir tehdit söz konusu olmuştur. Çünkü bu cemaatler, sadece tebliğ veya Kur'an hizmetinde kalmakla yetinmemekte, siyasal alanda da güç olarak kendilerini göstermektedirler. Her ne kadar özellikle Nurcu kesim siyasetten uzak durduğunu iddia etsede özellikle Okuyucular grubu siyasetin daima içerisinde yer almıştır (Şentürk,2011:503-504).

Necmettin Erbakan'ın Başbakanlığı süresince, Gülen cemaati lideri Fethullah Gülen ve Erbakan arasındaki ilişkiler oldukça soğuk bir seyir izlemiş, ikili arasındaki gerginlik zaman zaman basınada sızmıştır. Gülen Erbakan'ı, "iktidarı ele geçirme makinasına" dönüştürmekle ve İslam'a zarar vermekle suçlamıştır. Gülen'in İslam anlayışı, gündeminin birinci maddesine siyasal iktidar sorununu koymadan Müslümanların imanını, eğitimini güçlendirmeye çalıştığı için, daha "ümme" bir nitelik taşımaktadır. Ayrıca siyasi açıdan Fethullacıların otuz yıldan uzun bir süredir bıkmıp usanmayan Necmettin Erbakan tarafından temsil edilen dinci sağdan daha çok, klasik sağ partilere (Anap gibi) oy verdikleri bilinmektedir (Balcı,2005:173). Ayrıca Erbakan'ın partisine siyaset yasağı getirildiği 1980 darbesi sürecinde de Gülen cemaatinin orduya destek verdiği, kamuoyunda yer alan yaygın iddialar arasındadır. İkili arasındaki mücadele sadece siyaset sahnesiyle sınırlı kalmamış, toplumsal alanda yansımıştır. Hareketlerin ikisi de nüfuz sahibi vakıf ve kuruluş sayısı bakımından diğeriyle rekabet içindedir. Medya sektöründe Nurcuların Samanyolu ve Erbakan yandaşlarının Kanal 7 ve TGRT'si sürekli yarış halinde olmuştur (Balcı,2005:164). İkili arasındaki soğukluk sadece yukarıdaki sebeplerden kaynaklanmamaktadır. Refah Partisi

ve Gülen cemaati arasındaki mücadele kendisini hem yardım organizasyonlarını koordine etmede hem de siyasi mücadelede göstermiştir. Gülen cemaati organize ettiği yardım faaliyetlerinde Türkiye'nin Batı'ya entegre olmasını hedeflerken, Erbakan öncülüğündeki Milli görüşçüler ise üçüncü dünya algısını merkeze alarak yardım faaliyetlerinin İslam Birliğini kurmasını hedeflemektedirler (Rasim Özgür Dönmez, 27.Ağustos.2013,Yüz yüze görüşme).

Refah Partisi ve Milli Görüş kurulum aşamasından itibaren Süleymancı ve Nurcuların değilde İskenderpaşa cemaatinin yoğun desteğini almıştır. Özellikle Doğu ve Güneydoğu'da hayli yaygın olan Nakşibendi-Halidiye koluna bağlı tarikatlar Refah Partisi'ne yoğun destek vermişlerdir (Şaylan,1993:159). Konunun başındada bahsettiğimiz gibi Erbakan, M.Zahid Kotku tarafından parti kurmakla görevlendirilmiştir ve böylece cemaatin aktif desteğini de kazanmıştır. Mustafa Peköz'e göre, İskenderpaşa Cemaati devletin dönüştürülerek İslamlaştırılması için yeni projeleri fiilen uygulamaya koymuştur. Burada ikili bir plan izlenmiştir. Birinci planı, devletin üst düzey bürokrasisi içerisinde örgütlenme ağını geliştirmek, ikincisi ise güncel politik sürece müdahale ederek parti kurmaktır (Peköz,2009:81). Çok sayıda bürokratında bu cemaate bağlı olması da bu konuda yol gösterici bir nitelik taşımaktadır.

Ruşen Çakır, Mehmet Zahid Kotku'nun izlediği siyaseti şu şekilde açıklamıştır: İlk olarak resmi ideolojinin araladığı tüm kapıları, İslami eğitim için zorluyordu. Bu amaçla müritlerini Kur'an kursları açma, yeni camiler kurma, varolanlara sahip çıkma, öğretim çağındaki gençlere burs, pansiyon gibi kolaylıklar sağlama ve müritleri arasında yardım ve dayanışma ilişkilerini geliştirme imkanlarını seferber ediyordu. İkinci olarak, bizzat kendisi ülkenin ekonomik, politik, kültürel ve benzeri her türlü sorunuyla ilgilenmeye çalışıyor, müritlerini de aynı yönde teşvik ediyordu. Üçüncü olarak Kotku, politika dışında ama ona sıkı sıkıya bağlı bir biçimde devlet işleriyle uğraşıyordu. "Bugün anlatılanlar, onun müritlerini devlette, bürokrasi içinde çalışmaya teşvik ettiğini ortaya çıkarıyordu. Devlet içinde bu tür kadrolaşma kuşkusuz devletin kuşatılması ve iktidarın sonuç olarak İslamileştirilmesini hedefliyordu" ve iktidarın İslamileştirilmesi şüphesiz ki İslam Birliği'nin kurulması yolunda atılacak en büyük adımlardan biridir (Çakır,2012:19-25).

Özetlemek gerekirse, daha önceki bölümlerde de ifade ettiğimiz gibi, ulusal kimlik sabit değerler taşıyan bir kavram değildir ve siyasi koşullara göre değişiklik göstermektedir. Türkiye’de cumhuriyetin kuruluş yıllarında Kemalist nitelikler taşıyan ulusal kimlik, 1996-1997 yılları arasında koalisyon hükümetinin Başbakanı olarak görev yapan Erbakan’la birlikte Batı karşıtı bir söyleme bürünmüştür. Özal’la birlikte yaratılan Türk-İslam sentezi ideolojisinin ağırlıklı olarak İslami kanadına vurgu yapan Erbakan’ın en büyük hedefi, örnek aldığı II. Abdülhamid gibi İslam Birliği’ni kurabilmektir. Bunun için öncelikle toplum içerisindeki sosyal ve siyasal adaletsizliklerin giderilmesi gerektiğine vurgu yapan Erbakan, Batı’nın komünist ve kapitalist değerlerinin terk edilmesi gerektiğini savunmuş ve "Adil Düzen" fikrini ortaya atmıştır. Böylece Türkiye, İslami ilkelerle, piyasa değerlerini harmanlayarak başta İslam coğrafyası olmak üzere tüm dünyaya örnek olacaktır. Adil düzen fikrinde istediği başarıyı elde edemeyen Necmettin Erbakan, İslamcılık felsefesi üzerine kurguladığı Neo-Osmanlılık ideolojisini de hayata geçirebilecek siyasi sürece sahip olamamıştır. Post-modern bir darbeye kendi rızasıyla görevi bırakmak zorunda kalan Erbakan’ın (Yavuz, 1999) koltuğunu, 2002 yılında Milli Görüş teşkilatından öğrencisi olan Recep Tayyip Erdoğan devralmıştır. Konunun geri kalan bölümüne, AKP döneminin Dışişleri Bakanı olan Ahmet Davutoğlu’nun Neo-Osmanlıcılığını analiz ederek devam edeceğiz.

2.3. Ahmet Davutoğlu Dönemi Neo-Osmanlılık ve Sivil Toplum

2.3.1. Ahmet Davutoğlu neo-osmanlıcılığı

Refah Partisi’nin Anayasa Mahkemesi tarafından kapatılmasının ardından "Milli Görüş" geleneğini temsil eden siyasiler, Fazilet Partisi çatısı altında tekrar bir araya gelmişlerdir. Değişmeyen politikalar ve değişmeyen yaşlı kadroyu eleştirenlerle, emektar milli görüşçüler arasında "Gelenekçiler" ve "Yenilikçiler" tartışması yaşanmış, ardından Fazilet Partisi kongresini de gelenekçiler kazanmıştır. Fakat tıpkı diğer milli görüşçü partiler gibi Fazilet Partisi’nde, siyasi arenadaki yolculuğu uzun sürmemiş ve Anayasa Mahkemesi tarafından hakkında kapatılma kararı verilmiştir. Yaşanan bu

gelişimlerden sonra dikkatler yenilikçi kanadın üstüne çevrilmiş ve beklenen hamle çok gecikmeden gelmiştir. 14 Ağustos 2001'de Recep Tayyip Erdoğan, Abdullah Gül, Abdüllatif Şener, İdris Naim Şahin, Binali Yıldırım ve Bülent Arınç öncülüğünde Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) kurulmuştur (Şentürk, 2011:522). Parti bugüne kadar yönetimde yer almış muhafazakâr-sağ partilerin bir karışımı gibidir. Çünkü bünyesinde, Milli Selamet Partisi-Refah Partisi-Fazilet Partisi (Milli Görüş), Anavatan Partisi (daha çok Turgut Özal'a yakın isimler) ve Adalet Partisi-Doğru Yol Partisi (merkez sağ) kökenli isimleri barındırmaktadır. Parti kimi çevrelerce Anavatan Partisi'nin varisi, kimilerine göre ise milli görüş hareketinin devamı olmakla eleştirilmiştir. Fakat Recep Tayyip Erdoğan "milli görüş gömleğini çıkardık" diyerek milli görüşle bağlantılı olduklarına dair eleştirileri kesin bir dille reddetmiştir (Yüksek, 2003).

15 Aylık bir parti olarak, 3 Kasım 2002'de yapılan genel seçimlerde en yüksek oy oranını alan AKP, Abdullah Gül başkanlığında 58. Cumhuriyet hükümetini kurmuştur. Hakkındaki siyasi yasak nedeniyle TBMM yer alamayan Recep Tayyip Erdoğan ise, yasağın kaldırılmasının ardından 15 Mart 2003'de 59. Cumhuriyet hükümetini kurarak Başbakanlık koltuğuna oturmuştur (<http://www.radikal.com.tr/1998/09/24/politika/muh.html>, 05.10.2013 tarihinde erişildi). Aslında Recep Tayyip Erdoğan'ın Başbakan olmasıyla birlikte, Ahmet Davutoğlu'nun siyaset sahnesindeki yolculuğuda başlamış oluyordu. Bir Uluslararası İlişkiler Profesörü olan Ahmet Davutoğlu, AKP'nin iktidara geldiği 2002 yılından 2009 yılına kadar Başbakan Erdoğan'ın Başdanışmanlığı görevini yürütmüş, 1 Mayıs 2009 tarihinde de Dışişleri Bakanlığı koltuğuna oturmuştur (Aras ve Akpınar, 2009: 15).

AKP henüz iktidara gelmeden önce, akademik ve siyasi çevreler tarafından "Hoca" lakabıyla tanınan Ahmet Davutoğlu, aynı zamanda bir yazardır. AKP kadrosuna dahil olmadan, 2001 yılında yayınladığı "Stratejik Derinlik" isimli kitabı hem büyük ses getirmiş hem de konumuz gereği analiz edeceğimiz Neo-Osmanlılık felsefesinin fikri altyapısını oluşturmuştur. Hatta Neo-Osmanlılık ideolojisine kaynak teşkil ettiği gerekçesiyle, bir kısım yazar tarafından kitabın ismi olan "Stratejik Derinlik" ve bu isimden yola çıkarak ortaya atılan "tarihi derinlik" kavramsallaştırmaları, Neo-

Osmanlıcılık ideolojisinin eş anlamlı kelimeleri olarak kullanılmaya başlanmıştır. Bu süreçte kitap Cenk Saraçoğluna göre, AKP kadrolarınca da seslendirilecek olan dış politika söylemini ve tezlerini bir tür "doktrin" olarak içermektedir. Ayrıca Cenk Saraçoğlu, bu kitabın kapsamlı bir incelemesi yapıldığında Stratejik Derinlik'in AKP liderliğince çeşitli dış politika gündemlerinde dolaşıma sokulan ve bugün hem kamuoyunda hem de akademik dünyada "Neo-Osmanlıcılık" diye adlandırılan pek çok iddia, söylem ve sembolü birbiriyle ilişkili bir bütün içerisinde barındırdığını iddia etmiştir (Saraçoğlu, 2013:57).

Ahmet Davutoğlu'nun geliştirdiği Neo-Osmanlıcılık ideolojisinin parametrelerini açıklamadan önce, kavramın genel çerçevesini belirtmemiz gerekmektedir. Davutoğlu Neo-Osmanlıcılığı, ne Özal'ın "Adriyatikten Çin'e kadar bütün Türkî Cumhuriyetlerin abisi" olmak gibi, ne de Erbakan'ın "İslam Birliği'nin Merkezinde" yer almak gibi bir hamasi üslup taşımamaktadır. Hatta Davutoğlu, politikalar ve ideolojiler üretirken, eski Osmanlı coğrafyasında yer alan ülkeleri tedirgin etmemek adına, Neo-Osmanlıcılığı söylem düzeyine taşımaktan olabildiğince kaçınmıştır. Bunun yerine sosyal ve kültürel projelere ağırlık verilmiş, ortak tarihsel geçmiş ülkeleri yakınlaştıran bir paydada kullanılmış ve ülkeleri tedirgin edebilecek girişimlerden özenle kaçınılmıştır (Kardaş ve Erdağ2012:179). Siyasi denge hesapları yüzünden doğrudan ifade edilemeyen Osmanlı vurgusu, ideolojiler alanına akademi ve medya yoluyla taşınmış ve AKP saflarının ötesine geçerek çeşitli aydın ve halk kesimleri tarafından benimsenmiştir. Davutoğlu'nun Neo-Osmanlıcılık politikasında altı çizilmesi gereken en önemli iki özellik; "güleryüzlülük" ve "osmanlı hoşgörüsü" üzerine kurgulanmış olmasıdır (Tuğal,2012: 1).

Foreign Policy dergisinin internet sitesinde yayımlanan "Yeni Bir Dönemde Sıfır Sorunlar" başlıklı makalesinde, Türkiye'nin Neo-Osmanlıcı dış politikasının altı temel prensip üzerine inşa edilebileceğini ifade eden Ahmet Davutoğlu, bunları şöyle sıralamıştı: "güvenlik ile özgürlük arasında bir denge", "komşularla sıfır sorun", "çok boyutlu bir dış politika", "proaktif bir bölgesel dış politika", "bütün bunlarla birlikte yeni bir diplomatik tarz" ve "uyumlu diplomasi". Artık Türkiye'nin sadece ABD, AB, Balkanlar ve Kafkaslarla ilgilenmeyeceğini vurgulayan Davutoğlu, Türkiye'nin Asya,

Latin Amerika ve Afrika'da ortaya çıkan aktörlerle bağlarını güçlendirme konusunda da çabalarını arttıracaklarını ifade etmiştir. Davutoğlu, arabuluculuktan kalkınma ve insani yardımına kadar, yeni proaktif Türk diplomasisinin köşe taşları haline gelen yeni dış politika araçları olacağını da belirtmiştir (Zaman Gazetesi,22.03.2013).

Aslında Fukuyama, doksanlı yılların başında "Tarihin Sonu" tezinde İslam dünyasını, Batı değerlerini tehdit eden, karşı kutup olarak göstermişti. Ardından Huntington'ın doksanlı yılların ortalarına doğru İslam dünyasının medeniyetler çatışmasının merkezinde yer aldığını iddia etmesi dünyayı jeopolitik bir kutuplaşmanın eşiğine getirmişti (Davutoğlu,2009:136). Fakat Türkiye, AKP dönemiyle böyle bir kutuplaşmayı kabul etmemiş, medeniyetler çatışmasına karşılık "medeniyetler ittifakı" yolunu benimsemiştir. Bunu gerçekleştirebilmek için de Ahmet Davutoğlu öncülüğünde yukarıda ifade ettiğimiz 6 temel prensip üzerine kurgulanan, aktif, dinamik ve çok boyutlu bir dış politika çizgisi izlemenin gerekliliği üzerinde durulmuştur (Aras ve Akpınar, 2009:19---26).

Türkiye'nin yeni dönemdeki Neo-Osmanlıcı dış politikasının, temel prensibini oluşturan "komşularla sıfır sorun" anlayışı, komşu ülkelerle sorunları çözmek ve komşu ülkelerinin ötesine geçen alanlarda da barış ve işbirliğini geliştirmeyi hedeflemiştir. Bu politika ile komşularla sorunları çözmede kaydedilen başarılar, bir adım sonrası olan komşuların ötesindeki alanlarla da "maksimum işbirliği" düşüncesini gündeme getirmiştir. Çünkü Türkiye artık içinde bulunduğu küresel kriz ortamında varlığını en etkin biçimde sürdürebilmesinin yolunun, güvenli bir barış ortamı ve maksimum işbirliği olduğunun bilinciyle hareket etmektedir. Türkiye'nin komşu bölgeler ile arasındaki Osmanlı'dan kalan tarihi ve kültürel bağların farkına varılması sayesinde, bu coğrafyadaki ülkelerle ilgili yeni algılama biçimleri gelişmekte ve yeni bir coğrafi algı oluşmaktadır. Bu coğrafyadaki ülkelerle geçmişte iletişimi zorlaştıran mesafe ve diğer engeller artık siyasetçiler ve halk gözünde geçerliliğini yitirmeye başlamıştır. Bu süreçte, komşu bölge ülkelerinin Türkiye'ye "yakınlığı" yeniden keşfedilmiş ve komşuluk ilişkilerinin yitirilmesinden önceki dönemdeki olumlu iletişim hatırlanarak, ortak kültür ve medeniyet mirası ortaya çıkarılarak ve ortaklık olasılıkları araştırılarak bu ülkelerin Türkiye'nin kendilerine yakınlaşmasına ne denli "açık" oldukları

görülmüştür. Türkiye bulunduğu coğrafya ve tarihi derinliği bakımından yeni dünya düzeninin kurulumunda "düzen kurucu" ülke olma rolünü de üstlenmiştir. Ayrıca yeni dönemde devlet dışı aktörler (özellikle Sivil Toplum Kuruluşları) Türk dış politikasında tarihinde hiç olmadığı kadar etkili olmaya başlamıştır. Devlet dışı aktörlerin dış politika yapım sürecine dahil olması durumu yeni dış politikanın "toplu-performans" (total-performance) görüşünü oluşturmaktadır (Aras ve Akpınar,2009:19---26).

Ahmet Davutoğlu Neo-Osmanlıcılığının dayandığı bir diğer argüman, "proaktif dış politika" anlayışıdır. Buna göre amaç, sorunların çıkmasını beklemeden, potansiyel sorun alanlarına müdahale etmek ve tarafları mümkün olan en kısa zaman içinde ortak bir noktaya getirmektir. Esas olan, sorunlar çıktıktan sonra onları ortadan kaldırmaya çalışmak değil, sorunları daha ilk aşamada yok etme yeteneğini ortaya koyabilmektir. Çevrede olan gelişmeler neticede ülkenin içindeki gelişmeleri de yakından ilgilendirdiği için, elden gelen bütün imkanların başkalarının problemlerinin çözümünde kullanılması gerektiği vurgulanmaktadır (Oğuzlu2009:45). Böylece Ortadoğu, Balkanlar, Orta Asya ve hatta Osmanlı'nın yıkılışından sonra görmezden gelinen Afrika ile Türkiye arasında kültürel ve tarihsel bağlar tekrar güçlendirilmiş olacaktır (Yeşiltaş ve Balcı,2011:23).

Aslına bakılırsa, Özal ve Erbakan döneminde de analiz ettiğimiz gibi, başvuru söylemler ve öne sürülen iddialar ilk kez AKP tarafından ortaya çıkarılmış değildir. Neo-Osmanlıcılığın temelini oluşturan ve daha öncede ifade ettiğimiz Türk-İslam anlayışı, Türk sağının diğer iki kolunu meydana getiren İslamcılık ve muhafazakarlık ile ilişkili bir şekilde kurulmuştur (Bora, 1998). Çünkü millet kavramının temel olarak Sünni İslam'a ait ortak kültürel değerler üzerine kurulması ve ortak tarihsel miras olarak Osmanlı'nın işaret edilmesi, İslamcılığın ve muhafazakarlığın AKP milliyetçiliğinin söylemsel içeriğini belirlediğini göstermektedir. AKP milliyetçiliğinde, millet kavramının "ortak İslami kültürel öğeler" ve "Osmanlı geçmişi" temelinde kurulduğunu, Türklük ile özdeşleştirilen "ulus" kavramının resmi söylemdeki ağırlığının, Osmanlı geçmişini vurgulayan Sünni İslam lehine çarpıcı bir şekilde yön değiştirdiğini görebiliyoruz. Böyle bir millet tanımıyla uyumlu olacak şekilde, milliyetçiliğin diğer ögesi olan tarihsel milli çıkar ise, milletin huzur ve refah dönemi içerisinde yaşadığı zaman dilimini temsil ettiği için Osmanlı İmparatorluğu'nun

siyasi gücüne yeniden ulaşmak amacıyla kullanılmaktadır (Saraçoğlu,2013: 55). Necmettin Erbakan döneminde de karşımıza çıkan ve son dönemlerde üzerinde sıkça durulan "Büyük Türkiye" sloganında, Osmanlı dönemine yapılan göndermeleri biçimlendirmek için sık sık dile getirilmektedir.

Bu noktada, Neo-Osmanlıcılığı benimsemiş olan diğer iki lider, Özal ve Erbakan'la, Davutoğlu Neo-Osmanlıcılığının benzer ve farklılık yaratan yönlerini ifade etmemiz gerekmektedir. Erbakan dönemi Neo-Osmanlıcılığında, sıkça vurgulanan "Büyük Türkiye" söylemiyle benzerik taşıyan Davutoğlu Neo-Osmanlıcılığı, katı bir "İslam Birliği" fikrinin savunulduğu noktada Erbakan Neo-Osmanlıcılığından ayrılmaktadır. Çünkü Davutoğlu Neo-Osmanlıcılığı, Erbakan'ın yaptığı gibi Batı düşmanlığına varan tespitlerden özenle kaçınmış, hem Batı hem de Doğu ile bütünleşme yolunu tercih etmiştir. Özal döneminde ise, başta Kafkaslar ve Balkanlar'da yer alan, fakat önceden Osmanlı sınırları içinde bulunmuş ülkeler kast edilerek, hamasi söylemler ortaya atılmış ve Türkiye'nin bu ülkelerin "abisi" olduğu yönünde bir üslup takınılmıştır. Davutoğlu eskiden Osmanlı'nın bir parçası olan şimdilerde ise küçük bir toprak parçası üzerinde meşrutiyet sağlamış bu ülkelerle Türkiye arasında herhangi bir ayırım yapılması taraftarı değildir. Ayrıca Davutoğlu, Özal Dönemi Neo-Osmanlıcılığında kullanılan, "Köprü Ülke" söylemini de tamamiyle reddetmektedir. Davutoğlu Türkiye'nin, "köpü ülke değil ancak merkez ülke" olabileceğini söylemiş (Zengin,2010: 91-92) ve görüşlerini şu cümlelerle ifade etmiştir:

"Köprü'nün tek işlevi, iki entite arasında irtibat kurmak ve bir tarafı diğer tarafa taşımaktan ibarettir, kendi bağımsız varlığı olan aktör olarak algılanmaz. Bu tanımlamanın benimsenmesi, Doğu ile ilişkilerimizde Batı'nın değerlerini empoze etmeye çalışan bir Batılı, Batı ile ilişkilerimizde ise Doğu'nun olumsuz görülen unsurlarını taşıyan bir Doğulu olarak algılanmamıza yol açtı. Halbuki, Doğulu platformlarda doğulu kimliğinden gocunmadan o kimlikle yüzleşip o kimlik etrafından tezler, çözümler üretebilen bir ülke; Avrupa platformlarında konuştuğunda da bir Avrupalı misyon içinde, bir Avrupalı bakışla Avrupa'nın geleceğini tartışabilen bir ülke olmalıyız" (Akt: Zengin,2010: 91-92).

Diğer bir farklılık ise, Turgut Özal döneminde Türk dış politikasında Soğuk Savaş sonrası döneme adaptasyonunu gündeme getiren Neo-Osmanlıcılık, AKP hükümetiyle birlikte özellikle sivil toplum kuruluşlarını, akademisyenleri ve iş dünyasını sürece dahil ederek, Türkiye'nin yakın çevresinde artan nüfuz ve ilgisini tanımlamak amacıyla kullanılmıştır. Eski Osmanlı coğrafyasında Türkiye'nin yeniden nüfuz kurma ideali anlamına gelen bu kavram, özellikle uluslararası çevrelerde sıklıkla kullanılırken, geleneksel Türk dış politikasında bir kaymaya işaret ettiği yönünde de eleştirilerin hedefinde yer almıştır. Çünkü bazı yazarlar tarafından bu kavram, stratejik kimliğin Ortadoğulaşması ve İslamlaşmasını işaret etmek için de kullanılmaktadır. İç politik düzlemde ise söz konusu kavram, devlet ideolojisinin, siyasetin, toplumun ve kimliklerin yeniden fakat "Osmanlıcılık" ve "İslamcılık" ekseninde tanımlanması şeklinde kullanılmaktadır. AKP hükümeti belli dönemlerde kavramı olumlu karşılarsa da politika yapıcılarına göre bu kavram, aktif dış politikayı bir tehdit olarak algılayanlar tarafından üretilmiştir (Yeşiltaş ve Balcı,2011:29). Temelde "Balkanlar'da, Ortadoğu'da, Kafkaslar'da, "Osmanlı havası", yani "Türkiye yeniden hegemonya kurmak istiyor" gibi bir hava oluşturulmasına hizmet etmek (Davutoğlu, 2009) için kullanıldığı iddia edilmiştir.

Fakat Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu, yukarıda ifade ettiğimiz eleştirileri pek de ciddiye almamış ve bu eleştirilerin Türkiye'nin yeni dış politikası önüne "taş koymak isteyen çevreler" tarafından ortaya atıldığını iddia etmiştir (Küçük, 2013). Ahmet Davutoğlu'nun konuyla ilgili olarak ifade ettiği şu sözleri, Neo-Osmanlıcılık kapsamında önemsememiz gerekmektedir:

"Aslında biz büyük bölgesel restorasyonun önünü açıyoruz. Bunu dediğimizde bize 'Neo-Osmanlı' diyorlar. Niye diyorlar biliyor musunuz? Birilerini, Balkanlar'daki ve Ortadoğu'daki bazı milletleri bize karşı kışkırtmak için. Biz Osmanlı, Selçuklu, Artuklu, Mervani, Selahattin Eyyübi ile gurur duyarız, kim ne derse desin. Çok iddialı gelebilir ama bu bölgeyi en iyi biz yönetiriz. Türkiye'nin bu potansiyeli ve gücü fazlasıyla var. Yıllardır çok zaman kaybettik, boş işlere kafa yorduk. Bütün enerjimizi birlik içinde yepyeni bir restorasyon sürecine yöneltmeliyiz. Bu süreçte elbette önümüze taş

koymak isteyecekler, bizi her türlü yolları deneyerek hedefimizden vazgeçirmek isteyeceklerdir. Ne olursa olsun Türkiye süper güç olmayı er ya da geç başaracaktır" (Küçük, 2013).

Ahmet Davutoğlu, Neo-Osmanlılık politikasıyla hükümet olarak hedeflerini ise, 2012 Ocak ayında yaptığı bir konuşmasında özetlemiştir. Davutoğlu, 1911 ile 1923 yılları arasında nereleri kaybetmişsek, hangi topraklardan çekilmişsek Türkiye'nin 2011-2023 yılları arasında o topraklarda tekrar "kardeşleriyle" buluşacağını dile getirmiştir (Akt: Sönmez,2012). Göktuğ Sönmez'e göre bu kısa ifadede Türkiye'nin yeniden tanımladığı vizyonu ve kimlik algısına dair önemli noktalar yakalamak mümkündür. Özellikle üzerinde durmamız gereken ise "1911-1923" vurgusudur. Göktuğ Sönmez'e göre bu kısımda, Türkiye'nin kimliğini ve hedeflerini 1923'ten başlatmayan ve kimliğini daha geriye götüren bir anlayış söz konusudur. Aynı zamanda bu anlayışla, Türkiye'nin vizyonunu, coğrafi olarak daha geniş bir alana yayma fikri ifade edilmeye çalışılmaktadır. Öteki taraftan 2011-2023 ifadesi, şimdiye kadar farklı platformlarda dillendirilen 2023 hedeflerine işaret etmektedir. Ayrıca Refah Partisi tarafından da sıkça vurgulanan, geleceğe dair daha güçlü daha sağlam adımlar atan, "Büyük Türkiye" söylemini hatırlatmaktadır. Kardeşlerimiz ifadesiyle de 1923 öncesinden, yani Osmanlı'dan kopuk olmayan bir medeniyet algısı ifade edilmeye çalışılmıştır (Sönmez,2012).

Neo-Osmanlılık konusunda Türkiye'nin hedefini açıklamak isteyen isimlerden birisi de Amerikan Washington Post gazetesi yazarı Jackson Diehl'dir. Diehl, Dışişleri Bakanımız Ahmet Davutoğlu'nun İngiltere'nin kurduğu Milletler Topluluğu'nu örnek göstererek Türkiye'nin de eski Osmanlı toprakları üzerinde liderlik kurmak istediğini kaleme almıştır. Ayrıca kaleme aldığı yazıda, Davutoğlu'nun kendisine, "İngiltere eski sömürgeleriyle bir milletler topluluğu halinde, neden Türkiye eski Osmanlı topraklarında, Balkanlarda, Ortadoğu ve Orta Asya'da yeniden liderlik kurmasın? " şeklinde bir soru yönlendirdiğini belirten Diehl, bu ifadelerle Türkiye'nin İngiltere Milletler Topluluğu tarzında bir yapılanmanın lideri olmak istediğini iddia etmiştir (<http://www.milliyet.com.tr/davutoglu-nun-hayali-osmanli-milletler-toplulugu/dunya/haberdetay/07.12.2010/1323171/default.htm>, 10.042013 tarihinde erişildi).

Osmanlı'nın çekildiği coğrafyaların ardında bıraktığı 45 ülke söz konusu olduğunda, bu noktada karşımıza Davutoğlu'nun yapmış olduğu bir kategorileştirme çıkmaktadır. Büyük-küçük devlet ayrımını red eden Davutoğlu, "tarihi akışı belirleme konusunda iddialı ve etken toplumlar" ile "tarihi akış tarafından belirlenen iddiasız ve edilgen" toplumlar arasında bir ayrımın söz konusu olduğunu belirtmektedir. Mesela birinciler, bir güç potansiyeline dönüşecek "tarihi tecrübenin sunduğu verilere" sahiptir. Bu tarihsel tecrübenin, her millete nasip olamayacağına dile getiren Davutoğlu, milletler arasında bugünkü yapay güç dağılımı tarafından tam olarak yansıtılmayan tarihsel, doğal ve özsel bir hiyerarşinin söz konusu olduğunu ifade etmiştir (Davutoğlu,2009: 60). Bu mantık daha da ilerletilirse dünyada son 50 yılda bağımsızlığına kavuşmuş ve imparatorluk geçmişi olmayan diğer tüm uluslar dünya sahnesinde Türkiye karşısında doğal olarak aşağı bir konuma yerleşecektir (Saraçoğlu,2013:62).

Ahmet Davutoğlu'nun Şubat 2013'de partisinin Bursa'daki eğitim programında söylediği sözler, aslında "Stratejik Derinlik" ve "tarihi derinlik" kapsamında Türk milletinin milletler hiyerarşisindeki konumunu açıkça ifade etmektedir. Davutoğlu, diğer devletlerin Türkiye'nin aktif bir dış politika izlemesinden duyduğu rahatsızlığı dile getirmiş ve Türkiye'nin geçmişten beri hep "özne" olduğunu asla "nesneleştirilemeyeceğini" ifade etmiştir (Akt: Saraçoğlu, 2013:63).

Yukarıda Neo-Osmanlıcılık kapsamında ifade etmeye çalıştığımız ve Ahmet Davutoğlu'nun sözlerini referans gösterdiğimiz her noktada karşımıza "ortak Osmanlı mazisi" çıkmaktadır. Çünkü Ahmet Davutoğlu dönemi Neo-Osmanlıcılığı, ortak Osmanlı mazisi üzerine kurgulanmıştır (Saraçoğlu, 2013:59). Bu durum, önemli bir güç faktörü olan tarih unsurunun, politika belirlemedeki üstünlüğünü bir kez daha gözler önüne sermektedir. Davutoğlu Stratejik Derinlik isimli kitabında, Türkiye'nin Osmanlı Devleti'nin yedi yüzyıllık birikiminin varisi olduğunu ve yakın kara havzasındaki insan unsuru için hala siyasi bir merkez olarak görülmekte olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca Davutoğluna göre, yakın kara havzamızda bulunan ve geçmişte Osmanlı çatısı altında birlikte yaşadığımız bu devletler, Türkiye'yi kendilerini koruyacak bir güç olarak görmeye devam etmektedirler. Bu devletlerin karşılaşılabilecekleri bir tasfiye hareketi karşısında, Türkiye'ye sığınma ihtimalleri, Türkiye'yi önemli bir bölgesel misyon

üstlenmek zorunda bırakmaktadır (Davutoğlu, 2009:143).

Davutoğlu'nun Stratejik Derinlik'te milletin ortak kimliği olarak Osmanlı mazisini vurgulaması sadece doğru bir dış politika stratejisinin değil aynı zamanda ideal bir toplum tasarımının da referans noktasını oluşturmaktadır. Davutoğlu'na göre ortak Osmanlı mazisiyle uyumlu bir dış politikanın hayata geçirilebilmesi için aynı zamanda bunu sahiplenen ve bir bütün olarak kendi bünyesinde yansıtan bir topluma, "insan unsuruna" ihtiyaç vardır (Davutoğlu, 2009:36). Her ne kadar toplumun özünü bu ortak geçmiş oluştursa da, cumhuriyet tarihi boyunca daha çok Avrupa'yla entegre olmaya dayalı politikaların üretilmesi ülkenin jeokültürel çevresine, yani ait olduğu asıl medeniyete yabancılaşmasına, sahip olduğu benliğin bölünmesine neden olmuştur (s. 59; s.83). Bu çelişki Türkiye'nin bu tarihsel mirastan kaynaklı potansiyel gücünü hayata geçirmede bir engel oluşturmasından dolayı siyasi iktidarın (devletin) böyle bir çelişkiyi ortadan kaldıracak politikaları hayata geçirmesi, yani "toplumsal aidiyet hissinin güçlü bir tarihi ve sosyo-kültürel temele oturtulması" stratejik derinlik ya da tarihi derinlik olarak ifade edilen Neo-Osmanlıcı dış politika stratejisinin bir uzantısıdır (Davutoğlu, 2009: 96).

Özetlemek gerekirse, Osmanlı'nın ardında bıraktığı coğrafya üzerinde Türkiye'nin etkinliğini arttırması gerektiği üzerine kurgulanan Neo-Osmanlıcılık politikası, Türkiye'nin bölgesel bir güç olmasını hedeflemektedir. Bu uğurda ne Özal gibi Türkî Cumhuriyetleri ne de Erbakan gibi İslam ülkelerini ön plana çıkarmak isteyen Davutoğlu, tıpkı Osmanlı gibi dünyanın dört bir yanında yaşayan insan unsurunu ön planda tutmayı daha doğru bulmuştur. Hamasi ve emperyal bir tutum takınmamak adına, teorik çervesi yumuşak güç kapsamında belirlenen Davutoğlu Neo-Osmanlıcılığı, sürece akademisyenleri, iş adamlarını ve sivil toplum kuruluşlarını da dahil etmiştir (Yeşiltaş ve Balcı,2011: 29). Yumuşak güç kapsamında temelleri atılan Davutoğlu Neo-Osmanlıcılığı, ilerleyen bölümlerde de ifade edeceğimiz gibi yer yer sert güç kullanmaklada eleştirilmiştir. Ama bunun öncesinde konuyu daha iyi analiz edebilmemiz adına, Osmanlı'nın ardında bıraktığı coğrafyaları tek tek irdelenecek ve Davutoğlu Neo-Osmanlıcılığı kapsamında ne ifade etmekte olduklarını açıklayacağız.

Neo-Osmanlılık kapsamında değ erlendirilecek coğrafiyalar

Balkanlar

Ahmet Davutoğ lu'nun Neo-Osmanlılık ideolojisinde Balkanlar, coğrafi, siyasi, ekonomik açıdan olduğu kadar, tarihi, kültürel ve insani bağlar açısından da son derece stratejik bir bölgeyi ifade etmektedir. Coğrafi olarak Türkiye'nin Avrupa kıtasına uzantısını teşkil eden Balkanlar, Türk ulusunu şekillendiren tarihi süreçteki özel konumu, bölgesel entegrasyon ve tüm bölge ülkeleriyle paylaşılan Avrupa Birliği  yelik hedefi bağlamında geleceğe dönük içerdiği potansiyel ile hem Türkiye hem de Davutoğ lu Neo-Osmanlılığı konusunda kilit bir rol üstlenmektedir (http://www.mfa.gov.tr/balkanlar_ile-iliskiler.tr.mfa, 05.10.2013 tarihinde erişildi).

Osmanlı döneminde imparatorluğun merkezinde konumlanan Balkanlar, Cumhuriyet döneminde fazlasıyla bo lanmış ve göz ardı edilmiştir (Aras ve Akpınar,2009:40). Fakat Balkanlardaki hatıralar, Türkiye açısından hem stratejik hem de tarihi derinliğe sahiptir ve bu hatıralar Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle yeniden canlanmı tır. Bulgaristan'da Türklere uygulanan baskılar, onbinlerce Türk' n trenlere doldurulup Türkiye'ye gönderilmesi, Bo nak'ların etnik olarak Türk olmadıkları halde "Türklerden intikam almak" amacıyla katledilmesi Türkiye'nin istesede istemesede Edirne-Ardahan sınırından ibaret olmadığını bir kez daha hatırlatmıştır. Gürkan Zengin'in (Zengin,2010:432) deyimiyle "tarihin istediğimiz zaman yol kenarına bırakıp gidilebileceğimiz bir bavul" olmadığı gerçeğiyle ilk kez  zal döneminde y zle ilmi ti. Daha sonra Erbakan döneminde Türkiye gücü yettiğince Balkanlar coğrafiyasında etkin olmaya  alı mı tı. Fakat hem kurumsal altyapı yetersizliği hem de ekonomik gücün kısıtlılığı, Türkiye'nin her iki lider döneminde de, bölgede yeteri kadar etkili olamamasına yol açmıştır (Zengin,2010:432).

Halbuki Türkiye ve Balkan  lkeleri halkları arasındaki tarihi bağlar, günümüze kadar gelmiştir. Balkan  lkelerinde azınlık, soyda  ve akraba toplulukları yaşamakta, diğer yandan ise  lkemizde, Balkan kökenli vatandaşlarımız bulunmaktadır ve bu durum Balkanlar ve Türkiye arasında tarihi bir derinlik ya andığının en büyük

göstergeleridir. Bu nedenle Balkanlarda ortaya çıkan bunalımlar Türkiye'yi yakından etkilemekte ve Balkanlarda barış ve istikrarın korunması Türkiye açısından hayati önem teşkil etmektedir (http://www.mfa.gov.tr/balkanlar_ile-iliskiler.tr.mfa, 05.10.2013 tarihinde erişildi).

Tıpkı her Türk'ün kalbinde olduğu gibi Ahmet Davutoğlu'nun kalbinde de Balkanları'nın yeri ayrıdır. Balkanlar hakkındaki görüşünü : "Rumeli'ye her gelişimde içim erir" (Bila,2009) cümlesiyle özetleyen Davutoğlu, Türkiye'nin Balkan politikasının "bölgesel sahiplenme" ve "kapsayıcılık" üzerine kurgulanması gerektiğini düşünmektedir. Neo-Osmanlıcılık kapsamında Ahmet Davutoğlu'nun Balkan politikasının dört ana eksenidir. Bunlar; "üst düzeyli siyasi diyalog", "herkes için güvenlik", "azami ekonomik entegrasyon" ve "bölgedeki çok etnili, çok kültürlü, çok dinli toplumsal yapıların muhafazası" dır. Bölge ülkeleri arasında ortak çıkar alanlarının yaratılması, mevcut işbirliğinin hızlandırılması ve kapsamlı bir bölgesel entegrasyonun sağlanması Davutoğlu'nun başlıca hedefleri arasındadır (http://www.mfa.gov.tr/balkanlar_ile-iliskiler.tr.mfa, 05.10.2013 tarihinde erişildi).

Türkiye'nin Balkan politikası, başta Bosna-Hersek ve Arnavutluk olmak üzere o coğrafyada yaşayan Osmanlı bakiyesi Türk ve Müslüman unsurların hayatta ve ayakta kalabilmesi üzerine kurgulanmıştır. Ahmet Davutoğlu, bölgedeki azınlıkları güvenlik şemsiyesi altına alacak bir uluslararası hukuk zeminin oluşturulması gerektiğini düşünmektedir. Hatta Davutoğluna göre, Türkiye Müslüman azınlıklarla ilgili bir konuya hemen müdahale etme hakkını kazanacak bir ayrıcalığı sürekli gözetmelidir. Türkiye'nin Balkanlarda bu tür bir hak elde etmesi ancak ve ancak Türkiye'nin kültürel ve tarihi faktörleri de sürekli gözönünde tutan aktif bir Balkan politikası izlemesiyle mümkündür (Davutoğlu,2009:123). Çünkü Soğuk Savaş sonrası dönemde değişen küresel uluslararası rekabetin tüm bölgelere yansması, Türkiye'nin AB'den dışlanması ve Amerika-İsrail eksenli bir genel stratejik tercihe yönelmesi, Türkiye'yi Balkanlar üzerinde kontrollü ve stratejik derinliği olan bir politika izlemeye yönlendirmiştir. Bu noktada Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu, Türkiye'nin kabul etmek zorunda olduğu bir gerçeğe dikkat çekmektedir. Türkiye, Almanya ve Rusya'nın kendi etki alanlarını koruma yönündeki etkinliklerine orantılı bir şekilde karşılık verecek etkinlik alanına

sahip değildir. Macar, Hırvat ve Sloven unsurların Almanya'ya; Sırp unsurların Rusya'ya; Bulgar, Rumen ve Yunan unsurların her iki tarafa da yakın olabilecek politikalar takip etmesi, Türkiye'yi ister istemez Arnavut ve Boşnak unsurları, bölgenin dengeleyici aktörleri olarak devrede tutmaya itmiştir. Balkanlarda özellikle Sırp ve Yunanlılar tarafından sık sık depreştirilen anti-Osmanlı ve anti-Türk imajı karşısında Türkiye'nin küresel rekabet unsurlarını bölgeye daha dikkatli yaymasını gerektirmektedir (Davutoğlu,2009: 314-316).

Arnavutluk ve Bosna kadar Bulgaristan'da, Davutoğlu'nun Balkan politikasında stratejik bir önem arz etmektedir. Davutoğlu'na göre, Bulgaristan üzerinde önemle durulur ve Türkiye yanlısı bir politika yürütmesi sağlanırsa, Bulgaristan'ın Sırp-Yunan ittifakına yönelmesiyle oluşacak Türkiye karşıtı bir ittifakın da önüne geçilmiş olunacaktır. Muhtemel bir Sırp-Yunan-Bulgar bloku Türkiye'nin bölgedeki hayat damarı olan stratejik kuşak üzerindeki baskıların artmasına, Makedonya'nın dağılmasına ve Türkiye'nin Bosna ve Arnavutluk ile ilişkilerinin fiilen kopmasına yol açabilir. Bunun içinde Bulgaristan ile ilişkiler hem ikili hem de çok yönlü zeminde geliştirilmelidir. Bunun haricinde Romanya, Makedonya, Slovenya ve Hırvatistan gibi ülkelerle temaslar arttırılmalıdır. Özellikle Romanya ile zaten çok iyi durumda olan ekonomik ilişkiler daha da yaygınlaştırılmalı ve muhtemel bir krizde Romanya ve Tuna üzerinden geçen ulaşım hattı açık tutulmalıdır (Davutoğlu,2009:320).

Davutoğluna göre:

" bu kuşakta yaşayan toplulukların iç güvenliklerinin sağlanması, kültürel varlıklarının muhafazası, ekonomik ve sosyal altyapılarının güçlendirilmesi, kuşak üzerindeki topluluklar arasındaki iletişimin arttırılarak sürdürülmesi, Türkiye'yi bölgede hem barış hem de gerginlik konjonktüründe güçlü kılacaktır. Aksi takdirde bu kuşağın demografik olarak çözülmesi ve tasfiye edilmesi Türkiye'nin Balkanlar'daki etkinliğinin büyük ölçüde azalmasına yol açacaktır" (Davutoğlu, 2009:318).

Hemen bu noktada akıllara Joseph Nye'nin, "yumuşak güç"ü oluşturmak için,

"çekici bir kimlik taşıyan kültür, siyasi değerler ve kurumlar, ahlaki temelli ve meşruiyete dayalı politikalar üzerinde yükselen bir cazibe merkezi oluşturulmalı" sözü gelmektedir (Arslan,?:864). Türkiye'nin de söz konusu Balkanlar olduğunda elinde yeterince yumuşak güç kapsamında değerlendirilecek argümanı bulunmaktadır.

Bu noktada ilk akla gelen "din" olgusudur. Balkan milletleri arasında Boşnak ve Arnavutların İslam dinini benimsemiş olmaları Türk kültüründen daha yoğun ve kalıcı bir biçimde etkilenmelerine neden olmuştur. Özellikle günümüz Bosna- Hersek'inde Türk mimarisinin ve yaşam biçiminin renklerini canlı bir şekilde görmek mümkündür. Osmanlı Türk kültürü, Boşnaklar için bir prestij kültürüdür. Geçmişlerine bağlılıklarının yanında Müslüman-Osmanlı kültürü, özellikle Ortodoks Sırlar ve Katolik Hırvatlar karşısında Boşnakların ayakta kalmalarına ve bir kimlik olarak kendilerini tanımlamalarına imkan vermiştir (Bayraktar,2012:183).

Bugün Balkanlarda Türk kültür ve medeniyetinin canlı bir şekilde korunmasında Osmanlı hoşgörüsünün yanı sıra Balkan milletlerinin bu zengin medeniyeti bir cazibe merkezi bir üst kimlik olarak benimsemiş olmalarının da etkisi büyüktür. Bu yönüyle uluslararası ilişkiler açısından düşünüldüğünde, Osmanlı hinterlandı içinde yer alan bu bölge, günümüz Türkiye'si için sadece dini açıdan değil dil açısından da önemli bir coğrafyadır (Bayraktar,2012:186). Çünkü Osmanlı İmparatorluğu'nun kültürü ve özellikle kullandığı resmi dili Türkçe, Balkan milletleri arasında çok yaygın bir biçimde kullanılmaktaydı. Balkanlarda Osmanlı Türk kültürü egemen ve baskın yapısıyla "saygın kültür" olarak kabul edilmiş ve kısa zamanda bu saygın kültürün mensubu olmak Balkanlarda bir cazibe unsuru olarak görülmeye başlanmıştır. O dönemde Türk kültürünün Balkan milletleri üzerindeki etkisi o kadar büyük olmuştur ki, hemen hemen her evde bir Türk köşesi bulundurmak adet haline gelmişti (Xhanari 2012:8).

Türkçe'nin Balkan milletleri üzerindeki etkisi son yıllarda tekrar artış göstermiştir. Ayrıca son yıllarda Balkan ülkeleri üzerinden Türkiye'ye gelen turist akını da tesadüfi değildir. Bugün Balkan ülkelerinde Türk film ve dizilerine duyulan ilgi Türkiye'deki film yapımcılarını dahi şaşırtacak düzeye ulaşmıştır. Bugün Bosna'da

Kosova'da, Makedonya'da, Sırbistan'da, Hırvatistan'da insanlar çarşıda pazarda bir gece önce izledikleri Türk filimlerini/ dizilerini günlük sohbetlerine konu etmeye başlamışlardır. Bununla birlikte son dönemlerde, Balkan ülkelerinde Türkçe'ye duyulan ilginin artması ve devamında Türkçe öğrenmek için ülkemiz üniversitelerinin tercih etmeleri sonucunda Türkiye'deki Balkan kökenli öğrenci sayısında da ciddi bir artış gözlenmektedir (Bayraktar, 2012:187).

Son yıllarda Avrupa Birliği ülkelerinin yaşadıkları ekonomik kriz, bu ülkelerin kendi içlerine kapanmasına ve dış siyasetlerini de yeniden gözden geçirmelerine neden olmuştur. Buna paralel olarak, Türkiye Balkanlardaki yumuşak güç alanlarını genişletmiştir. Türkiye, bölgede kalıcı barış ve istikrarın kurulması için tüm bölge ülkelerinin Avrupa ve Avrupa- Atlantik kurumlarına entegrasyonunun son derece önemli olduğunun farkındadır ve bölge ülkelerini bu doğrultuda desteklemeyi sürdürmektedir. Türkiye bölge ülkelerine, siyasi ilişkilerin dışındaki alanlarda da destek ve yardım sağlamaktadır. Ekonomi, kültür, ortak tarihi miras, eğitim, askeri ve güvenlik gibi pek çok alanı kapsayan bu yardımlar hem devlet kurumları hem de sivil toplum kuruluşları aracılığıyla yürütülmektedir (http://www.mfa.gov.tr/balkanlar_ile-iliskiler.tr.mfa, 05.10.2013 tarihinde erişildi). Özellikle ekonomik ve insani yardım faaliyetleri kapsamında TİKA, Yunus Emre Enstitüsü, Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı, Sağlık Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı gibi kuruluşlar üzerinden ekonomik-kalkınma, eğitim ve kültür, sağlık ve teknik destek gibi konularda yumuşak güç politikalarını oluşturma çabalarına hız verilmiştir (Çavuş,2012:24).

Özellikle Türk hükümeti TİKA ve çeşitli sivil toplum kuruluşları aracılığıyla Osmanlı'dan kalma kültür mirasına sahip çıkmak için çeşitli girişimlerde bulunmuştur. Kosova'da Fatih Sultan Mehmet Han Cami, Sinan Paşa Cami, Yaşar Paşa Cami, Emin Paşa Cami, Murat Bey Cami'nin restorasyonu, Makedonya'da Üsküp Mustafa Paşa Cami'nin tadilatı, İshak Çelebi (İshakiye) ve Radanya Mahmut Ağa Camileri ve Çullu Baba Tekke Cami'nin restorasyonu, Bosna-Hersek'de Maglaj Kurşunlu Cami restore edilirken, Arnavutluk'ta da Preze Şehri Kale Cami ve Minaresi, Kruja Şehri Murad Bey Cami ve Minaresi, Berat Şehri Kurşunlu Cami ve Minaresi, Elbistan Şehri Nazire Cami ve Minaresi ile Korça Şehri İmrahorlu İlyas Bey Cami ve Minaresi, Karadağ'da ise

Osmanagiç Cami restore edilmiştir (<http://www.tika.gov.tr/haber/tikanin-cami-restorasyon-projeleri/533>,10.07.2013). Ayrıca 19. Osmanlı Padişahı Sultan IV. Mehmet zamanın da yapılan Konjik Köprüsü ve Kanuni Sultan Süleyman döneminde, Mimar Sinan'ın öğrencisi Mimar Hayrettin tarafından inşa edilen dünyanın en büyük kemer köprüsü olma özelliği taşıyan Monstar Köprüsü'nde Neo-Osmanlılık faaliyetleri kapsamında onarılan tarihi ve kültür miraslarıdır (<http://www.tika.gov.tr/haber/basbakan-yardimcisi-bekir-bozdog-bosna-hersekte-tika-projelerinin-acilisini-yapti/335>,10.08.2013).

Toparlamak gerekirse Balkanlar, Türkçe kökenli bir ifade olarak uluslararası literatürde de kabul gören bir adlandırmadır. İçinde barındırdığı etnik, dini ve kültürel farklılıkların hem bir arada yaşama kültürünü hem de bir parçalanmışlık ve çatışma ihtimalini bir araya gerirmiş olması, Balkan coğrafyasını dünya tarihi için olduğu kadar ülkemiz için de son derece önemli kılmaktadır (Oruç,2011: 236).

Kafkaslar

AKP iktidarı sürecinde Ahmet Davutoğlu'nun Orta Asya ve Kafkaslar üzerinde uygulamaya çalıştığı dış politika ilkelerinin temel argümanını Türk kimliği oluşturmaktadır (Çınar,2011:13). Özellikle Azerbaycan Türkiye için genel olarak Kafkaslar'da, özel olarak da Güney Kafkasya'da en önemli stratejik müttefiktir. Bölgesel bağlantılar açısından bir kıyaslama yapılması gerekirse Kafkaslar'da Azerbaycan istikrarlı ve güçlü bir bölgesel konum kazanmadıkça Türkiye'nin Kafkaslar'da ağırlığını arttırabilmesi ve yakın deniz havzası Hazar'a yönelik politikalarını gerçekleştirmesi mümkün olmayacaktır. Bu noktada unutulmamalıdır ki, Kafkaslar, Doğu Anadolu ve Körfez-Doğu Akdeniz hattını kapsayan Kuzey Ortadoğu jeopolitik olarak; Azeri petrolü, Doğu Anadolu'nun su kaynakları ve Kuzey Irak petroleri de jeoekonomik olarak bir bütünlük göstermektedir (Davutoğlu,2009:127-128).

Azerbaycan ve Türkiye aynı etnik kökenden gelen aynı dili konuşan ve bölgeye bakışları neredeyse bire bir örtüşen iki ülkedir. Azerbaycan eski devlet başkanı Haydar

Aliyev, Türkiye-Azerbaycan ilişkileri için "bir millet iki devletiz" ifadesini kullanmıştır. Dış işleri Bakanı Ahmet Davutoğlu'da söz konusu Azerbaycan olduğunda "bizim için hiçbir süreç Türkiye-Azerbaycan dostluğundan daha önemli değildir" derken Türkiye için Azerbaycan'ın ne kadar önemli olduğunu bir kez daha vurgulamıştır. Çünkü Azerbaycan, Türkiye'nin Kafkas ve enerji politikalarının merkezinde yer almaktadır. Bakü-Tiflis-Ceyhan petrol boru hattı, Bakü-Tiflis-Erzurum doğalgaz boru hattı, Bakü-Tiflis-Kars demiryolu gibi projeler bu iki ülkenin bağlarının sadece duygusal olmadığının kanıtlarıdır. Dahası Ankara-Bakü hattı, Atlantik ittifakının bölgedeki etkinliği açısından da hayati önem taşımaktadır (Zengin,2010: 393-394)

Ahmet Davutoğlu Türk Dış Politikasının yeni ilkelerinin özgürlük ile güvenlik arasında kurulacak yeni bir bağlantı, komşularla sıfır problem ilişkisi, çok boyutlu-çok kulvarlı dış politika, yeni bir diplomatik üslup ve ritmik diplomasiye geçiş temelinde olması gerektiğini ifade etmişti. Türkiye bu yeni anlayışla birlikte, yakın gelecekte birikmiş sorunlarına çözüm yolları geliştirerek, uluslararası kuruluşlarla yakın işbirliği ile birlikte bölgesinde bir güç, uzunca bir süredir ihmal ettiği bölgelerle geliştirilecek diplomatik ilişkilerle de küresel bir aktör olma iddiasını taşımak istemiştir. Bu gerekçeyle hem Azerbaycan-Ermenistan sorununda hem de Gürcistan da yaşanan krizlerde önemli bir arabulucu kimliği üstlenmiştir. Türkiye'nin bu girişimleri "başkalarının sorunları ile ilgilenme" ve "tarihi sorumluluğunu" yerine getirme gibi idealist temelli bir anlayışın uzantısı olarak nitelendirilebilir (Erdağ,2013: 53).

Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra bağımsız olan Türki Cumhuriyetlere yönelik adımlar Türkiye'nin yumuşak gücü çerçevesinde incelenmelidir. Bu bağlamda, Türkiye'nin Türk Cumhuriyetleri coğrafyasındaki yumuşak gücünün dalgalı bir seyir izlediği ifade edilebilir. Bu devletlerle olan tarihi bağlarının da etkisiyle bağımsızlıklarını ilk tanıyan ülkelerden olan Türkiye Cumhuriyeti bu yolla kültürel temellerden de beslenen yumuşak gücünün arttığı ifade edilmektedir. Türkiye'nin Türk Cumhuriyetlerine olan ilişkilerini geliştirmek için attığı, bu ülkelerin bağımsızlıklarını kazandıkları yıllarda kurulan Türk İşbirliği ve Kalkınma İdaresi Başkanlığı (TİKA) siyasi hamlelerin Türkiye'nin yumuşak gücüne yaptığı katkıyı vurgulamak açısından örnek teşkil etmektedir. Orta Asya'da yerleşmiş Türk Cumhuriyetleri'ne yönelik

yumuşak güç adımları TİKA ile sınırlı değildir. Bu ülkelerden Türkiye'ye burslu öğrencilerin getirilmesi, Türkçe Konuşan Ülkeler Zirvesi'nde bu ülkelerin bir araya gelmesi atılan yumuşak güç adımlarına verilebilecek diğer örneklerdir. O bölge yurttaşlarına Türkiye'nin burslar vererek onların Türkiye'de eğitim almalarının sağlanması ve Türkçenin bölge ülkelerini bir araya getirebilecek bir unsur olarak kullanıldığı Türkçe Konuşan Ülkeler Zirvesi'nin gerçekleştirilmesi Türkiye'nin yumuşak güç bağlamında attığı adımların kültürel özelliklere de dayanabileceğini göstermektedir. TİKA gibi bir devlet kuruluşu olan Kızılay'ın çalışmaları da yumuşak güç örneği olabilecek nitelikler taşımaktadır (Çamır,2009: 3-43,4-26).

Değişimin yaşandığı Türk dış politikasında Orta Asya ile ilişkiler de yeni bir sürece girmiştir. TİKA'nın özellikle 2002 yılından itibaren hükümetin yeni dış politika açılımlarıyla etkinliğini ve yaygınlığını arttırmıştır. İşte bu noktada etnik ve dini kökenimiz olan Kazakistan, Özbekistan Tacikistan, Türkmenistan ve Kırgızistan ile bölgesel olarak kapsamlı işbirliği sağlanmış ve projeler yapılmış olup siyasi ve ekonomik anlamda ilişkiler sıkılaştırılmıştır (Türkmen,2012:2). TİKA'nın eski başkanı Hakan Fidan Türkiye'nin Kafkasya politikası ve uyguladığı yumuşak güç stratejisini şu cümlelerle özetlemiştir:

"Türkiye'de şu çok iyi bir psikoloji, burada herhangi bir kamu görevlisini arayın, Kırgızistan, Özbekistan, Azerbaycan'dan muhatabı arasın kendi Türkiye'de ki arkadaşına yardım ediyormuş gibi yardım eder. Yani Azerbaycan Tarım Bakanı, Türkiye'de ki Tarım Bakanı[nı] arasın sanki Kırklareli Valisi arıyormuş gibi malzeme gönderir. Burada aslında daha derinde bir kültür yatmaktadır. Şunu söylemekten memnuniyet duyuyorum; Orta Asya'da, Kafkaslar'da, Türkiye yaptığı yardım faaliyetleri ile çok ciddi bir zemin kazanıyor. Birde dediğim gibi onları da daha iyi bir hale getiriyoruz" (Kardaş ve Erdağ,2012:174).

Ortadoğu

Ahmet Davutoğlu'nun Neo-Osmanlıcı dış politikası kapsamında analiz

edeceğimiz Ortadoğu; Mısır'dan İran'a uzanan, Nil ve Mezopotamya havzalarının arasını betimleyen, en geniş şekliyle de Fas'tan Pakistan'a kadar yayılmış olan bölge için kullanılan tarihi, kültürel ve dini bir kavramdır (Davutoğlu,2009: 324). Ortadoğu, tarihi ve dini anlamda İbrahimi gelenekle odaklaşmasına rağmen insanlık tarihi açısından kutsal görülmüş bir coğrafyadır. Çünkü çeşitli medeniyetlere ev sahipliği yapmış olması, bölgenin stratejik derinliğini arttıran en önemli argümandır. Ortadoğu'nun, medeniyet aidiyeti ve jeokültürel alan olarak İslam kimliğini, jeoekonomik kaynak olarak petrolü, fiziki coğrafya olarak çöl iklimini ve stratejik olarak da Avrasya'yı çevreleyen Rimland kuşağının merkezini çağrıştırıyor olması, bölgenin Davutoğlu Neo-Osmanlılığı için neden vazgeçilmez olduğunu anlamamız açısından yeterli gerekçelerdir. Hatta bölgenin ne derece stratejik bir derinliğe sahip olduğunu Ahmet Davutoğlu şu sözlerle dile getirmiştir:

"Ortadoğuda sınırlar son derece kötü örülmüş bir duvarı andırmaktadır. Bu kötü örülmüş duvardan herhangi bir taş oynatmanın duvarı yıkmak anlamına gelebileceğini bilen ve yıkılan bir duvarın altında kalmak istemeyen uluslararası aktörler değişik taşları eş-zamanlı bir şekilde oynatarak duvarı yıkmadan yeni bir şekil vermeye çalışmalılardır" (Davutoğlu, 2009: 323-324).

Yukarıdaki ifadelerden hareketle, Türkiye'nin Ortadoğu politikasına bakıldığında dönem dönem Türkiye'nin bu coğrafyaya mesafeli bir duruş sergilediği ve gözlemci statüsünde kalmayı tercih ettiği görülmektedir. İlişkilerin bu tarz bir seyir izlemesinde, Osmanlı döneminde Araplarla sorunlu seyreden ilişkilerin, hem Türklerin hem de Arapların hafızasından silinmemiş olması ve Türkiye'nin Cumhuriyetin kuruluş yıllarından itibaren yüzünü Batı'ya çevirmiş olması etkili olmuştur. Ancak 2002 AKP iktidarı dönemiyle Türk dış politikasında Türkiye gözlemci statüsünden sıyrılıp bölge için "model ülke" olma statüsüne ulaşmıştır. Aynı zamanda Türkiye İslam'ın gelişim ve demokrasi önünde bir engel olduğu görüşünü yıkmış ve Ortadoğu bölgesinde ülkelerle ikili ilişkilerde ekonomik ve siyasi anlaşmalar imzalamıştır. Türkiye'nin bölgenin barış ve istikrarına yönelik yaptığı katkılar azımsanmayacak kadar fazladır. Böylece bölgenin barış ve istikrarı için Türkiye vazgeçilmez bir ülke konumuna yükselmiştir (Türkmen, 2012:2).

Özellikle 2002 yılında AKP iktidarı ile birlikte, Neo-Osmanlıcılık kapsamında, Ortadoğu'ya yönelik olarak ekonomik ve siyasi alanda ciddi bir yakınlaşma çabası içine girilmiştir. Bu yakınlaşma bazı çevrelerce AKP'nin İslami referanslara dayanan geçmişiyle ilişkilendirilse de, Tarık Oğuzlu'ya göre (Oğuzlu, 2008: 3-7) Türkiye'nin dış politikada Ortadoğu'ya yakınlaşmasının nedeni duygusal ve romantik olmaktan çok gerçekçi ve pragmatikti. Oğuzlu'ya göre, bu yakınlaşmaya neden olan iki etken vardı: Birincisi, Türkiye'nin AB'ye kurumsal anlamda yakınlaşmaya başladığı sırada, Türk halkının AB'ye giriş sürecini tartışmaya başlaması ve AB'nin kendi içinde yaşadığı krizler nedeniyle Türkiye'deki elitlerin, Avrupa'nın kendi sorunlarını çözmedikçe üyeliği uzak bir ihtimal olarak görmesiydi. Ayrıca Türkiye'nin AB'ye katılımı, Ortadoğu'yla ilişkilerinde daha etkin olmasını gerektirebilirdi. Bu nedenle Türkiye bölgede istikrarın sağlanması için çabalarını hızlandırdı. İkinci neden de Irak'ın ABD tarafından 2003'de işgaliydi. Bu gelişmenin ardından Türkiye'nin Amerika ile ilişkileri ne Soğuk Savaş dönemindeki gibi "müttefik" ne de 90'lardaki gibi "stratejik ortaklık" biçiminde tanımlanabilirdi. Artık Amerika'nın hem müttefik hem de güvenlik için potansiyel tehdit olduğu şeklindeki fikirler duyulmaya başlanmıştı. Bundan böyle Türkiye'nin ABD ile ilişkileri, Avrupa'dan çok Ortadoğu'daki gelişmelerden etkilenecekti. Ortadoğu'daki, özellikle de Irak'taki gelişmeler, Türkiye'nin güvenlik çıkarlarında daha önemli hale gelmekteydi. Tüm bu politik süreçlerin yanında, Türk siyasetçiler, Türkiye'nin ulusal kimliğinin doğulu olduğunu sık sık vurgulamaya başlamışlardır. Yani Osmanlı'nın kalıtı ve İslami karakterinin Batı'yla ilişkilerinde maliyetten daha çok fayda getireceğini fark etmişlerdir. Bu da gözlemcilerin öne sürdüğü gibi Türkiye'nin yüzünü Batı'dan Doğu'ya dönmesi değil, Türkiye'nin Batı'ya karşı elini güçlendirecek stratejik bir hesaplama girişmesi demektir (Aydos, 2013:111).

Türkiye'nin Ortadoğu açılımının temel dayanaklarını, AK Parti'nin dış politikasının mimarı olan Ahmet Davutoğlu'nun "Stratejik Derinlik" adlı eserinde görmek mümkündür. Ona göre, bölgedeki etnik ve dini farklılıkların stratejik hesaplarla turmandırılması, bölgenin kısa sürede bir bunalım odağına dönüşmesine neden olmaktadır. Ortadoğu'da kalıcı bir barışın sağlanması, bölgedeki bu jeo-kültürel parçalanmaların doğurabileceği risklerin azaltılmasına bağlıdır. Bölgenin zengin jeo-

kültürel arka planı parçalayıcı değil, tanıştırıcı ve bütünleştirici bir şekilde değerlendirilmedikçe, kalıcı bir bölge düzeni oluşturulamaz. Bu noktada Davutoğlu Osmanlı mirasına vurgu yaparak, bölgede beş asır boyunca kalıcı bir düzen kurmayı başaran bu mirasa sahip olan Türkiye'nin, bu mirası kalıcı ve adil bir düzen kurabilmek açısından kullanabilmesinin hayati önem taşıdığını belirtir. Ona göre Türkiye artık bölgeye sırtını dönerek ya da bölgedeki küresel aktörlerin tavırlarına bağlı kalarak derin perspektifli bir bölge stratejisi geliştiremezdi (Davutoğlu,2009: 331).

Söz konusu Ortadoğu olduğunda, Ahmet Davutoğlu'nun Neo-Osmanlıcı dış politikasını iki aşamada değerlendirmenin daha doğru olacağını düşünüyoruz. Çünkü Ahmet Davutoğlu'nun Başbakan'ın danışmanı olduğu 2002 yılından, Arap Baharı'nın patlak verdiği 2010 yılına kadar, "Soft Power" eksenli politikalar gerçekleştiren Türk hükümeti, Arap Baharı'nın yaşandığı 2010 yılından sonra "Hard Power" kapsamında değerlendirilen girişimleri yüzünden sık sık eleştirilmiştir. 2010 yılına kadar bölge için "rol modeli" / "cazibe merkezi" olarak görülen Türkiye, 2010 yılından sonra duruşu ve söylemleri nedeniyle model ülke olmaktan uzaklaştığı yönünde ortaya atılan iddiaların, hedefinde yer almıştır (Keyman, 2013). Öncelikle Türkiye'nin "Soft Power" kapsamında gerçekleştirdiği politikalara yer vereceğiz.

Türkiye'nin 2010 yılına kadar, Ortadoğu'da artan etkinliğini ve "bölgesel güç" potansiyeline ilişkin tartışmanın en önemli boyutunu soft power yani yumuşak güç parametresi oluşturmaktadır. Yumuşak güç kavramı kapsamındaki ilkelerin; kültür, politik değerler ve dış politika sütunlarında uyguladıkları ve diğer aktörlerin bu uygulamaları nasıl algıladıkları ile ilgilidir. Yumuşak güç açısından son dönemde Türkiye'de değişik çalışmalar yapılmıştır. Bu açıdan Türkiye'nin bölge ülkeleriyle paylaştığı, başta dini unsurlar olmak üzere, ortak tarih, kültür ve değerler sisteminin sağladığı cazibe değişik çalışmalarda vurgulanmıştır (Taş, 2012:5).

Türkiye'nin Ortadoğu'ya ve özellikle Arap Baharı yaşanan ülkelerin içinde bulundukları dönüşüm sürecine model olabileceğini savunan görüşlerin temelinde, Türkiye'nin bütün eksikliklerine rağmen Müslüman ağırlıklı nüfusuyla, laik ve işler bir demokrasiye sahip ülke olması yatmaktadır. Türkiye, Müslüman çoğunluğa sahip

toplumunun dini ve muhafazakar değer yargılarını, laik devlet anlayışı ve liberal sosyo-ekonomik yapıyla bir araya getirebilmiş bir ülkedir. Bu temel parametrelere, Türkiye'nin Batı dünyası ile geliştirmiş olduğu fonksiyonel ilişkiler de eklendiğinde oluşan tabloda Türkiye, Ortadoğu coğrafyasında hem liberal temsili demokrasinin yaşamasını hem de bölge toplumları gözünde düşman Batılı dünya algısının değiştirmesini sağlamıştır. Bunun yerine pragmatik ve işbirliği odaklı ilişkiler kurulmasını destekleyen Türkiye, Ortadoğu için bir cazibe merkezi bir rol modeli haline gelmiştir (Duran ve Özdemir, 2012: 191).

Türkiye'nin Ortadoğu'da yumuşak güce sahip olduğunu savunanlar, Türkiye'nin mevcut dış politikası ışığında, Ortadoğu ile ilişkilerini yakın seviyede tutması, sorunlarla ilgilenmesi ve düzen kurucu bir politika izlemesi sonucu etkisinin arttığı gerçeğini öne sürmektedirler. İştâar Gözaydın gibi bazı yazarlarsa Türkiye'nin bu coğrafya üzerinde "Din" unsurunu kullanarak yumuşak güç elde ettiğini savunmaktadır. Türkiye'nin Avrupa'da bulunan Müslüman Diasporanın ve Ortadoğu'nun Müslümanlarıyla, Müslümanların kurduğu çeşitli kuruluşlarla, iyi ilişkiler oluşturup, desteklerini sağlayabileceğinin altını çizmektedir (Çavuş, 2012:28).

Ortadoğu'da Arap Baharı'nın gerçekleşmesi ve Türkiye'nin Müslüman bir ülke olarak demokrasiyle yönetiliyor olması, liberal bir ekonomiye sahip olması, Türkiye'nin yumuşak gücünün gündemde kalmasını sağlayan etkenlerden sadece birkaçıdır. Tarık Oğuzlu (Oğuzlu,2011), Türkiye'nin AB'ye üye olmasıyla beraber Ortadoğu'nun Batı ile barışmasına yardımcı olabileceğini iddia etmiş ve bu durumun Türkiye'nin yumuşak gücünü arttıracaklarını vurgulamıştır. Türkiye'nin modernleşme sürecinin, küreselleşmeye ayak uyduramamış Ortadoğu'da örnek olarak görülmesi, Türkiye'nin çekiciliğini arttıran faktörlerden bir diğeridir (Çavuş,2012:28). Türkiye'nin Ortadoğu üzerindeki yumuşak gücüyle ilgili Paul Salem, Al-Hayat gazetesinde kaleme alınan bir makalede kayda değer değerlendirmelerde bulunulmuştur. Türkiye'nin Orta Doğu'daki tek modern ülke olduğunu ifade eden bu makale, ayrıca Türkiye'nin Sünni bir ülke olması nedeniyle, Orta Doğu'da "Türk yüzyılı"nın başlangıcı olabileceğini de iddia etmiştir (Akt: Çavdar, 2010:10).

Ahmet Davutoğlu'nun Neo-Osmanlılık politikası doğrultusunda ürettiği "arabuluculuk" stratejisi, Türkiye'nin Ortadoğu'da yumuşak gücünü kuvvetlendiren önemli faktörlerden bir diğeri olmuştur. Özünde arabuluculuk, yeni Türk dış politikasının temel prensiplerinden biri olan proaktif diplomasinin, dış politik araçlarından biri olarak ortaya çıkmıştır. Çatışmaların yayılmasını önlemek bu politikanın esas hareket noktasıdır. Ülkeler ve belli durumlarda ülke içindeki çatışan guruplar arasında, içinde bulundukları krizden çıkmaları amacıyla taraflar arasında diplomatik diyalogun sürmesi için çaba sarf etmek anlamına gelmektedir. Türkiye söz konusu politikayla, Filistin'de El Fetih ve Hamas, Irak'da Iraklı Sünni ve Şii taraflar gibi ülke içi arabuluculuk girişimlerinin yanı sıra, Suriye ve İsrail, Pakistan ve Afganistan, Avrupa Birliği ve İran gibi ülkeler arasında da arabuluculuk rolü üstlenmeye çalışmıştır (Yaşıltaş ve Balcı, 2011:24).

Türkiye'nin 2003 yılında ABD'nin Irak'a müdahalesini desteklememe kararı alması, Gazze Savaşı'nın ardından İsrail'e yönlendirdiği ağır eleştiriler, Davos'ta yaşanan "one minute" krizi, her türlü uyarıya rağmen İHH yardım gemisinin Gazze'ye doğru yola çıkması ve İsrail'li askerler tarafından saldırıya uğraması ve Libya savaşında, savaşta mağdur olan halka kucak açması Türkiye'nin Ortadoğu'da ve özellikle Arap nüfusu üzerinde popülaritesini arttırmıştır (Altunışık,2011:1). Arap tarihi belleğinde 100 yıllık bir utanç olan İsrail devletinin kurulması ve bunun son yıllarda Gazze ile sembolleşmesi de önemli olan bir diğer noktadır. AKP, Arap halkının bu hassasiyetini iyi kavramış ve tam da Türkiye'nin yumuşak gücünün artmaya başladığı dönemde Ortadoğu ülkelerinin Filistin konusundaki başarısızlığını kendi başarısına dönüştürmüştür. İsrail'e karşı kafa tutuyor imajı, Filistin davasını her kulvarda savunması ve dindar imajı, Başbakan Erdoğan'ı Arap halkları gözünde karizmatik bir lider yapmıştır (Ersaydı,2011: 63). Ayrıca Mısır ve Tunus'ta seçimlere giren ve kazanan partilerin, Adalet ve Kalkınma Partisi'ne benzer parti programlarını benimsemeleri ve özellikle Tunus'ta iktidara gelen El Nahda partisinin Türkiye'deki Adalet ve Kalkınma Partisi'ni örnek alacağını söylemesi gibi pratikte yaşanan gelişmeler, Türkiye'nin demokratik bir ülke olarak bölgeye model olabilme ihtimalini arttırmaktadır (Duran ve Özdemir, 2012: 191-192).

Türkiye'nin artan cazibesinin en büyük kanıtı, Ortadoğu'da Türk diline artan ilgi, Türk dizilerinin izlenme oranındaki artış ve Türkiye'ye gelen Ortadoğu'lu turist sayısında gözle görülür bir yükselme olmasıdır (Altunışık,2011:2). Türkiye'nin yumuşak güç politikaları nedeniyle, 2009-2010 yıllarında Arap ülkelerinde yapılan TESEV kamuoyu araştırmaları Türkiye'nin bölgedeki popülerliğinin arttığını göstermektedir. 25 Ağustos-27 Eylül 2010 tarihleri arasında TESEV tarafından, 7 Arap ülkesinde yapılan araştırma, (Mısır, Ürdün, Lübnan, Filistin, Suudi Arabistan, Suriye, Irak ve İran) Türkiye'ye duyulan sempati oranının %80 gibi azımsanmayacak bir oranda olduğunu göstermiştir. 2010 yılında İran'ın da katılımıyla yapılan diğer bir ankette ise, oranın %85'e çıktığı belirtilmektedir. 2011'in Ekim ayında, Mısır, Ürdün, Lübnan, Fas ve Birleşik Arap Emirlikleri'nde yapılan başka bir araştırmaya göre ise, Arap Baharı'nın en büyük kazananının Türkiye olduğu kaydedilmiştir. Bu araştırmaya göre, Türkiye'nin Ortadoğu'da en yapıcı ülke olarak görüldüğü ortaya çıkmıştır (Çavuş, 2012:32).

Fakat 2010'un son günlerinde Tunus'ta kendini ateşe veren Muhammed Buazizi, büyük ihtimalle farkında olmadan milyonları çekim alanına sokacak bir başkaldırının fitilini ateşlemiştir. Tunus ve Tunus'un ardından Mısır, Mısır'ın ardından Libya'da ülkeyi yıllarca diktatörlük rejimiyle yöneten iktidarlara karşı ayaklanmış ve milyonlarca halk, eşitlik-özgürlük ve demokrasi isteğiyle sokağa dökülmüştür. Son olarak benzer gelişimler komşumuz Suriye'de yaşanmaya devam etmektedir. Yaşanan bu kanlı süreç, Türkiye'nin yıllardır kurmaya çalıştığı "proaktif dış politika", "komşularla sıfır sorun" ve "model ülke" üzerine inşaa ettiği Neo-Osmanlıcı dış politikasına zarar vermiştir. Halbuki bu tarihe kadar Tunus, Libya ve Mısır'da devrilen liderlerle yakın ilişkiler kuran Türkiye, 1998 yılında savaşın eşiğine geldiği Suriye ile de pürüzlü ilişkilerini düzeltmişti. Fakat yaşanan süreçte bir dönem orta yolcu bir tutum izlemeye çalışan Türkiye, kanlı iktidar mücadelesinin sınır komşusuna sıçramasıyla sancılı bir sürecin içine girmiştir (Dinçer ve Kutlay,2012: 1-2).

Özellikle demokratik, laik ve Müslüman bir ülke olarak, Ortadoğu'da model gösterilen Türkiye, demokrasi bağlamında ülkelerdeki muhalif hareketleri desteklemiş ve diktatörlerin değişip, daha demokrat rejimlerin kurulması gerektiği yönünde

açıklamalarda bulunmuştur. Türkiye'nin beklentisi yönünde gelişmeler Tunus, Libya ve Mısır'da yaşanırken, Suriye'de sürecin uzaması, Beşşar Esad yönetiminde bulunan Suriye Ordusunun, muhaliflere karşı bölgesel anlamda üstünlük elde etmesi, Türkiye'nin Güney sınırında yaşanan mülteci patlaması ve Suriye ile imzalanan ticaret anlaşmaları gereği yürütülmesi gereken faaliyetlerin savaş sebebiyle durma noktasına gelmesi Türkiye'yi kararlı bir duruş sergilemeye itmiştir. Gerek Başbakan Erdoğan gerek Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu, Suriye'de Esad yönetiminin son bulması yönünde açıklamalarda bulunmuşlardır. Fakat hem sınır komşumuz olan hem de bölgesel anlamda ciddi bir güç teşkil eden İran'ın, Esad'a destek olması ve aynı zamanda çift kutuplu dünya sisteminde sırtımızı döndüğümüz Rusya'nın da İran'a benzer açıklamalar yaparak Suriye'ye destek olması, Türkiye'yi Ortadoğu coğrafyasında zor durumda bırakmıştır. Ayrıca İsrail'le Mavi Marmara yüzünden kopan ilişkiler, Mısır'da demokratik seçimlerle gelen hükümetin, Sisi yönetimindeki askeri darbeye alaşağı edilmesi Türkiye'nin Ortadoğu'da izlediği aktif dış politikanın sorgulanmasına sebep olmuş ve Türkiye'nin bölgedeki manevra alanını daraltmıştır (Keyman, 2013).

Yukarıdaki gelişmelere ek olarak, Kürt Sorunu'nun yıllarca çözüme kavuşmaması, kamusal anlamda başörtüsü sorununun devam etmesi, azınlıklar sorunu (Duran ve Özdemir, 2012:193) ve son olarak demokrasi anlayışıyla bölgeye örnek gösterilirken, "Gezi Parkı" olayları sırasında polisin göstericilere karşı sergilediği sert müdahale Türkiye'de ki ifade özgürlüğünü tartışmaya açmış ve demokrasinin toplumsal anlamda tam anlamıyla oturtulamadığı eleştirilerinin ortaya atılmasına neden olmuştur (http://www.bbc.co.uk/turkce/haberler/2013/06/130613_gigiibrahim.shtml, 05.10.2013 tarihinde erişildi). Türkiye'nin Ortadoğu'daki yumuşak gücünü kaybedip-kaymetmediğini irdelemek adına Milliyet Gazetesi Washington Temsilcisi Pınar Ersoy, "yumuşak güç" kavramını geliştiren ve Türkiye dış politikası yapımcılarının da çok etkilendiği Joseph Nye ile son dönem dış politika ve Gezi olayları üzerine önemli bir söyleşi yaptırmıştır. Nye, Gezi Parkı olaylarına gönderme yaparak, AK Parti hükümetinin ülke içi ve dış politika yönetimini eleştirmiş ve gelişmeleri "iç karartıcı" bulduğunu ifade etmiştir. Nye görüşlerini; "Hayal kırıklığı yaşıyorum, ama karamsar değilim"; "Türkiye eski başarı hikayesine dönmeli"; "...içeride demokrasi ve denge ve

denetleme sistemi, ...dışarda, yumuşak güç ve güvenilebilirlik". "Mısır gibi birçok ülkede, özellikle elitler, gençler ve entelektüeller kendi ülkelerinin Türkiye'nin yolundan gitmesini umuyordu" ifadeleriyle açıklamıştır (Akt: Keyman,2013).

Toparlamak gerekirse, Türkiye'nin Ortadoğu'daki etkisinin attığı şu son yıllarda Neo-Osmanlılık sıklıkla gündeme getirilmeye devam eden bir kavramdır. Türkiye, Batı tarafından devamlı şüpheyile bakılırken, AKP iktidarının dindar imajı ile hizmetleri öne çıkarması, bölge coğrafyalar üzerinde uyguladığı yardım projeleri, tek hedefin Batı olmadığını, eski topraklara el uzatmak gerektiğini belirtmesi Türkiye'nin önüne yeni kapıların açılmasını sağlamıştır. Erdoğan'ın Arap ülkelerinde "İslam'ın kurtarıcısı", "Mısır'da Allah'ın gönderdiği melek" (Ersaydı, 2011: 65) olarak anılması, Erdoğan nezdinde Türkiye'yi yüceltmıştır. Fakat 2010 yılına kadar yolunda giden Neo-Osmanlı dış politika, Arap Baharı'nın yaşanmasıyla sekteye uğramış ve Türkiye bölge nezdinde üzerinde soru işaretleri barındıran bir ülke imajına bürünmüştür.

Afrika

Ahmet Davutoğlu'nun Neo-Osmanlılık kapsamında geliştirdiği dış politika ilkelerinden birisi de "vizyon odaklılıktır". Bu ilke doğrultusunda, Türkiye'yi ilgilendiren "doğrudan" bir kriz ya da sorun yoksa söz konusu bölgeye herhangi bir politika geliştirilmemesi yönündeki dış politika bakışının değiştirilerek, onun yerine kriz olmasa bile Türkiye'nin uluslararası ve tarihsel konumu gereği o bölgelerde de etkin olması gerektiğini vurgulayan bir politika hedeflenmiştir (Yeşiltaş ve Balcı,2011:14). Stratejik derinlik kapsamında değerlendirmemiz gereken bu politika ışığında, elindeki imkanları etkin bir şekilde kullanan Türkiye, yeni dönemde dış politikasını geliştirmek ve çeşitlendirmek için yeni açılımlar başlatmıştır. Bu açılımlardan biriside Afrika Açılımı'dır. Afrika Açılımı'nın temelinde Türkiye'nin Afro-Avrasya havzasında etkinliğini arttırmak istemesi ve böylece bölgesel güç olma hedefi yatmaktadır. Afrika bu hedefin saç ayaklarından sadece biridir. Türkiye, günümüzün çok kutuplu dünya sisteminde stratejik, ekonomik ve politik gücünün artmasının bir ifadesi olarak dış politikasında çoğu zaman ihmal ettiği Afrika'ya yüzünü dönerek Afrika'nın gözardı edildiği yılların telafisi için çabalamaktadır. Afrika kıtasına

sorun çözücü olarak yaklaşan, Afrika ülkeleri ile ortak çalışmalar yürütmek, eşitler arası sağlam ilişkiler kurmak isteyen Türkiye, Avrupa Birliği'ne aday ve bir NATO üyesi ülke olarak uzun yıllar benimsediği insan hakları, demokrasi, hukukun üstünlüğü gibi ilkelerin gelişmesi ve yerleşmesi için Afrika ülkeleriyle ilişkilerini daha sağlam bir zemine oturtmayı hedeflemektedir(Fırıdinoğlu,2012:1).

Prof. Dr. Ahmet Davutoğlu'nun Stratejik Derinlik isimli kitabında yer verdiği bir cümleyi hatırlatmak bu noktada faydalı olacaktır. "Bir ülkenin gücü sadece kendi çevresindeki fiili gücü ile değil, değişik havzalardaki ekonomik, kültürel ve diplomatik etkinliği ile değer bulacaktır" (Davutoğlu,2009:206). Buradan çıkan sonuç şudur; Bölgesel güç olmak isteyen, tarihten gelen köklü devlet geleneğine sahip, kendi ulusal çıkarlarını gerçekleştirmek isteyen bir Türkiye'nin diğer çevre havzalara olduğu gibi Afrika'ya da kayıtsız kalması beklenemez. Bunun yanı sıra Türkiye, Afrika bağlamında uluslararası ekonomik ve politik rekabette önemli bölgeleri yakından takip edebilmekte, kıtalararası etkileşimi sağlayıp geliştirebilmektedir. Türkiye'nin Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda 53 üyeyle temsil edilen Afrika'nın uluslararası alandaki desteğinden mahrum kalmaması ve Kuzey Afrika ile geliştirilen iyi ilişkiler sayesinde Akdeniz üzerindeki dengelerde söz sahibi olabilmesi için Afrika Açılımı kilit bir işleve sahiptir (Fırıdinoğlu,2012:1).

Türkiye, hem "çok kulvarlı çok boyutlu ilişkiler" prensibinin bir gereği olarak hem de Afrika'nın öneminin giderek artacağı öngörüsünden hareket ederek bu bölgeye özel ilgi göstermeye başlamıştır. Tarihi derinlik açısından değerlendirmek gerekirse, Osmanlı'nın ardında bıraktığı miras, Afrika sahasında Türkiye'nin elini güçlendiren en büyük argümandır (Zengin,2010:446). Aslında Türklerin Afrika kıtasıyla ilk tanışması Yavuz Sultan Selim'in Mercidabık Seferi ile olmuştur. Daha sonra Kuzey Afrika'daki hakimiyet yanında Kızıldeniz'in üzerinden Doğu Afrika ve Hint Okyanusu politikası geliştirmeye çalışan Osmanlı Devleti daha yakın bir zamana yani bu asrın başlarına kadar, Avrupa ve Asya ülkesi olma yanında aynı zamanda bir Afrika ülkesi de olmuştur. Osmanlı Devleti için Mısır, Afrika, Ortadoğu, Kızıldeniz ve Hint Okyanusu üretilecek politikaların kilit noktasıydı. Osmanlı Devleti'nin Libya, Tunus ve Cezayir politikaları da hem batı Akdeniz dengeleri hem de güneye yönelik sahra derinliği kazanma hedefi

açısından ciddi bir Afrika boyutu kazanmıştır (Davutoğlu,2009: 206).

Osmanlı'dan kalan kültür mirası ve tarihten gelen hiçbir olumsuzluğun olmaması Türkiye'nin Afrika kıtası üzerinde uygulayacağı yumuşak güç için elini güçlendiren etkenlerdir. Hasan Öztürk hazırlamış olduğu raporda, Doğu Afrika sahillerinde bulunan Zanzibar adasında 1960'lı yıllara kadar Sultan Abdülhamit adına hutbeler okunduğunu iddia etmiştir. Ayrıca Öztürk, Tanzania'da ve bazı diğer Afrika ülkelerinde okutulan lise ders kitaplarında Türklerin Afrika ile olan yardımsever ve sömürge amaçlı olmayan ilişkilerinin öğrencilere öğretildiğini ve Afrika'da anti sömürgeci mücadelenin öncüsü olarak Türkiye'nin gösterildiğini ifade etmektedir (Öztürk,2008:324).

Stratejik Derinlik kapsamında değerlendirdiğimizde ise, özellikle soğuk savaş şartlarının ortadan kalkması Türkiye'nin Afrika'ya yönelik politikasını yeniden gözden geçirmesini gerektirmiştir. Ahmet Davutoğlu Afrika'nın Türkiye için önemini şu sözlerle ifade etmiştir:

"Afrika'daki gelişmlere tümüyle ilgisiz kalmak veya bütün sömürgeci birikime rağmen hala bakir kaynaklara sahip olan bu kıtayı bir geri kalmış ülkeler topluluğu olarak görüp küçümsemek Türkiye ölçeğinde tarihi ve coğrafi faktörlere sahip bir bölgesel güç için mazur görülemez bir zaaf oluşturur. Türkiye'nin Afrika ülkelerinin ağırlığını hissettirdiği BM Genel Kurulu'ndaki ilgili her kararda ciddi bir yalnızlık yaşaması bu zaafın bir sonucudur" (Davutoğlu,2009:208).

Bu doğrultuda 2003 yılında Afrika stratejisini hazırlayan Türkiye, Neo-Osmanlılık kapsamında 2005 yılından itibaren Afrika vizyonunu hayata geçirecek hamlelere hız vermiştir. Batı Afrika'daki Somali'den Pakistan'a kadar olan hat Türkiye'nin birinci derecede ilgi alanını oluşturmaktadır. TİKA ve Kızılay üzerinden insani yardımlar göndererek, Türk Hava Yolları'yla iş adamlarını taşıyarak, TRT imkanlarını devreye sokarak Türkiye buralara yeni erişim kanalları açmaya başlamıştır. En önemli hamlelerden biri 2009 yılında Afrika'da 10 yeni büyükelçilik açma kararı olmuştur. 2009 sonunda Türkiye'nin Afrika'daki büyükelçilik sayısı 22'ye yükselmiştir

(Zengin,2010:447).

Türkiye'nin Afrika açılımı için destek aldığı bir diğer yapılanma ise cemaat ağlarıdır. Hatta Türk basınında, Gülen cemaati'nin Afrika'da kurduğu okulların Afrika halkı tarafından Türkiye'ye karşı iyimser bir bakış açısı geliştirilmesinde büyük rol oynadığı ve hükümetin Afrika açılımını bu okullar üzerinden temellendirildiği iddia edilmiştir. Gülen cemaati öncülüğünde Fas, Cezayir, Mısır, Moritanya, Mali, Nijer, Çad, Sudan, Etiyopya, Senegal, Gine, Gana, Togo, Nijerya, Kamerun, Kongo, Uganda, Kenya, Tanzanya, Mozambik ve Güney Afrika'da bir çok okul, eğitim kompleksi ve kültür merkezi inşaa edilmiştir (<http://www.haberturk.com/polemik/haber/515415-100-soruda-fethullah-gulen-ve-hareketi>, 07.10.2013 tarihinde erişildi). Gülen cemaatinin aktif faaliyetlerinin yanı sıra Süleymancılar'ın öncülüğünde de Afrika'da çeşitli "Dershane-i Nuriye"ler inşaa edilmiştir. Fas'ta açtığı Kur'an Kursu ile Afrika coğrafyasına giriş yapan Süleymancıların, Güney Afrika'da Johannesburg kentinde yer alan Dershane-i Nuriye'si en tanınmış eğitim kurumlarıdır (<http://sevgiyolcusu.blogcu.com/gunay-afrikadan-hizmet-mektubu/4827049>, 07.10.2013 tarihinde erişildi). Bunun haricinde Kenya ve Gana'da da eğitim kurumları bulunan Süleymancılar, Kurban bayramlarında da bölgede Kurban kesim faaliyetleri yürütmektedirler.

Ayrıca Türkiye, Afrika-Türkiye ilişkilerinde yakınlaşma sağlamak amacıyla çeşitli akademik çevreler ve düşünce kuruluşlarını da devreye sokmuştur. Ankara Üniversitesi bünyesinde 3 Aralık 2008 tarihinde kurulan Afrika Çalışmaları Araştırma ve Uygulama Merkezi (AÇAUM) Türkiye'de bir Üniversiteye bağlı olarak kurulan ilk Afrika çalışmaları merkezidir. AÇAUM'un amacı Türkiye'de Afrika kıtasını daha iyi tanıtmak, Afrika'nın tarihine, coğrafyasına, kültürüne ve güncel meselelerine dikkat çekmek olduğu kadar Afrika ülkelerinde de Türkiye'yi tanıtmak. Resmi gazete'de yer alan kuruluş amacında şu ifadeler yer verilmiştir "Afrika kıtası hakkında bilimsel araştırmalar yapmak, bu kıtada faaliyet gösteren kamu ve özel kuruluşlara danışmanlık desteği ve gerekli uzmanların yetiştirilmesini sağlamaktır" (<http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2008/11/20081104-7.htm>, 7.10.2013 tarihinde erişildi). Ayrıca TASAM'ın bünyesinde kurulmuş olan Afrika Enstitüsü de AÇAUM ile pek çok ortak amacı paylaşmanın yanı sıra Türkiye ile Afrika arasında karşılıklı işbirliği ve dayanışma

ortamı oluşturmak, barışın tesisi, demokrasi ve insan hakları gibi konularda Türkiye'nin birikimlerini geleceğe dönük çalışmalarda kullanmasını sağlamak gibi yumuşak güce hizmet edecek hedeflere sahiptir (Fırınoğlu,2012:4)

Türkiye'nin Afrika bölgesinde en etkili yumuşak güç araçlarından bir olan TİKA, Davutoğlu dış politikasıyla paralelik gösteren çalışmalara imza atmıştır. TİKA Etiyopya'da kırsal alanda sağlıklı içme suyu sağlama çalışmalarını, Etiyopya sağlık personeline eğitim verilmesi çalışmalarını yürütmüştür. Senegal'de sağlık taraması ve ilaç yardımı projesi, Yoff Aerport İlkokulunun restorasyonu ve bilgisayarlarla donatılarak TİKA Kütüphanesi'nin inşa edilmesi TİKA tarafından yapılmıştır. Ayrıca Sudan'da ise Darfur Nyala Sahra Hastahanesi'nin inşasını, Ziraat Fakültesi öğrencilerine yönelik eğitim programını, Otaç Kampı'na 40 tonluk ihtiyaç maddesinin gönderilmesi ve su sondaj makinelerinin temini ve kurulmasını TİKA gerçekleştirmiştir (Fırınoğlu,2012:5)

TİKA'nın faaliyet konuları, ilgili ülkenin ihtiyaçları esas alınarak belirlenmektedir. İçme suyu, sağlık, yol yapımı gibi bölge halkıyla doğrudan temas kurma imkanı sağlayacak projelere öncelik verilmektedir. Ajans bu çerçevede 13 Batı Afrika ülkesinde Tarımsal Kalkınma Programı yürütmüştür. 2009 yılına kadar binin üzerinde Türk doktoru TİKA'nın koordinasyonunda Afrikalılara sağlık hizmet vermiştir (Zengin,2010:454).

Afrika coğrafyasında yaşanan sosyo-ekonomik sıkıntılarda da Türkiye en etkili rolü oynayan ülkelerden biri olmuştur. 2011 yılında Somali'de yaşanan kuraklık neticesinde ortaya çıkan açlık ve susuzluk dramına en güçlü yardımı ve desteği Türkiye sağlamıştır. Zengin Batılı devletlerin gözü önünde yaşanan dram bizzat Başbakan Recep Tayyip Erdoğan tarafından yönetilmiş, Somali halkının yaşadığı çaresizlik belediyelerin, iş ve sanat camiasının ve sivil toplum örgütlerinin çabaları sayesinde büyük ölçüde dindirilmiştir (Şahin,2012:2).

Somali, Afrika'daki en uzun deniz kıyısı ve büyük ticaret rotalarının merkezinde yer alışı sebebiyle jeostratejik bir önem teşkil etmektedir. Daha uzun vadeli bir

öngöründe bulunmak gerekirse, Türkiye için Somali'nin, Sahraaltı Afrika'nın geri kalanına açılan arka kapı olabileceği söylenebilir. Türkiye, Somali'deki çalışmaları sayesinde, Afrika ülkelerinin "cömert ve başarılı bir ıslahatçısı" olarak ün salmıştır. Türkiye, Somali'de başarılarını artırdıkça bölgede siyasi sermayesini de büyütecektir. Dolayısıyla Mozambik'ten Gambiya'ya pek çok ülke ile siyasi ittifaklar geliştirilecek ve yatırım umutları da artacaktır. Bu özellikle de, Sünni İslamın gündelik hayattaki yerinin, Türk yatırımcılara ve temsilcilere, İslami maliye, sosyal ahlak ve ortak kutsal günleri bilmelerinden dolayı gayrimüslim rakipleri karşısında üstünlük sağlayacaktır. Somali'nin ABD Özel Temsilcisi Abukar Arman'a göre, Türkiye'nin erdemli güç öğretisinin Somali'de kaydettiği başarı, yumuşak gücünün etkisini göstermekteydi. Türkiye, Sahraaltı Afrika'da faal olan diğer pek çok yabancı güç gibi yeni-sömürgeci damgasını yemeden uzun soluklu etki yaratmak için stratejik bir sistem kurmuştu. Diğer güçler de bu taktikleri kullanabilirdi fakat Müslüman Afrika ile dini yakınlığı, ayrıca bölgede taze ve lekesiz bir sicili olması Türkiye'yi avantajlı kılmıştı. Türkiye'deki özel sektörden 2011'de Somali'ye yapılan bağış miktarı, 365 milyon ABD Doları'nı aşmış; Türk hükümetinin yardımları da Avrupa ülkelerini (Britanya dışında) geride bırakarak 49 milyon ABD Dolarına ulaşmıştır. Bu yoğun kampanya sayesinde Türkiye, Somali'de hükümet tarafından da sivil toplumca da fazlasıyla sevilmiştir. Somali'nin Türkiye Büyükelçisi Nur Şeyh Hamud Mursal'ın ifadesiyle bu bağışçı ülke, "Tanrının Somali'ye gönderdiği bir kurtarıcı"dır. Somali'de kabine, Erdoğan'ı, "Halk Adamı" ilan ederken ülkede yeni doğan çocuklara ve caddelere Erdoğan, İstanbul ve Türkiye adları verilmiştir (Sabah Gazetesi,21.02.2013 tarihli yayım).

Türkiye'nin insani yardım kapsamındaki faaliyetlerinde, Somali'de etkin rol oynayan kurumlardan biri de Kızılay'dır. Kızılay görevlileri aylarca Mogadişu'da, su şebekelerinin arındırılması, çöp yığınlarının temizlenmesi, yeni okullar ile sağlık kliniklerinin inşa edilmesi, iç savaş ve açlık yüzünden yersiz yurtsuz kalan Somaliler için en iyi daimi yerleşim yerini kurmak için uğraşmışlardır. TİKA ve Kızılay'ın yürüttüğü bu yardım faaliyetleri yanı sıra Somali halkına bir iyi haberde Vakıf Üniversiteleri Birliği Başkanı Rıfat Sancaroğlu'ndan gelmiştir. Türkiye 1200'ü aşkın Somalili öğrencinin tam burslu olarak öğrenim görmek için Türkiye'ye gelebileceğini açıklamıştır. Açıkcası iki ülke için de burs programı eşi görülmemiş bir ölçekteydi.

Türk devleti, Sarıcaoğlu'na göre, ilk defa tek bir ülkeye bu kadar çok burs vermişti. Somalililerin de bir yıl içinde tek bir ülkeden aldığı en büyük burs buydu. Bursun birincil amacı, öğrencilerin Somali'ye döndüklerinde ülkelerine önderlik etmeleri ve ülkelerini yeniden inşa etmelerine yardımcı olmak. Türkiye'nin, Somali'ye yön verecek bu yeni kuşağı eğitime kararı uluslararası arenada pek fazla ses getirmemiştir sadece Somali halkı içinde yumuşak güce destek bulmanın parlak bir yolu olarak kalmıştır. Mezuniyetlerinden sonra 1200 burslu Somalili misafir öğrenciyi ülkesine dönme şartı koşarak Türkiye aslında her iki ülkenin de öğrencilerin eğitiminden tam fayda sağlamasına yardımcı olmuş ve öğrencilerin ülkelerine dönmesi Somali'de Türklere olan bağlılığın yayılmasını da hızlandırmıştır (Sabah Gazetesi,21.02.2013 tarihli yayım).

Yeni dış politikanın çok konuşulan Afrika Açılımı'nın bir diğer halkasını da Darfur politikası oluşturmaktadır. Türkiye'nin Darfur politikası, ne Batı'nın Sudan hükümetini topyekün eleştirmesine ve ülkede yaşananları "soykırım" olarak nitelendirmesine destek vermekte, ne de ülkede yaşanan olayların trajik boyutlarını reddetmektedir. Türkiye Beşir hükümetinin uluslararası platformdan izole edilmesinin, Sudan'a daha fazla trajedi getireceğini savunmaktadır. Bunun yerine, Türkiye, Sudan'la arasında mevcut ekonomik ve politik bağları güçlendirmiş, bu sayede Sudan'ın yeniden yapılandırılmasında aktif rol oynamıştır. Ayrıca, Beşir ile yakın ilişkiler kurarak, Sudan hükümeti ve hükümet politikaları üzerinde etki sahibi olma yoluyla ülkedeki karışıklığı biraz olsa da giderme yoluna gitmiştir. Başbakan Erdoğan'ın yoğun eleştirilere maruz kalan "Bizim mensubu olduğumuz İslam dinine mensup birinin, soykırım yapması asla mümkün değildir" şeklindeki açıklaması caydırıcı nitelik taşımaktadır. Bölge üzerinde din faktörünü kullanarak yumuşak güç uygulayan Başbakan Erdoğan'ın bu sözleri bir Müslüman'a soykırım yapmanın yakışmayacağı şeklinde yorumlanmıştır. Ayrıca Erdoğan Türkiye'nin Batı'nın yaptığı gibi Darfur'da yaşanan olaylara seyirci kalmadığının ve ülkeye somut yardımlar götürerek sorunun çözümüne yönelik aktif adımlar attığının altını çizmiştir (Aras ve Akpınar,2011: 39-40).

Türkiye'nin bu tarz bir politika izlemesindeki asıl amaç, bölgedeki Müslüman nüfus üzerindeki etkinlik alanını arttırmaktır. Çünkü Türkiye AKP iktidarının göreve geldiği ilk iki dönem, Batı ve İslam Dünyası arasındaki kopuklukları gidermeyi

amaçlamıştır. Fakat Arap Baharı sürecinde yaşanan olaylar Türkiye'nin bölgesel gücünü ciddi anlamda yaralamıştır. Bunun haricinde İran'ın Ortadoğu'da Şii jeopolitiğini güçlendirme çabalarını, Türkiye Sunni jeopolitiğini güçlendirerek cevap vermeye çalışmış bu girişimiyle de Batı'ya entegre olabilecek bir İslam coğrafyası hayal etmiştir. Aynı süreçte Türkiye'nin Irak'taki Maliki yönetimiyle arasının bozulması, Türkiye'nin Ortadoğu'ya giden kara yolunun kapanmasına ve ihracatçı olduğu ülkelerin Ankara'ya sırtını dönmesine neden olmuştur. Bu durum Türkiye'nin Suudi ve Katar sıcak parasına bel bağlamasına yol açacak gelişmeleride beraberinde getirmiştir. Hal böyle olunca, 2008-2009 yılları itibarıyla Türk Dış Politikasında Suudi Arabistan ve Katar ekseninde bir kayma gözlenmiştir. Suudi Arabistan hem petrol kaynakları hem sıcak para tranferi adına stratejik öneme sahip olan bir ülkedir ve ayrıca Beşir'de bölge politikasında son derece etkin bir isimdir. Türkiye yukarıda özetlediğimiz dış politika hamleleriyle bölgedeki Müslüman nüfusun hamisi olmayı amaçlamıştır (Dönmez, 17.02.2013 tarihli yayım, Radikal Gazetesi).

Türkiye aynı zamanda, Mısır'da düzenlenen Darfur Donörler Toplantısı'na önyak olmuş, yönetim masasına yönetici sıfatıyla oturmuştur. Türkiye'nin Darfur konusunda Müslüman dünyası eksenine paralel duruş sergilemesi sadece bu bölgelerde edindiği nüfuzu sürdürme mücadelesi olarak değil, aynı zamanda bir barış yapıcı ve arabulucu olarak edindiği pozisyonu koruma girişimi olarak algılanmıştır. Bu noktada Türkiye'nin sert ve eleştirel bir pozisyon takınması Türkiye'nin etki alanını daraltmış olacaktır (Aras ve Akpınar, 2011: 39-40).

Yukarıda ayrıntılarıyla bahsedilen yumuşak güç girişimleri tamamiyle Türk dış politikasının devlet destekli uygulama alanlarını gözler önüne sermiştir. Konunun geri kalan kısmında yardım faaliyetlerinin sivil toplum kuruluşları aracılığıyla nasıl gerçekleştirildiğini ifade etmek üzerine kugulanacaktır.

2.3.2. AKP dönemi sivil toplum ve yardım faaliyetleri

AK Parti, 2002 yılından günümüze kadar yapılmış olan üç genel seçimde, oylarını arttırarak iktidara gelen ve siyaset sahnesinde oldukça başarılı bir grafik çizen

bir siyasi partidir. Kendisini Müslüman demokrat veya muhafazakar olarak tanımlayan AKP'nin, ideolojik ve evrensel olarak halk kitleleriyle bu derece başarılı bir şekilde bütünleşmesi, AKP'nin başarısının nedenlerinin araştırılması gerektiğini göstermektedir (Dönmez,2011:37). Şüphesiz ki dünya ölçeğinde sağ partilere olan ilginin artması ve AKP'nin bünyesinde Milli Selamet Partisi, Refah Partisi, Fazilet Partisi, Anavatan Partisi, Adalet Partisi ve Doğru Yol Partisi kökenli isimleri barındırarak muhafazakarlık temelinde örgütlenmiş bir kitle partisi olması, AKP'nin yakaladığı bu başarılı grafiğin bir diğer nedenidir. "Toplumun küçümsenmeyecek bir kesiminin geleneği dışlamayan bir modernlik, yerelliği kabul eden bir evrensellik, manayı reddetmeyen bir rasyonellik, köktenci olmayan bir değişim isteğiyle" (Aydın,2008:77) yola çıkan AKP'nin, toplumun tüm kesimlerini kucaklayan bir söylem benimsemesi de partinin siyaset sahnesindeki başarılı grafiğinin bir başka sebebidir (Aydın,2008:77-78). Biz sivil toplum ve yardım başlığı altında, partinin sivilleşme alanına bakışını, sivil toplum, sosyal haklar, sosyal adalet kapsamında yurt içinde yaptığı yardım faaliyetleri ile, Neo-Osmanlılık kapsamında yurt dışında yürüttüğü sivil-sosyal yardımları irdedeleyeceğiz.

AKP, Türk siyasetinde Özal dönemiyle başlayan liberalleşme ve sivilleşme hareketinin adeta bir devamı niteliğindedir. Özal döneminden farklı olarak, sürece milli görüş hareketinin İslami söylemlerini de dahil eden AKP, toplumun tüm kesimleriyle bütünleşmeyi hedeflemiştir. Türk siyaset sahnesinde, Tayyip Erdoğan kendisini 1950'lerde Menderes ve 1980'lerde Özal ruhuyla özdeşleştiren tek liderdir. Aslında Erdoğan'ın, Özal'ın mirasına başvurmasının güçlü bir altyapısı vardır. Çünkü Özal İslami ilkelerle, modern bir hayat tarzını eklemlendirmiş ve bunun toplum içerisine yerleştirilmesini başarıyla sağlamış bir liderdir. Bu durumda İslami kimliği yeniden tanımlayarak, dünyevi başarıyla manevi değerlerin bağdaşmasını gösteren bir kamu politikası üretilecektir (Yavuz,2005:349). Buna ek olarak, AKP bu süreç içerisinde kendini demokrasi, insan hakları ve serbest piyasa ekonomisi gibi değerlerle tanımlamaya başlamıştır. Parti'nin bu duruşunu diğer sağ partilerden ayıran nokta, İslam'ın evrenselliğini, İslami referanslarla değil, Batı değerleriyle temellendirilmeye çalışmasıdır. Ayrıca AKP, diğer muhafazakar-sağ partilerden farklı olarak, vatandaşlık kavramına, Kürt sorununa, İslamcılık ve milliyetçiliğin sentezine evrensel demokratik normları da eklemiştir. Neo-liberal piyasa ekonomisini savunarak Türkiye'nin küresel

ekonomiye entegre olmasını istemiş, bu sebeple evrensel bir vatandaşlık tanımında bulunulmuştur. Bu süreci Rasim Özgür Dönmez'in deyiimiyle, Neo-Abdülhamit süreci olarak adlandırmak pek de yanlış olmayacaktır. Adeta üç yıllık iktidar sürecinde, toplum içerisinde İslam'ın siyasette kullanıldığı fakat İslamcılık yapılmadığı bir siyaset algısı gözlenmiştir (Dönmez,2011: 44-45).

Ayrıca AKP'yi ekonomi, demokratikleşme, milliyetçilik, din, dış politika ve siyaset biçimi gibi alanlarda diğer muhafazakar-sağ partilerle karşılaştırdığımızda, AKP'nin ekonomide liberal, demokratikleşmeye sivil haklar ve sivil toplum bağlamında daha çok önem veren, milliyetçi figürlerden arınmış, seküler ve modern, diyalog ve uzlaşma yanlısı olan daha merkezde bir parti olarak yorumlamanın daha doğru olacağını vurgulamamız gerekmektedir. Türkiye'deki ve dünyadaki seküler siyasete ve topluma şüpheyile bakan, İslami köklere sahip olan partilerle kıyaslandığında, AKP daha modern bir parti görüntüsü çizmektedir. Özellikle iç siyasette kozmopolit ve çok kültürlü bir siyasi anlayış takip etmeye çalışan AKP, içte bütünleşmeyi dışta ise Neo-Osmanlıcılık kapsamında Osmanlı'nın ardında bulunan coğrafyayla kucaklaşmayı hedeflemiştir. (Aydın,2008:88). Tüm bunlar ulus devletin imparatorluk mantığıyla değerlendirilmesine örnektir. 12 Haziran 2011 tarihinde seçim zaferinden sonra Başbakan Erdoğan, Balkon konuşmasında şu cümleleri dile getirmiştir: "Bugün benim Türk kardeşim, Kürt kardeşim, Zaza, Arap, Laz, Gürcü tüm kardeşlerim 74 milyon kazanmıştır" (Dönmez,2001:54-55).

Yurtiçinde dini birleştirici bir aktör olarak gören Erdoğan, yurtdışı içinde aynı bakış açısına sahiptir. Nitekim Davutoğlu liderliğinde üretilen Neo-Osmanlıcılık politikasının saç ayaklarından birini de din faktörü oluşturmaktadır. AKP, Türkiye'nin jeopolitik gücünü ve tarihi derinliğini Osmanlı hinterlandını ve İslam dinini kullanarak bölgede başat güç olmayı hedeflemiştir. Bu açıdan Ahmet Davutoğlu, AKP'nin ulus-devlet algısını İngilizler'in "Common Wealth" anlayışına benzediğini ifade etmiştir. Bu anlamda parti, Türkiye'yi eski Osmanlı hinterlandındaki ezilen ülkelerin yanında ama uluslararası kapitalist sistemin başat aktörleri arasında ezilenlerin lideri olarak görmektedir (Dönmez, 2011:54-55). Erdoğan'ın dış politikada da dini bütünleştirici bir unsur olarak görmesi 2011 yılında yaptığı balkon konuşmasından da anlaşılmaktadır:

"Bugün küresel ölçekte mazlumların, mağdurların umudu kazanmıştır. İnanın bugün İstanbul kadar, Saraybosna kazanmıştır. İzmir kadar Beyrut kazanmıştır. Ankara kadar Şam kazanmıştır. Diyarbakır kadar Ramallah, Batı Şeria, Kudüs, Gazze kazanmıştır. Bugün Türkiye kadar Orta Doğu, Kafkaslar, Balkanlar, Avrupa kazanmıştır. Bugün demokrasi kadar özgürlük kadar, barış, adalet, istikrar kazanmıştır. Bu milletin bir evladı olarak şunu da büyük bir gururla ifade etmek durumundayım. Türkiye artık bölgesine ve dünyaya örnek teşkil edecek bir demokratik özgürlüğe ulaşmıştır." (Akt: Dönmez,2011:55).

Bunun haricinde, AKP'nin iç politikada gerçekleştirmeyi hedeflediği sivil dönüşüm ve bu kapsamda sivil toplum kuruluşlarının geliştirilmesi gerektiği yönündeki siyasi algısını daha iyi anlayabilmek için, AKP'nin parti programında yer alan "demokratikleşme ve sivil toplum" başlığının iyi analiz edilmesi gerekmektedir. Partinin demokrasi söylemine bakıldığında birey merkezci bir yaklaşımın egemen olduğu görülmektedir. Bu bağlamda vatandaşlar arasında eşitlikten bahsedilirken toplumsal ayrıcalıkların demokrasinin özüne aykırı olduğunun altı çizilmektedir. Azınlıkta kalan düşüncelerin korunmasının demokrasinin özü olduğu vurgulanırken, yerel yönetimlerin demokrasinin işleyişindeki yerine dikkat çekilmektedir: (AKP Parti Programı,10-11)

- "Vatandaşların yönetime katılması ve yönetimi denetleyebilmesi için bilgi ve belgelere ulaşılabilmesini kolaylaştıracak, böylece vatandaşların bilgiye ulaşım hakkını etkili olarak kullanabilmesine imkan sağlayan düzenlemeler yapılacaktır.
- Avrupa Birliği üyelerinin uyması gereken asgari standartları gösteren Kopenhag Kriterleri'nin demokratikleşmeye yönelik ilkeleri esas alınarak ulusal hukuk düzenimizde yapılması gereken değişiklikler, mümkün olan en kısa sürede gerçekleştirilecektir
- Katılımcı ve temsil gücü yüksek bir demokrasinin temelinde yerel yönetimler yatar. Vatandaşlarla yönetim arasında günlük hayattaki bağı kuracak olan yerel yönetimlerin güçlendirilmesi için gerekli tüm anayasal ve yasal düzenlemeleri gerçekleştirecek ve işlevsel yeni yerel yönetim birimleri oluşturulacaktır.
- Vatandaşların kendi köyleri, mahalleleri, şehirleri, hizmetlerinden

yararlandıkları ve çalıştıkları kurumları ile ilgili konulardaki görüşlerini, şikayetlerini ve çözüm önerilerini değerlendirecek ve isleme koyacak mekanizmalar oluşturulacaktır.

- Sivil toplum örgütlerinin görüşlerini alarak ilgili yasal düzenlemeleri değiştirecek, sivil toplum örgütlenmesini çağdaş demokratik ülkelerdeki düzeye ulaştıracak bir yasal çerçeve çizilecektir.
- Seçilme yaşının 25'e indirilmesiyle gençlerin demokratik süreçlere aktif katılımını sağlayacak ve genç nüfusun ülke yönetiminde sorumluluk alması teşvik edilecektir.
- Demokrasilerin temel niteliklerinden biri olan toplantı ve gösteri özgürlüğünün daha etkili kullanılabilmesi için gerekli hukuki düzenlemeleri gerçekleştirilecektir.
- Merkezi ve yerel yönetimler; sivil toplum örgütleri, mesleki kuruluşlar, sendikalar ve özel sektör temsilcilerinin görüşlerini alacakları ortak kurul, komisyon, kriz masası ve her türlü platform oluşturulacaktır" (AKP Parti Programı,10-11).

Bunlara ek olarak sivil toplumun gelişmesi için derneklerin ve sivil toplum örgütlerinin toplantı düzenlenmesi için 72 saat önceden değil, 48 saat önce izin almaları yeterli görülmüş, organizasyon düzenleme yaşı 21'den 18'e düşürülmüştür. Yöneticilerin sivil eylemleri yasaklamaları zorlaştırılmıştır. Ayrıca sivil toplum örgütlerinin kendi alanları dışında toplantı ve gösteri yapmasına izin verilmiştir. Kürt sorununda da ayrıca yasal reformlar düzenlenmiştir. Kürtçe yayın serbest bırakılmış, Kürtçe eğitiminin önündeki engeller kaldırılmıştır. "Köye Dönüş" projesi kapsamında 2000'den 2004'e kadar 400 köy rehabilite edilmiş, 124.128 kişi köyüne dönmüştür. Son olarak, yargı bağımsızlığı kapsamında askeri mahkemelerin sivil halkı yargılama hakkı sınırlandırılmış, devlete karşı suçlara bakan Devlet Güvenlik Mahkemeleri kaldırılmıştır. Bu bağlamda Avrupalılaşma projesi Türkiye'nin demokratikleşmesine ve modernleşmesine büyük katkı sağlamıştır (Aydın,2008:99).

AKP iktidarını, sosyolojik olarak değerlendirdiğimizde ise, AKP'nin öğretmenler, polisler, tüccarlar, akademisyenler, Müslüman aydınlardan mütevazı esnaf

ve işadamlarına kadar çok çeşitli kültür yapısına sahip insanları etkilediği görülmektedir. Oysa ki AKP, siyasi geçmişi uzun yıllara dayanan bir parti değildir. Dolayısıyla AKP'nin mahalledeki seçmenleri harekete geçirmek için geleneksel dayanışma ve yardımlaşma ağlarını ön plana çıkarmaya ihtiyacı vardır ve öylede yapmıştır. Dinsel kaynaklı bu ağlar, Türk siyasetinin siyasal merkezini kendi değerleri açısından yeniden tanımlamayı hedeflemiştir. Kısacası sivil toplumun kamusal alanın sınırları genişletilmek istenmiştir. Ayrıca siyasal kurumlar resmi devlet egemenlerini değil, halkı temsil eder hale getirilmeye çalışılmıştır. Bu durum tamamiyle aşağıdan yukarıya doğru bir siyasal değişimdir. AKP kültürel olarak temellenmiş halk ağlarını ve insanların kültürel çevrelerini kullanarak kendisini, seçmenin %99'u Müslüman olan bir ülkenin partisi olarak sunmuştur. Ülkede partiye destek olan grupların dışında, AKP'ye ön yargılı yaklaşan kitlelerin ise laiklik ve batıcılık söylemiyle bakış açılarında değişiklik yaratılmaya çalışılmıştır. Bunun da ötesinde hemen hemen bütün islami gruplar bir çeşit cemaat hizmeti sunarak, bu tür faaliyeti namaz cemaatlerinden daha yaygın hale getirmişlerdir. Bu dinsel gruplar İslami kimliğin sosyal tabanı olarak hareket etmiş, sosyal adalet ve yardım programlarına doğrudan katılım konusunda güçlü bir görüş birliği içerisinde olmuşlardır. AKP bu grupların övgüsünü alan bir parti olarak üç dönem üst üste, oylarını arttırarak iktidara gelmiştir. Genellikle yurtiçinde yürütülen yardım faaliyetleri toplumsal dayanışma ve yardımlaşmayı arttırma niteliği taşıırken, yardımlardan yararlanan seçmenin oy pusulasında AKP'yi işaretlemesi de bu yardım faaliyetlerinin en temel hedefidir (Yavuz,2005:348).

Türkiye'de geleneksel/muhafazakar değerlerin yoğunluğu, geç kapitalistleşme, tarımsal yapıların çözülme sürecinin uzun oluşu, ülkemizdeki geleneksel toplumsal ilişkileri ve dayanışma sistemini beslemiştir. Dolayısıyla kurumsal sosyal politika yönündeki taleplerin üzeri örtülmüştür. Muhafazakar-hayırsever sosyal politika uygulamaları böylesi bir ortamda yükselişe geçmiştir (Çelik,2010:68). Refah Partisi döneminden itibaren dayanışma bağları üzerinden işletilen sosyal yardım mekanizmaları, seçmenle kurulan ilişkinin temel araçlarından biri haline gelmiştir. Kurulan bu "sadaka ekonomisi"nin politik amaçla kullanımının, Adalet ve Kalkınma Partisi döneminde daha da başarılı bir seviyeye taşındığını görmezden gelmek imkansızdır (Göçmen,2011:141). Bunların yanı sıra son on yılda ekonomik krizlerin

sonucunda fark edilmesi imkansız hale gelen yoksulluk sorununu çözmek için bir taraftan devlet kurumları girişimlerde bulunurken, diğer tarafta da yerel yönetimler ve sivil toplum örgütleri bu alanda çalışmalar başlatmıştır. Yeni kurulmakta olan bu sosyal yardım alanını tanımlayan en belirgin özelliğin hem devletin hem sivil toplum örgütlerinin hem de yerel yönetimlerin yardımlarındaki muhafazakar ve İslami referanslar olduğunu söyleyebiliriz. Her ne kadar devletin sosyal yardım alanında görev alması gerektiği yaklaşımı ilk kez 2002 sonrasında gündeme gelmiş olsa da, hakim olan muhafazakar liberal politik ortamın şekillendirdiği sosyal yardım mekanizmaları, hak temelli bir sistemin değil, bir sadaka ekonomisinin doğmasına yol açmıştır (Gömeç,2011:120)

AKP'nin sosyal politika anlayışının hak yerine tamamiyle yardım faaliyetleri üzerine kurgulandığını parti programındaki ifadelerde de açıkça görebilmekteyiz:

"Yoksullar, bakıma muhtaç yaşlılar, çocuklar ve işsizler için özel programlar oluşturulacak, zor durumdaki vatandaşlara, terk edilmiş ve kimsesiz oldukları duygusu yaşatılmayacaktır. İşsizleri, fakirleri, düşkünleri, hastaları, özürlüleri gözetken, onların insan onuruna yakışacak şekilde yaşamlarını sağlayacak bir sosyal devlet anlayışının kaçınılmaz olduğu ortadadır. Partimiz, merkezi devletin yerel yönetimler, sivil toplum örgütleri ve özel sektör ile işbirliği yapmasını sağlayarak sosyal devlet hizmetlerinde verimliliği, sürati ve kaynak kapasitesini arttıracaktır" (Akt: Çelik,2010:74).

Başbakan'ın danışmanlığını yürüten Yalçın Akdoğan'ın kaleme aldığı "AK Parti ve Muhafazakar Demokrasi" kitabında ise yukarıda ifade ettiğimiz olgular daha da netleşmektedir. "Devletin özellikle mağdur ve muhtaç kesimler üzerinde sosyal politikalar sürdürmesi gerekliliğine inanılmakla birlikte, özel sektör, gönüllü kuruluşlar ve sivil toplum kuruluşları yardım faaliyetleri kapsamında ön plana çıkarılmaktadır. "Özel sektör", "gönüllü kuruluşlar" ve "sivil toplum" AKP'nin sosyal politikasında kilit unsurlardır (Akdoğan,2003:13).

AKP sosyal politikayı bir kamusal yükümlülük olarak zayıflatırken piyasa

mağdurlarını, yoksulları ve en alttakileri ferahlatacak yeni yan mekanizmalar devreye sokmuş ve sosyal sorunu emek piyasasının dışına taşımıştır. Aziz Çelik'e göre sosyal devlet yerine hayırseverliği ön plana alan bu polikalar düzensiz, önemli bir bölümü kayıtdışı ve parti patronajı altındaki mekanizmalar aracılığıyla uygulanmaktadır. Bütün bunlar nedeniyle de kliyentalist özellikler taşımaktadır (Çelik,2010:75).

Son yıllarda yurt içinde gerçekleştirilen AKP yardımlarına hakim olan muhafazakar liberal ortamın, sosyal yardım alanında beslediği bir diğer gelişme de belediyelerin dağıttıkları yardımlardır. Genellikle aynı olarak dağıtılan ve seçim öncesi dönemlerde yoğunluk kazanıp medyaya konu olan bu yardımların miktarını bilmek ne yazık ki mümkün değildir. Fakat son on yılda belediyelerin bu alandaki aktivitelerinde çok belirgin bir artış olduğunu gözden kaçırmakta imkansız bir hale gelmiştir (Göçmen,2011:120). Partili belediyelerin hemen hemen tümünde "muhtaçların" başvurusu durumunda gıda, yakacak, barınma ve giyim yardımı yapan birimleri vardır. Kömür ve erzak yardımı ile ramazan çadırları AKP'li belediyelerin rutin faaliyetleri arasındadır. Belediyeler pek çok konuda aynı yardımda da bulunmaktadır. Bu tür yardımların yoksul ve yoksun insanlarda minnet, borçluluk ve bağımlılık duygusu yarattığı açıktır. Dahası bu yardımlar AKP'li belediyelerle seçmen arasında üzeri örtülü bir uzlaşma yaratmaktadır. Bu yardımlara muhtaç olanlar bu yardımların devamı için AKP'ye oy vermeye devam etmektedirler (Hablemitoğlu,2009:107).

İlçe belediyeleri tarafından da benzer uygulamalar yaygın biçimde yapılmaktadır. İstanbul'da yardımlar Büyükşehir Belediyesinden daha çok ilçe belediyeleri tarafından yapılmaktadır. Örneğin Bağcılar Belediyesi 2006 yılında yaklaşık 20 bin aileye gıda, yakacak, barınma ve sağlık yardımı yaparken, Gaziosmanpaşa Belediyesi ise 50 bine yakın aileye yakacak, gıda, okul malzemesi ve benzeri yardımlar ulaştırmıştır (Çelik,2010:78). Bu yardımların kaynaklarının belediye ile iş yapan ihale alan özel sektörden alınan bağış/yardım havuzlarından sağlandığı bilinmektedir. Bu durum bir yanıyla muhafazakar sermaye çevreleri açısından bir tür zekat işlevi görmektedir (Hablemitoğlu,2009:107).

Dini cemaatlerin ya da dini değerler çerçevesinde siyaset yapan grupların önemli

bir kitlesel güç oluşturmaları nedeniyle sivil toplum kategorisinde değerlendirildiklerini daha önceki bölümlerde de ifade etmiştik. Denilebilir ki dini cemaatler "modern hoşnutsuzluklara karşı bir sığınak, devletle birey arasında bir ikincil yapı görevi yerine getirmektedirler. Ayrıca kısa vadede dayanışma mekanizmaları oluşturmakta, mali yardımlaşmadan kültürel-siyasal çerçevede sesini duyurabilmeye kadar bir etkinlik alanı oluşturmaktadırlar" (Aydın,2004:309). AKP kendi tarihsel geçmişinin de uygunluğu ile cemaatçiliğin ruhunu, dönemin yapısıyla başarılı bir biçimde örtüştürme becerisini göstererek etkili olmuş bir siyasi partidir. Gerek yurtiçinde gerekse yurtdışında bulunun cemaat ağlarından, devletin siyasi politikalarını yayması ve üretilen yeni politikalara meşrutiyet sağlaması amacıyla da faydalanılmıştır. Sosyal devletin sosyal güvenlik sistemi aracılığı ile yerine getirmesi gereken görevleri, geleneksel yöntemleri kullanarak ve dinsel referanslara dayanarak yerine getirilen yardım faaliyetlerini halka uzun uzun anlatan cemaat sermayesi destekli medya kuruluşları aracılığıyla cemaatler, ciddi bir kitlesel güç oluşturmuşlardır. Yurt içinde devletin sosyal adaleti sağlamak amacıyla yaptığı yardımlarda büyük roller üstlenen cemaat bağlantıları, yurt dışında da devletle paralel politikalar izleyerek, Neo-Osmanlıcılık ideolojisine büyük katkılar sağlamışlardır (Hablemitoğlu,2009:108).

Üzerinde özenle durulması gereken cemaatlerin başında Nakşibendilik gelmektedir. Turgut Özal, Necmettin Erbakan gibi siyasileri bünyesinde yetiştiren cemaat, yeni dönemde Cumhurbaşkanı Abdullah Gül, Başbakan Recep Tayyip Erdoğan ve Başbakan yardımcısı Bülent Arınç'ı cemaat bünyesinden siyasi platforma taşımıştır (Erbil,2007). Hatta AKP'nin kuruluş sürecinde de bu vakıf önemli bir rol oynamıştır. Şerif Mardin'in dediği gibi "partiyi iktidara taşıyan esas güç" bu cemaat olmuştur (Yaşlı,2012:2). Cemaat AKP'nin iktidar sürecinde, Özal döneminde açmış oldukları İlim, Kültür ve Sanat Vakfı, Sağlık Vakfı gibi vakıflar hizmetlerine devam ettirmişlerdir. Cemaat, ekonomik gücün önemini çok iyi bilmektedir. Bu nedenle şirketleşerek ekonomik olarak etkin olmayı önemsemektedirler. Böylece hem devlet ilişkilerini hem de toplumsal ilişkileri çok daha güçlü olarak yönlendirebileceklerini düşünmüşlerdir. Cemaat, AKP iktidarıyla küresel kapitalist sisteme adaptasyonda da zorluk çekmemiştir. Ticari ilişkileri daha profesyonel bir tarzda yürütme yolunu seçen cemaat, Özal döneminde beraber yürüttüğü vakıflarla ticari şirketleri birbirinden

tamamen ayırmıştır. Şirketleri "Server Holding" çatısı altında toparlayarak kapitalist ekonomik sisteme tamamen adapte olmuş örgütlenme içerisine girmişlerdir (Peköz,2008). Yurt içinde İlim Yayma Cemiyeti aracılığıyla İmam-Hatip Okullarının açılmasına büyük önem veren cemaat, hem kendi cemaat kimliğini kullanarak hem de İlim Yayma Cemiyeti olarak yurt dışındaki Müslümanlara yardım kapsamında düzenlenen birçok STK faaliyetine destek vermişlerdir (Yaşar, 2004: 323-339).

Süleymancılık ise din eğitimin yasaklandığı bir ortamda, insanlara bilgi vermek ve özellikle Kur'an'ı öğretmek üzere medrese mensuplarından ve Balkan Türklerinden olan Süleyman Hilmi Tunahan tarafından oluşturulmuş, öğrencileri ve sempaticanlarınca sürdürölmüş bir harekettir (Aydın,2004:322). Hem Kur'an kursları hem de kursların yanında açılan öğrenci yurtlarını tek çatı altında toplayan Süleymancılar, "Kurs ve Okul Talebelerine Yardım Dernekleri Federasyonu" adıyla yasal olarakta örgütlemişlerdir. Yurtiçinde 3000 yurdu bulunmaktadır. Süleymancılar Almanya'ya işçi gönderilmeye başlandıktan sonra yurtdışında da benzer bir atılıma girişmişlerdir. Hala yurtdışında en büyük örgüt olma özelliğini koruyan Süleymancıların sadece Almanya'da yaklaşık 300 dernek ve 18 bin civarında üyesi vardır (Aydın,2004:314).

Süleymancılar hem yurtiçinde hem de yurtdışında son derece etkin faaliyetler yürüten bir cemaattir. Cemaatin yurtiçi faaliyetleri kapsamında Ahmet Arif Denizolgun tarafından, daha önce öğrencilere dini yönü ağır basan eğitimlerin ikinci plana alınması talimatı verildiği iddia edilmektedir. Cemaat 2002 yılı itibariyle öğrencilerine din ve okul eğitimini birlikte verdirerek, gelecekte cemaat yönetimini üstlenecek öğrencilerin pozitif ilimlere hakim olarak yetiştirilmesini istemiştir. Üniversite giriş sınavında başarılı olan öğrencilere burs yardımında bulunan cemaat, öğrencilerin üniversite öğrenimlerini aldıkları şehirlerde barınma imkânında sağlamaktadır. Ayrıca üniversite giriş sınavında derece elde eden öğrenciler, halkla temasının daha yoğun olduğu gerekçesiyle tıp alanında uzmanlaşmaya teşvik edilmektedir. Ayrıca cemaatin yurtdışında daha etkin faaliyetler yürütebilmesi adına, yurtiçinde eğitimlerini devam ettiren öğrencilerin yatay geçiş imkânıyla yurtdışındaki (özellikle Avrupa) üniversitelere geçiş yapmaları istenmiştir. Öğrencilere yurtdışındaki eğitim-öğretim süresince barınma-

yemek ve temel ihtiyaçlarının cemaat tarafından karşılanacağı garantiside verilmiştir. Bunun haricinde cemaat Finlandiya ve Brunei Sultanlığında faaliyetler yürütmeye başlamış, Afrika açılımı kapsamında ilk kuran kursunu Fas'ta açmıştır. Gana'da Müslüman öğrencilere din eğitimi veilmeye başlanmış ve cemaat Bulgaristan'ın Kırçali müftüsünden Bulgaristan'da yurt açmaları yönünde talepler almıştır. Ayrıca bu dönemde cemaat, Balkanlar'da belirli bir taban oluşturmak adına Süleymancılığın Bektaşilik içinde tabanlandırılması yönünde çeşitli çalışmalar yürütmüştür. Kurban bayramlarında yurtiçi ve yurtdışında deri ve et toplayan Süleymancılar, ayrıca vekaleten kurban kesim işinide yürütmektedirler (<http://www.turktoresesi.com/viewtopic.php?f=124&t=6342>, 08.10.2013 tarihinde erişildi).

Cemaatlerin bir sivil toplum kuruluşu gibi faaliyet yürüttüğünün en açık göstergesi Gülen cemaatidir. Türk-İslam çizgisinde faaliyet yürüten, Osmanlıcı ve geçmişden günümüze kadar merkez sağ partilerin dış politik hedeflerinin en temel dayanağı olan Gülen cemaati, içinde bulunduğumuz yüzyılda da en etkin ve en güçlü cemaattir. Gülen hareketinde İslam, toplumun ortak bir değeri olarak kamusal alanın yeniden inşası için başarıyla kullanılmıştır (Yavuz,2011:295). 1983 sonrası ortaya çıkan fırsat alanlarına toplumsal bir dönüşüm projesini hayata geçirmek için giren cemaatin kendisi de, bu süreç zarfında önemli değişimler geçirmiştir. Bu süreçte değişen sadece hareketin faaliyet çeşitleri, sosyal tabanı olmamıştır. Aynı zamanda moderniteye bakışı ve İslamla şekillenen dünya görüşü de bu değişimden nasibini almıştır. 1980 yılındaki Gülen'le 2002 yılında AKP iktidarıyla başlayıp günümüze kadar gelen süreçte Gülen aynı Gülen değildir. Muhafazakar bir cemaatleşmeyle başlayan hareket, Fethullah Gülen'in ileri görüşlü, esnek ve yenilenmeye açık liderlik vasıflarıyla global çapta bir eğitim, kültür ve ahlak hareketine dönüşmüştür. Özellikle Türkiye'nin Batıyla entegre politikalar geliştirmesini isteyen Gülen, AK Parti yönetiminin Batı'yı dışlamayan ve Amerika yanlısı dış politikasından son derece memnundur (Yavuz,2011:307). Başlangıçta küçük bir dindar kitleye, cami cemaatine hitap eden bu hareket şimdi soy, din, dil farkı gözetmeksizin tüm insanlara hitap etmeye başlamıştır. Bugün yüze yakın ülkede açtığı okullarla 100.000 fazla Türk ve yabancı öğrenciye eğitim vermektedirler (Oğuz,2010).

Özal döneminde Neo-Osmanlıcı politikaların en büyük dayanağı olan Gülen cemaati, Tayyip Erdoğan iktidarı sürecinde de devletin dış politikasıyla paralel girişimler göstermiştir. Özal döneminde Orta Asya ve Kafkaslar stratejik bir bölge niteliğindedir ve Gülen cemaati aktif faaliyetlerine başta Kafkaslar olmak üzere dış politikayla paralel bir tutum izleyerek Balkanları da eklemiştir. AKP iktidara geldiğinde, zaten Balkanlar ve Kafkaslarda yerleşmiş olan Gülen cemaati devletin Neo-Osmanlıcılık politikası gereği Afrika Açılımında bulunmasıyla 2002 yılından sonra ağırlığını Afrika'ya kaydırmıştır. Julia Harte'in Wold Policy Journal dergisinde yayınlanan yazısı Sabah Gazetesin'in 21 Şubat 2013 tarihli baskısında yer almıştır ve Harte'nin şu saptamalarına yer verilmiştir:

"Afrika'da faal olan çok sayıda Türk grubunun Gülen hareketiyle bağlantısı olduğu iddia edilmektedir. Bu dünya çapındaki hareketin esin kaynağı da, Fethullah Gülen'in ılımlı İslami öğretileridir. 1990'ların sonlarından başlayarak Gülen'in öğretilerini takip edenlerce işletilen okullar, Sahraaltı Afrika'da birden bire mantar gibi çoğalmaya başlamıştır. Orta Asya-Kafkasya Enstitüsü İpek Yolu Çalışmaları Programı Kıdemli Üyesi ve Türkiye uzmanı Gareth Jenkins'a göre, Gülen hareketi için bölge son on yıldır "öncelikli bir saha" haline gelmiştir. Galatasaray Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü Öğretim Görevlisi Mehmet Arda da, Gülen okullarının, Afrika ülkelerinde bir Türk varlığı oluşturarak "çığır açan" ilk kurumlar olduğunu ifade etmektedir. Bugün Gülen bağlantılı Türklerin başta Somali olmak üzere Afrika ülkelerinde sayısı hızla artmaktadır. Gülençi okulların kıtadaki varlığı, bu Gülen bağlantılı Türk iş adamları ile işçilerin, özellikle de Afrika'nın başka ülkelerin adım atmaya korktukları bölgelerine girişlerini kolaylaştırmıştır". (<http://www.sabah.com.tr/Dunya/2013/02/21/turkiye-afrikayi-salliyor>, 08.10.2013 tarihinde erişildi).

Gülen cemaatinin girişimiyle Afrika'da Moritanya, Mali, Nijer, Çad, Etiyopya, Senegal, Gambiya, Gine Bissau, Gine, Burkina Faso, Gana, Togo, Kamerun, Kongo, Uganda, Malavi, Mozambik, Madagaskar'da 1 Okul, Tanzanya'da dispanser, spor alanı,

ilköğretim okulu ve liseyi kapsayan bir eğitim kompleksi, Sudan'da 2 okul Güney Afrika ve Fas'ta 4 okul yapılmıştır (Oğuz,2010). Afrika ile birlikte yeni açılım gösterilen coğrafyalardan biri de Güney Amerika'dır. Bu kapsamda Gülen cemaati de, Kolombiya, Şili, Brezilya ve Arjantin'de kültür merkezleri inşaa etmiştir. Zaten Kafkaslar, Orta Asya ve Balkanlar'da yerleşik bir hal almış olan bu okullar Afrikayla birlikte, AKP'nin "Büyük Türkiye" ve "Yeni Osmanlı" söyleminin meşrulaştırılması ve altının doldurulmasına hizmet etmektedir. Yurtdışı gezilerinde Fethullah Gülen okullarını ziyaret etmeyi adeta bir görev edinmiş cumhurbaşkanı, başbakan ve yetkililer, karşılama törenlerinde Türkçe şiir ve şarkı okuyan yabancı ülke çocuklarını gözyaşları ile dinleyerek bu çocukların birer "kültür elçisi" olduklarını, bu okulların bu amaca hizmet için kurulduklarını doğrular niteliktedir (Topaloğlu,2010).

Yurtdışındaki yardım faaliyetlerinin yürütülmesinde sadece cemaatlerden destek alınmamıştır, din temelli sivil toplum örgütlerinin sayısı ve fonsksiyonlarında AKP döneminde bir hayli artış göstermiştir. Din temelli sivil toplum örgütleri, 2000'li yılların ilk yıllarından sonra muhafazakar liberal politik ortamın hegemonyasını sağlamlaştırdığı bir ortamda, devletin siyasal hamleleriyle paralel bir faaliyet alanı göstermişlerdir. Buğra ve Keyder, bu dönemde sosyal politika alanının İslami hayırseverlik ile devletin sosyal harcama kısıntılarının el ele gittiğinden bahsetmiştir. Onların da iddia ettiği gibi AKP'nin İslami unsurlar barındıran ideolojisi sivil toplum alanının hareketlenmesi ve İslami dayanışma normları çevresinde bağış toplayarak sosyal yardım organize eden sivil toplum örgütlerinin kurulması için oldukça motive edici olmuştur (Göçmen, 2011:124). Bu kapsamda faaliyet yürüten sivil toplum kuruluşlarından biri Deniz Feneri Derneği'dir. Başta insani yardım olmak üzere, içme suyu ihtiyacının giderilmesi için su kuyuları açılmasından, okul inşasına, barınma olanaklarından gıda, giyim, sağlık, temizlik ve Ramazan'da kumanya yardımına kadar çeşitli kapsamlarda yardım faaliyetleri yürütmektedir. Dernek yapmış olduğu yardım faaliyetleri ile çeşitli bölgelerdeki halkın Türkiye'ye sempati ve sıcaklık duymasına vesile oluyor aynı zamanda da Türk Hükümetine karşı gönülden bir bağlılık hissi uyandırıyor. Derneğin faaliyet yerlerine baktığımızda ise devletin Neo-Osmanlılık politikası kapsamında değerlendirdiği coğrafyalarla karşılaşıyoruz. Deniz Feneri Derneği Afrika'da: Etiyopya, Gana, Kongo, Madagaskar, Mozambik, Nijer, Sierra

Leone ve Somali, Balkanlarda: Bosna, Bulgaristan, Kosova, Karadağ, Makedonya ve Arnavutluk, Asya: Afganistan, Bangladeş, Çin, Endonezya, Pakistan, Kafkasya: Azerbaycan, Gürcistan, Ortadoğu: Filistin, Irak, İran, Lübnan ve Yemen de yardım faaliyetlerinde bulunmaktadır. Yardım faaliyetlerinin içeriğini daha iyi özetlemek adına dernekle ilgili birkaç örnek vermekle yeticeğiz. Örneğin: 2007 yılında Sel felaketi nedeniyle hasar gören Gana'nın Kuzey idaresinde bulunan Walewale iline ait toplam 12 köye (Arigu, Bisigu, Ja-asi, Kpasenkpe, Dibisi, Nabari, Zina, Mishio, Yama, Binbini, Nabari and Janga ve Yukarı Batı kısmında kalan Niyinbong) insani yardım yapıldı. Gıda, giyim, sağlık ve temizlik alanlarında 1400 aileye yardımda bulunuldu. 200 anne ve çocuğa sağlık sigortası yapıldı. Evlerin su yalıtımının yapılabilmesi için malzeme yardımında bulunuldu. Bir diğer örnek ise Azerbaycan'ın Karabağ bölgesi. Deniz Feneri 9200 aileye; 21.000 paket gıda yardımı, 200 tekerlekli sandalye, 2000 kırtasiye seti, 500 battaniye, kumaş ve hasta yatağı yardımı ulaştırmıştır. Ayrıca, Ramazan ayında Azerbaycan'da 5000 aileye gıda yardımı, 500 öğrenciye kırtasiye paketi dağıtımı gerçekleştirilmiştir. Bosna'da ise 1001 Çocuk 1001 Dilek projesi kapsamında 50 Bosnalı çocuğa nakdi yardım yapan Deniz Feneri, eğitim alanında Mostar'da Cemil Biyediç Üniversitesi Eğitim Fakültesi Ek Binası yapımı faaliyetlerinden sadece birkaçıdır. Derneğin üniversite öğrencilerine yönelik burs ve eğitim yardımları halen devam etmektedir (<http://www.denizfeneri.org.tr/bagisci.aspx>, 08.10.2013 tarihinde erişildi).

Toplumun yardım değerlerini etkin hale getirerek din, dil, ırk cinsiyet ayrımı gözetmeksizin, saygınlıklarını koruma hassasiyetleriyle yurt içi ve yurt dışındaki ihtiyaç sahiplerine acil ve kalıcı çözümler oluşturmayı misyon edinmiş Kimse Yok Mu?' da, bu derneklerden bir diğeridir. Başta İnsani yardım olmak üzere eğitim, sağlık, yetim yardımları, fakirlikle mücadele ve kalıcı yardım kapsamında okul, hastane, öğrenci yurtları, yetimhane ve su kuyuları açılışda yapmaktadırlar. Şu anda başta Afrika, Suriye ve Arakan olmak üzere eski Osmanlı sınırları içerisinde yer alan ülkelere çeşitli yardım kampanyaları düzenlenmektedirler (<http://www.kimseyokmu.org.tr/?p=content&cl=hakkimizda&i=277#thumb/> Yardım, 08.10.2013 tarihinde erişildi). Bahsetmemiz gereken bir diğer önemli nokta da bu gruptaki organizasyonların şu an görevde olan hükümetle olan iyi ilişkileridir. Bu durumun önemli bir göstergesi son dönemde bu

gruba dahil en büyük sivil toplum kuruluşlarına verilen Kamu Yararına Çalışan Örgüt statüsüdür. Bakanlar Kurulu tarafından verilmesi kararlaştırılan bu ünvan organizasyonlara vergi indirim gibi önemli avantajlar sağlamaktadır. Sırasıyla 2004 ve 2006 yıllarında Deniz Feneri ve Kimse Yok Mu organizasyonları kamu yararına çalışan organizasyon statüsü kazanmışlardır. Bu gelişmelerin AKP'nin yönetiminde olduğu yıllar içerisinde gerçekleşmiş olması hükümetin bu sivil toplum örgütlerinin aktivitelerini desteklediğinin bir göstergesi olarak algılanabilir. Pozitif ilişkilerin bir diğer göstergesi ise hükümetin söylemleri ile bu organizasyonlara verdiği destektir(Göçmen,2011:139).

Afet, savaş, terör gibi olağanüstü ve olağan zamanlarda yurt içinde ve yurt dışındaki ihtiyaç sahiplerine gıda, giyim, sağlık, eğitim, yakacak, kira, barınma, evlenme, yuva kurma, iş kurma, konut ve benzeri bütün hususlarda aynı, nakdi her türlü maddi ve manevi yardımda bulunmak ve inanç hak ve özgürlüklerinin ihlal edilmesinin önlenmesi ile hak ve özgürlüklerin geliştirilmesi ve iyileştirilmesi yönünde çalışmalar yapmak amacıyla kurulan Cansuyu Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği de benzer şekilde yardım faaliyetleri yürüten bir diğer sivil toplum kuruluşudur. Yetimlere yardım, bağışçı adına su kuyusu açma, vekaleten kurban kesimi ve Ramazan ayına özel faaliyetler yapan dernek Hz. Muhammed'in "komşusu açken tok yatan bizden değildir" sözünü hareket noktası olarak, açlıkla boğuşan her coğrafyada etkin olmak istediklerini belirtmişlerdir. Son yıllarda hükümetin Afrika Açılımı sayesinde yüzünü Afrika'da ki açlığa çeviren dernek, komşumuz Suriye'de devam eden iç savaştan dolayı mağdur olan halka da çeşitli yardım kampanyalarında bulunmaktadır (<http://cansuyu.org.tr/k=2?neler-yapiyoruz>, <http://cansuyu.org.tr/k=10?faaliyetler>, 08.10.2013 tarihinde erişildi).

AKP döneminde adından en fazla söz ettiren sivil toplum kuruluşu ise İHH İnsani Yardım Vakfı'dır. İHH İnsani Yardım Vakfı; bölge, din, dil, ırk ve mezhep ayırımı yapmadan dünyanın her hangi bir yerinde sıkıntıya düşmüş, felakete uğramış, savaş ve doğal afet gibi sebeplerle mağdur olmuş insanlara yardım eli uzatmak amacıyla kurulmuştur. Faaliyetlerini acil yardımlar, eğitim yardımları, gönüllü yardımlar, kültürel yardımlar ve sağlık yardımları diye kategorilerndiren vakıf su kuyusu açmaktan gıda yardımında eğitim ve sağlık kurumları inşaa etmekten ameliyata kadar neredeyse her

alandaki yardım kampanyası düzenlemektedir. Ortadoğuda: Irak, İran, Suriye, Filistin, Yemen, Lübnan, Ürdün, Yemen, Afrika coğrafyasının hemen hemen her noktasında, Bulgaristan, Voyvodina, Sancak, Karadağ, Batı Trakya, Bulgaristan, Kosova, Arnavutluk, Bosna-Hersek, Sırbistan, Hırvatistan, Kafkasya’da ise: Kırım, Karaçay Çerkes, Kabardey Balkar, İnguşetya, Dağıstan, Çeçenistan, Ahıska, Acara, Abhazya, Azerbaycan, Gürcistan, Osetya’da çeşitli yardım kampanyaları düzenlemiştir. (<http://www.ihh.org.tr/tr/main/news/>, 09.10.2013 tarihinde erişildi)Vakıf adını 22.Mayıs.2010 yılında Gazze’ye yardım götürürken İsrail askerleri tarafından yardım gemisinde öldürülen 9 Türk vatandaşıyla duyurmuştur. Bu yardım girişimi sonucunda İsrail-Türkiye ilişkileri kopma noktasına gelmiştir. İHH ile ilgili ayrıntılı bir incelemeyi bir sonraki bölümde yapılacaktır.

AKP on iki yıl içerisinde sadece İslamcı bakış açısına sahip vatandaşların desteklediği bir parti olmaktan ziyade, bir kitle partisi olmayı başarmıştır. Kuruluşunun ilk yıllarında büyük destek aldığı cemaatler ağlarından hem oy potansiyelini yükseltmek hem de yurtiçi ve yurtdışında uygulayacağı siyasi politikalara kitlesel bir destek sağlamak amacıyla faydalanan AKP, dini değerlere vurgu yaparak, hizmet anlayışını ön plana çıkarmıştır. Üç dönem üst üste iktidara gelen bir parti olarak AKP, yurtdışında toplumun tüm kesimleriyle bütünleşmeyi hedeflemiş, toplum içerisinde yaşanan etnik, dini ve sosyal ayrıcalıkları ortadan kaldırarak hizmet sloganıyla tüm vatandaşlara ulaşabilmeyi amaç edinmiştir. Özellikle milli görüşün başlattığı seçim dönemi yardımlarını daha organize bir şekilde yürüten AKP, başta yoksul kesimler olmak üzere birçok vatandaşa ulaşmış ve adeta bir sosyal yardım organizasyonu gibi faaliyet yürütmüştür. Yurtdışında ise Neo-Osmanlıcı dış politika kapsamında yürütülen yardım faaliyetleri için başta sivil toplum kuruluşları ve devlet bünyesinde hizmet veren kurum ve kuruluşlardan yardım alan AKP, yer yer cemaat ağlarından da faydalanmıştır. Sadece Batı’yı önemsemek yerine Osmanlı’nın ardında bıraktığı tüm coğrafyalara eşit mesafede duran AKP, diğer muhafazak-sağ iktidarlardan farklı olarak sürece Afrika’yı da eklemiştir. Balkanlar ve Kafkaslar’da sıcak temasları bulunan AKP hükümetinin, Ortadoğu’da yaşanan kırılgan süreçle birlikte Neo-Osmanlıcı dış politikası çıkmaza girmiş ve bu noktada nüfuz kurabileceği yeni coğrafyalara ihtiyaç duymuştur. Emperyalist ve hamasi bir üslup takınmaktan çekinen AKP’nin elini güçlendirebilecek

en büyük girişim, "Soft Power" kapsamında yurtdışında yürütülen bu yardım faaliyetleridir. AKP'nin yukarıda özetlediğimiz yardım faaliyetleriyle amacı, Türkiye'nin "rol modeli" çizgisini devam ettirerek bir cazibe merkezi olarak kalmasıdır.

BÖLÜM III

3. İnsan Hak ve Hürriyetleri İnsani Yardım Vakfı

3.1. İnsan Hak ve Hürriyetleri İnsani Yardım Vakfı

20. ve 21. Yüzyıllarda etkisini hızla arttıran küreselleşme olgusu, dünya ölçeğinde birçok kavram ve değerin alışıldık kalıplarının dışına çıkmasına neden olmuştur. Küreselleşme sürecinin beraberinde getirdiğı bu değışim ve dönüşüm süreci, sivil toplum kavramını da etkilemiş ve aşına olduğumuz tanımlamasının genişletilmesine sebep olmuştur. Sivil toplumun yapısında meydana gelen bu değışikliklerin belkide en önemlisi, devletlerin sınırları dahilinde yürüttükleri faaliyetlerin, küreselleşmeyle birlikte ulus ötesi bir ölçek kazanmaya başlamasıdır. Özellikle son 50 yıl içerisinde, teknoloji alanında meydana gelen gelişmeler, iletişim ve ulaşım sektöründe de yankı bulmuş ve dünya coğrafyası üzerinde, "uzak" diye nitelendirilebilecek bir alan kalmamıştır. Yaşanan bu gelişmeler, dünyanın farklı bölgelerinin birbirlerine daha sıkı bağlanmasına sebep olmuş ve siyaset sahnesinde "karşılıklı bağımlılık" kavramının önemini günden güne arttırmıştır. Bu gelişmelerin ışığında yaşanan dönüşüm sürecinden etkilenen sivil toplum kuruluşları da, bilindik faaliyet alanlarını aşarak küresel bir kimlik kazanmış ve küresel sivil toplum olgusunun siyaset sahnesinde boy göstermesini de beraberinde getirmiştir (Kotan, 2010:5).

Bu noktada Yasin Aktay'ın şu sözleri oldukça dikkat çekicidir:

“Küreselleşme ulus-devletleri siyasetin tek aktörü olmaktan çıkarmıştır. Bunun doğrudan sonucu olarak devlet hem siyasalın tek hedefi hem de uluslararası ilişkiler düzeyindeki siyasalın tek aktörü olmaktan çıkmıştır. Dünyada artan iletişim, ulaşım ve medya

imkanları aynı zamanda kültürlerin ve kimliklerin ulus-aşırı trafiğini de alabildiğine yoğunlaştırmış ve ulusal, yerel düzeylerden küresel ölçeklere varan çok çeşitli sosyalleşme, gruplaşma ve faaliyetler için siyasal alanlar açılmıştır. İnternet kullanımı ve artan uluslararası (halklar arası) ilişkiler çok güçlü ağların ve işbirliklerinin oluşumuna uygun bir zemin hazırlamıştır” (Aktay, 2009: 1274).

Yukarıda kısaca özetlenen gelişmelerin sonucunda sivil toplum, devletin sınırları dahilinde olan alanlarda faaliyet göstermeye devam ettiği gibi, devletin imkan ve yetkisinin dışında kalan alanlarda da yeni roller üstlenmeye başlamıştır. Özellikle günümüzde yaşanan çatışmalar, ekonomik krizler, siyasi istikrarsızlıklar, doğal afetler gibi olumsuzluklar, artan dünya nüfusu ile birlikte daha çok insanın insani yardım ve sosyal desteğe ihtiyaç duymasını da beraberinde getirmiştir. Bu noktada önemini günden güne arttıran sivil toplum kuruluşları, dünya vatandaşlığı bilinciyle, dünyanın neresinde olursa olsun, dini, dili, milleti, inancı önemsemeden, mağdur durumda olan insanlara yardım etme noktasında önemli roller üstlenmişlerdir (Akyüz, 2008:132).

Yukarıda genel çerçevesi çizilen küresel sivil toplum kuruluşlarına örnek teşkil edebilecek birçok kuruluşa sahip olan Türkiye Cumhuriyeti’nde, son yıllarda ismini dünya basınında da sık sık duyuran İHH, diğer yardım kuruluşları içerisindeki popüleritesini, gözle görülür oranda arttırmıştır. Konumuz doğrultusunda önceki bölümlerde ayrıntılarıyla işlediğimiz Neo-Osmanlılık felsefesi göz önünde bulundurulduğunda, özel bir önem teşkil eden İHH, uluslararası düzeyde faaliyet gösteren bir sivil toplum kuruluşudur. İHH, hem Türk toplumunun küresel meselelere karşı duyarlılık kazanmasını sağlamakta hem de Osmanlı’nın ardında bıraktığı eski coğrafya başta olmak üzere, dünyanın çeşitli bölgeleriyle Türkiye arasında gönüllü dayanışmayı arttırarak, Türkiye’nin sosyal, ekonomik ve kültürel sermayesinin gelişmesine katkıda bulunmaktadır. Bunu yaparken kullandığı dini içerikli referans ve söylemler, kurumun toplum vicdanını derinden etkilemesine ve İslamiyeti kabul etmiş coğrafyalar üzerindeki etki alanını da günden güne arttırmasını sağlamıştır (Ay, 2009: 147)

Özellikle Batı literatüründe yazılan bazı kaynaklarda yer alan, İslam ve Sivil toplum tartışmalarının aksine, İslam ve İslamı kendine referans noktası olarak alan İslami eğilimli sivil toplum kuruluşlarının, Türkiye’de sivil toplumun küresel ölçekte bir gelişim göstermesindeki etkisi, yadsınamayacak derecede büyüktür. İslami referanslara vurgu yapan İHH, Türkiye’de İslami değerlerin hatırlatılmasında ve sivil toplum aracılığıyla dünya ölçeğinde de dolaşıma sokulmasında özel bir öneme sahip bir sivil toplum kuruluşudur. Osmanlı’dan gelen vakıf geleneğini önemli bir referans noktası olarak alan İHH, dünyanın dört bir yanında yürüttüğü faaliyetlerle Türk kültürünü, Türk yardımseverliğini ve Türk hassasiyetini diğer coğrafyalara tanıtmayı (Akşit vd,2004: 2-11) nedeniyle bu bölümde ayrıntılarıyla incelenecektir. Özellikle kuruluş aşamasından günümüze kadar yürüttüğü faaliyetlerle Türkiye’nin tanıtımına ve bölgesel etkisine nasıl bir katkıda bulunduğunu analiz edeceğimiz İHH’yi, ortaya çıktığı koşulları, amacını, hedeflerini, vizyonunu, faaliyet alanını ve çalışma ilkelerini aktararak tanıtmaya başlayacağız. İlerleyen bölümlerde ise insani bir yardım kuruluşu olarak İHH’nın, Türkiye’nin dış politikasına katkıları aktarılacaktır.

3.1.1. İHH’nın kuruluşu

Şubat 1992’de, Bosna-Hersek’in bağımsızlığını ilan etmesinden hemen sonra, 1992 yılının Mayıs ayında başlayan Sırp-Boşnak savaşı kısa sürede ülkenin tamamına yayılmıştır. Sırlar hızlı bir şekilde Boşnak nüfus üzerinde "etnik temizlik" uygulamaya başlamış, her yaş grubundan sivilleri katletmişlerdir. Bosna’da yaşanan bu insanlık dramıyla birlikte birçok tarihi ve kültürel eser de yok edilmiştir. Dünyanın değişik bölgelerinde yaşayan gönüllü, yardımsever insanlar, Bosna-Hersek’te yaşananlara duyarsız kalmak istememiş çeşitli şekillerde bölgeye insani yardım ulaştırma çabası içerisine girmişlerdir. Bölgede yaşananlar etnik, dini, tarihi, ekonomik vb. sebeplerden dolayı Türkiye’yi de yakından ilgilendirmektedir. Çünkü Bosna-Hersek geçmişte bir Osmanlı vilayetidir ve ülkenin her köşesi Osmanlı döneminin izlerini taşımaktadır. Hem tarihi, hem dini hem de kültürel bağımızın olduğu Bosna’da yaşananlara sessiz kalmak istemeyen Türkiye’den bir grup gönüllü, Bosna Hersek’teki savaş mağdurlarına acil yardım ulaştırma amacıyla bir araya gelmişlerdir. Savaşın Bosnalılar üzerinde yarattığı olumsuzlukları hafifletebilmek için bu çalışmalar savaş son bulana kadar aralıksız bir

şekilde devam etmiştir. O yıllarda tüm dünyanın gözü kulağı Bosna'dayken, bir başka savaş haberide Çeçenistan'dan gelmiştir. Bölgede patlak veren Rus-Çeçen mücadelesi savaşa dönüşmüş, tıpkı Bosna'daki gibi birçok insan savaş mağduru olmuştur. Bosna'dakine benzer sebeplerden Türkiye bu savaşta dolaylı olarak etkilenmiştir. Müslüman nüfusun yoğunlukta yaşadığı bu coğrafyalarda savaşın izleri silinmeden bir kötü haberde Kosova'dan alan Türk halkı, üç savaş bölgesinde acil insani yardım ulaştırılmak istemiş, ancak gönüllülerin bireysel faaliyetleriyle bu yeterli olmamıştır. Bosna Savaşıyla hızlı bir şekilde başlattıkları insani yardım çalışmalarını Çeçenistan ve Kosova savaşıyla devam ettiren gönüllüler, İHH çatısı altında bir araya gelerek vakfın kurumsallaşması yolunda ilk adımı atmışlardır (Şentürk, 2011: 608).

Kısa ismi İHH olan, İnsan Hak ve Hürriyetleri ve İnsani Yardım Vakfı (İngilizce adıyla The Foundation for Human Rights and Freedoms and Humanitarian Relief), Fehmi Bülent Yıldırım ve Mahmut Savaş tarafından 1995 yılında kurulmuştur (<http://www.ihh.org.tr/tr/main/pages/vakif-kurulus-senedi/138>, 01.09.2013). Mütevelli heyetinde yer alan diğer isimler ise; Hüseyin Oruç, Ahmet Faruk Ünsal, Ahmet Selim Köroğlu, Ali Yandır, Ayhan Küçük, Bülent Alan, Emin Şen, Hacı Ali Aydın, Hakan Albayrak, Hayrettin Şahin, Kemal Özdal ve Hanefi Kutoğlu'dur (Şentürk,2011: 609).

21 yıllık faaliyetleri sonunda, şu an 5 kıtada ve 136 ülkeyi kapsayan bir etkinlik alanı oluşturan İHH'nın (Özkır,2013) kuruluş amacı, Vakıf Senedi'nin 3. Maddesinde şu şekilde belirtilmiştir: "Nerede olursa olsun sıkıntıya düşmüş, felakete uğramış, savaş, tabi afet vb. sebeplerle mağdur olmuş, yaralanmış, sakat kalmış, aç ya da açıkta kalmış, zulme uğramış bulunan tüm insanlara gerekli insani yardımı ulaştırmak ve bu insanların temel hak ve hürriyetlerinin ihlal edilmemesi için gerekli tüm girişimlerde bulunmak, yoksullukla mücadele ve nitelikli insan yetiştirilmesi maksadıyla her seviyede eğitim ve öğretim faaliyetlerinde bulunmak" (<http://www.ihh.org.tr/tr/main/pages/vakif-kurulus-senedi/138>, 01.09.2013 tarihinde erişildi).

İHH İnsani Yardım Vakfı, yardım ulaştıracağı bölgelerle ilgili öncelik sıralamasını ise;

- Savaş ve savaşın etkisinin sürdüğü bölgeler

- Afet bölgeleri
- Yoksulluk olan ülke ve bölgeler

şeklinde belirleyerek faaliyetlerini yürütmektedir. (<http://www.ihh.org.tr/tr/main/pages/hakkimizda/114>, 01.09.2013 tarihinde erişildi)

3.1.2. İHH'nın misyonu

Vakfın misyon olarak kendisine belirlediği kriterleri ise şu şekilde özetleyebiliriz: Yeryüzünde adaletin hakim olması, iyiliğin dünya ölçeğinde yayılması ve kötülüğün önlenmesi için kardeşlik bilinciyle nerede olursa olsun muhtaç ve mazlum tüm insanlara ihtiyaç duydukları insani yardımı ulaştırarak onurlu bir yaşam sunulması. İnsanı yardıma muhtaç hale getiren ve mazlum eden her türlü politika ve faaliyetleri önlemek üzere tüm insanların temel hak ve hürriyetlerinin ihlal edilmemesi için gerekli çalışmaların yapılması. Değişen dünyada değişmeyen değerlerin yaşatılmasını sağlamak. Ve son olarak iyiliği her zaman her yerde yaşatmak (Kotan,2010: 10).

3.1.3. İHH'nın vizyonu

İHH vakfının vizyonu: Savaş ve doğal afetlerin yeryüzünde yarattığı olumsuzlukları gidererek, birey ve toplumlara kendi ayakları üzerinde durabilmeleri için gerekli desteği sağlamak. Tüm dünyada yardımlaşma alanında öncü bir rol oynayarak ülkeler ve kurumlar arasında iş birliğini geliştirip ortak bir bilinç yaratmak. Yardıma muhtaç durumda bulunan toplumların kişi ve kuruluşlarını güçlendirmek. Kriz zamanlarında en az zarar için en hızlı ve etkin şekilde bölgeye ulaşmak. Kalıcı projeler üretmek beraberinde kalıcı çözümler sağlamak ve son olarak yoksulluğun giderilmesine ve sosyal adaletin sağlanmasına katkıda bulunmak. (<http://www.ihh.org.tr/tr/main/pages/hakkimizda/114>) (01.09.2013 tarihinde erişildi)

3.1.4. Vakfın örgütlenme yapısı

Kuruluşundan itibaren Türkiye içinde yardım faaliyetleri yürütmekle birlikte daha yoğun olarak dünyanın farklı bölgelerinde yardıma muhtaç insanlara hizmet

götürmekte olan İnsan Hak ve Hürriyetleri ve İnsani Yardım Vakfı'nın, genel merkezi İstanbul'da bulunmaktadır. Ayrıca yurtiçinde ve yurtdışında herhangi bir şubesi bulunmayan vakıf, yardım faaliyetlerinin daha koordineli ilerleyebilmesi adına şube açmama politikasını benimsemiş ve bütün organizasyonların tek merkezden yönetilmesini daha doğru bulmuştur. İHH, yurtdışındaki faaliyetlerini, yardımın aktarılacağı bölgedeki yerel STK'larla koordineli bir şekilde gerçekleştirirken, yurtiçindeki faaliyetlerini ise İHH bünyesinde kurulmuş yerel yardım dernekleri aracılığıyla yürütmektedir. İHH'nın bu amaçla 32 ilde kurulmuş yardım dernekleri mevcuttur. Bu yardım dernekleri İnsani Yardım Derneği (İYD) adıyla faaliyet göstermekte, kurulduğu ilin ismini ön ad olarak almaktadır (Örn: Bolu İnsani Yardım Derneği). İHH ile imzalanan bir sözleşme sonucunda kurulan İnsani Yardım Dernekleri, çalışmalarını bu sözleşme çerçevesinde sürdürmektedirler. Bu anlamda İnsani Yardım Derneklerinin yerel faaliyetlerinde, yöneticilerinin kararları doğrultusunda hareket serbestisi tanınırken, ulusal ve uluslararası faaliyetlerinde İHH ile koordineli çalışmaları zorunluluğu getirilmiştir. Ayrıca İnsani Yardım Derneklerinin denetiminden de İHH genel merkezi sorumlu tutulmuştur (Akyüz,2008:124).

Yurtiçinde de faaliyet gösteren İHH, ulus-ötesi sahalarda çok daha etkin bir sivil toplum kuruluşudur. Farklı ülkelerden birçok sivil toplum kuruluşuyla partnerlik antlaşması imzalayan İHH, bu kuruluşlarla birlikte sayısız ortak projeye imza atmıştır. Vakıf, yardım götürülecek bölgeyle ilgili sağlıklı bilgilerin elde edilmesi, faaliyetlerin hangi bölgelerde yoğunlaştırılması gerektiği ve ihtiyaç sahiplerinin tespiti ayrıca bölgelerin ne tür spesifik hizmetlere ihtiyaç duydukları ile ilgili bilgileri bu örgütlerle kurdukları yakın ilişkiler sayesinde elde etmektedir (Kotan2010:11). İHH özellikle Müslümanların önderlik ettiği sivil toplum kuruluşlarıyla çok daha etkili bir iletişim ağı kurmuştur. Hatta Şubat 2008'de Müslüman dünyasının en önemli kuruluşu olan İslam Konferansı Örgütü'nün (İKÖ) kurmuş olduğu İKÖ, İnsani Yardım Formu'nun yedi kurucu üyesi arasında İHH'da yer almıştır. Bugüne kadar 300 partner kuruluşla koordineli bir şekilde faaliyetlerini yürüten İHH, bu sayede hem ilgili bölgede yaşanacak herhangi bir afet karşısında kısa süre içerisinde organize olabilmekte hem de kalıcı projelerin denetlenmesini bu kurumlarla işbirliği halinde kalarak sağlayabilmektedir. Diğer yandan vakfın 21 yıllık tecrübesini İslam ülkelerindeki

kurumlara aktarması bölgelerdeki diğer sivil toplum kuruluşlarında kalitesini büyük ölçüde arttırmıştır (Ay,2009:142).

Ayrıca vakıf, uluslararası yardımlarını genel olarak bölgesel ölçekte yürütmektedir. İHH yetkilileri tarafından tespit edilen yardıma muhtaç bölgelere, bağışçıların yaptığı yardımlar ulaştırılmakta, yardım malzemeleri ihtiyaç sahiplerine dağıtılmaktadır. İHH özel durumlar haricinde bireysel yardım talebi almamaktadır. Vakıf tek tek ihtiyaç sahibi insanları tespit etmek yerine ihtiyaç sahibi bölgeleri tespit etmekte yardım akışını bu bölgelere doğru yönlendirmektedir. İHH'ya yardım akışı ise çeşitli yollardan gerçekleşmektedir. Bağışçılar vakfa nakdi yardımda bulanabildikleri gibi gerekli olan ihtiyaç malzemesini karşılamak isteğiyle aynı yardımda da bulunabilmektedirler. Bağışçılar bağışlarını bir kampanyaya dahil olarak ulaştırabildikleri gibi, herhangi bir yardım faaliyetinde kullanılmak üzere, vakfın inisiyatifinde bırakabilirler (Akyüz,2008: 125).

İHH bir sivil toplum kuruluşu olarak projelerini uygulamada ve projelere destek sağlamada tamamiyle gönüllülüğü esas almaktadır. Ayrıca vakfın finansal kaynakları da gönüllülerden alınan bağışlardan oluşmaktadır. Esra Ay "Türkiye'de Sivil Toplum Düşüncesinin Gelişimi ve Din" isimli tezinde İHH gönüllüsünü "toplumda vicdani, dini, sosyal sorumluluğunu yerine getirmek amacıyla hareket eden merhametli, vicdanlı, etrafında gördüğü mazlum ve mağdur herkese yardım eden "hayır ve iyilik gönüllüsü" (Ay,2009:138) olarak tanımlamıştır. Ayrıca gönüllülerden alınan maddi yardımların yanı sıra, fikir, emek, zaman, ilgi, bilgi, menkul ve gayrimenkul her türlü kıymeti vakfeden her yaştan insan da İHH tarafından gönüllü olarak atfedilmiştir (<http://www.ihh.org.tr/tr/main/pages/ihh-gonullusu-kimdir/169>, 02.09.2013 tarihinde erişildi). Kurumsal sorumluluk ve ciddiyetin bir göstergesi olarak bağışların miktarı ne olursa olsun fatura kesilerek muhasebesi tutulmakta ve vakfın internet sitesinde her seneye ait ayrıntılı bir gelir-gider raporu yayınlanmaktadır. Ayrıca isteyenler için vakfın sitesinden online bağış imkânı sunulmaktadır (Ay,2009:138-139).

Destek ve bağış söz konusu olduğunda gönüllük esasına dayalı olarak çalışan İHH vakfı, faaliyetlerin uygulanması söz konusu olunca yine gönüllülük çigisini takip

etmektedir. Hayırsever insanların bağışlarını dünyanın çeşitli bölgelerindeki doğal afetler, çatışmalar, savaşlar ve siyasi krizler sonucu yardıma muhtaç hale gelmiş insanlara dağıtmakta olan vakıf, bu yardımları çeşitli projeler çerçevesinde gerçekleştirmektedir. Vakfın idari ve faaliyet sahalarında çalışan insanların bir kısmı, maaşla çalışan personel ve geri kalan büyük bir kısmı ise vakfın gönüllülerinden oluşmaktadır. Bu çerçevede, yardım faaliyetlerinin yapıldığı bölgeye, o bölgede olan ya da o bölgeye gidebilecek gönüllüler yönlendirilmekte ve projeler bu şekilde hayata geçirilmektedir (Kotan,2010: 11).

15 Temmuz 2011’de yaptığımız yüz yüze görüşmede, İHH Başkan Yardımcısı Cüneyt Kılıç’a yönlendirdiğimiz üye tabanı ile ilgili soruya, vakfın genel bir gönüllü profili olmadığını belirterek cevap veren Kılıç, Her kesimden her anlayıştan insanların İHH gönüllüsü olabileceğini belirtmiştir. Kılıç, İHH’nın gönüllü portföyü şudur diye bir tanımlamaya gidemeyeceklerini çünkü toplumun her kesiminden insana kapılarının açık olduğunda sözlerine eklemiştir (Kılıç,2011, yüz yüze görüşme).

Bu noktada İpek Göçmen’in Din temelli sosyal yardım organizasyonları ile ilgili yaptığı araştırmadan elde ettiği bulgular, İHH’yı incelediğimiz bu bölümde, üzerinde durmamız gereken ayrıntılar içermektedir. Göçmen, başta "İHH", "Deniz Feneri Derneği" ve "Kimse Yok mu?" vakıflarının yöneticileriyle yaptığı görüşmelerden sonra İslami duyguların yoğun yaşandığı bu kurumlarda yardım aktivitelerinin altında yatan asıl duygunun, dini hassasiyetler olduğunu ifade etmiştir. İsmi vermediği bir yöneticiyle yaptığı görüşmeyi aktaran Göçmen, insanların gönüllü olarak çalışmalarında dini motivasyonların çok önemli bir etkisi olduğunu ve bu tarz sivil toplum kuruluşlarında görev alan ya da gönüllü profilinde çalışan grupların, bu dünyanın bir sınav olduğunu ve bu dünyada yaptıkları iyiliğin karşılığını ahiret hayatında alacaklarına inanan insanlardan oluştuğunu aktarmaktadır. Gönüllü olarak başvuran insanların faaliyetlere, Allah rızası için katıldıklarını ve herhangi bir ekonomik çıkar ya da sosyal beklenti içinde olmadıklarını dile getiren Göçmen, insanları dünyanın öbür ucuna yardımda bulunmaya motive edecek tek gücün dini hassasiyetler olacağının altını özenle çizmektedir (Göçmen, 2011:137-138). Benzer cümlelere, Cüneyt Kılıç’la yaptığımız görüşme sırasında bizde şahit olmuştuk. Cüneyt Kılıç vakfın faaliyetlerinin

gerçekleşmesinde İslami hassasiyetlerin hareket noktasını oluşturduğunu sık sık dile getirmişti. İslam dininin, Müslümanlara iyilik yapmayı emrettiğini söyleyen Kılıç, akrabadan başlayarak en uzağa kadar insanlara yardım edilmesi gerektiğini ifade etmiştir. İHH'nın gücü yettiğinde insan ayırımı yapmadan bunu uygulamaya çalıştığını, kendilerini -30 derecede Moğalistan'da, patlama yaşandığında Japonya'da olmalarını sağlayan gücün, tamamiyle dini hassasiyetler ve geçmişten gelen sıcak ilişkiler olduğunu dile getirmiştir (Kılıç,2011,yüz yüze görüşme). İslami hassasiyetleri göz ardı etmeden faaliyetlerini yürüten vakfı tanımaya, çalışma ilkelerini sıralayarak devam edeceğiz.

3.1.5. İHH'nın çalışma ilkeleri

Faaliyetlerini gerçekleştirirken hangi ilkeleri temel aldıklarını, vakfın internet sitesinde açıklayan yetkililer şu maddeleri sıralamışlardır:

- Öncü olmak.
- Toplumlar arasında köprü olmak.
- Hakem olmak.
- Mazlumun sesi olmak.
- Sömürünün olmadığı adil bir dünyanın yeniden inşasına katkıda bulunmak.
- Emaneti en uygun şekilde kullanmak.
- Şeffaf olmak.
- Markayı ya da ismi değil hizmeti öne çıkarmak.
- Din, dil, ırk, mezhep ayırımı yapmadan yardım etmek.
(<http://www.ihh.org.tr/tr/main/pages/hakkimizda/114>, 08.09.2013 tarihinde erişildi).

3.1.6. İHH'nın faaliyet alanları

İHH vakfı, hem yurt içinde hem de yurtdışında oldukça geniş bir yelpazede faaliyetlerini sürdürmektedir. Vakfın faaliyet alanlarını Acil Yardımlar, Sosyal Yardımlar, Eğitim Yardımları, Kültürel Yardımlar, Sağlık Yardımları ve Bilinçlendirme Çalışmaları olarak altı kategoriye ayırabiliriz. (<http://www.ihh.org.tr/tr/main/pages/>

calisma-tur-ve-alanlarimiz/136,08.09.2013 tarihinde erişildi).

Vakfın savaş ve doğal afet gibi ani gelişen kriz durumlarında, mağdurlara en hızlı şekilde müdahale etmesi ve ihtiyaçlarını karşılaması için yürüttüğü çalışmalar, Acil Yardım Faaliyetleri kapsamında değerlendirilen çalışmalardır. Bunlar; Arama kurtarma çalışmaları ve teknik malzeme yardımları, Acil barınma ve ihtiyaç ünitelerinin kurulması (Ör: Prefabrik konutlar, Çadır kentler, Geçici köyler, Seyyar mutfak ve aşevleri, Seyyar banyo ve tuvaletler), Acil sağlık yardımları (Ör: Gezici sağlık hizmetleri, Geçici sağlık tesisleri, İlaç ve tıbbi malzeme yardımları, Ameliyat ve diğer tedavi hizmetleri), Gıda, giyecek ve diğer ihtiyaç malzemelerinin dağıtımı, kadın, çocuk, yaşlı ve kimsesizler için güvenli ortamlar sağlanması gibi faaliyetlerden oluşmaktadır (Akyüz, 2008:125).

Sadece doğal afet, savaş ve kriz durumlarında faaliyet göstermeyen İHH, mağdur olan insanlara sosyal yardım faaliyetleride sunmaktadır. İHH'nın gerçekleştirdiği Gıda Yardımları (acil gıda programları, kurban programı, ramazan kumanya ve iftar dağıtımı çalışmaları, gezici ve geçici aşevleri, sürekli ihtiyaç bölgelerinde gıda dağıtımı vb.), Yetim Yardım Prgramları (yetimhane kompleksi inşa ve işletmeleri, savaş, deprem ve sair sebeplerle yetim kalan çocukların gıda, giyim, eğitim, sağlık, barınma vb. ihtiyaçlarının karşılanması), Barınma ve Giysi Yardımları (prefabrik köy, çadır kentler, yıkılan evlerin yeniden inşası, zarar görmüş evlerin tadilatı, ihtiyaç sahiplerine sürekli giysi dağıtımı vb.), İş-Meslek Edindirme Projeleri (ailelere balıkçı tekneleri, çiftçilik, marangozluk, terzilik, boyama, nakış vb. meslek edindirme kursları, ailelere motor taksiler, kadın gelişim enstitüleri vb.) ve son olarak Su Kuyuları ve Kanallarının İnşası kapsamında yürütülen faaliyetler, sosyal yardım kapsamında değerlendirilmektedir (Kotan, 2010:12).

Mağdur ve mazlum insanların bulunduğu coğrafyalarda eğitimin çok daha önemli olduğu gerçeğiyle hareket eden vakıf, eğitim yardımları başlığı altında çeşitli yardım faaliyetleri gerçekleştirmektedir. Bunları, Eğitim Tesis ve Altyapı Yardımları (kreş, ilköğretim kurumu, lise, üniversite, enstitü, gençlik merkezi ve benzer farklı tür ve düzeylerde eğitim kurumu inşa ve/ veya tadilatı; fen laboratuvarı, bilgisayar

laboratuvarı, kütüphane, spor salonu ve benzeri eğitim brimi inşa ve/veya tadilatı vb.), Eğitim Araç Gereçleri Yardımları (öğrencilere yönelik çantalar, eğitim setleri, okul kıyafeti, yardımcı ders araç gereci ve benzeri farklı mahiyetlerdeki eğitim materyalleri ihtiyaçlarının karşılanması, eğitim kurumlarında asli ve yardımcı ders araç gereçleri ihtiyaçlarının karşılanması vb.), Yeterlilik Kazandırma Yardımları (meslek kazandırma, mesleki yeterliliğe derinlik kazandırma ve benzeri mahiyetlerde eğitim hizmetleri verilmesi vb.) şeklinde sıralayabiliriz (<http://www.ihh.org.tr/tr/main/pages/calisma-tur-ve-alanlarimiz/136>, 08.09.2013 tarihinde erişildi).

Acil, sosyal ve eğitim yardımları gerçekleştiren vakıf, kültürel anlamda da faaliyetlerde bulunmaktadır. Radyo ve Tv yayıncılığının desteklenmesi, İbadethane ve mescit inşası, vakfın kültürel faaliyetleri kapsamında değerlendirilecek girişimlerdir (<http://www.ihh.org.tr/tr/main/pages/calisma-tur-ve-alanlarimiz/136>, 08.09.2013 tarihinde erişildi).

Sağlık yardımları kapsamında değerlendirilecek faaliyetleri ise Sağlık Tesis ve Altyapı Yardımları ve Sağlık Hizmeti Yardımları şeklinde ikiye ayırabiliriz. Sağlık Tesis ve Altyapı Yardımları; mobil poliklinik ve sağlık otobüsü, yerleşik hastane ve poliklinikler, geçici sağlık çadırları, ilaç ve tıbbi malzeme desteği, sahra çadırları, ambulans destekleri gibi faaliyetlerden oluşurken, Sağlık Hizmeti Yardımları ise katarakt ameliyatları, gönüllü sağlık personelinin bölgelerde istihdamı, bağımlılık yapan madde kullanan gençlerin rehabilitasyonu, AIDS hastalarının rehabilitasyonu, sağlık taramaları ve koruyucu hekimlik çalışmalarından oluşmaktadır (Akyüz, 2008:126).

Yukarıda özetlenen faaliyetler dışında bir de insanları bilinçlendirmek için çeşitli uygulamalar başlatan İHH, dünyanın farklı bölgelerindeki insani sorunların gündeme getirilmesi, kamuoyunun doğru biçimde bilgilendirilmesi, sosyal sorumluluk hedefi ile harekete geçilmesi ve insan hakkı ihlallerinde önleyici rol oynanması gibi amaçlarla hareket etmektedir. Bu çerçevede panel, sempozyum ve uluslararası konferanslar düzenlemek, yaşanan sorunlara ilişkin raporlar hazırlamak, süreli yayınlar ve internet aracılığı ile kamuoyunu bilgilendirmek, kitaplar yayınlamak, miting ve basın açıklamaları yapmak, radyo ve televizyon programları hazırlamak, yarışmalar ve

geceler düzenlemek gibi faaliyetler bu kapsam çerçevesinde değerlendirilmektedir (Ay, 2009: 145).

1995 yılından bu yana yukarıda ifade ettiğimiz faaliyetleri yürüten vakıf, yetkili merciler ve otoriteler tarafından da takdir edilmiş ve bir çok ödüle layık görülmüştür. Vakfın son yıllarda aldığı ödüller ise şunlardır:

- Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından verilen “Kaynaklarını amaçları doğrultusunda en iyi kullanan vakıf” ödülü (2005)
- Aşiyana Yetimhanesi (PAKİSTAN) - Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından verilen “Gerçekleştirilmiş en iyi proje” ödülü (2006)
- Kadın Eğitim Enstitüsü (SOMALİ) - Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından verilen “Gerçekleştirilmiş en iyi proje” ödülü (2006)
- Mobil Hastane (IRAK) - Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından verilen “Gerçekleştirilmiş en iyi proje” ödülü (2006)
- TBMM Üstün Hizmet Ödülü (2007)
- Uluslararası Karma Kültür Gençlik Konseyi (COJEP) İnsan Hakları Ödülü (2010) (<http://www.ihh.org.tr/tr/main/pages/hakkimizda/114>, 10.09.2013 tarihinde erişildi).

Yukarıda genel özelliklerini belirttiğimiz ve kısaca tanıtımını yaptığımız İHH vakfının, hem türk basınına hemde uluslararası basına konu olan faaliyetlerine bir sonraki bölümde değineceğiz. Ayrıca vakfın sadece bir insani yardım kuruluşu mu olduğu yoksa Neo-Osmanlıcılığın yayılmasında rol oynayan küresel bir aktör mü olduğu basın bültenlerinden, kitap ve dergilerden analiz edilerek aktarılacaktır.

3.2. İHH’nın İki Farklı Analizi: Bir İnsani Yardım Vakfı mı? Yoksa Küresel Bir Aktör mü?

3.2.1. İnsani yardım vakfı Olarak İHH

Şimdilerde küresel sivil toplum teorisyenlerinin dile getirdiği küresel

yardımlaşma ve dayanışma ölçütleri bundan yüzyıllar öncesinde İslamiyet'in temellerinin atıldığı zamanlarda, Hz. Muhammed tarafından Müslümanlara nasihat olarak bildirilen metinlerdede benzer şekillerde yer almıştır. Bütün emir ve yasaklarında insanın yararını gözeten ve insanın mutluluğunu amaçlayan İslam dini, sosyal yardımlaşmayı sağlayıcı ve sosyal duyarlılığı geliştirici prensipler ortaya koymuştur. İslam'ın özünü oluşturan tevhid inancı, mükemmel bir toplum ve ideal bir sosyal kaynaşma ve dayanışma sağlamayı amaçlamıştır. Öncelikle zengin Müslümanlara zekat farz kılınmıştır. Bunun yanında Müslümanlar hayır işlemeye ve sadaka vermeye yönlendirilmişlerdir. "Veren el, alan elden üstündür (hayırlıdır)" ilkesiyle, başkaları için harcamada bulunan insanlardan övgüyle söz edilmiş, fakirin gözetilmesi, yetimin barındırılması, yolda kalmışlara, yoksul ve düşkünlere yardım edilmesi, Müslümanlara bir görev olarak yüklemiştir. Hatta "bir Müslüman'ın kendisi için istediğini başka bir Müslüman kardeşi için de istemesi" imanının tamamlayıcı unsuru olarak görülmüş ve "komşusu açken tok yatanların gerçek anlamda inançlı Müslümanlar olmayacakları" ifade edilmiştir. Dinin verdiği bu mesaj doğrultusunda bütünleşme meydana gelecek, oluşturulacak "biz" algısı, o toplumda yaşayan bireyleri başkalarına karşı son derece duyarlı ve hassas hale getirecektir (Şahin,2009).

İslam kültürünün de geçmişten beri kurmaya çalıştığı bir toplumsal hayat ideali vardır. Nitekim İslamiyet'in temel esaslarını tanıtmak ve yaymak üzere yeryüzüne gönderildiğine inanılan Hz. Muhammed Mustafa, Müslümanların manevi anlamda kardeş olduklarını ve aralarındaki dayanışmanın boyutlarının çok kapsamlı olması gerektiğini şu hadisinde açıkça ifade etmiştir: "Sen müminleri, birbirlerini sevmeye, birbirlerine merhamet etmeye, birbirlerine şefkat göstermeye tıpkı tek bir vücut gibi görürsün; yani onun bir uzvu rahatsızlansa, diğer uzuvlar uykusuzluk ve hararetle onun rahatsızlığına ortak olurlar". (Buhari, 2003: 724- Adab/2004). Bunun dışındaki diğer bir hadis metninde ise "Müslüman Müslüman'ın kardeşidir. Ona zulmetmez, onu tehlikede yalnız bırakmaz" ifadeleri yer almaktadır. Böyle bir dayanışmanın sadece inançlı Müslümanlar arasında değil, aynı zamanda farklı inançlara mensup erdemli insanlar arasında da gerçekleştirilebileceği, Hz. Muhammed' in peygamberlik öncesi dönemde katıldığı "hılfu'l-fudul (erdemliler paktı)" uygulamasındada açıkça görülmektedir. Bu anlaşmanın ilkelerine göre, Mekke'de yerli ve yabancı, hür ve köle, her kim bu

anlaşmaya katılmışsa, onlar, hiçbir insana zulmetmeyeceklerdir. Hatta zulme uğrayanlara da hakları alınıncaya kadar her türlü yardım ve desteği sağlayacaklarına söz vermişlerdir. Hz. Muhammed Peygamberlikten sonra da katıldığı bu ittifaktan övgüyle söz etmiş ve tekrar çağırılması durumunda böylesi bir oluşuma yine katılabileceğini söylemiştir (Akt:Güner, 2005:2).

Yukarıda ifade edilen hassasiyetler, İslami ilkeleri kendine referans alan İHH vakfında derinden etkilemiş ve hayırseverliğin toplum içinde yaygın ve fonksiyonel bir şekilde kurumsallaşmasına öncülük etmek için harekete geçirmiştir. Bu İslami ilkeler, insanlara başkalarına karşı olan dinsel, insani ve ahlaki sorumluluklarını hatırlatması bakımından son derece önemlidir. Ali Bulaç Zaman Gazetesinde yer alan bir yazısında İHH'nın bir şemsiye kuruluş olduğunu ve bu hayır şemsiyesinin altında onlarca İslami kuruluş, vakıf, organizasyon ve cemaatin katkıları bulunduğunu ifade etmiştir. İHH'nın İslami bir kimliğe sahip olduğunu düşündüğünü belirten Bulaç, zaten yüksek miktarlarda ve sürekliliği olan hayır ve yardım faaliyetlerini dünyada genellikle dindar insanların yaptığını, bunu da dinlerinden aldıkları referanslarla ve Allah'tan sevap umarak organize ettiklerini belirtmiştir. Ayrıca bazı kesimlerin İslami yardım ve insani yardım ayırımında bulunmalarını son derece gereksiz bulduğunu vurgulayan Bulaç, İslami yardımın, tabiatı gereği insani yardım anlamına geldiğini söylemiştir ve İslam dininin başta Müslümanlar olmak üzere tüm insanlara yardım edilmesini zorunlu kıldığını aktarmıştır. Nitekim İHH'nın birçok ülkede, Katrina kasırgası faciasında ABD'de gayrimüslimlere, Mavi Marmara olayında arkadaşlarını şehit eden İsrail'li komandoların yarasını tedavi ederken, tamamiyle bu hassasiyetleri göz önünde bulundurduklarını dile getirmiştir (Bulaç, 2010).

İHH'nın kurumsal sitesi, yayınladığı raporlar ve kurumla ilgili yazılmış makaleler incelendiğinde, İHH'nın da dini söylemlere, diğer muhafazakar yardım kuruluşları gibi yer yer atıfta bulunduğu görülecektir. Bu anlamda vakıf İslam'daki zekat ve kurban gibi ibadetlerin gerçekleştirilmesi noktasında farklı coğrafyalar ve Türkiye arasında adeta bir köprü vazifesi görmektedir. İbadeti gerçekleştiren ve ibadetten faydalanan insanlar arasında bir aracı görevi gören kurum, ramazan ayında özel bir önem vermekte, ramazan ayında gezici bir aşevi ile ülkemizin değişik

bölgelerinde ihtiyaç sahibi insanlara iftarlık yemek dağıtmaktadır. Ayrıca vakıf, dükkanlara bıraktığı sadaka kutuları aracılığıyla da yardım toplamaktadır. İHH Vakfı çalışma ilkesi olarak, mazlumun sesi olmayı, sömürünün olmadığı adil bir dünyanın yeniden kurulmasına katkıda bulunmayı, emaneti en uygun şekilde muhafaza edip, gerektiği noktada kullanmayı ve şeffaf olmayı belirlemiştir. Vakfın bunlardan başka göze çarpan bir diğer çalışma ilkesi de din, dil, ırk, mezhep ayırımı yapmadan herkese yardım etmek şeklinde ifade edilmektedir. Nitekim vakıf yetkililerince belirlenen ihtiyaç sahibi bölgelerde yaşayan herkese; din, dil, ırk, cinsiyet gibi ayrımlara gidilmeksizin insani yardım ulaştırmaktır (Akyüz,2008:122).

Bu İslami hassasiyetler sonucunda vakıf, bir dönem kamuoyunda, sadece Müslüman nüfuzun yaşadığı bölgelere yardım götürmekle eleştirilmişti. Vakfın başkanı Bülent Yıldırım, çeşitli yardım gecelerinde yaptığı açıklamalarla bu eleştirileri yanıtlamış ve kendilerinin özellikle seçici davranarak Müslüman bölgeleri tercih etmediklerini, fakat bir gerçeğin onları bu yöne doğru yönlendirdiğini ifade etmiştir. Bu gerçek, dünya üzerinde meydana gelen savaşların ve buna bağlı felaketlerin çok büyük kısmının Müslümanların yaşadıkları bölgelerde meydana geliyor oluşudur. Dolayısıyla Müslüman bölgelere doğru yönelmek dünyadaki siyasi şartların doğal bir sonucudur ve özel bir tercih değildir (Kotan,2010:17). Bu konuyla ilgili, Milat Gazetesi yazarlarından Seda Bayram'la röportaj yapan İHH Ankara Başkanı Zeynel Abidin Özkan, içinde bulunduğumuz zaman dilimini iyi analiz edersek, şuan dünyada Müslüman coğrafyalarda akan kan üzerinden siyaset yapıldığını görebileceğimizi iddia etmiştir. Afganistan, Suriye, Bosna, Arakan, Patani, Moro... Ezilen kesimin hep Müslümanlar olduğunu dile getiren Özkan, İHH olarak bu günlerin en kısa sürede geri kalmasını ve bu coğrafyalara yardımdan ziyade artık gülümseme ve sevgi götürmek istediklerini dile getirmiştir. (Bayram,2012). Yaptığımız yüz yüze görüşmede, yardımların sadece Müslüman ülkelere mi yapıldığını sorduğumuz İHH Başkan Yardımcısı Cüneyt Kılıç'ta konu ile ilgili olarak şu ifadeleri kullanmıştır:

"Biz Amerikaya'da yardım ettik. Kasırga'da oraya da gittik. Bize Amerikaya niye yardım ediyosunuz diyorlar. Niye etmiyelim? Oraya gittiğimizde bir ayırım yapmadık ama oraya gitmemizde bir fark vardı; orası Müslümanların en fazla yaşadığı eyaletti. Müslüman- Hristiyan

ayırt etmedik. Biz her zaman diyoruz; mazluma dini sorulmaz. Bizim menfaatimiz yok. Yardım talebiyle bize uzatılan eli biz kendi elimiz gibi görüyoruz. Biz kendimize yardım ediyoruz. Biz bu anlayıştayız" ifadelerini kullanmıştı (Kılıç,Temmuz,2011, yüz yüze görüşme).

Yukarıda ifade edilen açıklamalara baktığımız zaman, vakıf kendisini sadece İslami hassasiyetleri olan bir kurum olarak tanımlamaktan ziyade Müslüman olmayan insanların yardımına koşan, yeryüzündeki bütün insanlara eşit mesafede duran ve yardım faaliyetleri için odak noktası olarak insani yardım kriterlerini benimsemiş oldukları sonucuna ulaşıyoruz. Burada kullanılan dil, vakfın kendisini sadece Müslüman halkların hakları için mücadele eden bir vakıf olarak tanımlamak istemediğini ve bunun yerine kendilerini, dünyanın neresinde olursa olsun topyekün olarak haksızlık ve sefaletin karşısında konumlandırmaya çabaladıklarını, bunu yaparkende İslami referanslara atıfta bulunmaktan kaçınmadıklarını gösteriyor. Dolayısıyla vakıf kullandığı dil itibarıyla ırk, din ve mezhep ayrımı yapmaktan özellikle kaçınmayı, hem kendi inançlarının bir gereği hem de sivil bir kurum olmanın zorunluluğu olarak görmektedir (Kotan,2010:18). Ayrıca İHH İnsani Yardım Vakfı faaliyet alanları doğrultusunda dünyanın dört farklı kıtasında (Amerika, Avrupa, Asya ve Afrika) yürütülen çalışmalar ve projeler için fizibilite çalışmaları yürütmekte, yıl içerisinde yürütülecek projeler için ihtiyaç bölgeleri belirlenmekte ve İHH'nın iletişim içerisinde olduğu partner kuruluşlar aracılığıyla bölgelerdeki yardım ve kalkınma projeleri düzenli olarak takip edilmektedir. Bu çalışmalar sonucunda proje kapsamında yer alan bölgeler ve tespit edilen yeni mağdur coğrafyalar faaliyet programına dahil edilmektedir (Akyüz,2008: 129). Verilen genel bilgilerin ardından, İHH'nın insani yardım faaliyetleri kapsamında gerçekleştirdiği projeleri inceleyerek bu bölümü sonlandıracağız.

Yetim Çalışmaları

İHH İnsani Yardım Vakfı, bir yandan felakete uğramış insanlara acil yardım ulaştırırken diğer yandan insan tacirlerinden, misyonerlerden ve organ mafyasından önce yetimlere ulaşarak onları sağ kalan yakınlarına veya güvenilir, yetkin ellere teslim edinceye kadar emin ortamlarda gözetip her tür ihtiyaçlarını karşılamak misyonu ile

hareket etmektedir. İHH vakfının yürüttüğü yetim çalışmalarının temel amacı, yaşamını tek başına idame ettirmeye gücü yetmeyen yetimlere, kendi ayakları üzerinde duracak yeterliliğe ulaşıncaya kadar destek olmak, eğitimlerini sağlamak ve onları aile şefkati ile hayata hazırlamaktır. İHH İnsani Yardım Vakfı, savaş ve doğal afetlerin yaşandığı yerlerde, yoksulluk bölgelerinde, yetim ve korumasız kalan çocukların, öncelikle kendi topraklarında kültürlerinden kopmadan, yakınları yanında yaşamaları gerektiğini düşünmektedir. Kimsesi olmayan çocuklar için ise barınma imkanı ve ortamı sağlamaktadır. Bunun için, açılan yetimhanelerin aile ortamını aratmayacak şekilde düzenlenerek çocukların sevgi, huzur ve şefkat atmosferinde her türlü ihtiyaçlarının en iyi şekilde karşılanmasına dikkat edilmektedir. Yetim çalışmaları mülteci kamplarında, sıcak savaş ortamlarında ve savaşın etkisinin devam ettiği bölgelerde yürütülmektedir. Savaşın güvensiz ortamında yetim çocukların öncelikle sağlık ve gıda ihtiyaçları giderilmekte sonrasında ise güvenilir bir ortama nakilleri sağlanmaktadır. Bu amaçla vakıf dünyanın birçok bölgesinde yetimhaneler kurmuş ve bu yetimhanelerin giderlerini karşılayarak denetimini sağlamıştır. Bu çerçevede bu projeye destek veren bağışçılar isterlerse “sponsor aile” sistemiyle bir yetimin tüm giderlerini üstlenebilmektedirler. Vakıf yetim çalışmaları kapsamında yetimhane inşası ve restorasyonu, uluslararası yetim buluşmaları ve bilinçlendirme faaliyetleri de düzenlemektedir (<http://www.ihh.org.tr/tr/main/pages/genel-bilgi/73>, 13.09.2013 tarihinde erişildi). Ayrıca yetimlik meselesine gösterilen önemin zihinsel arka planında İslam ümmetinin peygamberi olan Hz. Muhammed’in de yetim olarak dünyaya gelmesinin yattığını söylemek pek de yanlış olmayacaktır. Buna ek olarak Kuran ve hadislerde yetimlere iyi muamele edilmesi yönündeki emirler vakıf çalışmalarına dayanak oluşturmuş böylelikle yetimlere yönelik yapılan faaliyetler İslami değerlerle harmanlanmıştır (Ay,2009: 149-150).

Katarakt projesi

Bu proje kapsamında özellikle katarakt hastalığının çok yaygın olduğu Afrika ülkelerinde ameliyatlar yapılmaktadır. Çünkü Afrika’da sıcak hava, beslenme ve iklim koşulları sebebiyle pek çok insan genç yaşta katarakt olarak görme yeteneğini yitirmektedir. Göz doktorlarının ve tedavi imkanlarının yetersizliği de buna eklenince

özellikle kırsal kesimlerde birçok hasta, ameliyat olamadan görme yetisini kaybetmektedirler. İHH İnsani Yardım Vakfı'nın "Siz görürseniz onlar da görecekler" sloganıyla 2007 yılında başlattığı Katarakt Kampanyası ile Afrika'da 100.000 insanın tedavi edilmesi hedeflenmektedir. Kampanya dahilinde sadece gönüllülerin bağışları değil, tıbbi ekipman ve gönüllü doktor desteği de verilmektedir (<http://www.ihh.org.tr/tr/main/pages/katarakt-nedir/215>, 13.09.2013 tarihinde erişildi). İHH İnsani Yardım Vakfı'nın katarakt kampanyası, Afrika'da toplam 9 ülkede sürmektedir. Bu ülkeler; Togo, Benin, Gana, Çad, Somali, Sudan, Nijer, Etiyopya ve Sierra Leone'dır. Belirlenen bir kişilik ameliyat masrafının vakfa bağışlanması şeklinde gerçekleştirilen kampanyada Eylül 2013 verilerine göre 69.476 kişi ameliyat edilmiştir. Ayrıca kampanya, Sağlık Bakanlığı ve Dayanışma Vakfı işbirliği ile yürütülmektedir (<http://www.ihh.org.tr/tr/main/pages/katarakt-ameliyatlari/289>, 13.09.2013 tarihinde erişildi).

Su kuyusu projesi

Dünyanın en kurak ve yoksul kıtası olan Afrika, sömürge dönemi sonrasında kendi kaynakları üzerinde hakimiyet kuramamış ve genellikle iç çatışmaların yaşandığı bir bölge haline gelmiştir. İklim koşulları ve jeopolitik konumu nedeniyle zor şartların hakim olduğu Afrika'nın Sahra Altı bölgesinde ise, insanlar hayatta kalabilmek için her alanda mücadele etmek zorunda kalmışlardır. Bölgede yaşanan sorunların en önemlilerinden biri ise susuzluktur. İnsanlar Afrika'da her gün su almak için kilometrelerce yol kat etmek zorunda kalıyor ve taşınan suyun çamur ve çeşitli mikroplar içermesi yüzünden salgın hastalıklara yakalanarak hayatlarını kaybetmekle karşı karşıya kalıyorlardı. İHH İnsani Yardım Vakfı özellikle Afrika'da gerçekleştirdiği su kuyusu açma projesi ile insanları sağlıklı suya kavuşturmayı ve sağlıklı suyun sebep olduğu hastalıkları önlemeyi amaçlamaktadır. Yapımı 3 ay ile 6 ay arasında bir süre gerektiren su kuyuları, genellikle Afrika'nın kırsal kesimlerinde, suyun olmadığı veya sağlıklı suyun bulunduğu bölgelerde açılmaktadır. Bir su kuyusu açıldıktan sonra çıkan su, bütün sağlık taramalarından geçirildikten sonra halkın kullanımına sunulmaktadır. İnsanların sağlıklı su kaynaklarına ulaşmasını sağlayan su kuyusu projeleri, Afrika'da yaygın olarak görülen hastalıkların da önüne geçmeyi

hedeflemektedir. İHH'nın başlattığı su kuyusu projesi ile Afrikalılar, hem sağlıklı suya kavuşacak hem de sağlıklı suyun sebep olduğu hastalıklardan korunacaklardır. Projeye aynı zamanda yaşam alanlarının bereketlenmesi sağlanarak insanlar arasında dayanışma ve paylaşma kültürünün gelişmesine imkan sağlanacaktır. Ayrıca bölgede yıllardır su nedeniyle yaşanan iç çatışmaların sona ermesi de projeden beklenen yararlar arasındadır. (<http://sukuyusu.ihh.org.tr/tr/main/pages/vakfimizin-su-kuyusu-faaliyetleri/298>, 15.09.2013 tarihinde erişildi)

Yaptığımız yüz yüze görüşmede İHH Başkan Yardımcısı Cüneyt Kılıç su kuyusu ihtiyacı sebebiyle bölgede yaşanan sorunları ifade ederken kabile çatışmalarına özellikle dikkat çekmiştir. Afrika'da su kuyusu ihtiyacı yüzünden kabileler arası çatışmalar yaşandığını ve dış güçlerin bu huzursuz ortamı fırsat bilerek bu durumdan nemalanmaya çalıştıklarını dile getirmiştir. Özellikle dış güçlerin su kuyusu açarak, kendi görüşlerine yakın olan kabilelerin bu imkandan faydalanabileceğini dile getirmesinin, diğer kabileler arasında huzursuzluk yarattığını ifade etmiştir. İHH'nın ise su kuyusu açma sürecinde, kabile reisleriyle görüşerek bunun ortak kullanım alanı olduğunu ifade ettiğini ve böylece çatışmaların önüne geçmeye çalıştıklarını dile getirmiştir (Kılıç,2011, yüz yüze görüşme). Son olarak belirtmek gerekir ki, yukarıda kısaca özetlediğimiz amaç ve hedeflerle yola çıkan İHH yetkilileri sadece Afrika kıtasında değil Asya kıtasında belli bölgelerinde su kuyusu projelerini gerçekleştirmektedir. (<http://sukuyusu.ihh.org.tr/tr/main/news/1/ihhdan-asya-ve-afrikaya-2512-su-kuyusu/1450>, 15.09.2013 tarihinde erişildi).

Ramazan ve Kurban Bayramı projeleri

Vakfın sosyal yardım ve insani yardım kapsamında gerçekleştirdiği faaliyetlerin en fazla yoğunlaştığı zaman dilimi hiç şüphesiz Ramazan ve Kurban Bayramları oluşturmaktadır. Belirlenmiş sabit bir fiyat üzerinden satışa konulan kumanyaların ihtiyaç sahiplerine dağıtılması, sms yoluyla gönderilen bağış sayesinde bir kişinin iftar masrafının karşılanması, yardıma muhtaç kişilere bayramlık alınması için bağış toplanması ve yoksullara dağıtılmak için zekat ve fitrelerin toplanması gibi faaliyetler, Ramazan ayı kapsamında yürütülen projelerden sadece bazılarıdır. Vakfın internet

sitesi incelendiğinde oruç, zekat, sadaka, fitre, kurban vb. dini söylemlerin yer aldığı başlıklar altında kampanyaların tanıtımı yapılırken ayet ve hadislerden de sıkça yararlanıldığı gözlenmektedir (Ay,2009: 142-143). İHH Ramazan ayında Asya, Balkanlar, Ortadoğu, Afrika, Orta Asya ve Güney Amerika gibi bölgelerde kumanya, bayramlık ve çocukların eğitimi için gerekli olan araç ve gereçleri dağıtmaktadır. Yardım götürülen ülkeler arasında Küba ve Brezilya gibi isimlerin olması da ayrıca dikkat çekicidir (Yılmaz,2007:20). Bu durum, vakfın yardım ulaştırılacak bölgeleri tespit ederken, akıllara gelmeyen bölgelerdeki Müslüman azınlıklarında hesaba kattığının bir göstergesidir. Cüneyt Kılıç'a İHH'nın Brezilya'ya gerçekleştirdiği yardım faaliyetlerini sorduğumuzda, kalıcı projelerle oraya daha yeni gitmeye başladıklarını, Kurban ve Ramazan bayramlarının buna vesile olduğunu dile getirmiştir. Ayrıca Kılıç, Arjantin'de, Bolivya'da, Brezilya'da, Osmanlı'dan göç eden Müslümanların olduğunu, bu yüzden yardım için o belgeleride tercih etmeye başladıklarını da sözlerine eklemiştir (Kılıç, 2011).

Müslümanlar açısından kutsal kabul edilen bu ayın 2013 yılı itibariyle geride kalmasıyla, İHH'nın ramazan ayında gerçekleştirdiği faaliyetlerin genel bilançosuna ulaşmak daha kolay olmaktadır. Türkiye'deki hayırseverlerin bağışlarını dünyanın farklı coğrafyalarına ulaştıran İHH, 2013 yılında Türkiye ile birlikte toplam 81 ülke ve bölgede 1 milyon insanla Ramazan ayının getirdiği dini değerleri paylaşmıştır. (<http://www.ihh.org.tr/tr/main/pages/ramazanda-81-ulke-ve-bolgede/308>, 15.09.2013 tarihinde erişildi).

Ramazan ayında yapılan gıda, bayramlık dağıtımı gibi yardımların Kurban Bayramı'nda da devam ettiği görülmektedir. Ancak bu bayramda dini bir görev olarak gerçekleştirilmesi gereken kurban kesimi, İHH'nın yardımlarının odaklandığı en önemli noktadır. Açlık sorununun en fazla görüldüğü Afrika çoğunlukta olmak üzere dünyanın birçok bölgesinde Türkiye'deki insanların bağışladıkları kurbanlar kesilmekte ve ihtiyaç sahiplerine dağıtılmaktadır. 2013 yılı itibariyle İHH İnsani Yardım Vakfı, Kurban çalışmalarını 100'ün üzerinde ülke ve bölgede gerçekleştirmeyi hedeflemektedir. İHH'ya vekalet aracılığıyla kurban bağışlamak isteyen bağışçılar 400 TL ödeyerek dünyanın istediği ülkesinde kurbanını kestirip ihtiyaç sahiplerine ulaştırma imkanına sahiptir

(<http://www.ihh.org.tr/tr/main/news/0/ihh-kurban-calismalarina-basladi/1870>, 15. 09. 2013 tarihinde erişildi). Yine bu dönemde Müslümanlar arasında birlik beraberlik duygusunun yaşanması ve kurban bilincini kazanılmasına yönelik yazılara vakfın internet sitesi ve dergilerinde sıkça rastlanmaktadır. Kurban'ın bireysel ve toplumsal faydalarının yanı sıra Allah katındaki değerinin vurgulanması Müslümanlara kulluk vazifelerinin hatırlatılması amacını da taşımaktadır (Yılmaz,2008: 26-27).

3.2.2. Türk dış politikasına bir katkı unsuru olarak İHH

Küreselleşmenin getirdiği olanaklarla birlikte sivil toplum kavramının, devletlerin sınırlarını aşarak ulus ötesi bir yapıya bürünmüş olduğunu önceki bölümlerde dile getirmiştik. Yaşanan bu değişim süreciyle birlikte sivil toplum kuruluşlarının dünya algısında değişmiştir. Yüklenmiş oldukları yeni siyasal rolle birlikte, ulus-devlet eksenli dünya algıları daha bütüncül temelli bir dünya algısına dönüşmüş ve yeryüzünde meydana gelen kriz, savaş, insan hakları ihlali, insani yardım faaliyetleri vb alanlarda daha yüksek sesle söz sahibi olmalarını zorunlu kılmıştır. Çünkü ulus devletlerin imkanları kısıtlıdır ve sivil toplum örgütlerinin gösterdiği hassasiyetlere bire bir sahip dahi olsalar aynı eylem tarzını benimsemeleri iki ülke arasında savaş sebebi sayılabilecek yanlışlara sebebiyet verebilmektedir. Oysaki sivil toplum kuruluşları, sivilcilik düşüncesini temel hareket noktası olarak belirlemiş, şiddeti red eden ve bu yüzden dokunulmaz olarak görülen yapılanmalardır. Dolayısıyla eylemlerinde devletlerin izlediği her yönüyle hesaplanmış ve esnek olmayan yöntemlere bağlı kalmak zorunda değillerdir (Kotan,2010:58). Ulrich Beck'e göre, resmi devlet politikaları sebebiyle ortaya çıkan sıkıntılar, ancak alt siyasallaşmış bir toplumla aşılabılır. Bu alt-siyasallaşmış toplum, bütün alanlar ve eylemsizlik düzeylerinde kendi davalarını kendi takip eden sivil toplum kuruluşları aracılığıyla oluşturulmuştur. Diğer bir ifadeyle Beck'e göre devlet siyasetinin içine düştüğü krizler, alt-siyasileşmeyle aşılabilmektedir. Burada vurgulanan alt-siyaset, plansız hareket edebilen ve mükemmel olmayan sivil toplumu betimlemektedir. Sivil toplum örgütlerindeki bu plansızlık, yaratıcılığı ortaya çıkarmakta ve yeni yöntemlerle kurallara dönüşmektedir. Zaten üst siyaseti oluşturan devletlerinde en büyük eksikliği bu yaratıcı eylem alanlarından yoksun olmalarıdır. Çünkü devlet eksenli siyaset yapıcılarının siyaset tarzları uzun süredir bilinen basmakalıp

metodlardan oluşmaktadır (Beck,2005: 161-168).

Küreselleşmenin dünya ölçeğinde meydana getirdiği değişiklikler siyaset sahnesine de taşınmış, bu değişiklikler devletlerin dış politikasında bir takım dönüşümlerin yaşanmasına ve yukarıda bahsedilen basmakalıp metodların terk edilmesine neden olmuştur. Yaşanan en büyük değişim, küresel ölçekte faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşlarının, siyasetin nesnesi olmaktan öznesi olmaya doğru bir geçiş süreci içersine girmesidir (Akpolat,2008: 202). Diğer bir değişim ise sivil toplum kuruluşlarının bağlı oldukları devletlerin politikalarıyla paralel ölçüde hareket etmeye başlamalarıdır. Adaletin, iyiliğin ve güzelliğin sağlanmasını amaç edinen sivil toplum kuruluşlarının yolu, bir noktada devletlerin politik arzularıyla mutlaka kesişmektedir. Diğer bir ifadeyle, gerçekten insani motivasyonlarla beslenen projelere sahip olan sivil toplum kuruluşları, faaliyetleri bakımından devlet katında hoşgörüyle karşılanıp, destek görmektedir. Bu durumun Türkiye’de gözlenebilir en bilindik örneklerinden biri İHH İnsani Yardım Vakfı’dır (Kotan,2010: 63).

İHH vakfı, 1990’lı yılların başlarında Türkiye’de siyasal İslamcılığın yavaş yavaş hareketlenmeye başladığı ve ülke genelinde tartışıldığı bir dönemde doğmuştur. Kuruluş süreci, Refah Partisi’nin siyasal arenada etkin olmaya başladığı bir döneme denk gelen vakıf, o süreç içerisinde Türk siyasi hayatında yaşanan kırılmalarda ister istemez etkilendirilmiştir. Merkez-çevre kuramı çerçevesinde, cumhuriyetin kurulduğu yıllardan 1980’li yıllara kadar geçen süreçte, genellikle çevreyi oluşturan İslami hassasiyeti yüksek gruplar, bir anda merkeze taşınmış ve gerek siyasi gerek kamusal alanda seslerini duyurmaya başlamışlardır. Yaşanan bu değişim ve dönüşüm süreci, aynı zamanda bu kesimin Türkiye’nin ötesinde dünyanın farklı bölgelerinde yaşayan ve ortak tarihi bağların ve dini duygudaşlığın yaşandığı coğrafyalarla iletişime geçilmesini de beraberinde getirmiştir. İHH vakfı bu şartlar altında ortaya çıkan bir sivil toplum kuruluşudur ve yaşanan bu İslami hassasiyetlerden bağımsız değerlendirilmemelidir. Vakfın kendini İslami hassasiyetlere sahip bir sivil toplum kuruluşu olarak tanımlamasında bu koşulların etkisi yadsınamaz bir gerçektir (Kotan,2010: 16-17).

O dönemde milli görüşün politik arzularıyla, İHH’nın dünya algısı belli

noktalarda paralellik göstermektedir. Daha önceki bölümlerde de belirtildiği gibi Refah Partisi'nin yaklaşık 1 yıl kadar süren yönetimi süresince özellikle Müslüman ülkelerle, Cumhuriyet tarihinde olmadığı kadar yakın ilişkiler kurulmuş ve "Büyük Türkiye" sloganıyla bir İslam Birliği şuuru yaratılmaya, bir ümmet bilinci geliştirilmeye çalışılmıştır. Bunu bir dış politika hedefi olarak belirleyen Refah Partisi ile, İHH'nın yolları "ümmet" bilincinin tekrar canlandırılması noktasında kesişmiştir. Dünyanın 136 ülkesine yardım faaliyeti organize eden bir kuruluşu ayakta tutan en önemli motivasyon İslami hassasiyetlerdir. Özellikle Özal döneminden sonra kırılan dışa kapalı dünya algısı, Erbakan döneminde ağırlıklı olarak Müslüman coğrafyalarla entegrasyona doğru bir dönüşüm yaşamış, bu da ümmet bilincinin tekrar doğmasına sebep olmuştur. İHH vakfının faaliyetlerine ve söylemlerine baktığımız zaman vakıf yardım faaliyetlerini küresel ölçekte sürdürerek, Müslüman coğrafyalar arasında bir gönül köprüsü kurmaya çalışmakta ayrıca birlik ve dayanışmayı geliştirmeyi amaçlamaktadır. Böylece ümmetin çok farklı coğrafyalarda yaşayan mensuplarının birbiriyle teması sağlanacaktır. Bu noktada, İHH Vakfı Yönetim Kurulu Üyesi Osman Atalay'ın katıldığı İttihad-ı İslam üzerine sohbetler isimli programda sarf ettiği bazı sözler oldukça anlamlıdır. Atalay, dolaştıkları İslam coğrafyasındaki Müslümanların hep sıkıntıları, dertleri, üzüntüleri olduğunu dile getirmiş ve İslam Birliği'ne olan inancın pekiştirilmesi gerektiği üzerinde önemle durmuştur. İslam Birliği hayali gerçekleşmeden İslam coğrafyasındaki Müslümanların yaşadığı beldelerde bu sıkıntıları gidermenin kolay olmayacağını sözlerine ekleyen Osman Atalay, bu fikrin kurumsallaşması için İslam Birliği'nin çok ciddi kurumlara, çalışmalara, fedakarlıklara ihtiyacı olduğunu ve İHH olarak, İslam Birliği'ni iman gereği olarak gördüklerini ifade etmiştir (<http://a9.com.tr/izle/153560/Birlik-Zamani/IHH---Insani-Yardim-Vakfi-Yonetim-Kurulu-Uyesi-Osman-Atalay-ile-Ittihad-i-Islam-uzerine-sohbetler--31-->, 15.09.2013 tarihinde erişildi).

Osman Atalay'a göre;

"Önemli olan iyi niyetli, samimi olmak. Yetimhaneler açıp, su kuyusu açmaya gidiyoruz. İHH gibi bir çok kuruluşumuz var. Hükümetin yan kuruluşları var. TİKA'sı, Kızılay'ı bunlarda gidiyor. Kimse Yok mu, Cansuyu, Yardımel, İHH var. Bakıyorsunuz bütün yardım

kuruluşlarımız Asya'ya, Ortadoğu'ya, Afrika'ya, Orta Asya'ya, Balkanlara sürekli bir projeyle gidiyor. Kimi okul yapıyor kimi tarım projesiyle, kimi hastahane yapıyor kimi su projesiyle. Bunlar bir süre sonra İslam Birliği'nin en temel yapısını oluşturacak. Bir gün gelecek bu işin çatı noktası konulacak" ((<http://a9.com.tr/izle/153560/Birlik-Zamani/IHH---Insani-Yardim-Vakfi-Yonetim-Kurulu-Uyesi-Osman-Atalay-ile-Ittihad-i-Islam-uzerine-sohbetler--31-->, 15.09.2013 tarihinde erişildi).

Yukarıda sıralanan hedeflere ulaşabilmek için yeterli görev süresini bulamayan Erbakan, postmodern bir darbeye görevini bırakmak zorunda kalmıştır. Ayrıca Erbakan'ın adı, Bosna'ya ulaştırılmak üzere toplanan İHH yardımlarını hesabına geçirdiği haberleriyle yıllar sonra tekrar gündeme gelmiş, hatta yaşamının son yıllarında ev hapsiyle cezalandırılmıştır (<http://www.odatv.com/n.php?n=ihh-paralarini-erbakan-faize-yatirmis-0908111200>).

Özellikle 2000'li yıllarda küreselleşmenin dünya ölçeğinde artan etkisi, farklı coğrafyalar arasında karşılıklı bağımlılığın da artmasını beraberinde getirmiş, sivil toplum kuruluşları sınır ötesi ahlaki sorumlulukların bir misyona bir göreve dönüşmesinde oldukça etkili bir görev üstlenmişlerdir. Küresel sivil toplum teorisyenlerine göre, artık dünyada bizden uzak coğrafyalarda yaşayan insanlar bizim eylemlerimiz ya da eylemsizliğimiz sonucunda yarar ya da zarar görebilecek bir duruma gelmişlerdir. Dolayısıyla coğrafi olarak bizden uzak olan diğer insanlara karşıda sorumluluklarımız vardır (Keane, 2003:191).

İlk defa Turgut Özal dönemiyle başlayan dışa kapalı ekonomik yapının kırılması ve Neo-Osmanlılık politikasıyla eski Osmanlı coğrafyasındaki "kardeşlerimizle" buluşma isteği, AKP iktidarıyla daha güçlü bir şekilde siyaset sahnesine taşınmıştır. Bu durum bir uluslararası ilişkiler profesörü olan Ahmet Davutoğlu'nun dış politika hamleleriyle fazlasıyla ilişkilidir. Bir önceki bölümde ayrıntılarıyla bahsettiğimiz, "Komşularla Sıfır Sorun", "Dünyayla Tam Entegrasyon" ve "Yeni Osmanlılık" stratejileri, Davutoğlu'nun Dışişleri Bakanı olmasıyla uygulanma şansı bulmuş ve

Türkiye'nin hem bölgede bir rol modeli olarak görülmesinde hem de Osmanlı'dan kalan tarihi mirasıyla tekrar yüzleşmesine vesile olmuştur. Teorik çerçevesi dışı sonuna kadar açık olmak olan bu süreçte Türkiye hem komşularıyla hem de Güney Amerika ülkelerinden Uzak Doğu, Orta Doğu ve Afrika'ya kadar birçok ülkeyle ekonomik, kültürel ve siyasi bağlar kurarak anlaşmalar imzalamıştır. Ayrıca bu ülkelerle karşılıklı ilişkilerin canlandırılması adına çeşitli faaliyetler düzenlenmiş hatta vizeler dahi kaldırılmıştır. Bu durum Türkiye'nin etkin bir aktör olarak dünya siyaset sahnesine çıkmasına sebep olmuştur. Dolayısıyla Türkiye dünyanın farklı bölgelerinde yaşanan krizlere, insanlık dramlarına geçmişe nazaran çok daha fazla müdahil olmaya başlamıştır. Bu süreçte İHH vakfı ise insani yardım faaliyetlerini 136 ülkeye yayan bir küresel sivil toplum kuruluşu olmuştur. Büyük bir çoğunluğu Müslüman ve geçmişte Osmanlı'nın hakimiyeti altında yaşamış olan coğrafyalar olsada, dünyanın hemen hemen her noktasına yardım ulaştırmaktadırlar. Yardım götürülen bölgelerdeki krizlerin bir kısmı doğal afetler sonucunda yaşandığı gibi büyük bir kısmı da siyasi krizler ve savaşlar sonucunda yaşanan yıkımlardan kaynaklanmaktadır. İHH Vakfı'nın bir diğer özelliğinde insan hak ve hürriyetlerinin korunması ilkesi olması, vakfın faaliyetlerinin sadece insani yardımla sınırlı kalmamasına neden olmuş ve ona, kriz bölgelerinde yaşanan hak ihlallerinin ve adaletsizliklerin giderilmesi yönünde çalışmalar yapması yönünde ekstra bir sorumluluk yüklemiştir. Muhammed Kotan'a göre, AKP hükümetinin dışişlerinde son yıllarda benimsediği dünyayla tam entegrasyon ve kriz bölgelerine müdahil olma yaklaşımı, aynı hassasiyetleri bir sivil oluşum olarak gözetken ve o yönde faaliyetler yürüten İHH vakfıyla yollarının, dış politik manada kesişmesini zorunlu kılmıştır. Diğer bir ifadeyle biri bu amacını resmi siyasetle yaparken, İHH bu amacı sivil siyasetin imkanları dahilinde yapmaya çalışıyor ve yöntemler farklı olsa da amacın aynı olması birbirlerinin faaliyetlerine destek vermelerini de beraberinde getiriyordu (Kotan,2010:63-64).

Hakan Albayrak YeniŞafak Gazetesinde yer alan bir yazısında, Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu'nun Türkiye'yi, Osmanlı Devleti sınırları içinde kalmış olan her ülke ile eşit gördüğünü söylemiştir. Albayrak'a göre, Davutoğlu dış politikasında, Türkiye kimseye hükümlanlık yapmak niyetinde olan bir ülke değildir ve yeni bölgesel düzenlemeyi Osmanlı coğrafyasında birlikte yaşadığı milletlerle birlikte kurmayı

hedeflemektedir (Albayrak,2011). Yukarıda ifade edilen görüşler ışığında dış politikasını şekillendiren Türkiye, hem komşu ülkelerin hem de geçmişte Osmanlı Devleti'nin sınırları dahilinde bulunan ülkelerin yaşadığı sorunlara karşı kayıtsız kalamamıştır. Bu nedenle, faaliyet ve projeleriyle dünyanın farklı bölgelerinde yaşayan insanlara iyilik ve yardımlaşmanın önemini hatırlatan İHH (Argun,2007) ile AKP hükümetinin dış politika ilkeleri, bir noktada paralellik göstermiştir. Yardım ulaştırdıkları bölgelerde, insanların Türkiye'ye karşı sempati duymasına vesile olan İHH, bu bölgelerle Türkiye arasında bir duygusal bağın kurulmasında sağlamıştır (Kotan,2010: 66). Tıpkı çok etnili, çok kültürlü ve farklı dine mensup olan insanları tek bir çatı altında toplamayı başaran ve bu insanlara eşit muamele eden Osmanlı Devleti gibi Türkiye'de, farklı coğrafyalarda yaşayan ortak tarihi bilince sahip olduğu insanları unutmamış ve İHH ile bu görkemli imparatorluğun zihinlerde tekrar canlanmasına olanak tanımıştır. Hakan Albayrak'a göre Bosna ve Kosova'dan Çeçenistan'a, Amerika'dan Pakistan'a, Filistin, Lübnan ve Ürdün'den Bolivya'ya kadar çok geniş bir coğrafyada etkinliğini arttıran Türkiye'nin dünya ölçeğinde bir "Süper Güç" olabilmesi için, Deniz Feneri, Cansuyu, Kimse Yok mu Kızılay ve İHH'nın faaliyetleri çok büyük önem taşımaktadır (Albayrak,2006). Faaliyet ve projeleriyle devletin Neo-Osmanlılık siyasetine katkı sağlamış olan İHH, takdir gördüğü kadar eleştirilerinde odağında yer almıştır. Çeşitli gazete, dergi ve makalelerden derlediğimiz bu iddialara yer vererek, çalışmamızı noktalayacağız.

Türkiye-İsrail ilişkilerinin gerilmesine neden olan Mavi Marmara olayı

Soğuk Savaş dönemi sonrasında, uluslararası ortam yeniden şekillenmeye başlamıştır. Bu kapsamda Türkiye-İsrail ilişkileri, her iki ülkenin bölgesel güç olmaları nedeniyle stratejik iş birliğine giderek, hem kendilerine yönelik bölgesel tehditleri azaltmanın hem de uluslararası alanda dikkate değer bir güç oluşturarak çıkarlarını daha iyi savunmalarını gerektirmiştir (Kasım, 2006, 847). Hatta bu kapsamda İsrail ve Türkiye arasında ortak askeri tatbikatlar kapsamında başlayan yakın ilişki, 2000'lerin başlarında çok yönlü ve çeşitlenmiş bir iş birliği ilişkisine dönüşmüş, başta karşılıklı ticaret ve turizm olmak üzere, kültürel ve bilimsel iş birliği alanlarında çeşitlenerek geliştirilmiştir. Bunların yanı sıra ilişkiler, karargahlar arası yakınlaşmayla sınırlı bir

ilişki olmanın ötesine geçerek kurumsallaşmış, çeşitli bakanlık ve kurumların katkıda bulunduğu çok boyutlu bir ilişkiye dönüşmüştür (<http://iys.inonu.edu.tr/webpanel/dosyalar/1427/file/BaharErogluYalin.pdf>, 16.09.2013 tarihinde erişildi).

Bölgenin en önemli güçlerinden biri olan Türkiye'nin İsrail ile yakın ilişkiler içerisine girmesi, İsrail'in uluslararası meşruiyet çabalarını güçlendirmiştir. Arap olmayan dış çevre ülkelerinden birinin yakın stratejik iş birliği içine çekilmesi ve bunun Arap kamuoyunda doğurduğu Türkiye karşıtı atmosfer, Ortadoğu'daki tek çelişkili alanın İsrail-Arap ilişkileri olmadığını, Türk-Arap ilişkilerinde de benzer gerilimlerin olabileceğini göstermesi bakımından önemlidir. Türkiye böyle bir algının yaratılmaması adına resmi deklarasyonlarda İsrail ile yürütülen ilişkilerin hiçbir üçüncü tarafa karşı olmadığını ısrarla vurgulayarak bu ilişkinin kendi alanını daraltmasını engellemeyede özen göstermiştir (Davutoğlu, 2001, 420-422).

2002 seçimleri ile iktidara gelen AKP hükümetinin, Türkiye'yi Batılı olduğu kadar Batılı bir devlet kimliğinin varlığı yanında Osmanlı, Müslüman ve Türk kimliklerini vurgulaması, Türkiye'nin Arap ve Müslüman dünyası ile daha yakın ilişkiler kurmasını sağlarken, İsrail'i ikinci plana itmiştir (Uzer, 2011, 155). Aslında hükümet politikası, dini yakınlığımızın bulunduğu Arap coğrafyasıyla yakınlaşmayı daha doğru bulmaktaydı. Cumhuriyetin kurulduğu yıllardan beri devletin yüzünü Batıya çevirmesi, zaten Osmanlı'nın son yıllarında da sorunlu seyreden Arap Dünyasıyla olan ilişkileri, daha fazla yaralamıştı. İsrail'in en büyük müttefiki olan ABD'nin Irak'a asker göndermek için beklediği tezkerenin meclisten çıkmaması, çeşitli yardım kuruluşlarıyla bölge halkı üzerinde sağlanan duygusal yakınlık, Başbakan, Bakanlar ve Milletvekillerinin Ortadoğu ve Arap coğrafyasını kucaklayan beyanları Türkiye'nin bölgesel gücünü arttırmakta ve İsrail'le ilişkilerin biraz daha soğumasına sebep olmaktaydı. Stratejik anlamda zayıflayan Türkiye İsrail iş birliğine dayalı ilişkilerde soğuma yaratan diğer önemli gelişmeler ise şöyledir: Ocak 2006'daki Filistin seçimleri sonrası Hamas'ın siyasi büro Şefi Halid Meşal'in Türkiye'yi ziyareti, İsrail'in 27 Aralık 2008'de Gazze'ye karşı başlattığı "Dökme Kurşun Operasyonu", Davos Ekonomik Forumu'nda Başbakan Erdoğan ile İsrail Cumhurbaşkanı Şimon Peres arasında yaşanan "Davos krizi", Anadolu Kartalı Tatbikatı'nın uluslararası boyutunun Türkiye tarafından

iptal edilmesi, TRT ekranlarında gösterime başlayan ve Filistinlilerin dramını anlatan "Ayrılık" dizisine İsrail tarafından gösterilen tepki, İsrail'de Türkiye'nin Tel Aviv Büyükelçisi'nin alçak bir koltuğa oturtulmasıyla yaşanan "Alçak Koltuk Krizi" ve nihayet 2010 Mayıs ayının sonunda Gazze'de sivil halka yardım götürme amacıyla yola çıkan insani yardım konvoyunda bulunan Mavi Marmara gemisine İsrail askerlerince yapılan saldırıyla başlayan "Mavi Marmara Gemisi Krizi", Türkiye-İsrail ilişkilerini zor bir döneme sokmuştur (Yılmaz, 2010, 19-20).

Olayın gelişim süreci, İsrail'in 1 milyon 400 milyon Filistinli'nin yaşadığı Gazze'yi, abluka altına almasıyla başlamıştı. İsrail'in Gazze'ye yönelik ablukası 3 yıldır devam ediyordu ve Gazze'nin dünya ile irtibatı kesilmişti. 22 gün boyunca süren saldırılarda yıkılan binaların tekrar onarılmasına izin verilmediği gibi Gazze'ye başta çimento olmak üzere inşaat malzemelerinin sokulmasında izin verilmiyordu. Çünkü İsraililer bu malzemelerin Gazze'den Mısır'a geçiş için tünel inşaatında kullanılmasından endişe ediyorlardı. Gazze'de yiyecek, içecek, su, ilaç ve tüp sıkıntısı en önde gelen ihtiyaçlardı. İsrail'in Gazze'yi kuşatma altında tutmasının iki amacı vardı. Birincisi, İsrail işgaline karşı Filistin direniş bayrağını El Fetih'in elinden alan Hamas örgütünü tasfiye etmek, ikincisi Filistin halkının direncini kırarak, Gazze'den göç etmelerini sağlayarak nüfus yapısını değiştirmektir. Ayrıca İsrail bu ablukayı Mısır'ın desteğiyle uygulamaktaydı. Çünkü Hamas örgütü, Mısır'daki muhalif İslamcı hareket Müslüman Kardeşler'in Filistin'deki koluydu ve Hüznü Mübarek rejimi, İsrail ile aynı politikayı yürüterek Hamas'ı yoketmek istemekteydi. Hamas, tasfiye edilmese bile Filistin halkının gözünde yıpratılmak istenmiş ve böylece denklemin dışına çıkarılması hedeflenmiştir (Zengin, 2010: 235).

İsrail zulüm ve şiddeti o kadar ciddi boyutlara ulaşmıştır ki, kuruluş tarihinden günümüze kadar en büyük müttefiki olan ABD'de, İsrail'in son yıllarda gerçekleştirdiği başına buyruk hareketlerden son derece rahatsızdır. Çünkü ABD bir süredir, Ortadoğu'da İran ve Şiiilerin yükselişini durdurmayı amaçlamakta bu yüzden Ortadoğu'da bir Sunni-Arap koalisyonunun oluşturması gerektiğini düşünmektedir (Philipp,2007). Bu amaç doğrultusunda Netanyahu ile bir çok defa ortak bir plan içerisine girmeye çalışmış fakat her defasında isteksiz bir tavırla karşılaşmıştır. Ocak

2009’da göreve gelen Obama’nın Filistin sorunu ile ilgili önerilerini Netanyahu hükümetinin hemen geri çevirmesi bu anlamda ilk dikkat çekici gelişmedir. Arap Birliği’nin 2007’de oluşturduğu Arap Barış Planı’nı, Obama’nın cesaretlendirmesiyle revize eden Ürdün Kralı Abdullah’ın Netanyahu tarafından “refüze edilmesi” ABD ve İsrail arasında ikinci gerginliğin yaşanmasına neden olmuştur (<http://politikaakademisi.org/abd-israil-gerginligi/> ,08.12.2013 tarihinde erişildi). Obama göreve geldiği ilk yıllardan itibaren Ortadoğu’da barışın sağlanabilmesi için Filistin Devleti’nin kurulması gerektiğini söyleyerek “Çift Devletli Çözüm” gereğini sık sık tekrarlamıştır. Yönetime geldiği 2009 yılından ikinci kez Başkan seçildiği 2012 yılına kadar İsrail’i bir kez olsun ziyaret etmemiş olması, ABD ve İsrail hükümetinin dış politika bağlamında yollarının ayrılmaya başladığının en açık göstergesidir (Arslantaş,2013:4).

31 Mayıs 2010’da, bir Türk yardım kuruluşu olan İHH İnsani Yardım Vakfı öncülüğünde Gazze’ye bir yardım konvoyu hazırlandı. Pek çok ülkeden yardım kuruluşları, sivil insiyatifler, tek tek kişilerin katkılarıyla büyük bir yardım organizasyonu planlaması yapıldı Amaç Gazze’deki insanlık dışı ablukaya dikkat çekmekti. Mavi Marmara, altı gemiden oluşan filodaki en büyük gemiydi ve 32 ülkeden 600’den fazla yardım gönüllüsünü taşımaktaydı (Zengin, 2010: 235). Uluslararası bir kriz oluşturabilme ihtimali olan gemiden 24 saat canlı yayın yapılmaktaydı ayrıca Türkiye’de de konuyla ilgili olarak bir kriz masası oluşturulmuştu. 31 Mayıs gecesi sabaha karşı saat 04:30’da konvoy henüz uluslararası sularda seyrederken İsrail komondaları denizden hücum botlarla, havadan helikopterlerle Mavi Marmara’ya saldırmaya başladılar. Helikoterden açılan ateş sonucu dokuz Türk hayatını kaybetti. Gemiler İsrail’in Aşdod Limanına çekildi ve içinde çok sayıda Türk’ün olduğu 600’den fazla aktivist gözaltına alındı. Bu olay dünya çapında çok büyük bir ses getirmişti çünkü saldırı Gazze kıyılarından 72 mil açıkta, uluslararası karasularında meydana gelmişti. Hukuka göre, gece karanlığında, uluslararası sularda düzenlenen böyle bir saldırı suç niteliğindedir (Causus Belli/ savaş suçu) ayrıca Cenevre Sözleşmesi’ne göre hiçbir devlet, uluslararası sularda seyreden bir gemiye hiçbir gerekçeyle müdahale edemezdi (Uzer, 2011, 156-157).

Yaptığımız yüz yüze görüşmede Mavi Marmara saldırısını sorduğumuz Cüneyt Kılıç, amaçlarının Gazze’de ki ambargoyu delmek olduğunu, İsrail’in böyle bir davranışta bulunacağını akıllarına dahi gelmediğini belirtmiştir. Kılıç saldırı hakkında şu ifadeleri kullanmıştır:

“Biz resmi devletten çıkıyoruz, gümrükten çıkıyoruz. Bunu İsrail’de, bütün dünyada biliyor. Gemide Türkten çok yabancılar vardı. Amaç oraya yardım götürmekti. Kaldı ki orası İsrail’in toprağı değil. Bunu kabul etmek lazım. Geminin rotası Ariş limanına doğruydu. Kimse bile bile ölüme gidemez. 24 saat gemiden canlı yayın yapılıyordu. Başkanımız Bülent abi her zaman der, Gazze’de Müslümanlar değil Yahudiler yardıma muhtaç olsa, zulmü yapan Müslümanlar olsa yine aynı yardımı yapardık. Ecdadımız zamanında bunu yaptı. Yahudileri Endülüsten alıp buraya getirdi. Biz onların torunlarıyız. Biz kimseye neye inanıyosun neye tapıyosun diye sormayız soramayız. İsraililer dünyada Hristiyan, Müslüman insanlarda olsa sadece kendilerini varsayıyorlar. Yahudiler arasında bile sınıf farkı var. Ayrıca dünya üzerinde peygamberlerini öldüren tek millet. Peygamberlerine bunu yapan insanlar diğer insanlara neler yapmaz? Bu gemide silahsız, savunmasız insanlar olduğu halde, uluslararası sularda bize bunu yaptıysa Filistin’dekilere yapılanları siz hayal edin” (Kılıç, 2011, yüzyüze görüşme)

Türkiye’de şok etkisi yaratan bu gelişme sonrasında olağanüstü toplanan BM Güvenlik Koseyin’de söz alan Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu, İsrail’in yaptığı bu müdahaleyi korsanlık, barbarlık ve haydutluk olarak nitelendirmiştir. İsrail’in bu saldırısı sonrasında insanlığın, "Akdeniz sularında boğulduğunu" düşündüğünü dile getiren Davutoğlu, Türkiye’nin İsrail’in yapmış olduğu bu katliamı, asla unutmayacağını ve bu devletin cezalandırılması için tüm imkanlarla sonuna kadar mücadele edileceğini dile getirerek Konsey tarihinde, İsrail alehine yapılan en ağır konuşmanın sahibi olmuştur (Akt: Zengin,2010: 240).

Bu gelişmelerin ardından, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi, bir "Başkanlık

Açıklaması" ile İsrail'in Akdeniz'deki saldırısını kınma kararı almıştır. Metnin açıklanan son halinde Güvenlik Konseyi, İsrail'in uluslararası sularda Gazze'ye gitmekte olan konvoyu hedef alan askeri operasyonu sırasında güç kullanılması sonucu meydana gelen ölüm ve yaralanma olaylarından derin üzüntü duyduğunu ve bu eylemi kınamakta olduğunu belirtmiştir (Zengin,2010: 240).

Yaşanan bu gelişmelerden sonra İHH İnsani Yardım Vakfı çok eleştirilmiş ve AKP hükümetiyle ortak hareket ettiği iddalarıyla karşı karşıya kalmıştır. Özellikle dünyaca ünlü Economist Dergisi'nde yer alan bir metin içinde " Yardım konvoyunu organize eden Türk yardım kuruluşu İHH'nın, iktidardaki AKP ile kabul edilenden daha yakın ilişkileri olduğu ortaya çıkabilir" iddası konunun kulislerde daha yüksek sesle tartışılmasına neden olmuştur (http://www.bbc.co.uk/turkce/haberler/2010/08/100806_economist_mavi_marmara.shtml, 15.09.2013 tarihinde erişildi). Ayrıca Mavi Marmara olayından önce, İHH'nın Ocak 2010'da Mısır'ın Gazze ile Refah sınır kapısını zorlayan "Filistin'e Yol Açık" adlı yardım konvoyunda, AKP'li milletvekillerinde bulunması, iddiaların dayanak noktasını oluşturmuştur (Gürsel,2010). (<http://dunya.milliyet.com.tr/turkiye-nin-sectigi-kriz/kadri-gursel/dunya/dunyayazardetay/10.06.2010/1248933/default.htm>, 30.10.2013'te erişildi)

Konu ile ilgili iddialar, hem AKP hem İHH cepesinden yalanlanmış, İHH'nın siyasi emellerden bağımsız tamamiyle insani yardımı temel alan bir sivil toplum kuruluşu olduğu üzerinde durulmuştur. İHH Başkanı Bülent Yıldırım'ın 6 Haziran 2010'da Radikal Gazetesi'nde yayınlanan demecinde Yıldırım, Hükümetten bağımsız organizasyon yaptıklarını, uluslararası kuruluşlarla hareket ettiklerini, yola çıkmadan önce hükümete bildirimde bulunduklarını, ancak hükümetten, "Giderseniz, yanlış olur" şeklinde herhangi bir uyarı almadıklarını, sadece birkaç milletvekilinden "giderseniz sıkıntı olur" diye uyarı aldıklarını ifade etmiştir (Yıldız, 2010).

Yaşanan bu gelişmeler insani yardım bağlamında değerlendirildiğinde, yardım yapılan bölgelerin genellikle siyasi krizler sonucu yardıma muhtaç hale gelmesi, yardımı yapan kuruluşların kendilerini siyasetten tamamiyle yalıtamayacakları gerçeğine ulaşmamızı sağlamaktadır. Çünkü S. Sayyed'in kavramsallaştırmasına

müracaat edersek, insanlar insani yardıma ihtiyaç duyanları kendileriyle özdeşleştirerek “biz” ve insani krizin sebebi olanları da “onlar” diye nitelendirdiği anda, kaçınılmaz olarak siyasal bir konum almış oluyorlardı. Bu kavramsallaştırma, İHH’nın siyasal bir amacının olup olmadığını açıklamak adına önemli sayılabilecek ifadelerdir (Kotan,2010: 58).

Mavi Marmara olayı sonrasında Türkiye’nin yerine getirilmesini istediği üç önemli kriter vardı. Bunlar: İsrail’in özür dilemesi, olay sırasında hayatını kaybedenlerin ailesine tazminat ödenmesi ve Gazze kuşatmasının kaldırılması (Uzer, 2011, 156-157). İsrail’den beklenen özür ancak 2013 yılında geldi. İlk kez bir devletten, bir milletten özür dileyen İsrail, ayrıca saldırıda ölenlerin ailelerinede tazminat ödemeyi kabul etti fakat Gazze ambargosunun kaldırılması konusunda bir antlaşma sağlanamadı. İsrail’in özürü, Türkiye’nin diplomatik başarısı olarak kabul edildi ve Arap coğrafyası üzerinde takdirle karşılandı (Gürcanlı,2013).

Mavi Marmara gemisinin Gazze’ye gidişini organize eden İHH’nın Genel Başkanı Bülent Yıldırım İsrail’in Türkiye’den özür dilemesini değerlendirirken, Türkiye’nin onurlu duruşundan dolayı oldukça gururlu olduklarını dile getirmiştir. İsrail’in özrünün Türkiye açısından siyasal ve diplomatik bir başarı olduğunu vurgulayan Yıldırım, İHH olarak ablukanın da kalkmasını istediklerini ve abluka kalkana kadar küresel mücadeleyi süreceklerini dile getirmiştir. İsrail’in özür dilemesinin ardından Hamas Meclis Grubu Sözcüsü Salah Berdevil, AA muhabirine yaptığı açıklamada, Türkiye’nin, Filistin halkının desteklenmesi konusunda çok seçkin bir tutum izlediğini dile getirmiş ve Türkiye’nin bu duruşunu daha fazla artırmasını, İsrail’in Kudüs’ü Yahudileştirmesinin önüne geçilmesi ve Batı Şeria’daki yerleşim birimlerinin durdurulması için çaba harcamasını umduklarını ifade etmiştir. Fetih hareketi liderlerinden Yahya Rabah ise AA muhabirine yaptığı açıklamada, İsrail’in özrünü Türkiye’nin diplomatik zaferi olarak nitelendirmiş ve bu özrü, Türkiye’nin, Filistin halkının ve davasının yanında olmasının da zaferi olarak gördüklerini dile getirmiştir (Akt: <http://www.haberturk.com/polemik/haber/829835-gururluyuz>, 16.09.2013 tarihinde erişildi)

İsrail'in özür dilemesi, İsrail Devleti'nin dünya siyaset sahnesindeki duruşu göz önünde bulundurulunca, Türkiye'nin diplomatik zaferi olarak algılanması oldukça doğaldır. Aslında özür, bir takım dış politik çıkmazların sonucunda gerçekleşmiştir. İsraililere göre, Suriye'nin dağılıyor olmasından duydukları güvenlik kaygısı o kadar ön plandadır ki, gelecekte muhtemelen ABD'nin de gayretiyle, Türkiye ile içine girmeyi tasarladıkları işbirliğini, Türkiye'de şimdi hüküm süren söylemle tehlikeye düşürmeyi arzulamamışlardır. ABD merkezli uluslararası önemli Yahudi kuruluşlarının da öncelik verdiği husus burasıdır; Türkiye ile İsrail arasında ilişkilerin tamiri, giderek Türkiye ile İsrail arasında işbirliğinin yeniden tesis edilmesini gerektiriyordu (Çandar, 2013). (http://www.radikal.com.tr/yazarlar/cengiz_candar/turkiye_israil_kazan_kazan-1126783, 30.10.2013 tarihinde erişildi)

Bu barışmanın, İsrail yönünden, neden şimdi gerçekleştiğini, İsrail Başbakan'ı Netanyahu şu sözlerle açıklamıştır:

"Değişen gerçekler, bölgedeki ülkelerle ilişkilerimizi yeniden ele almamızı gerektirdi. Suriye krizinin sürekli kötüleşmesi en önemli kaygımız. En çok korktuğumuz da kimyasal silahların terör gruplarının eline geçmesi. Suriye ile çok uzun bir sınıra sahip olan Türkiye ile Suriye ile sınırdaş olan İsrail'in iletişim halinde olması çok önemli. ABD Başkanı'nın ziyareti sona ererken aramızdaki krizi çözmek için Türkiye Başbakanı'nı aramaya karar verdim..."

(Akt: Çandar, 2013) (http://www.radikal.com.tr/yazarlar/cengiz_candar/turk_ozguveni_zamani-1126515)

İsrail ve Türkiye'nin barışması, Ortadoğu politikasından elde etmek istediği çıkarlar gereği en fazla ABD'nin elini güçlendirecekti. Her iki ülkeyle de müttefik olan ABD'nin bu ittifakla gözettiği hedefleri, Patrick Seale, Gulf News'da yer alan yazısında değerlendirmiştir. Amerika'nın sağladığı bu uzlaşmanın amacının, Şam'daki Başar el-Esad rejimini indirmek olduğunu belirten Seale, bu koalisyonun daha geniş amacının ise, son 30 yıldan fazla bir süredir hem ABD'nin hem de İsrail'in bölgesel ihtiraslarına sınır koymayı becermiş olan İran-Suriye-Hizbullah ittifakını ortadan kaldırmak olduğunu iddia etmiştir (Çandar, 2013). (<http://www.radikal.com.tr/yazarlar/>

cengiz_candar/iran_suriyeye_karsi_abd_israil_turkiye_mi-1128520, 30.10.2013 tarihinde erişildi). İsrail - Türkiye - ABD arasında gerçekleştirilmesi planlanan bu ittifak uluslararası ilişkiler teorileri gözönünde bulundurulunca kazan-kazan felsefesinin en tipik örneğini sergilemektedir (Çandar, 2013). (http://www.radikal.com.tr/yazarlar/cengiz_candar/turkiye_israil_kazan_kazan-1126783, 30.10.2013 tarihinde erişildi).

Toparlamak gerekirse, yaklaşık 5 yıldır yaşanan bunalımın ortak noktası İsrail'in ABD-Türkiye-İsrail ittifakından son derece bağımsız hareket etmesiyle başlamıştır. ABD ve Türkiye Ortadoğu'da Sunni-Arap eksenli bir politika takip edilmesinin doğruluğunu savunurken, İsrail değişen konjonktürden pek de memnun bir görüntü çizmemektedir. Hem İsrail Devleti'nin Ortadoğu üzerindeki çıkarları hem Netanyahu hükümetinde yer alan aşırı sağcı siyasiler, İsrail hükümetinin radikal bir politika değişikliğine gitmesi önündeki en ciddi engellerdir. Türkiye ise yıllardır ihmal ettiği Arap coğrafyasıyla, Davutoğlu Neo-Osmanlıcılığının "Dünyayla tam entegrasyon" ve yumuşak güç prensibiyle uygulanacak "model ülke" hedefleri doğrultusunda yeniden bütünleşme isteğindedir. Amaç hem İran-Şii yükselişinin önüne geçmek, hemde İslami referanslarını devraldığı milli görüşün yaklaşan seçim döneminde oy desteğini sağlamaktır. Bu hedefler doğrultusunda Ortadoğu'da etkinliğini arttırmak isteyen Türkiye ve İsrail arasındaki gerilimin odak noktası, Türkiye tarafından başlatılan arabuluculuk girişimlerinin İsrail'in tek yanlı eylemleri ile sonuçsuz kalmasıdır. Ortadoğu'da statükonun sağlanmasına giden yolun Arap-İsrail sorununa kalıcı çözümler bulmaktan geçtiğine inanan Türkiye, İsrail üzerindeki etkisini Ortadoğu barış sürecinin canlandırılması için kullanmak istemekte, buna karşılık çabalarının İsrail tarafından boşa çıkarılmasına sert tepkiler göstermektedir. Anılan döneme bir bütün olarak bakıldığında, Türkiye'nin çeşitli Ortadoğu sorunlarının çözümüne yönelik girişimlerinde başarıya ulaşarak, bölgede ağırlığı artan ülke konumu edindiği görülmektedir (Özcan,2010:43). Ancak Arap Baharı, Ortadoğu'da yaşanan dengeleri fazlasıyla değiştirmiştir. İsrail, güvenlik ve kuşatılmışlık sorununu Arap Baharı ile birlikte daha yoğun ve kaygı verici bir biçimde yaşamaya başlamıştır (Arslantaş,2013: 3). Gerçi Arap Baharı'nın ne getirip ne götüreceği belli olmamakla birlikte, manzara İsrail açısından pek de iç açıcı gözükmemektedir. Filistin meselesinde en büyük müttefiki olan Mısır'da demokratik yönetimlerle başa gelen Mursi, İsrail'den çok

Türkiye'ye yakındır ve kendini AK Parti ile özdeşleştirmektedir. Ürdün, Yemen ve Bahreyn'de meşru bir düzen kurulamamıştır. Irak istikrarsızlıkla boğuşurken, ezeli dostu İran'lada yıldızı hala barışmamıştır. Destek bulabileceği tek ülke Suriye kalmış bu nedenle Esad yönetiminin düşmemesi için yoğun çaba harcamak zorunda kalmıştır. Yoğun eğilimin İslam inancı üzerine kurgulandığı Ortadoğu'da, rejim değişikliklerini organize edebileceği, mevcut yönetimlerin değişip yerine Batı yanlısı rejimlerin kurulabilmesi için model arayan ABD, bu noktada Türkiye iel müttefikliği seçmiştir. Çünkü Türkiye olmaksızın Afganistan ve Irak'ta başarı şansının olmadığını gören ABD, Türkiye'ye yeni roller veren yeni bir süreci balatmıştır. Böylece İsrail bölgeden yalıtılmış ve İsrail'in daha etkisiz kalacağı bir pozisyona itildiği bir dönem başlamıştır (<http://www.gundem.be/tr/doc-dr-birol-ertan/turkiye-israil-iliskilerinin-gelecegi>, 08.12.2013 tarihinde erişildi). Suriye'de Esad güçlerinin iç savaşı kazanma ihtimalinin düşmeye başlaması ve Suriye'nin parçalanabileceği şüphesi İsrail'in Türkiye'den özür dilemesini gerekli kılmıştır fakat söz konusu Ortadoğu coğrafyası olunca dengelerin her an değişebileceği unutulmamalıdır. Bu nedenle kesin yargılara varmak oldukça güçtür.

İHH'nın bir siyasi araç olduğu konusunda ortaya atılan iddialar

Suriye iç savaşında Türk dış politikası ve İHH hakkında ortaya atılan iddialar

Sınır komşumuz olan Suriye, 5 Mart 2011'de başlayan, Nisan 2011 tarihinde ülke çapına yayılan ve günümüzde hala devam etmekte olan bir tür iç savaş yaşamaktadır. Baas Parti'sine bağlı askerler ve bu partiyi iktidardan indirmek isteyen muhalifler arasında başlayan savaşta Suriye, fiilen parçalı bir yapı göstermektedir. Suriye'de, genel anlamda bir askeri denge oluşmuş, ülkenin bazı bölümleri muhalif güçlerin eline geçmiş ve rejimin o bölgeleri geri kazanması son derece güç bir hal almıştır. Buna karşılık, muhalif güçlerin ise rejimi bulunduğu noktalardan, başta başkent Şam olmak üzere kazanması da, bir o kadar güç görünmektedir. Daha da önemlisi, Suriye, Suriyeli güçlerin iç savaş alanı olmaktan çıkmış, bölge çapında mezhep çatışmalarının odak noktası haline gelmiştir. Bir tarafta Şii İran ve Lübnan'daki vurucu gücü Hizbullah, diğer tarafta Suudi Arabistan ve başta Katar olmak üzere Körfez ülkelerinin finanse ettiği, silah sağladığı ama genellikle El-Kaide çizgisindeki en vurucu Sünni örgütlerin "

karşılıklı hesaplaşma sahası" olan bir Suriye söz konusudur. Artık ülkenin birçok noktasında, an-Nusra ve Irak-Şam İslam devleti gibi (İŞİD) gibi El-Kaide türevi örgütlerin hükmü geçmektedir (Çandar, 2013). (http://www.radikal.com.tr/yazarlar/cengiz_candar/suriyede_bekara_kari_bosamak-1148698, 30.10.2013 tarihinde erişildi). Türkiye şimdilerde özellikle İŞİD adındaki örgütün faaliyetlerinden oldukça rahatsızdır çünkü İŞİD, Suriye topraklarının bir bölümünde El-Kaide namına "İslam Emirliği" kurma hedefini taşımaktadır (Çandar,2013) (<http://www.hurriyet.com.tr/yazarlar/24909891.asp>, 30.10.2013 tarihinde erişildi), yani Türkiye'nin Suriye'de yaşanan iç savaştan beklentilerinin tamamıyla dışında faaliyet yürütmektedir.

Türkiye iç savaşın başladığı tarihten bugüne kadar Suriye'de Beşşar Esad yönetiminin devrilip, yerine Türkiye ile dost bir İslami rejim kurulmasını amaç edinmiştir. Giderek "Sünni-mezhepçi" bir kimlik taşımaya başlayan bu dış politikayla Tayyip Erdoğan, Esad'ın devrilmesini sadece Türkiye sınırlarının yanı başındaki hasmane bir rejimden kurtulmak için değil, Suriye'nin zengin petrol kaynaklarına sahip kuzeydoğusunda ortaya çıkacak bir Kürt devleti ufkunun önüne geçmek içinde istemektedir. Cengiz Çandar'ın aktardığına göre; şu anda görevde bulunan ve daha önce görevde bulunmuş olan Amerikalı yetkililerin beyanatlarına göre, 2012'nin başında alınan gizli bir kararla, Türkiye MİT aracılığıyla (silahlı dinci gruplara) muhalefete yardım sağlamaktadır. Hakan Fidan'la çalışan Suriye muhalefet liderleri, Amerikan yetkilileri ve Ortadoğulu diplomatlar, MİT'in, Türkiye'nin 565 mil uzunluğundaki Suriye sınırı boyunca silahların önceden ayarlanmış hangi noktalara bırakılacağı ve (silahları taşıyan) konvoyların hangi kontrol noktalarından geçeceğine ilişkin olarak "trafik polisi" gibi hareket ettiğini iddia etmiştir (Çandar, 13.Ekim.2013/Hürriyet Gazetesi) (<http://www.hurriyet.com.tr/yazarlar/24909891.asp>, 30.10.2013 tarihinde erişildi).

Suriye'de hem Baas rejiminin devrilmesi hem de özerk bir Kürt bölgesi ihtimalinin önüne geçilebilmesi için muhaliflere Türkiye'nin yardım ettiği iddiası, Türk yetkililer tarafından yalanlansada, hem dünya hem de Türk basınında geniş yer bulmuştur. Bu iddialar sonrasında gözler, Suriye'de devam eden iç savaşa insani yardım faaliyetleri götürmekte olan kurum ve kuruluşlara çevrilmiş ve iddiaların merkezinde yer alan kuruluşlardan biri de İHH Vakfı olmuştur. Hatta İHH Vakfı'nın, Milat ve

Haksöz gibi yayın organlarıyla yakınlığı, kurumun selefiliğe daha yakın olduğu iddalarına sebep olmuştur. Yakın tarihte Suriye’de kaçırılan Milat gazetesi köşe yazarı Adem Özköse ve kameraman Hamit Coşkun’un kurtarılması için İHH Genel Başkanı Bülent Yıldırım’ın özverili çabası, bu iddaların temel dayanak noktasını oluşturmaktadır. Suriye’de yaşadıklarını anlatan Adem Özköse, Türkiye’de haklarında çıkan "Mit ajanı olarak Suriye’ye gönderildiklerine" dair haberlerin, gerçeği yansıtmadığını ve bu iddiaların hücrede oldukları süreç içerisinde işlerini dahada zorlaştırdığını ifade etmiştir (http://www.sutunhaber.com/103138_haber.html, 16.09.2013 tarihinde erişildi).

İHH ve AKP arasında bir bağlantı olduğuna dair haberler, İHH’nın Suriye’de hala devam etmekte olan iç savaşa yönelik yardım faaliyetlerini yoğunlaştırmasıyla bağlantılı olarak artış göstermiştir. Özellikle AKP hükümetinin Esad rejimin değişmesi gerektiği yönündeki tavrı, İHH’nında özellikle muhaliflerin elinde bulunan şehirlere yardım yaptığı iddialarının ortaya atılmasına sebep olmuştur. Vakıf insani yardıma ve insani diplomasiye ihtiyaç olunan her yerde olduklarını ifade ederek bu iddiaları yalanlamıştır. İddalar bunlarla sınırlı kalmamış, Sözcü Gazetesi’nin aktardığı habere göre, Fars Haber Ajansı, vakfın Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu ve Suudi Vahabi gruplarla işbirliği içinde faaliyet gösterdiğini de iddia etmiştir. Ajansın iddiasına göre İHH, 2011 Mart’ında Suriye’deki olayların patlak vermesinden itibaren Beşşar Esad’a karşı mücadele eden gruplara aktif bir şekilde yardım etmeye başlamıştır. İHH’nın başkanının Fehmi Bülent Yıldırım olmasına karşın, Suriye yardımlarının bizzat yardımcısı Osman Atalay tarafından koordine edildiğini öne süren Fars Haber Ajansı, Atalay’ın Dışişleri Bakanı Davutoğlu ve Suudi Vahabi gruplarla tam bir koordinasyon içinde çalıştığını da iddia etmiştir. Ajans, Atalay’ın koordinasyonunda Suriye’ye insani yardım adı altında, başta uçaksavar olmak üzere bol miktarda ağır silah göndermekte olduğunu ileri sürmüştür (Akt: <http://sozcu.com.tr/2012/gundem/silahlari-ihh-yolluyor-68093/>, 17.09.2013 tarihinde erişildi).

Ayrıca Milliyet Gazetesinde yer alan bir diğer habere göre, İngiltere’de yayımlanan "The Times" gazetesinde yer alan bir haberde, Libya’dan Türkiye’ye gelen bir kargo gemisinin, Suriyeli mültecilere bugüne kadarki en büyük silah sevkiyatını

yaptığı iddia edilmiştir. Gazetenin Suriyeli muhalifler ile görüşerek hazırladığını iddia ettiği haberde, İskenderun Limanı'na gelen gemi, İHH yetkilileri tarafından karşılanmış ve silahların bölüşülmesi konusunda Müslüman Kardeşler ve Özgür Suriye Ordusu arasında tartışma çıkmasına sebep olmuştur. İddiaya göre kargoyu teslim alan İHH'dan, Özgür Suriye Ordusu birimleri arasında paylaşılması planlanan silahların büyük bölümü, İHH'nın yakın olduğu iddia edilen Müslüman Kardeşler'e verilmiştir. The Times'ın haberine göre; Libya Yardım ve Destek Ulusal Konseyi adlı örgütün organize ettiği İntisaar (Zafer) adlı kargo gemisinde SAM-7 uçaksavar füzeleri ve roket güdümlü bombaların (RPG) da bulunduğu 400 tonu bulan silahlar yer alıyordu. Kargonun organize edilmesine yardım eden Özgür Suriye Ordusu üyesi Samar Srevel'in The Times'a, "O an neler olacağı gayet açıktı. Müslüman Kardeşler Türkiye'deki bağlantıları sayesinde kargo ve geminin kontrolünü ele geçiriyordu. Hep aynı şeyi yapıyorlar. Paraları ve silahları ile etkinlik satın alıyorlar" ifadelerini kullandığı iddia edilmiştir. (Akt: <http://gundem.milliyet.com.tr/musluman-kardesler-e-silahlari-ihh-verdi/gundem/gundemdetay/15.09.2012/1596640/default.htm>, 17.09.2013 tarihinde erişildi).

Yukarıdaki iddiaları yalanlayan İHH Vakfı, konuyla ilgili bir metin yayınlamıştır. Metinde, bu haberin doğruluğuna ilişkin herhangi bir delilin mevcut olmadığını ve bu iddiaların tamamıyla siyasi linç amacıyla ortaya atıldığı dile getirilmiştir. Haberin bir grup tarafından ortaya atıldığını ve bu tarz iddiaların amacının Türkiye'yi Suriye meselesine müdahil etmek olduğunu belirten İHH yetkilileri, konuyla ilgili hukuki süreç başlatacaklarını dile getirmişlerdir (http://www.ihlassondakika.com/haber/Musluman-Kardeslere-silahlari-IHH-verdi_501512.html, 17.09.2013 tarihinde erişildi)

Dünya basınında son zamanlarda üstünde durulan en büyük gelişme, ABD öncülüğünde Suriye'ye gerçekleştirilebilecek olunan askeri harekâttır. Özellikle Suriye'de sarin gazı kullanımı sonrasında onlarca insanın ölümü, kitle imha silahı kullanıldığının BM raporlarıyla doğrulanması, ABD'nin Suriye'ye müdahale edebileceklerine dair açıklamalar yapmasına sebep olmuştur. Ayrıca Afganistan ve Irak müdahaleleriyle ekonomik dar boğaza sürüklenen ABD'nin uzun süreli bir müdahaleyi göze alamaması, Türkiye ve ABD'nin karşı karşıya gelmesine sebep olmuştur.

Uluslararası Kriz Grubu, "Buharlaşan Sınırlar: Suriye Krizinin Türkiye'ye Sıçrayan Riskleri" başlıklı bir rapor yayınlamış ve yaşanan gelişmelerden sonra Türkiye'nin Suriye politikasında yumuşamaya gitmek zorunda olduğu vurgulanmıştır. Çünkü rapora göre, Türkiye'nin karşı karşıya olduğu en ciddi sıkıntı sığınmacılar sorunudur. Şu an ortalama 300 bin Suriyelinin Türkiye'deki kamplarda olduğunu vurgulayan rapor, bu sığınmacılar için harcanan paranın 750 milyon dolar olduğunu iddia etmektedir. Ayrıca Suriye'de yaşanan mezhep çatışmalarının, Türkiye'de de mezhepler arası gerilime sebep olabileceği kaygısının vurgulandığı raporda, Türkiye'nin savaşın başından beri izlediği tutumla, "Rol Modeli" imajını yaraladığı da vurgulanmıştır. Raporda Türkiye'nin, Ortadoğu'daki profilinin tarafsız, laik bir güç olmaktan çıkıp giderek daha tarafgir, Sunni Müslüman bir aktör olarak algılanmaya doğru kaydığı vurgulanmıştır (Gürsel, 2013). (<http://dunya.milliyet.com.tr/suriye-politikasi-degismezse-ne/dunya/ydetay/1703972/default.htm>, 30.10.2013 tarihinde erişildi). Süreç tamamlanmadığı için savaşın akibeti, herhangi bir askeri müdahalenin düzenlenip düzenlenmeyeceği ve Cenevre süreci sonrasında Suriye'de neler yaşanacağı, Türkiye'nin bu noktada nasıl bir rol üstleneceği merak konusu olarak kalmıştır.

Diğer iddialar

Mavi Marmara olayından sonra Türkiye'nin bölge üzerinde yükselen imajı ve Türkiye'nin Arapların sözcülüğünü üstlenmeye başlaması çeşitli iddiaların ortaya atılmasını da hızlandırmıştır. BM Güvenlik Konseyinden ve Dünya kamuoyundan alınan tepkiler sonrasında boş durmayan yahudi kuruluşlarının üst örgütü olan Avrupa Yahudi Kongresi, İHH'nin terör örgütleri listesine dahil edilmesine ve varlıklarına el konulması için AB'ye resmi talepte bulunmuştur. Avrupa Yahudi Kongresi, Türkiye dahil 36 Avrupa ülkesindeki Yahudi toplumlarını bir çatı altında toplayan bir örgüt. Bu girişime aracılık eden isim 2008 yılında Avrupa Musevi Kongresi Başkanlığına getirilen Moshe Kantor'du. Kantor, Gazze savaşından sonra AB'ne başvurarak, İHH'nin terör örgütü ilan edilmesini istemiş, gerekçe olarak da İHH'nin AB'nin terör listesinde bulunan HAMAS'ın bilinen bir yan kuruluşu olduğunu iddia etmiştir (Yıldız,2010). Bu gerekçe sonucunda yahudi lobisinin talepleri doğrultusunda Almanya'daki İHH'nin faaliyetleri yasaklanmıştır (Aslan,2010). Almanya İçişleri Bakanı Thomas de Maiziere,

"İsrail devletinin varlık nedenini sorgulayan kuruluş ve gruplara Almanya'da dernekleşme hakkı tanımayacağız" açıklamasında bulunmuştur. Bu durum karşısında açıklama yapan İHH basın sorumlusu Salih Bilici, İHH isminde Avrupa'da yardım toplayan 8 kuruluş olduğunu belirtmiştir. Bilici, bu kuruluşların hiçbirinin İHH ile doğrudan veya dolaylı olarak ilgisi olmadığını, bu dernekler hakkında daha önce de benzeri durumlar yaşandığını ve İHH'nın bu derneklerle hiçbir şekilde ilgisinin olmadığını gazetelere verdiği ilanlarla duyurduğunu ifade etmiştir (http://www.haksozhaber.net/almanya-ihhninfaaliyetleriyasaklandi_15475h.htm#. Uj9PONK-0k0 ,16.09.2013 tarihinde erişildi).

Benzer girişimlere ABD'de de rastlanmaktadır. Haizran 2010'da Kongre'de, Yahudi lobisiyle bağlantılı 87 senator, Obama'ya mektup yazarak İHH'nın terör örgütü listesine alınmasını talep etmiştir. Ancak İHH'ya dair ortaya kanıt konulmamıştır. ABD Dışişleri sözcüsü Mark Toner o günlerde, "yapılan çağrıya dair inceleme yapıp yapılmadığına" dair soruya "İHH konusuna bakıyoruz" açıklamasını yapmıştır (<http://www.haksozhaber.net/abd-ihhyi-teror-orgutu-ilan-edebilir-15425h.htm#>. Uj9SCdK-0k0, 16.09.2013 tarihinde erişildi).

İHH'nın Müslüman Kardeşlerle bağlantısı olduğu iddia edilen bir diğer haberde Yemen Islah Hareketi ile olan partnerlik antlaşması sonrası ortaya atılmıştır. Müslüman Kardeşler Örgütü'nün Yemen'deki temsilcisi olan Islah Hareketi, köklü bir geçmişe, ortak hafızaya dayalı medeniyet birikimine ve güçlü bir ümmet şuuruna sahip olmakla tanımlanıyor. Eğitimden sağlığa, yetim çalışmalarından kalkınma projelerine ve sosyal hizmetlerden siyasete uzanan geniş bir alanda faaliyet yürüten Yemen Islah Hareketi, Arap Baharı'ndan sonra şu anda kabinede 4 bakanla temsil edilmektedir (Özkır,2013). Bu hareketle imzaladığı partnerlik antlaşması, İHH'nın siyasi bağlantıları olduğu iddialarının ortaya atılmasına sebep olmuştur.

İHH hakkında belkide ortaya atılan en büyük iddia, vakfın El Kaide örgütüne finans desteği sağladığı yönünde ortaya çıkan haberlerdir. Habertürk Gazetesi'nden Hilal Öztürk ve Bülent Ceyhan'ın haberine Gazze'ye yardım götüren Mavi Marmara gemisine yapılan baskının ardından İsraili komutanlara dava açan İstanbul Özel Yetkili

Cumhuriyet Savcılığı'nın, gemiye öncülük eden İnsan Hak ve Hürriyetleri İnsani Yardım Vakfı (İHH) Başkanı Bülent Yıldırım hakkında da gizli bir soruşturma yürüttüğü iddia edildi. Soruşturmada, Yıldırım'ın, "El Kaide örgütüne finansal kaynak aktardığı" iddiası üzerinde durulduğu belirtilmiştir. Yıldırım'la ilgili soruşturmada "dernek aracılığıyla El Kaide örgütü adına faaliyet yürüttüğü" iddialarının araştırıldı öne sürülmüştür. Hatta vakfın, Ortadoğu ve Arap ülkelerindeki etkinliği ve bağlantıları da soruşturma kapsamında incelendiği düşünülüyor. Hilal Öztürk ve Bülent Ceylan, soruşturmanın, İsrail'in MaviMarmara gemisine düzenlediği operasyondan sonra inceleme olarak başladığını, daha sonra da kapsamlı soruşturmaya dönüştüğünü belirttiği haberde, Yıldırım hakkında ayrıca Diyarbakır Özel Yetkili Cumhuriyet Savcılığı'nda da aynı iddiayla ilgili bir başka soruşturma olduğu da iddia edilmiştir. (Akt: http://www.radikal.com.tr/turkiye/ihh_baskani_yildirima_el_kaide_sorusturmasi-1091200, 17.09.2013 tarihinde erişildi). Bu iddiaların ardından İHH'nın, Suriye'de El Kaide uzantisi Nusra Cephesi'nin kontrolünde olan Rakka kentinde iftar vermesi, iddiaların tekrar gündeme gelmesine neden olmuştur (<http://www.muhalifgazete.com/haber/73788/anadolu-ajansi-bu-haberi-ortbas-etti.html>, 17.09.2013 tarihinde erişildi). Konu ile ilgili bir açıklama yapma gereği duyan Bülent Yıldırım, İHH'nın Mısır ve Suriye'ye destek verdiği için terör örgütü listesine sokulmak istendiğini belirtmiştir. Fars Haber Ajansının yaptığı bu haberden sonra şimdilerde Avrupa ve Balkanlar'da televizyon ve gazetelerinde İHH'nın terörizme finans sağladığını yayınlamaya başladığını söyleyen Yıldırım, Fars Haber Ajansının İsrail ve Amerika eksenli yayınlar yapmakta olduğunu düşündüğünü dile getirmiş ve Amerika'dan korkmadıkları gibi Fars Haber Ajansı içindekilerden de korkmadıklarını ifade etmiştir (Akt: <http://www.haksozhaber.net/fars-haber-ajansi-ihhyi-neden-yipratmak-istiyor-39914h.htm#UkAv49K-0k0>, 17.09.2013 tarihinde erişildi). İHH Vakfı'da ayrı bir açıklama yaparak haberin asılsız olduğunu, Hilal Öztürk ve Bülent Ceylan'ın da "Başsavcılık ve İstanbul Emniyeti haberi yalanladı, böyle bir soruşturma yok" diyerek kendi haberlerini tekzip ettikleri ifade edilmiştir (Turgut,2012).

İHH'nın devlet tarafından siyasi bir araç olarak kullanılıp kullanılmadığı konusunda tartışma yaratacak bir diğer iddia, Hak-Söz Haber'in internet sitesinde yer almakta ve yine Fars Haber Ajansı tarafından ortaya atılmaktadır. Fars Haber Ajansı,

kaynağını açıklamadığı bir haber servis ederek daha önce Dışişleri Bakanlığı ile koordineli olarak Suriye'ye ağır silah gönderdiğini iddia ettiği İHH ve yönetim kurulu üyesi Osman Atalay'ın bu sefer Arnavutluk'tan Türkiye Dışişleri Bakanlığı ile Suriye'ye savaşçı göndermekle suçlamıştır. Fars Haber Ajansı geçtiği iddi edilen haberde İHH'nın, yüzlerce Arnavut Müslümanı toplayarak önce Türkiye'de askeri eğitime aldığını sonra da Şam yönetimine karşı verilen silahlı mücadeleye katılmaları üzere Suriye'ye gönderdiğini iddia etmiştir. Hayatı tehlike altında kalabileceği düşüncesiyle isminin saklı tutulmasını isteyen ve olaya şahitlik eden bir kaynak Çarşamba günü Fars Ulusal Haber Ajansı'yla yaptığı röportajında: "Yardım çalışmaları kisvesi altında faaliyet gösteren, ayrıca Türkiye Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu ve aşırı Suudi Vahhabi gruplar ile tam koordinasyon içinde hareket eden İHH, şimdiye kadar 769 Arnavut'u toplayarak sözde Özgür Suriye Ordusu'na katılmaları için Suriye'ye gönderdi" iddialarında bulunmuştur. İHH ise bu suçlamaları reddederek, dünyanın 136 ülkesinde insani yardım faaliyetleri yürüttüklerini ve bu yüzden başta İsrail, İngiltere ve Amerika politikaları olmak üzere, Batı politikaları ile uyuşmadıklarını dile getirmişlerdir. İHH olarak yardım çalışmaları yürütürken dile, dine, renge bakmadıklarını ve yardım ettikleri kişilerin sadece mazlum olmasının İHH için yeterli olduğunu, bu yüzden İHH ile ilgili haber yapacak herkesin mazlum ve yetimlerin haklarını koruyarak, haber yapmalarını rica etmişlerdir (Akt: <http://www.haksozhaber.net/ihhdan-fars-haber-ajansina-yanlanlama-39857h.htm#.UkBqJNK-0k0>, 17.09.2013 tarihinde erişildi).

İddialar, Türk dış politikası ve İHH

Ortaya atılan tüm iddiaları, Türk Dış Politikası perspektifinden değerlendirmek gerekirse, İHH Vakfı'nın yapmış olduğu faaliyetler sonucunda, Balkanlar'dan Asya'ya, Amerika'dan Uzak Doğu'ya kadar çok geniş bir coğrafyaya Türkiye'nin yardım eli uzanmış, yardımlardan faydalanan insanlarla Türkiye arasında ılımlı ilişkiler kurulmuştur. Hatta hükümet politikaları kapsamında gerçekleştirilen "Afrika Açılımı" stratejisi gereği, başta İHH olmak üzere çeşitli yardım kuruluşları vasıtasıyla, bölge insanının yaşamına güçlük katan handikaplar giderilmeye çalışılmıştır. Yapılan incelemeler ve analizler sonucunda resmi devlet siyasetine alternatif bir hareket olarak gelişen sivil

siyasallığın aynı değerleri taşıması halinde resmi siyasetle uzlaşabildiği ve birlikte hareket edebildiği görülmüştür. Bu bağlamda İHH vakfının uluslararası alanda gerçekleştirdiği faaliyetlerinin, son yıllarda büyük bir değişim gösteren Türk dış politikasına paralel bir duruş sergileyerek katkı sağladığını vurgulamamız gerekmektedir. Komşularla sıfır sorun, dünyayla tam entegrasyon ve Neo-Osmanlılık ilkelerini dış politika argümanı olarak belirleyen AKP, tarihsel, dinsel ve kültürel bağların olduğu farklı bölgelerle bütünleşmeyi istemektedir. İHH vakfında bu bölgelere insani yardım faaliyetleri götürmesi ve bu vesilelerle Türk insanıyla diğer bölgeler arasında köprüler kurması, yeni yaklaşımıyla dünyada bir güç olmayı hedefleyen Türk dış politikasına büyük katkılar sağlamıştır (Kotan, 2010: 69). Zaten Aydınlik Gazetesi'nin, İHH Başkanı Bülent Yıldırım'la yaptığı röportajda, Bülent Yıldırım'da bu konu hakkında benzer cümleler kullanmıştır. İHH'nın bir insani yardım kuruluşu olduğunu fakat bunun dışında saklamadıkları bir misyonları daha olduğuna değinen Bülent Yıldırım, yeryüzündeki işgallerin politik gerekçelerini araştırdıklarını ve bunları deşifre etmekten çekinmediklerini dile getirmiştir. İnsanlık kavramı ile siyaset kavramının siyah ve beyaz gibi ayrıştırılmasını doğru bulmadığını belirten Bülent Yıldırım, insani yardım yapan kuruluşların, halkların özgürlüklerine destek vermemeleri gerektiği, yoksa STK'ların siyasileşeceği yönündeki eleştirileri kabul etmediklerini belirtmiştir. Bülent Yıldırım insani yardım, ezilen insanların desteklenmesi ve özgürlük mücadelelerini bir bütün olarak algıladıklarını da sözlerine eklemiştir (<http://www.mavimarmara.org/bulent-yildirim-aydinlik-roportaji/>, 08.12.2013 tarihinde erişildi).

Türk dış politikasını analiz ederken kullandığımız yumuşak güç kavramı, Arap Baharı'nın başlangıcına kadar son derece başarılı bir şekilde uygulanmış ve başta İHH olmak üzere çeşitli sivil inisiyatiflerin desteğiyle Türkiye'nin başta Ortadoğu olmak üzere eski Osmanlı coğrafyasında bir "cazibe merkezi" olmasına yol açmıştır. Fakat büyük emeklerle ilmek ilmek kurulan Neo-Osmanlı dış politika, Ortadoğu'da yaşanan Arap Baharı'nın etkisiyle sarsıntılı bir sürece girilmiş, böylece AKP hükümeti bölge ülkeler üzerinde yardım ve destek faaliyetlerini arttırmak zorunda kalmıştır. Dış politik anlamda değerlendirecek olursak, Arap Baharı'da yaşanan kanlı çarpımalardan sonra Türkiye'nin demokratik ve laik siyasi temelleri bölge için bir "Model" bir "hayranlık

kaynağı" idi. Fakat Mısır'da kendisini AKP ile özdeşleştiren ve demokratik seçimlerde de AK Partinin desteğini kazanmış olan Mursi ve Müslüman Kardeşlerin, Sisi'nin askeri darbesiyle yönetimden indirilmeleri tam bir hayal kırıklığı olmuştur. Mısır'la ilişkiler bozulmuş, büyükelçiler geri çağırılmış ve resmi ilişkiler kopma noktasına gelmiştir. Türkiye Cumhuriyeti'ni Mısır'da iç karışıklığın başladığı tarihten, demokratik seçimlerin yapıldığı tarihe kadar ve son olarak Sisi darbesinden sonraki süreçte bile Mursi'nin yanında olduğunu ve halkın iradesinin yok sayılmayacağı yönünde beyanatlarda bulunmuştur. AKP'nin bu net duruşu ile birlikte İHH vakfında Mısır ve İhvan hareketinin yanında olduğuna dair beyanatlara meydanlarda yüksek sesle dile getirilmeye başlanmıştır. İHH avukatları, Mısır'daki darbeyle ilgili Genekurmay Başkanı ve Savunma Bakanı Sisi ile geçici Cumhurbaşkanı Yardımcısı Baradey hakkında "İnsanlık Suçu işledikleri" gerekçesiyle suç duyurusunda bulunmuşlardır. Ardından İHH, Darbeye karşı direnen Rabiat'ül Adeviyye Meydanında, 10 bin Mısırlıyla iftar yemeği vermiştir (<http://haksozhaber.net/ihh-misirda-adeviyye-meydaninda-foto-38905h.htm>, 08.12.2013 tarihinde erişildi). Rabia Platformu, Filistin Halkıyla Dayanışma Derneği, Mısır Darbeye Karşı Meşrutiyeti Koruma Platformu ve İHH'nın da aralarında bulunduğu sivil toplum kuruluşu üyeleri Mısır'da "Sabah 7 Hareketi" üyelerine hapis cezası verilmesi nedeniyle cuma namazından sonra Fatih Camisi'nden Saraçhane Parkı'na "Özgürlüğün Adı Beyaz" yürüyüşü düzenlemişlerdir. Burada açıklama yapan İHH başkanı Yıldırım, Mısır'da darbe karşıtı gösteri yaptıkları için tutuklananlarla gurur duyduklarını bunun benzeri olayların bundan 10 yıl önce Türkiye'de de yaşandığını dile getirmiştir. "28 Şubat'ı yapıp bizi hapse koyanlar, nasıl şimdi cezaevindelerse, Mısır'da demir parmaklıklar ardında Hüsnü Mübarek ve Sisi'yi göreceğimiz günü heyecanla bekliyoruz" açıklamasında bulunmuştur (Akt: <http://www.netgazete.com/turkiye/591323.html> , 08.12.2013 tarihinde erişildi). Ayrıca başta İstanbul Eminönü olmak üzere yurdun çeşitli şehirlerinde İHH öncülüğünde protesto gösterileri düzenlenmiştir. Hükümetin İhvan hareketine destek vermek için kullandığı sözler ve Başbakan Erdoğan'ın Ülke Tv'de katıldığı bir yayında Müslüman Kardeşler liderlerinden Muhammed El Biltaci'nin kızı Esmâ'nın Adeveviyye Meydanında şehit edilmesinden sonra yazdığı mektupla duygusal anlar yaşaması, protesto için meydanlarda olan İHH'lilerin söylemlerinde yansımıştır. "İhvan'a selam, direnişe devam", "Şehit Esmâ Yolun, yolumuz" ve "Her yer Mısır her yer direniş"

şekilinde sloganların atılması (<http://www.ihh.org.tr/tr/main/region/misir/40/misirdaki-katliam-eminonunde-protesto-edildi/1849>, 08.12.2013 tarihinde erişildi) Mısır'daki gelişmelere karşı hükümet ve İHH'nın duruşunun birbirine paralel bir seyir izlediğini görmemiz açısından anlamlıdır.

Bir dönem ciddi müttefikimiz olan İsrail'le ilişkiler ise, yukarıdada ayrıntılarıyla bahsettiğimiz gibi İHH vakfının Mavi Marmara girişiminden sonra kopma noktasına gelmiştir. Ahmed Davutoğlu'nun Dışişleri Bakanı olduğu 2009 yılından itibaren dış politikanın Arap halklarıyla bütünleşme yönünde bir seyir izlemesi, Türk hükümetinin Filistin halkının daima yanında olduğuna dair mesajlar vermesi, Davos Forumu'nda Başbakan Erdoğan'ın İsrail Başbakanı'nı bu güne kadar eşi benzeri görülmemiş bir üslupla eleştirmesi bir anda Türkiye'nin, Arap coğrafyasında popüleritesinin artmasına sebep olmuştur (Albayrak,2011). Yaşanan bu ılımlı gelişmelerden sonra Mavi Marmara olayı Arap halklarının savunuculuğunu üstlenen Türkiye ve İsrail arasındaki gerilimi arttırmış ve İsrail'in dünya kamuoyu tarafından köşeye sıkıştırılmasına sebep olmuştur. Olaylar çok eleştirilmiş, Mavi Marmara'nın hareketinden önce gemiden inen AKP'li vekillerin olduğu iddia edilmiş, İsrail'in köşeye sıkıştırılması adına MİT'in bu faaliyete göz yumduğu bile ileri sürülmüştür (Uslu,2013). İHH sebebiyle tırmanan kriz ve ABD'nin iki müttefiki olan İsrail ve Türkiye'yi barıştırma girişimleri ancak 2013 yılında sonuç vermiş, İsrail'den gelen özür ise, Türkiye'nin Arap coğrafyasındaki popüleritesini arttırmasına sebep olmuştur (<http://www.haberturk.com/polemik/haber/829835-gururluyuz> ,08.12.2013 tarihinde erişildi).

Komşumuz Irak'la ilişkilerimiz çok sıcak bir seyirde değildir. Yanıbaşımızda yaşanan Suriye iç savaşında yönetimi elinde bulunduran Esad ve Baas rejimiyle köprüler tamimiyle atılmıştır. Hatta Türkiye düzenlenebilecek her türlü askeri ve diplomatik hamleye katılarak, Esad rejimin devrilmesi gerektiği konusunda kartlarını açık oynamıştır (Çandar, 2013). Bu noktada İHH'nın Suriye'ye ulaştırmak istediği yardım girişimleri eleştiri konusu olmuş, Suriyeli muhalif güçlere silah, para ve gıda yardımında bulunduğu yönündeki iddialar ortaya atılmıştır. Hatta iddialar o kadar ciddi bir boyut kazanmıştır ki, İHH'nın Suriye'li muhaliflere silah yardımını MİT öncülüğünde gerçekleştirdiği bile dile getirilmiştir (Uslu,2013). İHH'nın ramazan

ayında El Kaide'nin Suriye kolu El Nusra'nın kontrolünde bulunan Rakka'da iftar vermesi, Suriye'ye yardım için giden İHH tırları içinde silah bulunduğuna dair iddialar vakıf ve hükümet arasında bir bağın olabileceği şüphelerinin artmasına neden olmuştur (Yuva,2013).

Arap Baharı'nın Libya'ya sıçraması sonrasında, Libya uzun bir dönem iç karışıklık yaşamış, Türkiye'nin tarafsız duruşu eleştiri konusu olmuştur. Zamanla Türkiye Libya politikasını değiştirmiş, Libya'nın eski bir Osmanlı vilayeti olduğu ve burda yaşanan iç karışıklığa Türkiye'nin tarihi bağlardan dolayı müdahil olması gerektiği beyanları dile getirilmiş ve Türkiye Libya halkının demokratikleşme çabalarına destek vererek Kaddafi'nin yönetimi bırakması gerektiği yönünde bir tavır takınmıştır. Olay sırasında İHH yine muhaliflere destek olma konusunda eleştirilmiş Türkiye'den giden İHH yardımlarının sadece muhaliflerin elinde olan şehirlere ulaştığı iddia edilmiştir ([http:// www.mavimarmara.org/bulent-yildirim-aydinlik-roportaji/](http://www.mavimarmara.org/bulent-yildirim-aydinlik-roportaji/) , 08.12.2013 tarihinde erişildi).

Yukarıdaki öne sürülen iddiaların gerçek olup olmadığı yönünde bir öngöründe bulunmak oldukça zordur. İHH'nın El Kaide'ye finans desteği sağladığını iddia etmek, muhaliflere destek olduğu kanısına varmak çalışmamızın kapsamı dahilinde değildir. Bu tarz iddialar İHH ve devlet arasında organik bir bağın olup olmadığı yönünde analiz yapabilmek adına başvurduğumuz argümanlardır. Fakat Türkiye'nin Neo-Osmanlılık kapsamında yürüttüğü dış politik hamlelerin, İHH'nın dünya algısıyla paralellikler gösterdiği, Türkiye'nin eski Osmanlı coğrafyasında popülaritesini arttırmak, yumuşak güç kapsamında yönetim yeteneğini çok daha aktif bir seyrde kullanabilmek için başta İHH olmak üzere çeşitli sivil inisiyatiflere ihtiyaç duyduğu su götürmez bir gerçektir. Bir sivil toplum kuruluşu olan İHH'nın ezilen, muhtaç durumda olan siyasi politikalar nedeniyle mağdur edilen her insanın yanında olduklarını dile getiren beyanlarıyla, AKP hükümetinin eski Osmanlı coğrafyasındaki kardeşlerle tekrar bütünleşme hedefleri birbirine paralel bir bakış açısını yansıtmaktadır. Tek fark, aynı amaca AKP siyasi yollarla İHH sivil inisiyatiflerle ulaşmaya çalışmaktadır.

BÖLÜM IV

4. Sonuç ve Değerlendirme

Küreselleşmenin dünya ölçeğinde hızla yayılması, korumacı devlet mekanizmalarında da köklü değişikliklerin yaşanmasına sebep olmuştur. Ekonomide serbestleşme ve kamu maliyesi üzerinde yük teşkil edecek yapılanmaların özel kesime devredilmesi anlamına gelen ekonomik liberalizmin, uluslararası politikada saygınlık görmeye başlaması, birçok devletin yıllardır tek düze seyreden dış politikalarının yeni açılımlar göstermesine sebep olmuştur. Bir döneme damgasını vuran siyasi mücadeleler, meydanlarda kazılan zaferler, ordu ve donanmaya yapılan yüksek maliyetli yatırımlar artık rafa kaldırılmış, çatışan ve karşıt çıkarlara sahip olan aktörler arasındaki mücadele, tamamiyle yönetim kavramı üzerinden yapılmaya başlanmıştır. Artan küreselleşme ile birlikte dünya ölçeğinde ortaya çıkan fırsatlar, devletlerin askeri güç kullanmadan ülkeleri kendi çıkarları doğrultusunda yönlendirebilmeleri anlamına gelen yönetim ilkesinin iyi kullanılabilmesi ile mümkün olmaktadır.

Soğuk Savaşın başlamasından önce, askeri kuvvet kullanımı anlamına gelen “sert güç” kapsamında uygulanan yönetim yeteneği, çift kutuplu dünya sisteminin çökmesi, yeryüzünde ekonomik bunalımların günden güne artması üzerine “yumuşak güç” kapsamında uygulanmaya başlamış ve sürece devlet dışında yeni aktörlerin dahil olmasında beraberinde getirmiştir. Kamusal otoritenin eksik kaldığı ya da devlet meşrutiyetinin sağlanması gerektiği her noktada, devletlerden kalan boşluğu sivil toplum kuruluşları doldurmaya başlamışlardır. Devletlerin rollerinin değişmesi, küçülmesi, verdikleri hizmetlerde kısıtlamalara gidilmesi, demografik ve kültürel değişiklikler, yeryüzünde yaşanan sorunların tek bir milleti, tek bir devleti etkilemekten ziyade uluslararası anlamda yankı bulmaya başlaması, insanların tek bir görüşte birleşerek sosyal, siyasi ve ekonomik anlamda kendilerini ifade etme gerekliliğinin

doğmasına neden olmuş ve sivil toplum kuruluşları bu beklentiler sonucunda ortaya çıkmıştır. Özellikle insani yardım kapsamında gerçekleştirilen sivil toplum girişimleri, yeryüzünde coğrafya ayrımını ortadan kaldırmış, her milletten, her dinden, her dilden insanın eskisine nazaran çok daha kolay bütünleşmesine vesile olmuştur.

Neo-Osmanlılıkta bu hassasiyetlerin gözetilmesiyle ortaya çıkmış ve dönem dönem Türkiye'nin rakiplerine karşı elini güçlendirmesine, farklı siyasi coğrafyalarda hakimiyet gücünü arttırmasına vesile olmuştur. Neo-Osmanlılık, bünyesinde yumuşak güç unsurlarını barındıran, tamamiyle Osmanlı hoşgörüsü üzerine inşaa edilen ve emperyalist ideolojinin sert güç unsurlarından olabildiğince arınmış bir ideolojiyi temsil etmektedir. Daha fazla kültürel ve siyasi hoşgörüyü vurgu yapan Neo-Osmanlılık, Türkiye'nin başta Balkanlar, Kafkaslar ve Orta Doğu olmak üzere eski Osmanlı coğrafyasında hakimiyet kurmasını ifade ederken, bunun sivil inisiyatifler eliyle gerçekleştirilmesi gerektiğini özenle vurgulamaktadır.

Turgut Özal döneminde, Avrupa'nın Türkiye'yi bir Avrupa ülkesi olarak tanımayı reddetmesi, SSCB'nin yıkılmasından sonra ortaya çıkan siyasal kültürel boşluk, Orta Asya'da bağımsızlığını kazanan Türki Cumhuriyetler, Yugoslavya'nın parçalanmasıyla Müslümanlara uygulanan etnik kıyım, Bulgaristan Türklerinin maruz kaldığı asimilasyon politikası, Körfez Savaşı sonucunda ortaya çıkan güç boşluğu kısaca Osmanlı'nın ardında bıraktığı eski coğrafya Türkiye'nin ilgisine ve desteğine hiç olmadığı kadar ihtiyaç duymaktadır. Bu durum Neo-Osmanlılık ideolojisinin doğması için son derece uygun bir zemin hazırlamıştır. Osmanlı hoşgörüsünü temel alarak oluşturulan bu politika kapsamında yumuşak gücün tüm olanakları kullanılmış ve eski Osmanlı coğrafyasında yaşayan insanlarla Türkiye arasında bir köprü kurulmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda Özal Türkiye'deki etnik grupları, Türkiye'nin iç ve dış politikasında bir şans ve bir güç kaynağı olarak değerlendirmiş, dış politikasını, "Adriyatik'ten Çin'e kadar bütün Türki Cumhuriyetlerin lideri olmak" (Akt: Aral,2001:229) üzerine kurgulamıştır. Özal Neo-Osmanlılığı, kesinlikle Batı düşmanlığı motifleri taşımaz. Batı'nın bilim-teknoloji ve kültürel hamlelerini yakından takip edilmesi gerektiğini düşünen Özal, Batı'yı dışlamadan eski Osmanlı coğrafyası üzerinde hakimiyet kurulması gerekliliğine inanmıştır. AB üyeliği için başvuruda

bulunmasıda bunun en açık göstergesidir. Bu kapsamda önceliği Kafkaslar ve Balkanlara veren Özal, bu bölgelerde yaşanan güç boşluklarını sivil inisiyatiflerin gösterdiği çabalarla doldurmak istemiştir. İşte İHH'da böylesi bir ortamda kurulmuştur. 1992 yılında, Bosna-Hersek'in bağımsızlığını ilan etmesinden sonra başlayan Sırp-Boşnak savaşı kısa sürede ülkenin tamamına yayılmış, birçok Müslüman Sırp-Boşnak tarafından uygulanan etnik katliamın hedefinde yer almıştır (Şentürk, 2011:608). İHH Vakfı bu dönemde, insani yardım kapsamında Bosna'ya yardım ulaştırmak isteyen gönüllüler tarafından kurulmuş ve Özal döneminde son derece başarılı işlere imza atmıştır.

1996-1997 yılları arasında koalisyon hükümetinin Başbakanı olarak görev yapan Necmettin Erbakan ile birlikte Neo-Osmanlılık, Batı karşıtı bir söyleme bürünmüştür. Türkiye'nin tarihsel, coğrafi ve kültürel anlamda Batılı olmadığı ve dolayısıyla Batı dünyasına değil, bu açılardan ortak noktaları paylaştığı İslam dünyasıyla bütünleşmesi gerektiğini düşünmektedir. Erbakan'ın, Neo-Osmanlılık politikasıyla ulaşmaya çalıştığı en büyük hedef, örnek aldığı II. Abdülhamid gibi İslam Birliği'ni kurabilmektir. Refah Partisi, 1,5 milyarlık İslam dünyasını birleştirerek, Osmanlı'dan on misli daha büyük bir güç elde etmeyi hayal etmektedir.

Erbakan döneminde İHH, Rus-Çeçen savaşında mağdur olan Çeçen Müslümanların barınma sorununu gidermiş, 1996 yılında 36, 1997 yılında ise 52 ülkede kurban kampanyası yürütmüştür. Bunlara ek olarak, Yemen ve Arakan'da meydana gelen insanlık dramları Türk ve dünya kamuoyuna tanıtılmış ve insani yardım kapsamında yardım faaliyetleri organize edilmiştir. Ayrıca Erbakan döneminde Neo-Osmanlılık kapsamında dile getirilen İslam birliği hayali, İHH Vakfı Yönetim Kurulu üyesi Osman Atalay'ın katıldığı İttihad-ı İslam üzerine sohbetler isimli programda yaptığı açıklamalarla oldukça benzer nitelikler taşımaktadır. Osman Atalay'da yeryüzünde Müslümanların yaşadıkları olumsuzlukları, İslam birliğinin olmamasına bağlamış ve İHH ve benzeri sivil toplum kuruluşlarının yürütmüş oldukları faaliyetlerin, ileride kurulacak İslam birliğinin en temel yapısını oluşturacağını dile getirmiştir (<http://www.a9.com.tr/izle/153560/Birlik-Zamani/IHH---Insani-Yardim-Vakfi-Yonetim-Kurulu-Uyesi-Osman-Atalay-ile-Ittihad-i-Islam-uzerine-sohbetler--31-->, 15.12.2013 tarihinde

erişildi). Bu dönemde hükümet ve İHH arasında bağlantı olabileceği iddialarına neden olabilecek bir gelişme yaşanmış, İHH'nın Bosna Savaşı'na yardım için topladığı paralar, Refah Parti'sinin kaynaklarına aktarılmıştır. RP Eski Başkanı Necmettin Erbakan hakkında, “Kayıp Trilyon” davası açılmış ve Erbakan hayatının son günlerinde ev hapsi ile cezalandırılmıştır (<http://gundem.milliyet.com.tr/-bosna-paralari-repo-yapildi-erbakan-in-uygun-gordugu-yerlere-harcandi-/gundem/gundemdetay/07.08.2011/1423772/default.htm>, 15.12.2013 tarihinde erişildi).

AK Parti dönemine gelindiğinde ise Neo-Osmanlılık, 2002-2009 yılları arasında Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'ın başkanışmanlığını yapmış olan, 2009 yılından itibaren Dışişleri Bakanlığı görevini yürüten Ahmet Davutoğlu'nun “Stratejik Derinlik” adı altında uygulanan dış politika hamlelerine verilen genel bir isimdir. Ahmet Davutoğlu, hamasi bir üslup kullanıp devletlerin negatif bakış açısını kazanmamak adına, Neo-Osmanlılığı kavramsal düzeye taşımamış, onun yerine “stratejik derinlik” ve “tarihi derinlik” kavramlarını kullanmayı tercih etmiştir. Ahmet Davutoğlu, Neo-Osmanlılık kapsamında bir takım dış politika hedefleri belirlemiş ve Arap Baharı'nın yaşandığı 2011 yılına kadar bu hedefler yumuşak güç kapsamında başarıyla uygulanmıştır. Davutoğlu Neo-Osmanlılığı, ne Özal gibi Türkiye'nin köprü olduğunu ne de Erbakan gibi İslam birliğinin merkezinde yer alması gerektiğini savunmaktadır. Davutoğlu'nun Neo-Osmanlılık politikası ile hedefi, Türkiye'nin bulunduğu coğrafyada bir merkez ülke bir cazibe merkezi olması ve 2023 yılında “Büyük Türkiye” sloganıyla belirttiği gibi dünya siyasetinde başat bir aktör haline gelmesidir. Bu kapsamda kendisinden önceki siyasi liderler gibi sadece Kafkaslar, Balkanlar ve Orta Doğu ile ilgilenmemiş, sürece Asya, Latin Amerika, Afrika ve Arap Yarımadasında dahil etmiştir. Bu noktada Türkiye'nin yumuşak güç unsurunu arttırmak için İHH ve faaliyetleri oldukça stratejik bir rol üstlenmiştir.

2011 yılında Arap Baharı başlayana kadar, başarıyla uygulanan Neo-Osmanlılık politikası, farklı kıtalara yayılmış, Türkiye bölgesel bir güç haline gelmiştir. Neo-Osmanlılık kapsamında İHH, 5 kıtada ve 136 ülkede faaliyet yürütmüş (Özkır,2013), devlet elinin siyasi girişimlerle ulaşamadığı bir çok noktaya, İHH sivil inisiyatifler yoluyla ulaşmıştır. AKP dönemine kadar sadece açlık ve yoksullukla

mücadele edildiği düşünölen Afrika kıtasına, İHH insani yardım kapsamında gitmiş ve Afrika'da bilinen sorunların dışında çok daha olumsuz tabloların varlığından haberdar olunmasını sağlamıştır. Katarakt projesi, su kuyusu açma projesi, yetim projesi, sağlık- eğitim ve sosyal tesislerin kurulması kapsamında faaliyete geçirilen projelerle, Türkiye'nin yardım eli Afrika'ya ulaşmış, binlerce insan Türk yardımseverliğiyle tanışmıştır. Türkiye'nin Afrika açılımında, İHH son derece kritik bir görev üstlenmiş, bu ılımlı siyasetle Afrika'daki elçilik sayısı arttırılmış ve dünyanın yükselen değeri Afrika ile Türkiye arasındaki ilişkiler kuvvetlendirmiştir.

Faaliyetler sadece Afrika kıtasıyla sınırlı kalmamış, İHH yardıma muhtaç, mazlum insanların bulunduğı her noktaya ulaşmayı hedeflemiştir. Türk yardımseverliği, İHH yardımlarıyla sadece Müslüman coğrafyalara değil her dinden her dilden insanın yaşadığı bölgelerede taşınmıştır. Katrina kasırgasında Amerika'ya, patlama yaşandığında Jopanya'ya devletin Latin Amerika açılımı kapsamında Brezilya'ya da yardım götüren İHH, Türkiye'nin Neo-Osmanlılık siyasetiyle hedeflediğı cazibe merkezi kriterine ulaşmasında önemli roller üstlenmiştir. Ramazan ve Kurban bayramında düzenlenen yardım kapanyaları, acil yardımlar, partnerlik antlaşmaları ve ortak projeler farklı coğrafyalarla Türkiye'nin kaynaşmasına vesile olmuştur.

Davutoğlu döneminde Türkiye, Suudi Arabistan-Katar eksenli bir politika izlemeye başlamış, bu durum yıllarca İsrail politikaları kapsamında ezilen Arap halklarının sözcülüğünü üstlenmeyide beraberinde getirmiştir. Türkiye bölgede yükselen İran- Şii unsurlarını, Sunni-Arap eksenli politikalar yürüterek dengelemeyi amaçlamış bu noktada Amerika'nın Orta Doğu politikasıyla paralel bir tutum izlemiştir. Bölgede İsrail'in başına buyruk hareketlerinden son derece rahatsız olan ABD, Irak ve Afganistan müdahalelerinde Türkiye'nin bölge politikalarındaki etkisini bir kez daha anlamıştır. ABD'nin desteğıyle başarıyla yürütölen Arap Açılımı, İsrail'i günden güne köşeye sıkıştırmış ve farklı platformlarda, Türkiye'nin İsrail ile sık sık karşı karşıya gelmesine neden olmuştur. İHH'nın yıllardır İsrail politikaları sonucunda ezilen Filistin halkına, yardım götürmek için organize ettiğı insani yardım girişimi, İsrail'li komandoların 9 Türk vatandaşını öldürmesiyle dünya kamuoyunun gündemine

taşınmış, İsrail-Türkiye ilişkileri kopma noktasına gelmiştir. Yaşanan olay sonrasında, Mavi Marmara gemisinde AKP'li vekillerinde bulunduğu ve son dakikada gemiden indikleri hatta İHH'nın MİT ile ortak hareket ettiği gibi iddialar ortaya atılmıştır (<http://www.haber10.com/haber/416367/#.Uq4mQ9JdWSo>, 15.12.2013 tarihinde erişildi) İsrail tarihi bir hamleyle Türkiye'den özür dilemiş, yaşanan bu gelişmeler sonrasında Türkiye'nin Arap dünyasındaki popülaritesi artmıştır.

Arap Baharı'nın başlamasıyla Türkiye'nin tarafsızlık politikası ve yumuşak güç kapsamında yürüttüğü Neo-Osmanlılık siyaseti yara almıştır. Bu noktadan sonra Türkiye yumuşak güç kapsamında yürüttüğü politikaların etkisiz kaldığını düşünerek dış politikada sert güç unsurlarından faydalanma yolunu seçmiştir. Ortadoğu'da Türkiye, kendisine dost ve Batı yanlısı rejimlerin göreve gelmesi için muhaliflerden yana bir tavır takınmış, kendi görüşlerini bölge insanına empoze edebilmek için sivil inisiyatiflerden faydalanmıştır. Bu kapsamda Libya'ya bakacak olursak, Türkiye Libya'da Kaddafi'nin gitmesi yönünde bir duruş sergilerken, İHH sadece muhaliflerin elinde bulunan kentlere yardım organize etmekle ve muhaliflere destek vermekle eleştirilmiştir.

Halk ayaklanmasının yaşandığı Mısır'da, Türkiye halk ayaklanmasını desteklemiş ve Ak Partiye duyduğu sempatiyi sık sık dile getiren Mursi'nin yönetime gelmesinde etkin bir rol oynamıştır. Ama Mısır'da ilişkiler beklendiği gibi gitmemiş, Sisi'nin öncülüğünde gerçekleşen askeri darbe sonrasında Mursi yönetimden indirilmiş ve Türkiye demokratik seçimlerle başa gelen Mursi'yi destekleyen İhvan hareketinin yanında yer almıştır. Yaşanan bu gelişmelerden sonra İHH yurdun çeşitli illerinde protesto gösterileri düzenlemiş, Mısır'da ölen darbe karşıtları için cenaze namazları kıldırarak, Mısır'a insani yardım götürebilmek adına çeşitli yardım kampanyaları düzenlemiş ve Ramazan ayında Adeviye meydanında 10 bin Mısırlı ile birlikte iftar yemeğinde buluşmuştur. İHH eliyle gerçekleştirilen bu organizasyonlarla, Türkiye Mısır halkının yanında olduğunu göstermeyi amaçlamıştır.

Sınır komşumuz Suriye'de yaşanan iç savaşta da tarafsız kalamayan Türkiye, Esad rejiminin devrilmesi yönünde kesin bir tavır takınmış ve dünya kamuoyu

tarafından muhaliflere para ve silah yardımında bulunduğu yönünde sık sık eleştirilmiştir. Hatta para ve silah yardımının İHH Vakfı aracılığıyla gerçekleştirildiği iddia edilmiştir (<http://timeturk.com/m/haber.asp?id=557246>, 15.12.2013 tarihinde erişildi). Bunun haricinde İHH sadece muhaliflerin elinde bulunan şehirlere yardım götürmekle, El-Kaide örgütüne finans desteği sağlamakla ve El Kaide'nin Suriye kolu olan El Nusra cephesinin elinde olan Rakka'da iftar yemeği organize etmeklede sık sık eleştirilmiştir (<http://www.aydinlikgazete.com/yazarlar/mehmet-yuva/26218-blackwater-sadat-ve-hh-.html>, 15.12.2013 tarihinde erişildi).

Toparlamak gerekirse, Osmanlı'nın ardında bıraktığı coğrafya söz konusu olunca, genel-geçer kanılara varmak oldukça güçtür. Osmanlı'nın yıkılışından beri istikrarlı bir profilden oldukça uzak bir görüntü çizen bu bölgeler, sık sık iç karışıklıkların, emperyal arzuların ve mağduriyetin merkezinde yer almaktadırlar. İHH'nın devletle birlikte koordineli çalıştığı hükmüne varmak, iddiaların tamamıyla gerçeği yansıttığını belirtmek, tez konusunun kapsamı dışında yer almaktadır. Fakat dış politika hedefleri ve İHH'nın dünya algısının büyük benzerlikler taşıdığı, aynı hedeflere hükümetin siyasi araçlarla İHH'nın ise sivil girişimlerle ulaşmaya çalıştığı su götürmez bir gerçektir. AKP Tokat Milletvekili Zeyid Aslan'ın 2002'de Milletvekili seçilene kadar İHH "Mütevelli Heyet üyesi" olması (<http://www.odatv.com/n.php?n=ihh-mit-listesine-girdi-mi-1507101200>, 15.12.2013'de erişildi), AKP Ordu Milletvekili Eyüp Fatsa'nın İHH'nın Avrupa Başkanı olması (http://www.hurriyet.com.tr/yazarlar/9870183_p.asp, 15.12.2013 tarihinde erişildi), bir dönem önce AKP Adıyaman Milletvekili seçilen Ahmet Faruk Ünsal ve AKP kadrolarına yakınlığıyla bilenen gazeteci Hakan Albayrak'ın İHH'nın kurucuları arasında yer alması (Şentürk, 2011:609) ve Mavi Marmara olayından önce Yeni Şafak Gazetesindeki köşesinde bir kısım AKP'li Milletvekilinde gemide yer alacağını iddia etmesi (<http://yenisafak.com.tr/Yazarlar/?i=21872&y=HakanAlbayrak>, 15.12.2013 tarihinde erişildi), İslami kesime yakınlığı ile bilinen Milat Gazetesi'nin köşe yazarı Adem Özköse ve kameraman Hamit Çoşkun'un kaçırılmasından sonra bu isimlere günler sonra İHH Başkanı Bülent Yıldırım'ın ulaşabilmesi, İHH'nın Bosna, Çeçenistan, Libya, Mısır, Suriye ve Afrika politikalarında devletle paralel tutum izlemesi ve son olarak AKP'nin İHH'ya "Türkiye genelinde izinsiz yardım toplama yetkisi" vermesi, AKP ve İHH arasında organik bağlantıların

olabileceği şüphelerini güçlendirmiştir. Çalışma ve incelemeler sonucunda, Neo-Osmanlıcı dış politika kapsamında İHH'nın faaliyetlerinden yarı devlet kuruluşu gibi faydalanıldığı ve İHH ile AKP'nin dış politika kapsamında birbirine pararel bir duruş sergilediği kanısına varılmaktadır.

KAYNAKÇA

Abay, Ali Rıza, (2004), Sivil Toplum ve Demokrasi Bağlamında Sivil Dayanışma ve Sivil Toplum Örgütleri, (<http://www.siyasaliletisim.org/pdf/siviltoplumvesivildayanisma.pdf>, 27.07.2013 tarihinde erişildi).

Akay, Hasan, (2012), “Sivil Toplum Kuruluşlarının Yönetim Anlayışındaki Değişime Etkileri”, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Karaman.

Akbulut, Eyüp, Aytekin, Nihan, (2007), Deniz Feneri Derneği ve Pazarlama İletişimi Stratejileri, Ed: AKDEMİR, Ali, B. S. Bilgiç, H. Yavaş, M. Görün, A. Benli, T. Çolakoğlu, IV. Uluslararası Sivil Toplum Kuruluşları Kongresi Bildiriler Kitabı, “Küresel Yoksulluk” (19-21 Ekim 2007, Çanakkale), Çanakkale On Sekiz Mart Üniversitesi Biga İİBF, Çanakkale.

Akçadağ, Emine, (2010), Avrupa Birliği Sürecinde Kamu Diplomasisi Faaliyetlerinde Sivil Toplum Kuruluşlarının Rolü, (<http://www.kamudiplomasisi.org/pdf/siviltoplumkuruluslari.pdf>, 25.09.2013 tarihinde erişildi).

Akçay, Engin, (2012), Bir Dış Politika Enstrümanı Olarak Türk Dış Yardımları, Ankara: Turgut Özal Üniversitesi Yayınları.

Akdoğan, Yalçın. (2003). Muhafazakâr Demokrasi, 2003 Ak Parti Programı, İstanbul: Alfa Yayınları (<http://www.akparti.org.tr/site/akparti/parti-programi#bolum>, 19.07.2013 tarihinde erişildi).

Akgündüz, Ahmet; Öztürk, Sait, (1999). Bilinmeyen Osmanlı, İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı.

- Akgül, Ahmet, (1994), Değişen Dengeler ve İslam, İstanbul: Risale Yayınları.
- Akın, Kenan, (2000), Milli Nizam'dan 28 Şubat'a Olay Adam Erbakan, İstanbul: Birey Yayıncılık.
- Akkır, Ramazan, (2006), Türkiye'de Din ve Muhafazakârlık, Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Adana.
- Akpınar, Nazlı (2009), Maddi-Manevi Kalkınma: Erbakan Örneği, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Akpolat, Yıldız, (2008), Türkiye'de Sivil Toplum Siyasetin Neresinde? Ya da Siyasetin Nesnesi Olmaktan Öznesi Olmaya Doğru Giden Süreç: Bir Çerçeve Örneği Olarak Erzurum'un Siyasete Bakışı, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 7(40), Erzurum
- Akşit, Bahattin, Serdar, Ayşe, Tabakoğlu, Bahar, (2004), "İslami Eğilimli Sivil Toplum Kuruluşları", Aktay Y (Ed.), Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: İslamcılık, İstanbul: İletişim Yayınları, S: 664-681.
- Aktay, Yasin, (2009), İslamcı Politik Teolojinin Seyir Notları, (Ed: Ömer Laçiner), Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, Cilt: 9,Dönemler ve Zihniyetler, İstanbul: İletişim, 1258-1280 .
- Akyol, Mehmet,(2000), Beni Çok Ararsınız (İkinci Baskı),Ankara: Akçağ Yayınları.
- Akyüz, İsmail, (2008), Türkiye'de Muhafazakar Yardım Kuruluşları, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Sakarya.
- Albayrak, Hakan, (2006), İHH Destanı, Yeni Şafak Gazetesi, 26.12.2006 tarihli yayım, (<http://yenisafak.com.tr/yazarlar/HakanAlbayrak/ihh-destani/3084>, 16.09.2013 tarihinde erişildi).
- Albayrak, Hakan, (2011), "Osmanlı Uluslar Topluluğu" tabii ki olmaz, Yeni Şafak Gazetesi, 01.01.2011 tarihli yayım, (<http://yenisafak.com.tr/yazarlar/?i=25530&y=HakanAlbayrak>, 15.09.2013 tarihinde erişildi).

- Albayrak, Hakan, (2011), “Arap Sokağı” Türkiye’nin Libya Politikasına Ne Diyor? , Yeni Şafak Gazetesi, 26.03.2011 tarihli yayım, (<http://yenisafak.com.tr/yazarlar/HakanAlbayrak/arap-sokagi-turkiyenin-libya-politikasina---ne-diyor/26677>, 10.12.2013 tarihinde erişildi).
- Altunışık, Meliha Benli, (2011), Türkiye’nin Ortadoğu’daki “Yumuşak Gücü” ve Önündeki Engeller, TESEV, http://www.tesev.org.tr/Upload/Publication/9d5cd7a4-9179-42fc-ae017ef98542aca7/T%C3%BCrkiye'nin%20Ortado%C4%9Fu'daki%20Yumu%C5%9Fak%20G%C3%BCc%C3%BC%20ve%20%C3%96n%C3%BCndeki%20Engeller_07.2011.pdf (10.07.2013 tarihinde erişildi.).
- Aral, Berdal (2001), Özal Döneminde İç ve Dış Siyaset: Süreklilik ya da Kopuş, (Ed. İ. Sezal& İ. Dağı), Kim Bu Özal. (ss.219-247), İstanbul: Boyut Kitapları.
- Aras, Bülent, Akpınar, Burcu, (2009), “Türk Dış Politikasında Davutoğlu Dönemi: 2009 Değerlendirmesi”, Türk Dış Politikası 2009 Yıllığı, Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı (SETA), Ankara.
- Argun, Derviş, (2007), İHH ve İslam Kardeşliği, Memleket, (<http://www.memleket.com.tr/ihh-ve-islam-kardesligi-5969yy.htm>, 16.09.2013 tarihinde erişildi).
- Arpacıoğlu, Kenan, (2012), Bir Yumuşak Güç Aracı Olarak Kamu Diplomasisinin Terörle Mücadelede Uygulanması, Polis Akademisi Güvenlik Bilimleri Enstitüsü Uluslararası Güvenlik Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Arslantaş, Süleyman, (2013), “İsrail ve Özü”, Genç Birikim Dergisi, 167. Sayı, Ankara.
- Aslan, Mehmet Nedim, (2010), İHH e.V’ye Karşı Nazi Siyonist İttifakı, Vakit, (http://www.haksozhaber.net/news_detail.php?id=15521#.Uj9ORNK-0k0, 16.09.2013 tarihinde erişildi).
- Arslan, Mustafa, (?), Yeni Toplum, Yeni Dinsellikler: Küreselleşme Sürecinde Dinin Gelişen Soft Power Etkisi, <http://iys.inonu.edu.tr/webpanel/dosyalar/1427/file/MustafaARSLAN.pdf>, (08.07.2013’ tarihinde erişildi).

- Arslan, Osman, (1999), Kuramsal ve Tarihsel Aşamalarıyla Sivil Toplum ve Türkiye Gerçeği, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Arslan, Osman, (2001), Kurumsal ve Tarihsel Aşamalarıyla Sivil Toplum ve Türkiye Gerçeği, İstanbul: Bayrak Yayıncılık.
- Arslanel M. Nazan, (2001), Türkiye'de Demokrasi Sürecinde Sivil Toplumun Gelişimi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Konya,
- Ataay, Faruk, (2006), Türkiye’de Yönetişim ve “Sivil Toplum” Tartışmaları Üzerine Bir Değerlendirme, Memleket Siyaset Yönetim Dergisi, Sayı:1, Ankara.
- Ataman, Muhittin, (1999), “Özalizm: Türkiye’de Yeniden Yapılanma Teşebbüsü”, Liberal Düşünce, No:19, Ankara.
- Ataman, Muhittin, (2001), Özal ve İslam Dünyası: İnanç ve Pragmatizm, (Ed. İ. Sezal& İ. Dağı), Kim Bu Özal. (ss.351-385), İstanbul: Boyut Kitapları.
- Ataman, Muhittin (2003), Özalist Dış Politika: Aktif ve Rasyonel Bir Anlayış, Bilgi Dergi (7), ss:49-64, İstanbul.
- Atal, Nevzat, Şimşek, Erdal, (2006), En Siyasi Cemaat Süleymancılar, <http://arsiv.sabah.com.tr/2006/09/27/gun147.html> (19.07.2013’te erişildi).
- Avcı, Mücahit, (2007), Yönetişim Çerçevesinde Sivil Toplum Kuruluşlarının Değişen Rolü ve Sivil Toplum Kuruluşları Üzerine Bir İnceleme: Isparta İli Örneği, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Isparta.
- Ay, Esra, (2009), Türkiye’de Sivil Toplum Düşüncesinin Gelişimi ve Din, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İlahiyat Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

- Aydın, Hicret, (2008), Muhafazakâr Düşünce Temelinde Demokrasi Algısı ve Türkiye’de Adalet ve Kalkınma Partisi Örneği, Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Denizli.
- Aydın, Mustafa, (2004), Süleyman Hilmi Tunahan, İslamcılık, Cilt 6, İstanbul, İletişim Yayınları, 2004 ss:314-323.
- Aydos, Serpil, (2013), Türkiye’nin Ortadoğu’da Yumuşak Güç Olma Çabası: “ Batıya Doğru Akan Nehir” Belgeseli Üzerine Bir Okuma, The Journal of Academic Social Science Studies, http://www.jasstudies.com/Makaleler/358489388_08Aydosserpil_T-107-128.pdf (10.07.2013 tarihinde erişildi).
- Balcı, Bayram, (2005), Orta Asya’da İslam Misyonerleri Fethullah Gülen Okulları, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bali, R.N, (1999), Cumhuriyet Yayınlarında Türkiye Yahudileri, Bir Türkleştirme Serüveni (1923-1945), İstanbul: İletişim.
- Banger, Gürcan, (2011), Sivil Toplum Örgütleri İçin Yönetişim Rehberi, Odak Ofset Matbaacılık, Ankara.
- Barlas, M. (2001). Turgut Özal’ın Anıları, İstanbul: Birey Yayıncılık.
- Bayhan, Vehbi, (2005), “Türkiye’de Sivil Toplum Örgütleri, Demokrasi ve Patronaj”, Lütfi Sunar (Ed.), Sivil Toplum ve Demokrasi, İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Bayramoğlu, Ali, (2001), Türkiye’de İslami Hareket, İstanbul: Patika Yayıncılık.
- Bayraktar Fesih, (2002), Tarihsel Kuramsal ve Bağlamsal Yönleriyle Sivil Toplum ve Karşılaştırmalı Yöntemle Türkiye Özelinde Sorunları, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Bayraktar, Zülfikar, (2012), “Türkiye’nin Balkanlardaki Yumuşak Gücü Türk Kültürü”, Karadeniz Araştırmaları Balkan, Kafkas, Doğu Avrupa ve Anadolu İncelemeleri Dergisi, Sayı:35, Güz, Ankara.

- Bayram, Seda, (2012), Ezilenler Hep Müslümanlar, Milat Gazetesi, 21.07.2012 tarihli Baskı, (<http://www.milatgazetesi.com/ezilenler-hep-muslumanlar-/31797/#.UjQ9D9L7r9U>) (13.09.2013 tarihinde erişildi).
- Beck, Ulrich, (2005), Siyasallığın İcadı, (Çev: Nihat Ülner), ikinci baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Beştaş, Fırat, (2006), Yönetişim ve Küreselleşme, Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Bolu.
- Bolay, S. Hayri, (1997), “ Sivil toplum ve Manası”, Yeni Türkiye: Sivil Toplum Özel Sayısı, Sayı 18, Ankara.
- Bora, Tanıl (1995), Milliyetçiliğin Kara Baharı, İstanbul: Birikim Yayınları.
- Bora, Tanıl, (1996), "İslamcılıktaki Milliyetçilik ve Refah Partisi", Birikim Dergisi, No:91, İstanbul.
- Bora, T. (1998), Türk Sağının Üç Hali: Milliyetçilik, Muhafazakârlık ve İslamcılık, İstanbul: Birikim.
- Bostancı, Naci, (2005), “Yurt Dışındaki Türk Okullarının Arka Planı”, Barış Köprüleri Dünyaya Açılan Türk Okulları, T. Ateş, E. Karakaş, İ. Ortaylı, (Der.), İstanbul, Da Yayıncılık.
- Bozkurt, V. (2001). Geleceğin Toplumu, Dönüşümcü Liderlik ve Özal. (Ed. İ. Sezal& İ. Dağı), Kim Bu Özal? (ss. 169-196), İstanbul: Boyut Kitapları.
- Brown, Bruce, (2002), “Yönetişim ya da Neo-Liberalizmin Siyasi Düzeni”, Birikim Dergisi, Sayı:158, İstanbul.
- Bulaç, Ali, (2009), Göçün ve Kentin Siyaseti, İstanbul: Çıra Yayınları.
- Bulaç, Ali, (2010), İHH ve AK Parti, Zaman Gazetesi, 14.Haziran.2010 tarihli basım, http://www.zaman.com.tr/ali-bulac/ihh-ve-ak-parti_995075.html (13.09.2013 tarihinde erişildi).

- Bumin, Kürşat, (2010), “İnsani Yardımlar ve Politika”, Yeni Şafak Gazetesi, 02.06.2010 tarihli yayım, (<http://yenisafak.com.tr/yazarlar/KursatBumin/insani-yardimlar-ve-politika/22580>, 15.09.2013 tarihinde erişildi).
- Çamır, Mehmet, (2009), Yumuşak Güç Kavramı ve Türk Dış Politikasında Yumuşak Güç, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Cemal, H., (1990), Özal Hikayesi, 8. Basım, Haziran, Ankara.
- Copeaux, Etienne, (2006), “Türk Tarih Tezinden Türk-İslam Sentezine”, (Çev: Ali Berktaş), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Çaha, Ömer, (1997). “1980 Sonrası Türkiye’de Sivil Toplum Arayışları”, Yeni Türkiye: Sivil Toplum Özel Sayısı, Sayı 18.
- Çaha, Ömer, (1999), Sivil Toplum, Aydınlar ve Demokrasi, İstanbul: İz Yayıncılık.
- Çaha, Ömer, (2001), Dört Akım Dört Siyaset, İstanbul: Zaman Kitap.
- Çaha, Ömer, (2003), Askın Devletten Sivil Topluma, İstanbul: Gendaş Yayınları.
- Çandar, Cengiz, (2010), Türk Dış Politikasında Eksen Tartışmaları: Çok Kutuplu Dünya İçin Yeni Bir Vizyon, SETA Analiz, Ocak 2010, Ankara.
- ÇAKIR, Ruşen, (2011), “Milli Görüş Hareketi”, İslamcılık, Cilt:6, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Çakır, Ruşen, (2012), Ayet ve Slogan Türkiye’de İslami Oluşumlar, Metis Yayıncılık, İstanbul.
- Çakır, Ruşen, (?), AKP-Gülen Hareketi Ekseninde Türkiye’nin Yakın Geleceği, <http://www.tr.boell.org/web/111-1358.html>, (20.07.2013 tarihinde erişildi).
- Çakır, Ruşen, (2013), Suriye’ye Müdahale: Bu filmi daha önce görmemiştik, Vatan Gazetesi, 28.08.2013 tarihli yayım, <http://haber.gazetevatan.com/suriyeye-mudahale-bu-filmi-daha-once-gormemistik/564880/4/yazarlar>, (02.11.2013 tarihinde erişildi).

- Çalış, Şaban, (2001), “Hayalet Bilimi ve Hayali Kimlikler: Özal, Balkanlar ve Neo-Osmanlılık”, Kim Bu Özal, Ed.: İhsan Sezal ve İhsan Dağı, İstanbul: Boyut Kitapları.
- Çalmuk, Fehmi, (2002), Selamün Aleyküm Komutanım, İstanbul: Kim Yayınları,
- Çalmuk, Fehmi (2011), “Necmettin Erbakan”, İslamcılık, cilt:6, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Çandar, Cengiz, (2013), “Türk Özgüveni Zamanı”, Radikal Gazetesi, 25.03.2013 tarihli yayım, http://www.radikal.com.tr/yazarlar/cengiz_candar/turk_ozguveni_zamani-1126515, 30.10.2013 tarihinde erişildi).
- Çandar, Cengiz, (2013), “Suriye’de bekâra karı boşamak”, Radikal Gazetesi, 01.09.2013 tarihli yayım, http://www.radikal.com.tr/yazarlar/cengiz_candar/suriyede_bekara_kari_bosamak-1148698 (30.10.2013 tarihinde erişildi).
- Çandar, Cengiz, (2013), Türkiye-İsrail: Kazan-Kazan, Radikal Gazetesi, 27.03.2013 tarihli yayım, http://www.radikal.com.tr/yazarlar/cengiz_candar/turkiye_israil_kazan_kazan-1126783, 30.10.2013 tarihinde erişildi).
- Çandar, Cengiz, (2013), “Sınırötesi’nde Karanlık İşler, Hürriyet Gazetesi, 13 Ekim 2013 tarihli yayım, <http://www.hurriyet.com.tr/yazarlar/24909891.asp>, (30.10.2013 tarihinde erişildi).
- Çavuş, Tuba, (2012), “Dış Politikada Yumuşak Güç Kavramı ve Türkiye’nin Yumuşak Güç Kullanımı”, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Dergisi, (http://iibfdergisi.ksu.edu.tr/Imagesimages/files/2012-2-3_0.pdf, 16.06.2013 erişildi).
- Çelik, Aziz, (2010), Muhafazakâr Sosyal Politika Yönelimi: Hak Yerine Yardım-Yükümlülük Yerine Hayırseverlik, I.Ü Siyasal Bilgiler Dergisi, NO:42, İstanbul.
- Çelik, Ahmet Hüsrev, (2007), Sivil Toplum Kuruluşlarının Türk Dış Politikasına Etkisi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Konya.

- Çetinsaya, Gökhan, (2009), Cumhuriyet Türkiye'si'nde "Osmanlıcılık", Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Muhafazakârlık, Cilt:5, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Çınar, M. (2005). Siyasal Bir Sorun Olarak İslamcılık, Ankara: Dipnot Yayınları..
- Çınar, Yusuf, (2011), Akademik Bakış, 26. Sayı, Celalabat, Kırgızistan, ss:1-17.
- Çınar, Yusuf, (2011), "Turgut Özal ve AKP Dönemi Türk Dış Politikasına Teorik Bir Bakış Örneği: Liberal Düşüncenin Türk Dış Politikasına Etkisi", Akademik Bakış Dergisi, Sayı:26, Eylül-Ekim 2011,Kırgızistan.
- Çiçek, Nevzat, (2009), Yeni Osmanlıcılık: Vizyon mu Macera mı? , 18.Kasım.2009, <http://www.ozgundurus.com/Haber/Haber-Analiz/18112009/Yeni-Osmanlicilik-Vizyon-mu-macera-mi.php>, (07.08.2013 tarihinde erişildi).
- Çoban, Barış, (2007), Küreselleşme Sürecinde Demokrasi Mücadelesi: Sivil Toplum Kuruluşları ve Yeni Toplumsal Hareketler, Ed: Akdemir, Ali, B. S. Bilgiç, H. Yavaş, M. Görün, A. Benli, T. Çolakoğlu, IV. Uluslararası Sivil Toplum Kuruluşları Kongresi Bildiriler Kitabı "Küresel Yoksulluk" (19-21 Ekim 2007, Çanakkale), Çanakkale On Sekiz Mart Üniversitesi Biga İİBF, Çanakkale.
- Dağı, İhsan, (1998), Kimlik Söylem ve Siyaset, Ankara: İmge Kitapevi Yayınları.
- Davutoğlu, Ahmet, (2009), Stratejik Derinlik Türkiye'nin Uluslararası Konumu, İstanbul: Küre Yayınları.
- Demir, Vedat, (2011) "Kamu Diplomasisi ve Türkiye'nin Komşu Ülkelerle İlişkilerine Katkısı", <http://www.siyasaliletisim.org/pdf/kamudiplomasisiveturkiyeninkomsulari.pdf>, 25.09.2013'te erişildi).
- Dinçer, Bahadır, Kutlay, Mustafa, (2012), "Arap Baharı" ve Suriye: Komplolar ve Propaganda Savaşları, Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu Analiz No:18, Ankara.
- Doğan, İlyas, (2002), Özgürlükçü ve Totaliter Düşünce Geleneğinde Sivil Toplum, Alfa Basım Yayın, İstanbul.

- Dönmez, Rasim Özgür, (2011), Adalet ve Kalkınma Partisi: İslamcılıktan Post Kemalist Bir Anlatıya Doğru, Doğu Batı Düşünce Dergisi, Yıl:14, Sayı:58, Ağustos-Eylül-Ekim 2011, Ankara.
- Duman, Doğan, (1999), Demokrasi Sürecinde Türkiye’de İslamcılık, İzmir: Dokuz Eylül Yayınları, İzmir.
- Duman, F. (2004). Edmund Burke: Muhafazakârlık, Aydınlanma ve Siyaset. Muhafazakar Düşünce 1, 33-53 .
- Duran, Hasan ve Özdemir, Çağatay, (2012), "Türk Dış Politikasına Yansımalarıyla Arap Baharı", Akademik İncelemeler Dergisi, 7. Sayı, (http://www.aid.sakarya.edu.tr/uploads/181-198%20-%20C7,S2_M09.pdf, 10.10.2013 tarihinde erişildi).
- Dursun, D, (2004), Muhafazakârlık ve Türk Muhafazakârlığının Sorun Alanları. Uluslararası Muhafazakârlık ve Demokrasi Sempozyumu. (ss. 177-197), Ankara: Ak Parti Yayını.
- Emrealp, Sadun, (1997), “Yerel Yönetimler ile Sivil Toplum Kuruluşları Arasında İşbirliği”, Merhaba Sivil Toplum, (Derleyen: Taciser Ulaş), Helsinki Yurttaşlar Derneği Yayını, İstanbul.
- Erbakan, N. (1975). Milli Görüş- Temel Görüş, A. Lelik (drl.). Ankara: Dağarcık Neşriyat ve Dağıtım.
- Erbil, Ömer, (2007), Nakşibendîlerin Oyları AKP’ye, (13.Temmuz.2007), Milliyet Gazetesi <http://www.milliyet.com.tr/2007/07/13/siyaset/asiy.html>, (19.07.2013 tarihinde erişildi).
- Erdağ, Ramazan, (2013), “Türkiye’nin Stratejik Kültürü ve Dış Politikada Yansıması”, Akademik İncelemeler Dergisi, Cilt:8, Sayı:1, Sakarya.
- Erdem, Tevfik, (1996), Sivil Toplum ve Türkiye Gerçeği, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1996, Kırıkkale.

- Ersaydı, Çevik, Senem, (2011), Arap Baharının Rüzgârında Osmanlı Arayışı, 21. Yüzyıl Dergisi, Aralık 2011, Sayı 36.
- Ertan, Birol, (2011), Türkiye-İsrail İlişkilerinin Geleceği, (<http://www.gundem.be/tr/doc-dr-birol-ertan/turkiye-israil-iliskilerinin-gelecegi>, 10.Aralık.2013 tarihinde erişildi).
- Ertürk, Devrim, (2005), Bireyden Cemaate Sivil Toplum, Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Kütahya.
- Eştürk, Özlem, (2006), Türkiye’de Liberalizm: 1983 - 1989 Turgut Özal Dönem Örneği, Mustafa Kemal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, Hatay.
- Fırıdinoğlu, Gözde, (2011), Türkiye’nin Afrika Açılımı ve Açılımın Kamu Diplomasisi Bağlamında Değerlendirilmesi, Uluslararası Politika Akademisi, <http://politikaakademisi.org/turiyenin-afrika-acilimi-ve-acilimin-kamu-diplomasisi-baglaminda-degerlendirilmesi/> (12.07.2013 tarihinde erişildi).
- Fukuyama, Francis, (2012), Devletin İnşası Yirmi Birinci Yüzyılda Yönetişim ve Dünya Düzeni, (Çev.: Türkan Çolak), 1. Baskı, İstanbul: Profil Yayıncılık.
- Göçmen, İpek, (2001), “Muhafazakârlık, Neoliberalizm ve Sosyal Politika: Türkiye’de Din Temelli Sosyal Yardım Organizasyonları”, Ankara: Doğu Batı Yayınları, Sayı:58, ss: 115-147, Ağustos, Eylül, Ekim.
- Gökarp, Ziya, (1960), Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak, Serdengeçti Neşriyat, Ankara.
- Gökırmak, Mert, (2012), “Küreselleşen Dünyada Diplomasi: Kamu Diplomasisi”, (http://www.kamudiplomasisi.org/pdf/Kamu_Diplomasisi-Mert_Gokirmak.pdf, (Erişim: 25.09.2013).
- Gökmen, Yavuz, (1994), Özal Yaşasaydı, Ankara: Verso Yayınları.

- Gönlübol, Mehmet (1996). Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1995). Ankara: Siyasal Kitabevi (Dokuzuncu Baskı).
- Göymen, Korel, (2004), “ Küresel Sivil Toplum: Gereksinme, Fırsatlar ve Engeller”, http://scholar.googleusercontent.com/scholar?q=cache:TjpBzxG9r6sJ:scholar.google.com/+korel+g%C3%B6ymen+K%C3%BCresel+Sivil+Toplum&hl=tr&as_sdt=0,5 (28.07.2013 tarihinde erişildi).
- Gözen, R., (2001), “Turgut Özal ve Körfez Savaşı: İdealler ve Gerçekler Açmazında Dış Politika”, Özal, Siyaset, İktisat, Zihniyet, İ. Sezal ve İ Dağı (Ed.), s. 307-350, İstanbul: Boyut Yayıncılık.
- Güder, Nafiz (Editör), (2004), Sivil Toplumcunun El Kitabı, Sivil Toplum Geliştirme Programı, Yerel Sivil Girişimler Projesi, Ankara.
- Güldemir, Ufuk, (1992), Texas-Malatya, İstanbul: Tekin Yayınları.
- Güner, Osman, (2005), İslam’da Sosyal Adalet ve Dayanışma Erdemi, Farabi dergisi, sayı:92, İstanbul.
- Gürbey, G., (2001), “Özal’ın Dış Politika Anlayışı”, Özal, Siyaset, İktisat, Zihniyet, İ. Sezal ve İ Dağı (Ed.), s.285-305, İstanbul: Boyut Yayıncılık.
- Gürcanlı, Zeynep, (2013), “İsrail özür diledi, şimdi ne olacak”, Hürriyet, (24.03.2013 tarihli yayım), (<http://www.hurriyet.com.tr/gundem/22880184.asp>, 16.09.2013 tarihinde erişildi).
- Gürsel, Kadri, (2010), Türkiye’nin seçtiği kriz, Milliyet Gazetesi, 10 Haziran 2010 tarihli yayım, <http://dunya.milliyet.com.tr/turkiye-nin-sectigi-kriz/kadri-gursel/dunya/dunyayazardetay/10.06.2010/1248933/default.htm>, 30.10.2012 tarihinde erişildi).
- Gürsel, Kadri, (2013), Suriye politikası değişmezse ne olur?, Milliyet Gazetesi, 6 Mayıs 2013 tarihli yayım, (<http://dunya.milliyet.com.tr/suriye-politikasi-degismezse-ne/dunya/ydetay/1703972/default.htm>, 30.10.2013 tarihinde erişildi).

- Hablemitoğlu, Şengül, (2009), Medyatik Hayırseverlik ve Muhafazakâr Popülizm Kısacasında “Sosyal Haklar”, <http://www.sosyalhaklar.net/2009/bildiri/hablemitoglu.pdf>, 19.07.2013 tarihinde erişildi).
- Hurç, Ramazan, (?), Osmanlılarda Son Devir Fikir Hareketleri, <http://portal.firat.edu.tr/Disaridan/TEMP/278/file/19971/OSMANLILARDA%20SON%20DEVIR%20FKR%20HAREKETLER.pdf>, (04.08.2013 tarihinde erişildi).
- İrem, N. (1997). Kemalist Modernizm ve Türk Gelenekçi Muhafazakârlığın Kökenleri. Toplum ve Bilim Dergisi, Sayı:74, syf: 52-101.
- Kadıoğlu, Muhsin İdukut (2012), Yeni Osmanlıcılık: Hayal mi, Kurgu mu, Korkutmaca mı, Gerçek mi? <http://icsavas.wordpress.com/2012/03/21/yeni-osmanlicilik-hayal-mi-kurgu-mu-korkutmaca-mi-gercek-mi/> (04.09.2013 tarihinde erişildi)
- Kaplan, M, (1992), “İnkılap Kürsüsünde İsmet Paşa’nın Dersi”, Atatürk Devri Fikir Hayatı, Cilt 1, Ankara: Kültür Bakanlığı.
- Kaplan, Yusuf, (2012), “Neo-Osmanlıcılık ve Artçı Sarsıntıları” Yeni Şafak Gazetesi, 25.06.2012, <http://yenisafak.com.tr/yazarlar/YusufKaplan/neo-osmanlicilik-ve-artci-sarsintilari/32956>, 05.07.2013 te erişildi.).
- Karadeli, Cem (2007). “Ortadoğu’ya Yönelik Türk Dış Politikasında Kırılmalar ve Yenilikler” Akademik ORTADOĞU, Cilt 2, Sayı 1.
- Karagül, İbrahim, (2009), Türkiye İsrail’i Köşeye Sıkıştırdı, Yeni Şafak Gazetesi, (<http://yenisafak.com.tr/yazarlar/IbrahimKaragul/turkiye-israili-koseye-sikistirdi/15871>, 10.12.2013 tarihinde erişildi).
- Kardaş, Tuncay, Erdağ, Ramazan,(2012), “Bir Dış Politika Aracı Olarak TİKA”, Akademik İncelemeler Dergisi, Cilt:7, Sakarya.
- Karpat, Kemal, (2005), “Yurt Dışında Türk Okullarının Değeri”, Barış Köprüleri Dünyaya Açılan Türk Okulları, Der: T. Ateş, E. Karakaş, İ. Ortaylı, İstanbul: Da Yayıncılık.

- Kasım, Kamer, (2006), “Türkiye-İsrail İlişkileri: İki Bölgesel Gücün Stratejik Ortaklığı”, 21.
- Yüzyılda Türk Dış Politikası (ed. İdris Bal), Ankara: Global Araştırmalar Merkezi.
- Keane, John, (2003), Global Civil Society, 1. Baskı, New York, Cambridge University Press.
- Keyman, Ali Fuat, (2013), "Türkiye Modeli" bitti mi?, Milliyet Gazetesi, 13.07.2013 tarihli basım, (<http://m2.milliyet.com.tr/Columnists/Article?ID=1736138>, 05.10.2013 tarihinde erişildi).
- Kodaman, Bayram, (1989), “1876-1920 Arası Osmanlı Siyasi Tarihi”, Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi, c. 12, İstanbul.
- Kongar, E., (2001), 21. Yüzyılda Türkiye, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Kotan, Muhammed, (2010), Küresel Bir Sivil Toplum Örgütü Örneği Olarak İHH, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Konya.
- Köktaş, M. E. (1997). Din ve Siyaset. Ankara: Vadi. Özbudun, E. (1995). Türkiye’de Devlet Seçkinleri ve Demokratik Siyasal Kültür. Türkiye’de Demokratik Siyasal Kültür. (ss.1-34). Ankara: Türk Demokrasi Vakfı Yayınları.
- Kömeçoğlu, Uğur, (2000), “Kutsal ile Kamusal, Fethullah Gülen Cemaati Hareketi”, İslamın Yeni Kamusal Yüzleri İçinde, der, Nilüfer Göle, İstanbul: Metis Yayınları.
- Kut, Şule, “Yugoslavya’nın Bunalımı ve Türkiye’nin Bosna-Hersek ve Makedonya Politikası, 1990-1993” Türk Dış Politikasının Analizi, (İstanbul: Der Yayınları, 1994) ss: 159-179.
- Küçük, Cem, (2013), "Türkiye Süper Güç Olabilir mi?", (<http://yenisafak.com.tr/yazarlar/CemKucuk/turkiye-super-guc-olabilir-mi/36806>, 05..10.2013 tarihinde erişildi).

- Kümbetoğlu, Belkıs, (1997), "Göçmen ve Sığınmacı Gruplardan Bir Kesit: Bulgaristan Göçmenleri ve Bosnalı Sığınmacılar", içinde Kemali Saybaşılı ve Gencer Özcan (ed.), Yeni Balkanlar, Eski Sorunlar, (İstanbul: Bağlam Yayıncılık).
- Laçiner, S., (2003), "Özal Dönemi Türk Dış Politikası", 1980-2003 Türkiye'nin Dış, Ekonomik, Sosyal ve İdari Politikaları, T, Göksu, H. H. Çevik, A. Baharçipek ve A. Şen (Ed.), Ankara: Siyasal Kitabevi, s. 25-48.
- Laçiner, Sedat, (2010), Osmanlı'nın Ekseni, <http://www.usak.org.tr/print.php?id=1562&z=> (04.08.2013 tarihinde erişildi).
- Laçiner, Sedat, Özal dönemi Türk Dış Politikası, (<http://slaciner.blogspot.com/2011/01/turgut-ozal-donemi-turk-ds-politikas.html>, 10.08.2013 tarihinde erişildi).
- Lee, Geun (2.06.2009), A Theory of Soft Power and Korea's Soft Power Strategy, <http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/10163270902913962#preview>, (05.07.2013'te erişildi).
- Lewis, Bernard, (1984), Modern Türkiye'nin Doğuşu, (çev.: Metin Kırıatlı), Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara.
- Malcolm, N, Kosova: Balkanları Anlamak İçin, (çev.: Ö. Arıkan), İstanbul: Sabah,1999 ss:13-85.
- Mansel, Philip, (1996), Dünya'nın Arzuladığı Şehir 1453-1924 Konstantinopolis,(Çev.: Şeref Erol), Sabah Yayınları, 1. Baskı, İstanbul.
- Milliyet Gazetesi, (7.12.2013), Dış Haberler Servisi, "Davutoğlu'nun Hayali Osmanlı Milletler Topluluğu", <http://www.milliyet.com.tr/davutoglu-nun-hayali-osmanli-milletler-toplulugu/dunya/haberdetay/07.12.2010/1323171/default.htm>, 26.06.2013 tarihinde erişildi).
- Nye, Joseph, (2005), Yumuşak Güç, Rayhan İnan Aydın (çev.), Ankara: Elips Kitap.

- Oğuz, Kürşad, (2010), 100 Soruda Fethullah Gülen ve Hareketi, <http://www.haberturk.com/polemik/haber/515415-100-soruda-fethullah-gulen-ve-hareketi>,(20.07.2013 tarihinde erişildi).
- Oğuzlu, Tarık, (2008), Middle Easternization of Turkey's Foreign Policy: Does Turkey Dissociate from the West Turkish Studies, 9:1, 3-20.
- Oğuzlu, Tarık, (2009), "Türk Dış Politikasında Davutoğlu Dönemi", Ortadoğu Analiz, Cilt:1, Sayı:9, Eylül 2009, Ankara.
- Oğuzlu, Tarık, (2011), "Soft Power in Turkish Foreign Policy" A Quaterly of the Foreign Policy Institute, Vol. XXXVII, No:1-2, May, S:6-25.
- Oruç, Zülküf, (2011), Balkanlarda Osmanlı Mirası ve Ulusçuluk Çerçevesinde Balkan Türklerinin Kimlik ve Yönetim Sorunları Kosova ve Makedonya Örneği, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Doktora Tezi).
- Örmeci, Ozan, (2013), ABD-İsrail Gerginliği?, Uluslararası Politika Akademisi, (<http://politikaakademisi.org/abd-israil-gerginligi/>, 10.12.2013 tarihinde erişildi).
- Özal, Turgut, (1992), "Türkiye'nin Önünde Hacet Kapıları Açılmıştır," Türkiye Günlüğü Dergisi, 19. Sayı, Ankara.
- Özal, P. Ali, (2008), Sivil Toplum Örgütlerinin Toplumsal ve Siyasal Bakımdan Önemi, Dernekler Denetçiliği Yeterlilik Tezi, Ankara.
- Özcan, Azmi, (1992), Pan-İslamizm, Osmanlı Devleti, Hindistan Müslümanları ve İngiltere (1877-1924), İslam/İslam Arş. Merk. , İstanbul.
- Özcan, Gencer, (2010), Aynalar Galerisi: Türkiye-İsrail İlişkilerinde Yansımalar, Yansımalar ve Gerçekler, Ortadoğu Analiz, Sayı: 18, Cilt:2, syf:36-44, Ankara.
- Özer, Akif, (2006), Yönetişim Üzerine Notlar, Sayıştay Dergisi, Sayı :63, Ekim-Aralık 2006, Ankara (<http://www.sayistay.gov.tr/yayin/dergi/dergi2.asp?id=495>, 04.08.2013).

- Özfatura, Necati, (1996), “D-8 Gelişen Ülke ve Gerçekler”, Türkiye Gazetesi, 17 Haziran 1996.
- Özgüden, Mehmet, 2007, Türkiye’de Sivil Toplum İdeolojisi: Yeni Sağ, Sol Liberalizm, Siyasal İslamcılık Üzerine Bir İnceleme, Yüksek-Doktora Tezi, Ankara.
- Özkır, Yusuf, (2013), İHH’yla Yemen İllerinde, Milat Gazetesi, (21.07.2013), http://www.milatgazetesi.com/ihhy-la-yemen-illerinde/45304/#.UiYSFNJM_9U (01.09.2013 tarihinde erişildi).
- Öztuna, Yılmaz, (2005), “Fethullah Gülen Okulları”, Barış Köprüleri Dünyaya Açılan Türk Okulları, T. Ateş, E. Karakaş, İ. Ortaylı, (Der.), İstanbul, Da Yayıncılık.
- Öztürk, Ersoy, Tuğçe, (?), Dış Politikadaki Etkin Unsur: Kamu Diplomasisi ve Türkiye’nin Kamu Diplomasisi Etkinliği, (http://www.academia.edu/1877664/Dis_Politikada_Etkin_Unsur_Kamu_Diplomasisi_ve_Turkiyenin_Kamu_Diplomasisi_Etkinligi, 25.09.2013 tarihinde erişildi).
- Öztürk, Hasan, (2008), Afrika Vizyon Belgesi, Türkiye’nin Vizyonu, Editör: Atilla Sandıklı, Bilgesam Yayınları.
- Peköz, Mustafa, (2008), Politik İslam’ın Gelişmesinde Toplumsal Güçler: Cemaatler, <http://www.sendika.org/2008/07/politik-islamin-gelismesinde-toplumsal-gucler-cemaatler-mustafa-pekoz/>, (10.10.2013 tarihinde erişildi).
- Peköz, Mustafa, (2009), İslami Cumhuriyete Doğru, Kalkedon Yayıncılık, İstanbul.
- Sabah Gazetesi, “Türkiye Afrika’yı Sallıyor”, 21.02.2013, <http://www.sabah.com.tr/Dunya/2013/02/21/turkiye-afrikayi-salliyor>, (12.07.2013 tarihinde erişildi).
- Philipp, Peter, (2007), ABD Sünni-İsrail İttifakı Peşinde, (<http://www.dw.de/abds%C3%BCnni-israil-ittifak%C4%B1-pe%C5%9Finde/a-2715415>, 10.12.2013 tarihinde erişildi).
- Sander, Oral, Balkan Gelişmeleri ve Türkiye (1945-1965), Ankara: SBF, 1969, ss:1-2.

- Saraçoğlu, Cenk, (2013), “AKP, Milliyetçilik ve Dış Politika: Bir Milliyetçilik Doktrini Olarak Stratejik Derinlik”, Alternatif Politika, Cilt:5 <http://www.alternatifpolitika.com/page/docs/nisan-2013/tammetin/cenksaracoglu.pdf>, 15.06.2013’te erişildi).
- Sarıbay, A. Y. (1985). Türkiye’de Modernleşme Din ve Parti Politikası, MSP Örnek Olayı, İstanbul: Alan Yayıncılık.
- Sarıbay, Ali Yaşar, (1995), Postmodernite, Sivil Toplum ve İslam, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Sarıbay, Ali Yaşar, (2000), ”Türkiye’de Demokrasi ve Sivil Toplum”, Türkiye’de Politik Değişim ve Modernleşme, Alfa Yayınları, İstanbul.
- Sarıbay, A. Y. (2001). Özal’ın Toplumu ve Toplumun Özal’ı. (Ed. İ. Sezal & İ. Dağı), Kim Bu Özal. (ss. 151-160), İstanbul: Boyut Kitapları.
- Sarıkaya, Muharrem, (2009), Yeni Osmanlılık Değil, Yeni Dünyaya Uyum, 4.Kasım.2009, Haber Türk Gazetesi, <http://www.haberturk.com/yazarlar/gulinyildirimkaya/216634-neo-osmanlilik-mi-yumusak-guc-kullanimi-mi> (07.08.2013 tarihinde erişildi).
- Sarıtemur, Yasemin, (2013), İHH’dan Mültecilere 15 Tır Dolusu Yardım, Milat Gazetesi, 01.01.2013 tarihli haber, <http://www.milatgazetesi.com/ihhdan-multecilere-15-tir-dolusu-yardim/38540/#.UjSmctL7r9U>, (13.09.2013 tarihinde erişildi).
- Sarpaşan, Cemal, (2008), Devletin Sivil Topluma Yaklaşımı Çerçevesinden Devlet-Sivil Toplum İlişkisi, Dernekler Dairesi Başkanlığı, Yeterlilik Tezi, Ankara.
- Saylan, Türkan, Cumhuriyet’in Bireyi Olmak-II, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul, 2003.
- Sever, Metin ve Dizdar, Cem, (1993), 2. Cumhuriyet Tartışmaları, İstanbul, Başak Yayınları.

Sonyel, Salahi. R, Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika, Cilt 1, Ankara: TTK Yayınları, 1995.

Sosyal Bilimler Ansiklopedisi (1991) “Siyasi Kültür”, C.3, İstanbul: Risale Yayınları.

Sönmez, Göktuğ, (07.06.2012), ”Vizyon, Kimlik ve Dış Siyaset”
<http://akademikperspektif.com/2012/06/07/vizyon-kimlik-ve-dis-siyaset/>,
 24.06.2013 tarihinde erişildi).

Sönmezler, Gökhan, M. S. Yürük, S.UZUNOĞLU, (2007), Neo Liberal Düşüncede Sivil Toplum Kuruluşlarının Artan Önemi, Editörler: AKDEMİR, Ali, B. S. Bilgiç, H. Yavaş, M. Görün, A. Benli, T. Çolakoğlu, IV. Uluslararası Sivil Toplum Kuruluşları Kongresi Bildiriler Kitabı “Küresel Yoksulluk” (19-21 Ekim 2007, Çanakkale), Çanakkale On Sekiz Mart Üniversitesi Biga İİBF, Çanakkale.

Şahin, Ali, (2012), Türk Dış Politikası: “Şefkat ve Kudret”, Mostar Dergisi, Sayı.90, Yıl:7, <http://www.mostar.com.tr/koseDetaylar.aspx?id=1170> (12.07.2013 tarihinde erişildi).

Şahin, Hüseyin, (2009), Krizin Çaresi: Zekat ve Sadakayı Yaygınlaştırmak, Faizi Terketmek, İstanbul: Farabi Dergisi, Sayı: 107 (<http://www.koprudergisi.com/index.asp?Bolum=EskiSayilar&Goster=Yazi&YaziNo=1009>, 13.09.2013 tarihinde erişildi).

Şahin, İzzet, (2007), “Gözün Aydın Afrika”, İnsani Yardım, sayı: 29, Nisan-Mayıs-Haziran 2007, İstanbul.

Şaylan, Gencay, (1992), Türkiye’de İslamcı Siyaset, Verso yayıncılık, 2. Basım, Ankara.

Şen, Şamil, (2005), Sivil Toplumun Demokratikleşme Sürecindeki Yeri ve Kamu Yönetimine Etkisi, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya.

Şentürk, Hulusi(2007), “Politik Patronaj”, Yerel Siyaset Aylık Bilimsel Siyasi Dergi, 24.sayı, Plato Danışmanlık A.Ş, İstanbul.

- Şentürk, Hulusi, (2011), İslamcılık Türkiye’de İslami Oluşumlar ve Siyaset, İstanbul: Çıra Yayınları.
- Tanık, Ünal, (2011), Önce İskender paşa, şimdi Süleymancılar, <http://www.korhaber.com/haber/Once-Iskenderpasa-simdi-Suleymancilar-/61946>, (19.07.2013 tarihinde erişildi).
- Tanör, B, (2000), “Siyasal Tarih (1980-1995)”, Türkiye Tarihi 5: Bugünkü Türkiye Tarihi 1980-1995, Yayın Yönetmeni: Sina Akşin, 3. Basım, İstanbul: Cem Yayınevi.
- Taş, Gün, (2012), Türkiye’nin Bölgesel Güç Olma İmtihanı, <http://www.tuicakademi.org/index.php/kategoriler/turk-dis-politikasi/3612-turkiyenin-bolgesel-guc-olma-imtihani> (10.07.2013 tarihinde erişildi).
- Taştekin, Mesut, (2006), “Türkiye’nin Dış Politikasında D-8” ,Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi: 225-244, Ankara.
- Tekeli, İlhan, (1996), “Yönetim Kavramı Yanı Sıra Yönetişim Kavramının Gelişmesinin Nedenleri Üzerine”, Sosyal Demokrat Değişim Dergisi, Sayı:3, Syf:45-54, İstanbul.
- Tekeli, İlhan, (1999), Modernite Aşılırken Siyaset, Ankara: İmge Yayınları.
- Tibi, Bessam, (2000), Boğazın İki Yakası Avrupa ile İslamcılık Arasında Türkiye, İstanbul: Doğan Kitapçılık.
- Toksöz, Fikret, (1983), Dernekler Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, Cilt:2, İstanbul: İletişim yayınları.
- Topaloğlu, Sibel, (2010), Gülen’in İşadamlarının Latin Amerika Keşfi, <http://haber.sol.org.tr/bizimamerika/gulenin-isadamlarinin-latin-amerika-kesfi-29477> ve <http://haber.sol.org.tr/bizimamerika/latin-amerika-da-fethullah-gulen-okullari-25972> yazılarından alıntı yapılmıştır (20.07.2013).

- Tosun, Gülgün, (1998), Demokratikleşme Sürecinde Devlet-Sivil Toplum İlişkisi ve Türkiye Örneği, Dokuz Eylül Üniversitesi sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İzmir.
- Tosun, Gülgün E. (2001), Demokratikleşme Perspektifinden Devlet-Sivil Toplum İlişkisi, İstanbul: Alfa Yayınları.
- Tuğal, Cihan(2012), “Arap Baharında Türkiye’nin Rolü: Demokratik Yeniceriler mi?”
<http://www.bgst.org/ulke-temel-metinler/arap-baharinda-turkiyenin-rolu-demokratik-yeniceriler-mi>, 13.06.2013 tarihinde erişildi).
- Turgut, Ayetullah, (2012), İHH’ya Kurulan Tezgah Boşa Çıktı,
<http://www.mezopotamyagazetesi.com/haber-7633-IHH--Kurulan-Tezgh-Bosa-Cikti.html>, 17.09.2013 tarihinde erişildi).
- Turgut, Hulusi, (1986), 12 Eylül Partileri, ikinci baskı, İstanbul: ABC Ajans Yayınları.
- Tükmen, Volkan, (25.01.2012), AK Parti ve Yeni Dış Politika Açılımı, Akademik Perspektif, <http://akademikperspektif.com/2012/01/25/ak-parti-ve-yeni-dis-politika-acilimi/> (05.07.2013 tarihinde erişildi).
- Türküne, Mümtazer, (2005), “NGO Olarak Türk Okulları”, Barış Köprüleri Dünyaya Açılan Türk Okulları, T. Ateş, E. Karakaş, İ. Ortaylı, (Der.), İstanbul, Da Yayıncılık.
- Uslu, Emre, (2013), El Nusra’yı Kim Destekliyor, Taraf Gazetesi, <http://www.taraf.com.tr/emre-uslu-2/makale-el-nusra-yi-kim-destekliyor.htm>, 10. 12. 2013 tarihinde erişildi).
- Usta, Sefa, (2006), Avrupa Birliği’ne Giriş Sürecinde Sivil Toplum Kuruluşları: Sivil Toplum, Demokrasi ve Güven, Konya,2006.
- Uzer, Umut, (2011), “Türkiye-İsrail İlişkilerinde Bunalım”, Ortadoğu Etütleri, (Ocak 2011), C.2, S., ss. 137-168.

- Vuving, Alexander L. (2009), How Soft Power Works, <http://www.apcss.org/Publications/Vuving%20How%20soft%20power%20works%20APSA%2009.pdf>, (05.07.2013'te erişildi).
- Yalım, Burak, (2011), Türkiye-Balkanlar: Davutoğlu Hoca'nın Kosova Ziyareti, http://academia.edu/886401/Turkiye_-_Balkanlar_Davutoglu_Hocanin_Kosova_Ziyareti, (04.07.2013'te erişildi).
- Yaşar, Emin, (2004), "Mehmet Zahid Kotku", İslamcılık, Cilt 6, İstanbul: İletişim yayınları, ss:326-332.
- Yaşar, Emin, (2011), "Dergâh'tan Parti'ye Vakıf'tan Şirkete Bir Kimliğin Oluşumu ve Dönüşümü İskender paşa Cemaati, İslamcılık, Cilt:6, İletişim Yay. ,İstanbul.
- Yaşlı, Fatih, (2012), Yeni Rejim ve Elitleri II, (7.Ağustos,2012), <http://haber.sol.org.tr/yazarlar/fatih-yasli/yeni-rejim-ve-elitleri-ii-58063>, (19.07.2013 tarihinde erişildi).
- Yavuz, M. H, (1998), "Sivil Toplum ve İslam", Aksiyon Dergisi, sayı:21, İstanbul
- Yavuz, Hakan, (1999), "Değişen Türk Kimliği ve Dış Politika: Neo-Osmanlıcılığın Yükselişi", Liberal Düşünce Dergisi, Sayı:13, (<http://www.e-tarih.org/makaleler.php?sayfa=makaledetay&makaleno=1177>, 07.08.2013).
- Yavuz, Hakan, (2004), "Neo-Nurcular: Gülen Hareketi", İslamcılık, Cilt 6, İstanbul: İletişim yayınları, ss:295-308.
- Yavuz, Hakan, (2005), Modernleşen Müslümanlar Nurcular, Nakşiler, Milli Görüş ve AK Parti, Çev: Ahmet Yıldız, İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Yavuz, M. H. (2011). "Milli Görüş Hareketi: Muhalif ve Modernist Gelenek", İslamcılık, İstanbul: İletişim Yayınları, 591-603.
- Yazıcıoğlu, Sait (2001), Özal'ın İslam Anlayışı ve Dini Özgürlükler (Ed. İ. Sezal& İ. Dağı), Kim Bu Özal. (ss.197-211), İstanbul: Boyut Kitapları.

- Yeşiltaş, Murat, Balcı, Ali, (2011), AK Parti Dönemi Türk Dış Politikası Sözlüğü: Kavramsal Bir Harita, Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı:23, Kış 2011, 9-34, İstanbul.
- Yetkin, Murat (1992). Ateş Hattında Aktif Politika: Balkanlar, Kafkaslar ve Ortadoğu Üçgeninde Türkiye, İstanbul: Alan Yayıncılık.
- Yetkin, Murat, (2013), Türkiye Mısır Politikasını Yumuşatıyor, Radikal Gazetesi, 26.07.2013, (http://www.radikal.com.tr/yazarlar/murat_yetkin/turkiye_misir_politikasini_yumusatiyor-1143457, 10.12.2013 tarihinde erişildi).
- Yıldırım, Bülent, (2006), İHH İnsani Yardım Vakfı, Sivil Toplum Dergisi, sayı: 4 (13-14), İstanbul.
- Yıldırım, İbrahim, (2004), Demokrasi Sivil Toplum Kuruluşları ve Yönetişim, Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yıldırımkaya, Gülin, (2009), Neo-Osmanlılık mı, Yumuşak Güç Kullanımı mı?, 4 Kasım 2009, Haber Türk Gazetesi, <http://www.haberturk.com/yazarlar/gulin-yildirimkaya/216634-neo-osmanlilik-mi-yumusak-guc-kullanimi-mi> (07.08.2013 tarihinde erişildi).
- Yıldız, Müyesser, (2010), Erdoğan'ın Danışmanı İHH karşı Karşıya, <http://www.odatv.com/n.php?n=erdoganin-danismaniyla-ihh-karsi-karsiya--2106101200>, 16.09.2013 tarihinde erişildi).
- Yıldız, Müyesser, (2010), İHH Terör Örgütüdür Diyen Kişi Erdoğan ve Putin'in Yakın Dostu, (<http://www.odatv.com/n.php?n=ihh-teror-orgutudur-diyen-kisi--erdogan-ve-putinin-yakin-dostu--1006101200>, 16.09.2013 tarihinde erişildi).
- Yılmaz, Aytekin, (1997), "Sivil Toplum, Demokrasi ve Türkiye", Yeni Türkiye: Sivil Toplum Özel Sayısı, Sayı:18, Ankara.
- Yılmaz, Murat, (2007), "İHH ve Ramazan", İnsani Yardım, sayı: 31, Ekim-Kasım-Aralık 2007, İstanbul.

- Yılmaz, Murat, (2008), “Bu Kurban Yoksula Derman Yeryüzüne Bayram Olacak!”, İnsani Yardım, sayı: 32, Ocak-Şubat-Mart 2008, İstanbul.
- Yılmaz, Sait, (2011), Yumuşak Güç ve Evrimi, TURANSAM Dergisi, sayı:12, Cilt:3, Sonbahar 2011, Konya.
- Yılmaz, Türel, (2010), “Türkiye-İsrail İlişkileri: Tarihten Günümüze”, Akademik Ortadoğu, (2010), C. 5, S. 1, ss. 9-24.
- Yiner, Abdülnasır, (1997), “ Meşrutiyetten Cumhuriyete İslamcılık Düşüncesi”, Köprü Dergisi, 59-60. Sayı, Yaz-Güz 97, İstanbul <http://www.koprudergisi.com/index.asp?Bolum=EskiSayilar&Goster=Yazi&YaziNo=349>
- Yuva, Mehmet, (2013), Blackwater, SADAT ve İHH, Aydınlık Gazete, (<http://www.aydinlikgazete.com/yazarlar/mehmet-yuva/26218-blackwater-sadat-ve-hh-.html>, 10.12.2013 tarihinde erişildi).
- Yüksel, Fatma Sibel, “AKP’nin Yeni Zarfı” (<http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=100157>, 08.10.2013 tarihinde erişildi).
- Yüksel, Mehmet, (2000), “Yönetişim Kavramı Üzerine”, Ankara Barosu Dergisi, 58, 3:145-159 (<http://www.ankarabarusu.org.tr/siteler/ankarabarusu/tekmakale/2000-3/5.pdf>, 04.08.2013).
- Zengin, Gürkan, (2010), Hoca, Türk Dış Politikası’nda “Davutoğlu Etkisi” 2002-2010, İstanbul: İnkılap Kitapevi.
- Xhanari, Lindita, (2012), Osmanlı Balkana "Elveda Rumeli" dedi, ama Balkandaki diller Türkçe kökenli sözcüklere "Elveda" demedi, The Balkans File, Motif Academy Folklore Journal, İstanbul: 5---12 (<http://www.motifakademi.com/components/articles/articles/show/4153204115EVA090912>, 10.07.2013’te erişildi).